

Lagrådsremiss

Lag om grupprättegång

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 15 november 2001

Thomas Bodström

Cecilia Renfors
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

I lagrådsremissen föreslås att en ny taleform – grupptalan – skall införas. Förslaget innebär att det som ett komplement till det vanliga rättegångsförfarandet införs en lag om grupprättegång vid allmän domstol och särskilda bestämmelser om grupprättegång i miljöbalken.

I det moderna samhället inträffar olika händelser som ger upphov till att många personer kan rikta likadana eller likartade anspråk mot någon annan, s.k. gruppanspråk. Sådana anspråk är svåra att göra gällande vid domstol eller på annat sätt. Inte minst gäller detta när varje enskilt anspråk har ett mindre ekonomiskt värde. Bristerna i rättsskyddet inskränker sig då inte till att den enskilda medborgaren drabbas av en rättsförlust. Att överträdelser av materiella bestämmelser lämnas opåtalade i för stor utsträckning medför dessutom att domstolarna inte kan utöva sin handlingsdirigerande, prejudikatskapande och rättsutfyllande funktion. Förslaget om grupptalan syftar till att på ett övergripande och generellt sätt komma till rätta med dessa brister i det processuella rättsskyddet. Syftet med reformen är ytterst att förbättra genomslaget för redan gällande materiella rättsregler.

Med grupptalan avses att någon utan rättegångsfullmakt för talan för medlemmarna i en grupp. Gruppmedlemmarna är inte parter i rättegången och behöver inte medverka aktivt. En dom i processen gäller för och mot alla som ingår i gruppen.

Grupptalan skall kunna väckas av enskilda personer, organisationer eller myndigheter. För att ha rätt att väcka enskild grupptalan skall käranden vara medlem i den grupp han eller hon vill företräda. Organisationstalan skall på konsument- och miljörettens områden kunna väckas av ideella föreningar. I fråga om offentlig grupptalan meddelar regeringen särskilda föreskrifter om talerätt för myndigheter. De

tingsrätter som är fastighetsdomstolar skall vara behöriga att handlägga en grupprättegång.

En grupprättegång skall tillåtas endast om grupptalan är det bästa tillgängliga processalternativet, om käranden är lämplig som företrädare för gruppen, om målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt samt om vissa ytterligare särskilda processförutsättningar är uppfyllda.

Grupptalan skall omfatta de gruppmedlemmar som inom en viss tid efter det att talan har väckts anmält till domstolen att de önskar omfattas av kärandens talan. Gruppmedlemmarna skall underrättas om att en grupprättegång har inletts. Underrättelsen skall ske på det sätt domstolen finner lämpligt. Domstolen kan förelägga en part att ombesörja underrettelsen.

En förlikning som ingår av käranden förutsätter rättens godkännande för att bli gällande mot gruppmedlemmarna. Lagförslaget innehåller särskilda bestämmelser om bl.a. individuella förhållanden, byte av kärande, avbrytande av grupprättegången och uppskov med prövningen av en viss fråga (en särskild form av mellandom). I stor utsträckning kommer dock rättegångsbalkens regler att vara tillämpliga också i en grupprättegång. Det gäller t.ex. bestämmelserna om pågående rättegång (lis pendens), kumulation, intervention, säkerhetsåtgärder samt förberedelse och huvudförhandling i tvistemål.

Domar och beslut i en grupprättegång skall kunna överklagas i samma utsträckning som avgöranden i en vanlig rättegång. Därutöver skall det finnas särskilda överklagandemöjligheter för domar och beslut som meddelas i en process där det förs en grupptalan.

Rättegångsbalkens kostnadsregler för tvistemål skall gälla även i en grupprättegång, vilket innebär att gruppmedlemmar som inte är parter saknar ansvar för rättegångskostnader. Undantag skall dock gälla om gruppmedlemmen av försummelse eller liknande skäl orsakar kostnader. Dessutom skall käranden ur inprocessade medel kunna tillgodogöra sig ersättning för rättegångskostnader som inte blir ersatta av svaranden.

Enskild grupptalan och organisationstalan skall föras genom ombud som är advokat, om inte särskilda skäl ger anledning till annat. Den som vill väcka grupptalan skall kunna träffa avtal med en advokat om att arvodet skall bestämmas med hänsyn till utgången av tvisten (s.k. riskavtal). Ett sådant avtal skall dock gälla mot gruppmedlemmarna endast om det har godkänts av en domstol eller Rättshjälpsmyndigheten.

Den nya lagen om grupprättegång föreslås träda i kraft den 1 oktober 2002.

Förslagen i denna lagrådsremiss har utformats i samarbete med Miljöpartiet och Vänsterpartiet.

Innehållsförteckning

1	Beslut.....	5
2	Lagtext.....	6
2.1	Förslag till lag om grupprättegång.....	6
2.2	Förslag till lag om ändring i miljöbalken	15
3	Ärendet och dess beredning	16
4	En ny taleform	17
5	Grupprättegång vid allmän domstol.....	32
5.1	Val av reglering och former av grupptalan.....	32
5.1.1	Val av reglering	32
5.1.2	Former av grupptalan.....	34
5.2	Inledandet av en grupprättegång.....	36
5.2.1	Väckande av grupptalan	36
5.2.2	Särskilda processförutsättningar.....	38
5.2.3	Forumfrågor.....	47
5.2.4	Talerätt m.m.....	50
5.2.5	Krav på ombud	55
5.2.6	Rättens inledande prövning	56
5.2.7	Litispensens.....	58
5.3	Gruppens bestämning och underrättelse om grupprättegången	60
5.4	Den fortsatta handläggningen	65
5.4.1	Förberedelsen.....	65
5.4.2	Huvudförhandlingen.....	68
5.4.3	Parts utevaro	69
5.4.4	Säkerhetsåtgärder.....	70
5.5	Målets avgörande.....	72
5.5.1	Avbrytande av grupprättegången.....	72
5.5.2	Förlikning	74
5.5.3	Särskild mellandom	76
5.5.4	Domens innehåll och rättskraft.....	78
5.6	Vissa andra frågor om förfarandet.....	80
5.6.1	Ändring av talan	80
5.6.2	Individuella förhållanden.....	83
5.6.3	Byte av kärende	86
5.6.4	Överlåtelse av tvisteföremålet	88
5.6.5	Förening av mål (kumulation)	90
5.6.6	Intervention.....	91
5.6.7	Gruppmedlemmen som bevismedel	92
5.7	Överklagande	93
5.7.1	Möjligheten att överklaga domar och beslut ..	93
5.7.2	Rätt att överklaga m.m.....	95
5.7.3	Avbrytande av grupprättegången i överrätt m.m.	97
5.8	Rättegångskostnader	98
5.8.1	Kostnadsansvar vid tingsrätt.....	98
5.8.2	Rättegångskostnader i högre rätt	100
5.8.3	Riskavtal m.m.....	102

5.9	Underrättelser till gruppmedlemmarna.....	107
5.10	Bestämmande och fördelning av ersättning.....	110
6	Grupptalan enligt miljöbalken.....	112
6.1	Allmänt om reformbehovet på miljörettens område.....	112
6.2	Skadestånd för vissa miljöskador	113
6.3	Talan om förbud eller försiktighetsmått	115
6.4	Organisationstalan enligt miljöbalken	117
7	Grupptalan enligt jämställdhetslagen	119
8	Ekonomiska konsekvenser	122
9	Konsekvensanalys av förslagets effekter för små företags villkor	124
10	Ikraftträdande	126
11	Författningskommentar	126
11.1	Förslaget till lag om grupprättegång.....	126
11.2	Förslaget till lag om ändring i miljöbalken.....	168
Bilaga 1	Sammanfattning av Grupptalansutredningens betänkande Grupprättegång (SOU 1994:151).....	170
Bilaga 2	Lagförslag i betänkandet Grupprättegång	205
Bilaga 3	Lagförslag i betänkandet promemorian Lag om Grupprättegång (2001-06-08).....	225
Bilaga 4	Remissinstanser	236

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om grupprättegång,
2. lag om ändring i miljöbalken.

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om grupprättegång

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelser

Grupptalan

1 § Med grupptalan avses i denna lag en talan som någon för som företrädare för flera personer med rättsverkningar för dem, trots att de inte är parter i målet. Grupptalan kan väckas som enskild grupptalan, organisationstalan eller offentlig grupptalan.

Med gruppen avses de personer för vilka käranden för talan.

Grupprättegång

2 § En rättegång där grupptalan förs kallas grupprättegång. En grupprättegång får avse anspråk som kan tas upp av allmän domstol enligt reglerna i rättegångsbalken om tvistemål.

I en grupprättegång gäller bestämmelserna om tvistemål i rättegångsbalken, med undantag för 1 kap. 3 d §, om inte annat sägs i denna lag.

En grupprättegång kan också föras enligt särskilda bestämmelser i miljöbalken.

Hur grupptalan väcks m.m.

Behöriga domstolar

3 § De tingsrätter som regeringen bestämmer skall vara behöriga att handlägga mål enligt denna lag. Det skall finnas minst en behörig tingsrätt i varje län.

Talerätt

4 § Enskild grupptalan får väckas av en medlem i gruppen.

5 § Organisationstalan får väckas av en ideell sammanslutning av konsumenter eller löntagare – eller en sammanslutning av sådana organisationer – i tvister mellan konsumenter och en näringsidkare om någon vara, tjänst eller annan nytthet som näringsidkaren erbjuder till konsumenter.

I första stycket avses med

konsumenter: fysiska personer som handlar huvudsakligen för ändamål som faller utanför näringsverksamhet,

näringsidkare: en fysisk eller juridisk person som handlar för ändamål som har samband med den egna näringsverksamheten.

En organisationstalan får omfatta även en annan tvist än en sådan som avses i första stycket, om det medför betydande fördelar med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter att tvisterna handläggs gemensamt.

6 § Offentlig gruppstalan får väckas av de myndigheter som regeringen bestämmer.

7 § Talerätten enligt denna lag upphör inte även om det efter det att gruppstalan har väckts inträffar en förändring i de förhållanden som rätten att väcka talan har grundats på.

Särskilda processförutsättningar

8 § En gruppstalan skall tas upp till prövning, om

1. gruppen är lämpligt bestämd med hänsyn till omständigheterna i målet,

2. talan grundas på en eller flera omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk,

3. merparten av de anspråk som talan avser inte lika väl kan göras gällande genom talan av gruppmedlemmarna själva,

4. käranden med hänsyn till sitt intresse i saken och omständigheterna i övrigt bedöms lämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet,

5. målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt, och

6. en grupprättegång i övrigt inte är olämplig.

Ansökans innehåll

9 § En ansökan om stämning skall, utöver det som sägs i 42 kap. 2 § rättegångsbalken, innehålla uppgifter om

1. den grupp som talan avser,

2. de omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk,

3. de för käranden kända förhållanden som har betydelse för prövningen av endast vissa gruppmedlemmars anspråk samt

4. omständigheter i övrigt som har betydelse för frågan om huruvida talan får tas upp till handläggning enligt denna lag.

Käranden skall i ansökan ange namn och adress på samtliga gruppmedlemmar, om uppgifterna behövs för målets handläggning. Om uppgifterna inte är tillgängliga för käranden utan särskild utredning, skall käranden i stället upplysa om det.

Byte av taleform

10 § Den som är kârânde i en rättegång kan hos tingsrätten skriftligen ansöka om att målet skall omvandlas till en grupprättegång. Då skall bestämmelserna i 9 § och 42 kap. 2–4 §§ rättegångsbalken tillämpas. Ansökan skall delges svaranden för yttrande. Är ansökan ogrundad får domstolen omedelbart avslå den.

Om den tingsrätt där målet pågår inte är behörig att ta upp grupptalan skall ansökan överlämnas till en behörig domstol. Är ansökan uppenbart ogrundad får domstolen omedelbart avslå ansökan i stället för att överlämna den.

Ombud

11 § Enskild grupptalan och organisationstalan skall föras genom ombud som är advokat. Om det finns särskilda skäl, får rätten medge att talan förs utan ombud eller genom ombud som inte är advokat.

12 § En fullmakt som avser rättegång i allmänhet ger inte ombudet behörighet att väcka grupptalan eller att ta emot stämning i en grupprättegång.

Underrättelse till medlemmarna om att en grupprättegång har inletts

13 § Avvisas inte kârândens ansökan om att inleda en grupprättegång, skall gruppmedlemmarna underrättas om rättegången.

Underrättelsen skall efter vad domstolen finner lämpligt innehålla

1. en kortfattad redogörelse för ansökan,
2. upplysningar om
 - a) grupprättegången som handläggningsform,
 - b) medlemmarnas möjligheter att själva delta i rättegången,
 - c) rättsverkan av en dom i en grupprättegång, och
 - d) om vad som gäller i fråga om rättegångskostnader,
3. uppgift om kârândens och ombudets namn och adress,
4. besked om tiden som rätten bestämmer för anmälan enligt 14 §, samt
5. uppgift om andra förhållanden som har betydelse för gruppmedlemmarnas rätt.

Gruppens bestämning

14 § En gruppmedlem som inte skriftligen inom den tid som rätten bestämmer har anmält till domstolen att han eller hon vill omfattas av grupptalan skall anses ha trätt ur gruppen.

Jäv

15 § En gruppmedlem som inte är part får framställa en invändning om jäv mot en domare senast två veckor från det att han eller hon fick veta att domaren deltar i målets handläggning. Om den jävsgrundande omständig-

heten då inte var känd för medlemmen, får invändningen framställas senast två veckor från det att medlemmen fick sådan kännedom.

Den fortsatta handläggningen

Kärandens skyldigheter

16 § Vid talans utförande skall käranden ta till vara gruppmedlemmarnas intressen och på en gruppmedlems begäran lämna upplysningar om förhållanden som har betydelse för medlemmens rätt. I viktiga frågor skall käranden ge gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan större olägenhet.

Utvidgning av talan

17 § Käranden får muntligen inför rätten eller skriftligen utvidga en grupptalan till att omfatta andra käromål, om det är lämpligt med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter.

Överlåtelse av tvisteföremålet

18 § Om käranden eller en gruppmedlem överlåter det som tvisten rör till någon annan, skall vad som sägs i 13 kap. 7 § rättegångsbalken gälla om förvärvarens rätt och skyldighet att träda in som medlem i gruppen.

Undergrupper

19 § Rätten får förordna någon att som part vid sidan av käranden föra talan i en viss fråga eller del av saken som gäller endast vissa gruppmedlemmars rätt, om det är nödvändigt för en ändamålsenlig handläggning.

Ett förordnande enligt första stycket får ges en gruppmedlem eller, om det inte är möjligt, någon annan lämplig person. Parterna och berörda gruppmedlemmar skall ges tillfälle att yttra sig innan rätten fattar beslut, om detta inte är uppenbart obehövt. I beslutet skall rätten ange den del av gruppen och den fråga eller del av saken som förordnandet avser.

Bestämmelserna i denna lag om käranden gäller i tillämpliga delar också den som har förordnats att föra talan enligt första stycket.

Byte av kärande

20 § Om käranden visat oskicklighet eller av något annat skäl är olämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet, skall domstolen utse någon annan som har talerätt att föra gruppens talan.

Om det inte kan utses någon person enligt första stycket, skall grupptalan avvisas. Om käranden är klagandens motpart i högre rätt får dock rätten förordna någon annan lämplig person att föra gruppens talan.

21 § I andra fall än som avses i 20 § får någon annan överta kärandens talan endast om det finns särskilda skäl.

Avbrytande av grupprättegången

22 § Återkallar käranden talan för en grupp eller en gruppmedlem inom tiden för anmälan enligt 14 § skall målet avskrivas.

Sker återkallelsen efter den tidpunkten skall rätten lämna parterna och gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om det inte är uppenbart obehövligt. Detsamma gäller om avskrivning skall ske på grund av att käranden har uteblivit från ett sammanträde eller om rätten finner att grupptalan eller något av käromålen skall avvisas.

Rätten får bestämma en tid inom vilken en gruppmedlem skriftligen kan anmäla till domstolen att han eller hon, om grupprättegången avbryts, vill träda in som part och föra talan angående sin rätt.

23 § Görs en anmälan om inträde enligt 22 § tredje stycket, skall rätten avskilja det käromål som anmälan gäller och besluta om den fortsatta handläggningen. Rätten får under de förutsättningar som anges i 1 kap. 3 d § rättegångsbalken besluta att målet skall handläggas med tillämpning av den paragrafen.

Rätten kan flytta över ett avskilt mål till en annan behörig domstol, om detta är bäst med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter.

24 § Om ett överklagande återkallas eller skall avvisas av annan anledning än att det har kommit in för sent tillämpas bestämmelserna i 22 § och 23 § första stycket.

Om ett överklagande har förfallit på grund av att käranden uteblivit från ett sammanträde för huvudförhandling, skall målet återupptas enligt 50 kap. 22 § rättegångsbalken på ansökan av en gruppmedlem, även om käranden saknat laga förfall för sin utevaro. Gruppmedlemmens ansökan får begränsas till ett visst käromål.

Förlikning

25 § En förlikning som käranden ingår gäller endast om den ingås för en grupps räkning och om rätten stadfäster den genom en dom.

Om uppskov med prövningen av en viss fråga

26 § Om det är lämpligt med hänsyn till utredningen, får rätten i en särskild dom skjuta upp prövningen av en viss fråga som har betydelse endast för vissa gruppmedlemmars rätt.

Rätten skall förelägga de berörda gruppmedlemmarna att inom en viss tid begära att den uppskjutna frågan prövas. Kommer en sådan begäran in tillämpas 23 §. I annat fall skall käromålet ogillas, om det inte är uppenbart att käromålet är grundat.

Avgörandets innehåll

27 § I en dom skall rätten ange de gruppmedlemmar som domen avser. Detta gäller också ett beslut, om det behövs med hänsyn till frågans beskaffenhet.

Rättskraft

28 § Rättens avgörande i en grupprättegång har rättskraft även i förhållande till gruppmedlemmar som inte varit parter i målet.

Särskilda regler om rättegångskostnader m.m.

Rätt till ersättning och ansvar för kostnader

29 § Den som har förordnats enligt 20 § andra stycket att föra grupptalan har rätt till ersättning av allmänna medel för arvode och kostnader som talans utförande har krävt. Ersättningens storlek skall bedömas med särskild hänsyn till tvistefrågornas art och omfattning samt den omsorg och skicklighet med vilken talan har utförts.

Rätten får besluta om förskott på ersättningen, om den nya gruppföreträdaren har lagt ned omfattande arbete på uppdraget, om rättegången beräknas pågå lång tid eller om ett förskott annars är motiverat.

30 § Den som har förordnats enligt 20 § andra stycket att föra grupptalan är inte skyldig att betala ersättning för rättegångskostnader i annat fall än som avses i 18 kap. 6 § rättegångsbalken. I stället skall den som tidigare har fört talan för gruppen svara såsom part för rättegångskostnader. Denne skall också ersätta staten kostnader enligt 29 §, i den utsträckning dessa inte ersätts av klaganden eller någon annan.

Har i annat fall än som avses i första stycket någon övertagit kärandens talan i samband med ett överklagande eller därefter, svarar denne endast för kostnader som har uppkommit i den högre rätten.

31 § I fråga om skyldighet att ersätta staten kostnaderna för en grupp-företrädare enligt 29 § tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för rättegångskostnader. Rätten skall utan yrkande pröva frågan om ersättning.

Kostnadsansvaret för en gruppmedlem

32 § En gruppmedlem som inte är part i rättegången svarar för rättegångskostnaderna i målet endast i de fall som avses i 33 och 34 §§.

33 § Har svaranden ålagts att ersätta käranden dennes rättegångskostnader, men kan svaranden inte betala, får rätten, på yrkande av käranden, besluta att kostnaderna skall fördelas mellan samtliga gruppmedlemmar. Detsamma gäller sådana merkostnader på grund av ett riskavtal enligt 37 § som käranden inte kan få ersätta av svaranden.

Första stycket gäller också om staten har tillerkänts ersättning enligt 31 §. Rätten får i ett sådant fall utan yrkande pröva frågan om ersättning.

En gruppmedlem ansvarar inte för mer än sin del av kostnaderna och är inte skyldig att betala mer än vad som har kommit honom eller henne till godo genom rättegången.

34 § En gruppmedlem som inte är part i rättegången skall ersätta de kostnader som medlemmen har vållat genom någon åtgärd som avses i 18

kap. 3 § första stycket rättegångsbalken eller genom sådan vårdslöshet eller försummelse som avses i 6 § samma kapitel.

35 § Om en medlem har inträtt som part i grupprättegången i samband med ett överklagande eller därefter, svarar medlemmen som part endast för kostnader som har uppkommit i den högre rätten.

Avskilda käromål

36 § Om ett käromål har avskilts enligt 23 §, svarar käranden och gruppmedlemmen solidariskt för de rättegångskostnader som har uppkommit före avskiljandet. För kostnader som har uppkommit därefter svarar gruppmedlemmen ensam.

Har käranden eller gruppmedlemmen orsakat rättegångskostnad genom vårdslöshet eller försummelse, skall han eller hon ensam svara för denna kostnad.

Riskavtal

37 § Den som vill föra grupptalan får ingå avtal med en advokat om att arvode till advokaten skall bestämmas med hänsyn till i vilken utsträckning gruppmedlemmarnas anspråk tillgodoses (*riskavtal*). I avtalet skall anges på vilket sätt arvodet skall avvika från ett normalarvode, om gruppmedlemmarnas anspråk bifalls eller ogillas helt.

För att kunna åberopas mot gruppmedlemmarna skall ett riskavtal vara skriftligt och ha godkänts av en domstol eller Rättshjälpsmyndigheten.

Ett riskavtal får godkännas endast om det är skäligt med hänsyn till sakens beskaffenhet. Avtalet får inte godkännas om arvodet grundas enbart på en andel av tvisteföremålets värde.

38 § Frågan om godkännande av ett riskavtal prövas i en pågående grupprättegång av domstolen på yrkande av käranden. Har den rättsliga angelägenhet som riskavtalet omfattar inte inletts vid domstol, får den som vill föra grupptalan begära att frågan om godkännande prövas av en domstol som är behörig att pröva tvisten eller, om rättshjälp har beviljats, av Rättshjälpsmyndigheten. Går det inte att avgöra vilken domstol som är behörig, prövas frågan om godkännande av Stockholms tingsrätt.

Ett godkännande enligt första stycket upphör att gälla, om en grupprättegång inte har inletts inom sex månader från godkännandet. Om det finns skäl för det, får den domstol eller den myndighet som har godkänt avtalet förlänga den tiden.

Ett beslut av Rättshjälpsmyndigheten skall i fråga om överklagande anses som ett beslut av en tingsrätt.

39 § Arvode enligt ett riskavtal som har ingåtts enligt 37 § skall vara skäligt. Vid bedömningen skall särskilt tas hänsyn till uppdragets art och omfattning, den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med, den tid som har lagts ned på uppdraget samt tvisteföremålets värde och den ekonomiska risk som avtalet har inneburit för ombudet och huvudmannen.

40 § Vid prövning av vad som är ersättningsgill rättegångskostnad enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken skall hänsyn inte tas till sådana merkostnader som har uppkommit på grund av ett riskavtal.

41 § En tvist om arvode enligt 39 § skall väckas vid den domstol som först har dömt i målet. Om den rättsliga angelägenhet som riskavtalet avser har avslutats utan att talan har väckts vid domstol, skall tvisten väckas vid den domstol som har godkänt avtalet eller, om avtalet inte har godkänts av domstol, vid en domstol som hade kunnat pröva frågan om avtalets godkännande.

Avgöranden som går att överklaga m.m.

42 § När avgörandet av en viss fråga har skjutits upp enligt 26 §, skall rätten bestämma om domen i den del där avgörandet inte är slutligt får överklagas särskilt eller endast i samband med att rättens slutliga avgörande överklagas. En sådan del av domen får dock alltid överklagas i samband med att domen i den del där avgörandet är slutligt överklagas för eller mot en grupp.

Om en sådan del av domen där avgörandet inte är slutligt överklagas särskilt, får rätten bestämma att målet i övrigt skall vila till dess att domen har vunnit laga kraft.

43 § Tingsrättens beslut med anledning av en återkallelse av talan får inte överklagas, om återkallelsen har skett inom tiden för anmälan enligt 14 §.

44 § Om en tingsrätt i ett beslut under rättegången har utsett någon annan att föra grupptalan än den som en gruppmedlem har föreslagit, tillämpas i fråga om överklagande 49 kap. 4 § och 11 § första stycket rättegångsbalken. Detsamma gäller om tingsrätten har lämnat en begäran om byte av kärende utan bifall.

45 § En tingsrätts beslut under en rättegång enligt denna lag får, utöver vad som sägs i rättegångsbalken, överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet har

1. avslagit kärendens begäran att få föra enskild grupptalan eller organisationstalan utan ombud eller genom ombud som inte är advokat,
2. prövat en fråga enligt 18 § om inträde som medlem i gruppen, eller
3. prövat en fråga om godkännande av ett riskavtal enligt 37 §.

Den som vill överklaga ett beslut som avses i första stycket skall först anmäla missnöje. Anmälan skall göras genast, om beslutet har meddelats vid ett sammanträde, och annars inom en vecka från den dag då klaganden fick del av beslutet. Den som försummar detta har inte längre rätt att överklaga beslutet. Anmäler någon missnöje gäller 49 kap. 11 § andra stycket rättegångsbalken.

Ett beslut av Rättshjälpsmyndigheten enligt 38 § överklagas till Svea hovrätt.

46 § Bestämmelserna i 44 och 45 §§ gäller också vid ett överklagande av en hovrätts beslut som inte är slutligt i frågor som avses i de paragraferna och som har uppkommit i hovrätten eller som har överklagats dit.

47 § En missnöjesanmälan av en gruppmedlem som inte är part i rättegången skall alltid göras senast en vecka från dagen för beslutet, om beslutet har meddelats vid ett sammanträde till vilket medlemmen inte har kallats och inte heller ändå har inställt sig. Detsamma gäller om beslutet inte har meddelats vid ett sammanträde och inte skall delges medlemmen.

48 § Överklagas en dom för en grupps räkning eller mot en grupp, får en gruppmedlem överklaga ett beslut som rör honom eller henne och som annars inte får överklagas särskilt.

Underrättelse till gruppmedlemmarna

49 § Rätten skall, utöver vad som följer av övriga bestämmelser, underrätta en berörd gruppmedlem om en dom eller ett slutligt beslut samt om en förlikning som begärs stadfäst enligt 25 §.

Om det behövs med hänsyn till den betydelse uppgiften kan antas ha för medlemmens rätt skall rätten vidare underrätta en berörd gruppmedlem om

1. att kändanden har anlitat ett nytt ombud,
2. att kändanden har eftergett eller medgett talan,
3. ett riskavtal enligt 37 §,
4. överklaganden samt
5. andra beslut, åtgärder och förhållanden i övrigt.

50 § Underrättelser enligt denna lag till gruppmedlemmar får ske på det sätt rätten finner lämpligt.

Rätten får förelägga en part att ombesörja en underrättelse, om detta har betydande fördelar för handläggningen. Parten har i ett sådant fall rätt till ersättning av allmänna medel för kostnader.

Det som sägs i andra stycket gäller även när en underrättelse sker genom delgivning.

Denna lag träder i kraft den 1 oktober 2002.

2.2 Förslag till lag om ändring i miljöbalken

Härigenom föreskrivs att det i miljöbalken skall införas två nya paragrafer, 32 kap. 13 och 14 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

32 kap.

13 §

Talan om skadestånd enligt detta kapitel får föras som grupptalan enligt lagen (0000:000) om grupprättegång.

Talan om förbud mot fortsatt verksamhet eller om skyddsåtgärder eller andra försiktighetsmått enligt 12 § kan bli föremål för enskild grupptalan eller organisationstalan.

Vid en grupptalan enligt första eller andra stycket tillämpas lagen (0000:000) om grupprättegång med undantag för 2, 3 och 5 §§ samt 23 § första stycket andra meningen och andra stycket.

14 §

Organisationstalan enligt 13 § första eller andra stycket får väckas av en ideell förening som har till ändamål att tillvarata naturskydds- eller miljöskyddsintressen eller av en sammanslutning av yrkesverksamma inom fiske-, jordbruks-, ren- och skogsbruksnäringen.

Det som sägs i första stycket gäller också en sammanslutning av sådana organisationer som nämns där.

Denna lag träder i kraft den 1 oktober 2002.

3 Ärendet och dess beredning

I lagrådsremissen föreslås att en ny lag om grupprättegång införs.

Genom beslut den 27 juni 1991 bemyndigade regeringen chefen för Justitiedepartementet att tillkalla en särskild utredare för att utreda om det går att förbättra möjligheterna att i domstol driva anspråk som är gemensamma eller likartade för en större grupp människor. Till utredare utsågs professor Per Henrik Lindblom. Utredningen antog namnet Grupptalanutredningen.

Enligt direktiven skulle utredaren överväga möjligheten att beträffande anspråk som är gemensamma eller likartade för en större grupp människor – som ett komplement till de traditionella rättegångsreglerna – införa regler om s.k. grupptalan. Utredaren skulle också föreslå de ändringar i övrigt som behövs i det processuella regelsystemet för att säkerställa möjligheterna att driva sådana anspråk i domstol. Frågan om ett förbättrat processuellt rättsskydd i dessa hänseenden skulle särskilt övervägas för konsument- och miljörättsområdena, men det stod utredaren fritt att föreslå en reglering som omfattar även andra rättsområden.

Grupptalanutredningen överlämnade i januari 1995 betänkandet Grupprättegång. Del A-C (SOU 1994:151). En sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 1*. De lagförslag som lades fram i betänkandet finns i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En remissammanställning finns i Justitiedepartementet (Ju1995/405/DOM).

Den 22 december 2000 hölls ett samrådsmöte i Justitiedepartementet för att framförallt få belyst hur den ekonomiska utvecklingen de senaste åren påverkat synen på grupptalan. Mötet gällde också hur grupptalan kan påverka villkoren för särskilt de mindre företagen och det allmänna investeringsklimatet, särskilt när det gäller utländska företags benägenhet att förlägga verksamhet till Sverige. Inför mötet fick de inbjudna ta del av ett utkast till lagrådsremiss om grupprättegång. Minnesanteckningar från mötet finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju1995/405/DOM).

Inom Justitiedepartementet utarbetades under våren 2001 promemorian Lag om grupprättegång. Promemorian skiljer sig från det tidigare utkastet till lagrådsremiss framförallt i frågan om gruppens bestämning. I promemorian föreslås ett anmälningsförfarande i stället för automatisk grupptillhörighet. Promemorian har varit föremål för remissbehandling. En sammanställning av remissvaren finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju1995/405/DOM). Lagförslagen i promemorian återfinns i *bilaga 3*.

Förteckningar över samtliga remissinstanserna under ärendets beredning finns i *bilaga 4*.

4 En ny taleform

Regeringens bedömning: I det moderna samhället inträffar olika händelser som ger upphov till att många personer kan rikta likadana eller likartade anspråk mot någon annan, s.k. gruppanspråk. Sådana anspråk är svåra att göra gällande vid domstol eller på annat sätt. Inte minst gäller detta när varje enskilt anspråk har ett mindre ekonomiskt värde. Bristerna i rättsskyddet inskränker sig då inte till att den enskilda medborgaren drabbas av en rättsförlust. Att överträdelser av materiella bestämmelser lämnas opåtalade i för stor utsträckning medför dessutom att domstolarna inte kan utöva sin handlingsdirigerande, prejudikatskapande och rättsutfyllande funktion.

Regeringens förslag: En ny taleform – grupptalan – införs. Det är den mest effektiva metoden för att på ett övergripande och generellt sätt komma till rätta med bristerna i det processuella rättsskyddet för gruppanspråk. En grupprättegång skall utformas så att för gruppanspråk gemensamma eller likartade bevis- och rättsfrågor prövas på ett så säkert, snabbt, billigt och enkelt sätt som möjligt.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstansernas inställning till behovet av en reform varierar. *Konsumentverket* ansluter sig i allt väsentligt till de överväganden som utredningen redovisar och ser det som ytterst angeläget att den föreslagna reformen genomförs. *Allmänna reklamationsnämnden* anser att det, inte minst inom konsumentområdet, finns brister i det processuella rättsskyddet som motiverar en reform. *Finansinspektionen* uttalar att det finns många rättsligt grundade anspråk på konsumentområdet som aldrig görs gällande i domstol och att det är positivt med förändringar som förbättrar konsumenternas möjligheter att driva anspråk i domstol. Inspektionen ser lagförslaget som ett bra komplement till redan befintliga utomprocessuella tvistlösningsorgan. *Konkurrensverket* menar att grupptalan bl.a. kan bidra till att utjämna obalans mellan enskilda konsumenter och företag. Bland övriga remissinstanser som instämmer i utredningens bedömning av behovet och tillstyrker att en lag om grupprättegång införs är *Östersunds tingsrätt*, *Umeå tingsrätt*, *Naturvårdsverket*, *Handelshögskolan vid Göteborgs universitet*, *Konsumentvägledarnas förening*, *Landsorganisationen i Sverige (LO)*, *Stiftelsen Miljöcentrum*, *Sveriges Aktiesparares Riksförbund* och *Sveriges Konsumentråd*. Även *Hovrätten över Skåne och Blekinge* ansluter sig i stort till bedömningen i promemorian.

Svea hovrätt har utifrån sina erfarenheter svårt att se det uttalade behovet av allmänna regler om grupptalan, men motsätter sig inte att reformen genomförs. *Sveriges advokatsamfund* anser att det finns ett behov av reformering av det processuella rättsskyddet, men ifrågasätter om promemorians förslag är det rätta sättet att bota de luckor som finns.

Hovrätten för Västra Sverige anser att nuvarande processordning är mindre väl anpassad för massanspråk och att det finns ett påtagligt behov av en reform i de fall tvister kan utmynna i ett för den enskilda gruppmedlemmen gynnsamt ekonomiskt resultat. Enligt hovrätten kan

dock massanspråkens behov tillgodoses på andra sätt än genom grupp-talan. Enligt Hovrätten för Västra Sverige kan bristerna i rättsskyddet för gruppanspråk i stället åtgärdas genom att möjligheten att kumulera flera käromål i ett mål vidgas eller genom att den i dag tillämpade ordningen med pilotmål effektiviseras. Hovrätten menar vidare att förslaget om ett anmälningförfarande (se avsnitt 5.3) onödiggör en särskild lag om grupprättegång.

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet pekade i sitt remissvar år 1995 särskilt på att utredningen inte tillräckligt noga har prövat förslagets förenlighet med artikel 6 i Europakonventionen och att det – mot bakgrund av medlemskapet i EU – inte kunde uteslutas att en reform snedvrider konkurrens och negativt påverkar svensk företags-etablering. Med hänsyn till bl.a. att förslaget nu begränsats till s.k. opt in (anmälningförfarande, se avsnitt 5.3) och att möjligheterna till en gemensam reglering av grupp-talan för hela den Europeiska gemenskapen analyserats på ett övertygande sätt finner sig fakultetsstyrelsen nu kunna tillstyrka förslaget. Också *Domstolsverket* anser numera att förslaget innebär en bra utveckling för rättslivet.

Stockholms tingsrätt bedömer utifrån sin erfarenhet att enskilda verkar ha god förmåga att med nuvarande möjligheter hävda också mindre anspråk av olika slag. Andra remissinstanser som anser att det saknas behov av en reform är *Uppsala tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Delegationen för utländska investeringar i Sverige (ISA)*, *Handelshögskolan i Stockholm*, *Sveriges domareförbund*, *Svenska Bankföreningen*, *Finansbolagens förening*, *Svensk Handel*, *Föreningen Svenskt Näringsliv*, *Sveriges Försäkringsförbund* och *Svenska IT-företagens Organisation*. Invändningarna från remissinstanserna gäller sammanfattningsvis att reformbehovet i stället borde mötas genom vidareutveckling av den s.k. pilotmålsmetoden eller rättegångsbalkens regler om kumulation, att grupp-talan ökar risken för utpressning till icke-berättigade förlikningar, att företags investeringsvilja riskerar att minska och att frågan om grupp-talan bör beredas på europeisk nivå.

Skälen för regeringens bedömning och förslag

Rättsordningens och processens syften och funktioner

För att rättsregler som garanterar människor rättelse vid överträdelser av de materiellrättsliga reglerna skall fungera reparativt och preventivt krävs att det finns sanktionsmekanismer för ett effektivt och rättvist ingripande. Ett sanktionssystem måste bygga på grundsatsen att lagar och förordningar stiftas med utgångspunkt från att deras innehåll skall följas och att sanktionerna skall kunna effektueras, i sista hand genom tvång. Sanktionsmekanismerna kan utformas på många sätt. Det kan vara fråga om prövning i judiciell eller administrativ ordning, vid privata eller allmänna nämnder, skiljeförfarande m.m. Statliga och privata alternativ kan visa sig lika verkningsfulla när det gäller att medverka till att den enskilde får igenom sin rätt eller att utöva en handlingsdirigerande funktion. Utgångspunkten måste emellertid vara att staten bär ansvaret för medborgarnas tillgång till verkningsfulla sanktionsmedel.

Möjligheten till process vid domstol är det mest betydelsefulla av de statliga tvistlösningsalternativen. Domstolarna har en grundlagsrättslig förankring som ger dem en särställning som rättskipningsorgan. Rättegångsförfarandet bygger på grundläggande rättssäkerhetskrav, såsom att domstolen skall iaktta saklighet och opartiskhet och att dess avgöranden skall bygga på lika bedömning av lika fall. Domstolen står i den dömande verksamheten obunden från statsmakten i övrigt och skall tjäna som en yttersta garant för upprätthållandet av enskildas rättigheter också gentemot det allmänna.

Den svenska rättegångsordningen, grundlagd i rättegångsbalken, är utformad som ett instrument för den enskilde att driva igenom egna anspråk. Förfarandet är ackusatoriskt och, som huvudregel, dispositivt. Domstolens roll är således formulerad med utgångspunkt från att det föreligger en rättslig konflikt mellan två jämbördiga motståndare, som båda förutsätts på egen hand kunna ta till vara sin rätt. Först när hänsyn till utomstående intressen riskerar att bli satta åt sidan har domstolen ett självständigt ansvar för att utreda tvistefrågan, t.ex. genom att införa nytt processmaterial. Så är endast undantagsvis fallet när det gäller förmögensrättsliga tvister. Däremot är det vanligt att domstolen har ett eget utredningsansvar i t.ex. miljörättsliga tillståndsmål. I enlighet med uppfattningen att det är var och ens sak att själv bestämma om ett rättsligt grundat anspråk skall göras gällande eller inte, är det normalt otillåtet för någon att agera för annans räkning utan att det finns ett uppdragsförhållande.

Brister i rättsskyddet – behovet av en reform

Det moderna samhället har gett upphov till nya former av rättsliga anspråk. På t.ex. konsument- och miljöområdena omfattas numera stora grupper människor av likadana eller likartade anspråk. Svårbevakade och svårdefinierade gruppintressen uppkommer när t.ex. en olyckshändelse, en farlig produkt eller ett utsläpp från en miljöfarlig verksamhet drabbar många personer på ett likartat sätt. Det skapas en tillfällig grupp som har liknande anspråk mot t.ex. ett företag eller ett affärsdrivande verk.

En distinktion som förekommer i den allmänna debatten om nya anspråkstyper i det moderna samhället är den mellan individuellt processbara, icke-individuellt processbara och processimmuna anspråk.

Ett anspråk är *individuellt processbart* om kostnaderna för att driva igenom anspråket genom enskild talan understiger det ekonomiska värde som käranden tillgodogörs genom en framgångsrik rättegång. Är så inte fallet, kan anspråket vara *icke-individuellt processbart*. Ett ekonomiskt vinstgivande rättsligt agerande kan då komma till stånd genom att flera gör gemensam sak och därigenom sänker den totala kostnaden för att driva igenom anspråken. Är inte heller detta möjligt, talar man om ett *processimmunt anspråk*.

Grupptalanutredningen har gjort en utförlig och genomgripande studie av det processuella rättsskyddets olika funktioner och ändamålsenlighet vid genomdrivandet av dessa nya typer av anspråk och funnit att den på en individualistisk-dualistisk grundsyn baserade processordningen inte alltid uppfyller de krav man kan ställa på den. Enligt utredningen saknar medborgarna i tillräcklig utsträckning tillgång till realistiska processuella

institut för att driva igenom sin rätt. Utredningen konkretiserar sin undersökning med ett flertal exempel (se särskilt del A, SOU 1994:151). Remissutfallet bekräftar utredningens slutsatser. Det finns bland myndigheter och andra organ såsom *Konsumentverket*, *Allmänna reklamationsnämnden*, *Konsumentvägledarnas förening*, *Sveriges Aktiesparares Riksförbund*, *Naturvårdsverket* och *Jämställdhetsombudsmannen* en uttalad erfarenhet av att enskilda människor inte kommer till sin rätt så ofta som de borde göra i ett modernt rättssamhälle.

Det finns många orsaker som tillsammans ger upphov till luckorna i det processuella rättsskyddet. Svårigheterna för enskilda att agera genom domstol eller andra rättsliga prövningsorgan sammanhänger med både ekonomiska, psykologiska, kunskapsmässiga och sociala faktorer. För andra som har mod, kraft och vilja att handla ställer processuella regler och principer hinder i vägen. För den enskilde leder bristen på agerande till rättsförluster som kan gälla små belopp men också så stora summor att privatekonomin påtagligt påverkas. Allmänna intressen, som lika-behandling av medborgarna, konsumentskydd och miljövard lider skada. Centrala rättsområden drabbas av prejudikattorka samt brist på rättsutveckling och rättsskapande genom praxis.

Vissa remissinstanser har satt i fråga om domstolarna bör tas i anspråk för att ersätta enskilda mindre ekonomiska förluster. Mot detta kan sägas att i situationer då det finns gruppanspråk beror rättskränkningens storlek på från vems sida man ser saken. Från samhällssynpunkt är det lika allvarligt om 1 000 personer lider en rättsförlust på 1 000 kr var som att 10 personer förlorar 100 000 kr var. Att lämna många små rättskränkningar opåtalade kan skada konkurrensen, motverka miljöfrämjande investeringar och ha en allmänt uppluckrande effekt på människors rättsuppfattning. Det kan dessutom bidra till att oseriösa affärsmetoder utvecklas och att dåliga produkter tillverkas.

Det bör poängteras att en självklar utgångspunkt för reformförslaget är att näringslivet i Sverige är och vill vara seriöst. Det är enligt regeringens bedömning av värde för de seriösa aktörerna att det skapas processuella instrument för att stävja oönskat beteende på marknaden. Vidare gagnas naturligtvis det seriösa näringslivet av att möjligheterna att skapa klarhet i rättsliga frågor genom domstolsavgöranden ökar.

För att luckorna i rättsskyddet för gruppanspråk skall kunna täppas igen krävs att samtliga eller i vart fall flertalet människor med samma eller likartade anspråk har realistiska möjligheter att göra sin rätt gällande. Det är inte nödvändigt att alla rättskränkningar i samhället påtalas, men det går inte att uppnå en önskad påverkan av ett handlingsmönster, om det saknas möjligheter att få de flesta rättsförlusterna ersatta. Först då sådana möjligheter finns framstår sanktionstrycket som tillräckligt effektivt.

Grupptalanutredningen går i sitt betänkande utförligt igenom tänkbara alternativ för att avhjälpa bristerna vid gruppanspråk. Utredningen behandlar bl.a. särreglering av kostnadsfördelningen, rättshjälp, rättskydds försäkringar, kriminalisering, utomprocessuella tvistlösningsorgan samt förening av mål (kumulation) och pilotmål. De två sistnämnda alternativen behandlas utförligare i nästa avsnitt. När det gäller övriga möjligheter kan i korthet sägas följande.

Den allmänna rättegångsordningen har under de senaste decennierna vid ett flertal tillfällen reformerats för att göra handläggningen mindre omständlig, formaliserad och kostnadskrävande. Särskilt syftet att minska kostnaderna låg bakom tillkomsten av den s.k. småmålslagen, vars bestämmelser numera till stor del har arbetats in i rättegångsbalken. Småmålsreglernas bestämmelser begränsar kostnadsansvaret för den förlorande parten. Inom vattenrätten, expropriationsrätten och på vissa andra rättsområden gäller sedan lång tid regler som snedfördelar kostnadsansvaret. Där förs i första instans en process om t.ex. tillstånd eller ersättning på den presumptive skadevållarens bekostnad, oavsett vilken utgången blir i målet.

Regler om annorlunda kostnadsfördelningar är ett effektivt instrument om man vill underlätta eller försvåra för enskilda att vända sig till domstol. Regeringens bedömning är dock att man inte bör använda undantag från rättegångsbalkens kostnadsregler som en generell åtgärd mot bristerna i det processuella rättsskyddet för gruppanspråk. Skälen bakom huvudregeln i tvistemål om tappande parts ersättningsskyldighet för motpartens rättegångskostnader gör sig gällande också i en rättegång om gruppanspråk.

Rättshjälpen ger enskilda förmånen av att processa med en minskad kostnadsrisk. Avgifter och andra begränsningar gör dock att tillvaratagandet av små anspråk underlättas i endast begränsad utsträckning. Processer som rör gruppanspråk orsakar inte sällan stora kostnader för ombudsarvode och bevisning. Svarandens bedömning av en rimlig kostnadsnivå görs med utgångspunkt från det totala belopp som skall betalas till samtliga i gruppen vid en eventuell processförlust. En stor insats kan därför vara motiverad och underlättas av att kostnaderna är avdragsgilla vid beskattningen. För käranden blir kostnadsrisken lätt sådan att en rättegång framstår som ett ekonomiskt orealistiskt alternativ.

Rättsskyddsförsäkringen erbjuder i detta hänseende ett bättre skydd än rättshjälpen, eftersom den omfattar även ersättningsskyldighet för motpartens kostnader. För anspråk av mindre värde som rör komplicerade rätts- eller bevisfrågor är dock självrisken många gånger ett tillräckligt hinder mot att väcka talan. Försäkringsersättningen är dessutom normalt maximerad till ett visst belopp, vilket begränsar nyttan av försäkringen i komplicerade mål.

Traditionellt anses kriminalisering ha en god effekt som styrmedel. Kumulation av åtal och enskilt anspråk underlättar dessutom väsentligt att driva igenom ekonomiskt små anspråk. Kriminalisering bör emellertid förbehållas beteenden som framstår som särskilt straffvärda. En reform på det aktuella området avser däremot främst att underlätta för enskilda att göra sina civilrättsliga anspråk gällande.

Utomprocessuella tvistlösningsorgan som t.ex. reklamations- och försäkringsnämnder fyller en viktig uppgift genom att erbjuda ett snabbt och enkelt förfarande som alternativ till domstolsprövning. De avlastar domstolarna från en hel del tvister. De alternativa tvistlösningsorganens kompetens är dock inskränkt i flera avseenden. För tvistlösningen vid Allmänna reklamationsnämnden (ARN) gäller t.ex. att nämnden inte tar upp muntlig bevisning. ARN prövar inte heller alla typer av tvister. Av särskilt intresse för frågan om anspråk av begränsat ekonomiskt värde

(dvs. typiska gruppanspråk) är de beloppsgränser som gäller vid nämnden.

Det kan vidare rent allmänt ifrågasättas om bristerna i det processuella rättsskyddet när det gäller reparation, prevention och rättsbildning bör åtgärdas genom åtgärder utanför domstolsväsendet. Utomprocessuella instanser kan på ett värdefullt sätt komplettera men inte alltid ersätta domstolsprövning, som måste utgöra systemets ryggrad.

Det allmänna har genom sina myndigheter en stark ställning som bevakare av att gällande rättsregler efterlevs. Som representanter för allmänintresset har myndigheter som Konsumentombudsmannen (KO), Jämställdhetsombudsmannen (JämO) och Naturvårdsverket påverkat rättsutvecklingen på flera centrala rättsområden. I detta sammanhang kan nämnas att det sedan den 1 december 1997 pågår en femårig försöksverksamhet avseende KO:s medverkan i finansiella tvister. Enligt lagen (SFS 1997:379) om försöksverksamheten avseende medverkan av Konsumentombudsmannen i vissa tvister får KO biträda konsumenter som ombud vid allmän domstol och kronofogdemyndighet, om tvisten är av betydelse för rättstillämpningen eller om det annars finns särskilda skäl för det. Exempel på särskilda skäl är att tvisten är av betydelse för en större grupp konsumenter (se prop. 1996/97:104, s. 15 och 26). Som regeringen framhöll när försöksverksamheten föreslogs skulle ett system enligt vilket KO kan företräda en enskild konsument och ett system med grupprättegång komma att komplettera varandra (prop. 1996/97:104 s. 10).

Möjligheten för myndigheter att ingripa och bistå enskilda personer i en privat rättskonflikt är även med beaktande av den nyss berörda försöksverksamheten starkt begränsad. Effektiviteten i myndigheternas verksamhet är beroende av tillgången på statliga och kommunala budgetmedel och kunnig personal. Mycket talar för att varken pengar eller kunskap räcker till, om det allmänna skall fortsätta att ensamt handha värnandet av gemensamma intressen. Kontroll, tillsyn och annan liknande verksamhet som inte innefattar myndighetsutövning måste fördelas på flera samverkande organ, såväl offentliga som privata. Det är nödvändigt att anlägga en pluralistisk syn på enskildas och samhällets roller när det gäller att ta till vara de intressen som rättsordningen vill slå vakt om.

Informationsverksamhet har en viktig funktion när det gäller att påverka handlingsmönster. Information kan därför utgöra ett värdefullt komplement vid avhjälpande av bristerna vid gruppanspråk, men utgör naturligtvis inget självständigt alternativ till ett processuellt förfarande. Spridande av information har inte heller några reparativa, process-ekonomiska eller rättsskapande uppgifter.

Slutsatsen är att det inom ramen för den nuvarande rättegångsformen inte är möjligt att förena behovet av gruppagerande med kraven på ett snabbt, billigt och enkelt förfarande. Åtgärdsalternativ som har till syfte att underlätta för den enskilde att själv vända sig till domstol eller något annat prövningsorgan är således inte i sig några verkningsfulla botemedel.

Problemet är alltså det saknas realistiska möjligheter att göra små anspråk gällande i domstol. Det är inget samhällsproblem så länge man ser till ett enskilt fall. Samhällsutvecklingen har emellertid lett till att det

i dag är vanligt att många människor står i likartade rättsförhållanden mot någon annan.

Svårbevakade gruppanspråk kan uppstå vid brott mot miljöbalken, om det är fel på en vara som har sålts till många, om en leasinggivare använder sig av oskäligen avtalsvillkor, om en researrangör inte lever upp till löften i sin marknadsföring, om en kreditgivare inte följer konsumentkreditlagens bestämmelser eller på värdepappersmarknaden.

Målet med en reform är att skapa en rättegångsform som anpassad till de krav som ställs i dagens samhälle. Reglerna i rättegångsbalken utgår från att två jämnstarka parter står mot varandra. En reform är, som *Konkurrensverket* har påpekat, ägnad att utjämna den processuella obalans som kan råda mellan t.ex. enskilda konsumenter och ett företag.

Den svenska rättsordningen bygger på att rättigheter på olika områden skall kunna genomdrivas i domstol. En rättegång är dock inget självändamål. Däremot utgör en realistisk möjlighet till process den yttersta garantin för att enskildas rättigheter på t.ex. miljö- och konsumenträtts områden inte stannar på papperet. Enskilda måste ha en reell tillgång till rättsväsendet.

Blickarna bör mot den här bakgrunden riktas mot den representativa processen, mot grupptalan. En sådan process ger domstolen bättre möjligheter att göra en bredare intresseavvägning och motverkar uppkomsten av motstridiga avgöranden. Detta gynnar prejudikatbildningen. I processekonomiskt hänseende kan den representativa processen medföra fördelar för rättegångar som i dag förs individuellt. Grupptalan har, som redan berörts, också en reparativ uppgift att fylla genom att kompensation kan erbjudas till fler. Slutligen har den nya processformen en preventiv, handlingsdirigerande, funktion.

Syftet med en reform är således ytterst att förbättra genomslaget för redan gällande materiella rättsregler. Att konsument- och miljörätten är två rättsområden som berörs särskilt av förslaget har redan nämnts. Som utvecklas i avsnitt 5.1.1 bör reformen dock inte begränsas till dessa områden.

Särskilt om pilotmål och förening av mål (kumulation)

Ett flertal remissinstanser, som t.ex. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Kristianstads tingsrätt*, *Svensk Handel*, *Föreningen Svenskt Näringsliv* och *Svenska IT-företagens Organisation*, har fört fram tankar på att möta reformbehovet i fråga om rättsskyddet för gruppanspråk genom en vidareutveckling av den s.k. pilotmålsmetoden eller av reglerna om kumulation. Några av remissinstanserna anför vidare att behovet av en reform minskat ytterligare genom det i promemorian förordade anmälningsförfarandet (se avsnitt 5.3). Remissinstanserna menar att den valda lösningen minskar skillnaden mellan grupptalan och kumulation enligt rättegångsbalken.

Skillnaderna mellan en grupprättegång och en reformerad pilotmålsmetod beror i viss utsträckning på hur de olika processformerna tekniskt utformas. Man kan dock i huvudsak utpeka följande olikheter.

Medan pilotprocessen bygger på den traditionella individualistiska partsrättegången är en grupprättegång till sin karaktär en process mellan en grupp, företrädd av en representant, och dennas motpart. Det finns

inga fristående skäl till att gruppföreträdaren måste tillhöra gruppen. Också en myndighet eller en organisation kan föra gruppens talan. Taleformen kan anpassas till de behov som processen i det särskilda fallet skall tillgodose eller utifrån anspråkshavarnas förutsättningar att själva föra talan. Vidare är representanten vid en grupptalan utbytbar på ett annat sätt än som gäller vid pilotmål. I en grupprättegång bör vidare domstolen utöva viss kontroll av gruppföreträdarens lämplighet och agerande i processen. Detta är inte bara till förmån för gruppmedlemmarna. Också motparten har fördelar av det. Risken för att domen skall kunna angripas i efterhand av andra gruppmedlemmar reduceras väsentligt. En annan fördel för motparten är att utsikterna att få ersättning för rättegångskostnader vid en processvinst ökar, i vart fall om gruppen företräds av en myndighet eller en väletablerad organisation. En grupprättegång leder vidare till att samtliga gruppmedlemmar får tillgång till en exekutionstitel samtidigt.

Grupprättegången kan på ett annat sätt än som är möjligt vid pilotmål bryta genom de olika barriärer, både kostnadsrelaterade och icke-rättsliga, som hindrar att anspråk görs gällande. Särskilt påfallande är detta om det saknas krav på någon viljeyttring som grund för att bli medlem i gruppen, dvs. alla anspråkshavare som inte anmält utträde är med i processen. Men också om grupptalans rättsverkningar förutsätter ett aktivt ställningstagande från gruppmedlemmarna att omfattas av grupptalan kommer en sådan talan att få ett betydligt bättre genomslag än ett pilotmål. Därigenom ökar möjligheterna att ge domstolen ett brett och allsidigt bedömningsunderlag.

Ett pilotmål kräver för sin tillkomst att det finns anspråk som är ekonomiskt meningsfulla att processa för individuellt. Vid icke-individuellt processbara och processimmuna anspråk är så inte fallet (se om begreppen i förra avsnittet). Pilotmålsalternativet är en realistisk väg endast för dem som har mod, kraft och vilja att vända sig till domstol. Pilotmålsmetoden bygger vidare på tanken att det finns en överenskommelse mellan flera anspråkshavare om att först få prövat något eller några anspråk eller att det i särskild ordning konstateras att prövningen av ett anspråk är vägledande för bedömningen av andra rättsförhållanden. Ett pilotmål är dock ett ganska bräckligt skydd mot upprepade processer. Det torde sällan förekomma att parterna på ömse sidor i förväg i förväg förbinder sig att godta pilotmålets avgörande som en slutlig prövning av samtliga anspråk. Tvärtom finns det alltid en risk för att såväl enskilda anspråkshavare som motparten inte accepterar pilotavgörandet som prejudikat, med hänvisning till omständigheterna i det enskilda fallet. Domstolen har ju inte möjlighet att i sin bedömning väga in omständigheter som hänför sig till andra än parterna. Bristerna i pilotmålsförfarandet sammanhänger alltså sammanfattningsvis med två processuella frågor, nämligen omfattningen av domstolens prövningsrätt och domens rättskraft.

En annan nackdel med metoden är att pilotprocessen när som helst kan avbrytas genom förlikning eller på grund av att pilotparten överlåter sitt anspråk, flyttar, avlider eller återkallar sin talan. Det finns i de senare situationerna ingen (bortsett från dödsboet) som kan ta över partens talan och driva pilotprocessen vidare.

Nackdelarna med grupprättegång, i jämförelse med pilotmålsmetoden, är att processen riskerar att bli mer komplicerad och utdragen. Kostnadsrisken för den processande parten ökar. Eftersom man kan utgå från att tvistemålets värde som regel blir högre vid en grupprättegång tenderar motståndet från motparten att bli större. Svaranden kan inte lika lätt använda sig av förlikningserbjudanden för att få stopp på rättegången. Å andra sidan blir den ekonomiska belastningen av en process mer betungande för motparten, vilket kan uppmuntra till materiellt sett berättigade förlikningar som annars inte hade kommit till stånd.

Väger man de olika argumenten mot varandra framstår grupprättegång som en i jämförelse med ett pilotmålsförfarande överlägsen metod för att på ett övergripande och generellt sätt komma till rätta med de brister som det processuella rättsskyddet för gruppanspråk lider av. Det är i och för sig tänkbart att modifiera pilotmålsförfarandet så att dess slagkraft ökar vid gruppanspråk. Detta skulle dock kräva så genomgripande förändringar att pilotmålet närmast blev att betrakta som en form av enskild grupptalan.

En annan sak är att en grupptalan i det enskilda fallet måste framstå som det bästa processalternativet (se vidare nedan i avsnitt 5.2.2). Merparten av de anspråk som talan avser skall inte lika väl kunna göras gällande genom t.ex. pilotmål eller kumulation. Grupprättegångar är avsedda att komplettera, inte ersätta, befintliga processvägar.

När det gäller kumulation enligt rättegångsbalken är den kanske allvarligaste bristen vid gruppanspråk att handlägningsreglerna inte är lämpade för större grupper. Bestämmelser om bl.a. delgivning, kostnader, skriftväxling och sammanträde utgår från ett begränsat antal parter. Med en enhetlig grupp som företräds av ett gemensamt ombud är en process visserligen hanterbar också om antalet parter på ena sidan uppgår till tiotals, kanske hundra, personer. Men finns det inom gruppen splittringar, t.ex. angående vem som skall vara ombud eller om vilken bevisning som bör åberopas, ger en kumulation inga större process-ekonomiska vinster, oavsett gruppens storlek. Och är partsantalet flera hundra, tusen eller större än så är kumulation i praktiken utesluten. Till detta kommer bl.a. att kumulationsreglerna inte erbjuder någon framkomlig väg vid s.k. individuellt oprocessbara gruppanspråk, dvs. när kostnaderna för att driva igenom anspråket genom en enskild talan överstiger tvisteföremålets ekonomiska värde (jfr ovan). Det kan i detta sammanhang påpekas att även en grupptalan innebär en förening av mål. Kärandens talan omfattar ett antal anspråk (mål). Till skillnad från kumulation enligt rättegångsbalken är dock anspråkshavarna inte parter i rättegången.

Det faktum att en passiv gruppmedlem inte bär något kostnadsansvar gör att en grupptalan för den enskilde många gånger är att föredra framför kumulation enligt rättegångsbalken eller pilotmålsmetoden. En grupptalan i den utformning som föreslås här kräver vidare endast en mycket begränsad aktivitet från gruppmedlemmens sida. Kumulation och pilotmål förutsätter normalt ett betydligt större engagemang från den enskilde. Trots den begränsade aktiviteten blir gruppmedlemmen – genom de rättssäkerhetsgarantier som enligt förslaget omgärdar en grupprättegång – tillförsäkrad en process med högt ställda krav. Regeringen återkommer till den frågan senare i detta kapitel.

Tidigare lagstiftningsärenden

Tankar på en representativ process eller liknande utvidgningar av talarätten har tidigare övervägts i lagstiftningsärenden och har också i några fall lett till lagstiftning. Reklamationsutredningen föreslog redan i betänkandet *Tvistlösning på konsumentområdet* (SOU 1978:40) att Konsumentombudsmannen (KO) skulle ges rätt att föra talan för enskilda konsumenter i tvister som har ett prejudikatvärde. En liknande propå framfördes av Konsumentpolitiska kommittén i dess betänkande *Konsumentpolitik i en ny tid* (SOU 1994:14). Försöksverksamheten avseende KO:s medverkan i finansiella tvister enligt lagen 1997:379 har redan nämnts, liksom att regeringen då konstaterade att KO:s möjlighet att företräda en enskild konsument och en lag om grupprättegång skulle komplettera varandra. KO kan vidare föra grupptalan enligt 1 a § förordningen (1988:1583) med instruktion för Allmänna reklamationsnämnden. Bestämmelsen trädde i kraft den 1 januari 1999. Möjligheten att föra grupptalan vid Allmänna reklamationsnämnden infördes dock på försök redan år 1991.

Förslag om att införa grupptalan eller att utreda förutsättningarna för en sådan reformåtgärd har också förts fram av Kommissionen mot rasism och främlingsfientlighet i betänkandet *Mångfald mot enfald Del II* (SOU 1989:14), av Miljöskyddskommittén i betänkandet *Miljöbalk* (SOU 1993:27), av Marknadsföringsutredningen i betänkandet *Ny marknadsföringslag* (SOU 1993:59), av Löneskillnadsutredningen i betänkandet *Löneskillnader och lönediskriminering* (SOU 1993:7) och av Avgiftsgruppen i betänkandet *Avgifter inom kommunal verksamhet* (Ds 1993:16). I propositionen *Ny marknadsföringslag* (prop. 1994/95:123) diskuterade regeringen möjligheten att låta enskilda föra talan till förmån för allmänna intressen enligt marknadsföringslagen, men beslöt att låta frågan vila i väntan på Grupptalanutredningens betänkande.

Nämnas bör vidare att riksdagen vid flera tillfällen har behandlat frågan om organisationstalan på miljörettens område (se bl.a. bet. 1980/81:JoU21 och 1982/83:JoU30). Med miljöbalken har införts en allmän behörighet för ideella miljöorganisationer att överklaga domar och beslut om tillstånd, godkännande eller dispens enligt balken. För att få överklaga skall dock föreningen ha bedrivit verksamhet i Sverige under minst tre år och ha lägst 2 000 medlemmar.

Riksdagen har även haft uppe frågan om grupptalan som ett medel att stärka genomslagskraften hos diskrimineringsförbuden i jämställdhetslagen (se prop. 1993/94:147 och bet. 1993/94:AU17).

Uppfyller en representativ process kraven på rättssäkerhet?

Vissa remissinstanser berörde i sina svar över utredningens betänkande frågan om det är förenligt med grundlag och internationella konventioner att någon tillåts att processa för annans räkning utan att ha dennes uppdrag till det. Flera remissinstanser har vidare menat att grupptalan skulle vara ett främmande inslag i den svenska rättsordningen.

Sverige har anslutit sig till den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (den s.k. Europakonventionen). I dess artikel 6 punkt 1 sägs att var och en skall,

vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelser mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Konventionen gäller som lag i Sverige (SFS 1994:1219).

Ingenting i konventionen träds för när om grupprättegång införs i Sverige. Som utvecklas i avsnitt 5.3 innebär möjligheten till grupptalan tvärtom att den enskildes tillgång till rättvisa ökar. Skyddet enligt Europakonventionen stärks. Genom regler om tillkännagivande av processen, krav på anmälan till domstolen för att den enskilde skall träffas av grupptalans rättsverkningar, om rätt för en medlem att själv träda in som part och att överklaga, om domstolens materiella processledning och om prövning av den representerande partens kvalifikationer att processa för allas räkning tillgodoses gruppmedlemmarnas intresse av en rättvis och opartisk rättegång. Förfarandet kommer att inrymma högt ställda rättssäkerhetsgarantier. En grupprättegång ger alltså den enskilde en möjlighet att komma till sin rätt i situationer där den möjligheten i praktiken annars skulle saknas.

Det finns inget i svensk grundlag som talar mot att införa regler om grupprättegång. Det kan i detta sammanhang noteras att den svenska grundlagen inte innehåller någon motsvarighet till kravet i USA:s konstitution om att "no person shall be ... deprived of life, liberty or property without due process of law" eller den tyska grundlagens krav på "rechtliches Gehör". De relativt långtgående konstitutionella kraven i USA har för övrigt inte ansetts hindra representativa taleformer.

Grupptalan innebär en nyhet i svensk rätt. Men förslaget ansluter nära till rättegångsbalkens huvudprinciper, institut och förfaranderegler. Så gott som varje enskilt moment i förslaget har en motsvarighet i gällande svensk rätt.

Det finns alltså inte några grundlagsenliga eller liknande hinder mot att i svensk rätt införa regler om representativ process i en vidare omfattning än som redan i dag gäller på t.ex. arbetsrättens, miljörättens och marknadsrättens område.

Finns det risker med grupptalan?

I det följande berörs vissa ytterligare invändningar som framförs mot att tillåta representativa processer av det slag som grupptalan utgör.

Många rättegångar ges i dag stor uppmärksamhet i massmedia. Detta gäller i stor utsträckning brottmål, men också vissa tvistemål. Av särskilt intresse är exempelvis om tvisten rör ett stort eller annars välkänt företag, om stora värden står på spel eller om det saken rör har intresse för många människor. En rättegång där gruppanspråk hanteras gemensamt kan givetvis i sig leda till att målet uppmärksammas på ett annat sätt än en individuell talan. För ett företag kan detta leda till bad-will med allvarliga ekonomiska konsekvenser. Vidare är kostnadstrycket på svaranden i regel större vid en process som berör många. En processförlust kan leda till finansiella problem, i värsta fall till konkurs. Dessa omständigheter kan innebära att en svarande kan känna sig mer eller mindre tvingad att träffa en snabb förlikning på oförmånliga villkor. Ett flertal remissinstanser, som *Handelshögskolan i Stockholm, Svenska*

Bankföreningen, Finansbolagens Förening, Svensk Handel, Föreningen Svenskt Näringsliv, Sveriges Försäkringsförbund och Svenska IT-företagens Organisation, befarar att hot om att inleda grupptalan skulle kunna användas för att pressa fram icke-berättigade förlikningar. Flera har särskilt betonat risken för utpressning i det förprocessuella stadiet. De nämnda remissinstanserna – samt även t.ex. *Delegationen för utländska investeringar i Sverige (ISA)* och *Sveriges advokatsamfund* – menar vidare att företags vilja att investera i Sverige riskerar att minska.

Påståenden om att hot om att inleda grupprocesser utnyttjas otillbörligt för att uppnå oberättigade förlikningar (s.k. legal black-mail) har förekommit också i lagstiftningsärenden av detta slag utomlands. Studier från länder med rättssystem som tillåter representativ talan ("class action") ger emellertid inga belägg för sådana påståenden. Det amerikanska class action-institutet är dock kritiserat och omdebatterat (av t.ex. domaren och rättsvetenskapsmannen Richard A. Posner). Tillgänglig statistik ger inte heller stöd för att svaranden i class action-mål ingår förlikning för att slippa ifrån processen även då kärandens anspråk inte framstår som välgrundat (förlikningar som träffats på det förprocessuella stadiet ingår dock inte i sådan statistik). Frivilliga överenskommelser förekommer inte i högre grad än i individuella processer. Varken kostnaderna för försvaret eller riskerna att förlora är så stora i class action-mål jämfört med vanliga mål att detta bör leda till en förlikningsbenägenhet utan hänsyn till hur välgrundad kärandens talan verkar vara. (Frågorna behandlas bl.a. i Ontario Law Reform Commission, Report on Class Actions, Volume I, 1982, s. 146 ff. och Basedow, Hopt, Kötz & Baetge (red.), Die Bündelung gleichgerichteter Interessen im Prozess, Tübingen 1999, s. 48 f. Lindblom berör dessa frågor i Grupptalan, 1989, s. 151 ff. och 166 ff., samt Progressiv Process, 2000, s. 429.)

Vid en bedömning av riskerna för missbruk av en möjlighet att föra en grupptalan här i landet måste hela det svenska regelverket beaktas. Bedömningen måste innefatta både de processuella reglerna, inklusive de advokatetiska, och de materiella rättsreglerna.

I detta sammanhang bör påpekas, liksom *Sveriges advokatsamfund* har gjort, att de hos vissa remissinstanser vanligt förekommande hänvisningarna till förhållandena i USA lätt blir missvisande. USA har t.ex. en helt annan processuell reglering än Sverige har, en helt annan skadeståndsrätt och en advokatverksamhet som skiljer sig betydligt från den svenska. I Sverige gäller som huvudregel att förlorande part svarar för motpartens rättegångskostnader. Detta kommer att gälla även vid en grupprättegång (se vidare avsnitt 5.8) och kommer att verka avskräckande på den som inte har grund för en talan. Höga krav ställs vidare på utformningen av en stämningsansökan. Kraven för att motparten skall åläggas att ge in handlingar som kan utgöra bevis eller underkastas säkerhetsåtgärder är också högt ställda.

Därutöver är de krav som måste uppfyllas för att få föra en grupptalan mycket högt ställda (avsnitt 5.2.2), bl.a. genom kraven på gruppföreträdaren och advokattvånget. Det medför, som t.ex. *Konsumentverket* konstaterar, att skyddet mot grundlösa processer t.o.m. är bättre än vid sedvanliga rättegångar.

Man måste utgå ifrån att en svarande som för förhandlingar under hot om grupptalan, gör sina bedömningar med hänsyn till sannolikheten att en grupptalan tillåts och sedermera bifalls. Det framstår därmed inte som sannolikt att grundlösa förlikningar kan tvingas fram i större utsträckning genom hot om grupprättegång än genom hot om individuella rättegångar. Framhållas skall också att en för gruppmedlemmarna bindande förlikning förutsätter att den stadfästs av rätten, dvs. förlikningen förutsätter att käranden tillåtits inleda en grupprättegång. Enligt regeringens bedömning saknas alltså anledning att befara att denna typ av obehöriga påtryckningar skulle öka i Sverige på grund av att det införs regler om grupptalan.

Mot den bakgrunden kan införandet av en möjlighet att föra grupptalan inte heller anses påverka viljan att investera i Sverige för den som gör en seriös företagsekonomisk analys. I de provinser i Kanada och delstater i Australien där grupptalan har införts de senaste decennierna har farhågorna om störningar och påfrestningar på näringslivet inte besannats. Det är samhällen som liknar Sverige i fråga om t.ex. befolkningsmängd, processbenägenhet samt process- och skadeståndsrätt.

Det bör också framhållas att förslaget till lag om grupprättegång inte medför någon förändring av den materiella rätten. Det medför alltså inga nya rättigheter för konsumenter eller andra grupper. Införandet av grupptalan utgör endast en, trots allt, begränsad anpassning av rättegångsordningen till samhällsutvecklingen.

En annan sak är att en för gruppen framgångsrik grupprättegång kan få besvärliga ekonomiska följder för svaranden. Det är emellertid svårt att se att det processuella rättsskyddet för gruppanspråk skall styras, eller ens påverkas, av svarandens ekonomiska förutsättningar att ersätta orsakade rättsförluster. Tvärtom får det antas att den ekonomiska press, som risken att utsättas för en framgångsrik process utövar, har en preventiv effekt som avhåller från rättsstridigt handlande. Som bl.a. *Konkurrensverket* framhåller är förslaget således ägnat att gynna seriös näringsverksamhet.

Konkurs, betalningssvårigheter och dylikt är naturligtvis aldrig önskvärda resultat av en grupprättegång. Att lindra sådana effekter måste dock anses vara en materiellrättslig fråga, rörande t.ex. regler om jämkning av skadestånd. Den representativa processen underlättar ofta bedömningen av dessa frågor genom att samtliga, eller i vart fall flertalet, anspråk finns uppe till prövning samtidigt.

Grupptalan på europeisk nivå?

På det internationella planet har överväganden om behov att stärka rättsskyddet för massanspråk lett till ny lagstiftning om bl.a. grupptalan. Av särskilt intresse i det sammanhanget är, som sagt, utvecklingen i Kanada och Australien, där nya lagar om grupptalan har införts under 1990-talet.

Flera remissinstanser, såsom *Delegationen för utländska investeringar i Sverige (ISA)*, *Handelshögskolan i Stockholm*, *Sveriges advokatsamfund*, *Svenska Bankföreningen*, *Svensk Handel*, *Svenska Försäkringsförbundet* och *Svenska IT-företagens Organisation* har invänt att frågan om grupptalan bör beredas på europeisk nivå.

Det kan i detta sammanhang noteras att det i Nederländerna år 1994 infördes regler om grupptalan i form av organisationstalan. Inom ramen för EU har flera steg tagits som kan leda fram till nationell lagstiftning om grupptalan åtminstone i vid mening. Här kan nämnas rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal (EGT L 95, 21.4.1993, s. 29). Enligt artikel 7 skall medlemsstaterna tillhandahålla lämpliga och effektiva medel för att hindra fortsatt användning av oskäliga villkor. Dessa medel skall göra det möjligt för godkända sammanslutningar av konsumenter att väcka talan vid domstolar. Direktivet har lett till lag (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden. Europaparlamentets och rådets direktiv 98/27/EG av den 19 maj 1998 om förbuds föreläggande för att skydda konsumenternas intressen (EGT L166, 11.6.1998, s. 51) ligger bakom den lag (2000:1175) om talerätt för vissa utländska konsumentorganisationer som har trätt i kraft den 1 januari 2001.

Ett betänkande om grupptalan lades fram i Finland år 1994. Det har dock inte lett till lagstiftning. I Norge har i april 1999 tillsatts en utredning som skall se över den norska civilprocessen och överväga bl.a. införandet av grupptalan och i Danmark har det pågående arbetet med en reformering av civilprocessen föranlett en livlig diskussion om grupptalan. I Portugal infördes år 1995 en allmän talerätt för tillvaratagandet av kollektiva intressen på bl.a. hälso-, miljö- och konsumentskyddsområdena (Lei N° 83/95, de 31 de Agosto, Direito de participação procedimental e de acção popular).

I den ansats till en framtida harmonisering av processrätten inom EU, som presenterades av en arbetsgrupp år 1994 framhålls grupptalan som ett värdefullt institut (Rapprochement du Droit Judiciaire de l'Union européenne, Approximation of Judiciary Law in the European Union under red. av M. Storme, s. 52). Det kan givetvis finnas vissa fördelar med en harmonisering, i vart fall delvis, av processordningarna i EU:s medlemsstater. En harmonisering är dock förenad med avsevärda svårigheter.

I EG-fördraget (artikel 65) finns numera en rättslig grund för att vidta åtgärder på civilprocessrättens område. Bestämmelsen behandlar gränsöverskridande rättsligt samarbete inklusive nationella procedurregler. En rad förutsättningar skall vara uppfyllda för att gemenskapen skall kunna besluta rättsakter som rör civilrättsliga förfaranden. Det är långt ifrån säkert att initiativ om någon form av reglering av grupptalan kan grundas på artikel 65. Dessutom måste beaktas att arbetet med dessa frågor inom EU har planerats för relativt lång tid framöver. Ett nytt projekt skulle inte utan vidare ges prioritet.

En viss processuell harmonisering skulle möjligen också kunna grundas på EG-fördragets bestämmelser om konsumentskydd och miljöpolitik. Någon generell lagstiftning av det slag som föreslås här är dock inte möjlig att uppnå den vägen. Vidare måste beaktas att vi, om vi avvaktar med en svensk reglering om grupptalan och i stället driver frågan inom EU, inte skulle kunna nå några resultat inom en överskådlig framtid. Alla erfarenheter har visat att frågor som rör medlemsstaternas processuella regler är mycket komplicerade och tar avsevärd tid att behandla. Oavsett vilken form av reglering som väljs skulle en rättsakt om grupprättegång behöva anpassas till det processuella regelsystemet i

övrigt, precis som regeringens förslag nära ansluter till rättegångsbalken. Det är således inte möjligt att avvakta en oviss europeisk harmonisering när det gäller en angelägen processuell reform, med syfte att öka genomslaget för redan gällande materiell rätt.

Några remissinstanser har tagit upp frågan om verkställighet utomlands av ett avgörande efter en grupprättegång. Regeringen har tidigare i detta kapitel berört de högt ställda rättssäkerhetsgarantierna som är förknippade med en sådan rättegång. Det finns enligt regeringens bedömning följaktligen inte några hinder mot verkställighet med stöd av Brysselkonventionen, som skulle vara grundade på brister i förfarandet. Det finns inte heller några andra skäl att anta att ett avgörande efter en grupprättegång, vilket faller inom konventionens sakliga tillämpningsområde, inte skulle kunna verkställas enligt den. *Svea hovrätt* har efter en översiktlig granskning kommit till samma slutsats. Frågor om tolkningen av Brysselkonventionen avgörs dock förstas ytterst av EG-domstolen.

Sammanfattande och avslutande synpunkter

Sammanfattningsvis finns det tre huvudsakliga faktorer som förklarar varför rättsligt skyddade intressen inte blir tillgodosedda i tillräckligt stor omfattning. Den första orsaken är att det alltför ofta finns en disproportion mellan ett anspråks ekonomiska värde för den enskilde och de kostnadsrisker som följer med ett rättsligt agerande. En annan anledning är att anspråkshavaren på grund av psykologiska, sociala eller andra icke-rättsliga faktorer inte känner till rättskränkningen eller saknar mod, kraft och vilja att hävda sin rätt. Som ett tredje hinder finns det processuella regler och principer som endast undantagsvis tillåter någon att utan uppdrag processa för att tillgodose annat än sin egen personliga rätt.

Dessa omständigheter leder till slutsatsen att det finns behov av åtgärder för att stärka det processuella rättsskyddet för gruppspråk. Ett sätt att åtgärda problemet är att införa regler om representativ process vid domstol – grupptalan.

Många remissinstanser har framfört kritik mot förslaget om grupptalan. Invändningarna gäller att reformbehovet i stället borde mötas genom vidareutveckling av den s.k. pilotmålsmetoden eller rättegångsbalkens regler om kumulation, att grupptalan ökar risken för utpressning till icke-berättigade förlikningar, att företags investeringsvilja riskerar att minska och att frågan om grupptalan bör beredas på europeisk nivå.

Invändningarna kan inte negligeras. Lagstiftningens effekter skall också följas upp senast fyra år efter det att regleringen har trätt i kraft. Uppföljningen skall bl.a. ske ur ett småföretagarperspektiv. En undersökning skall göras med avseende på vilka effekter grupptalan har fått för småföretagen, exempelvis när det gäller den risk för missbruk och legal blackmail som flera remissinstanser befarar. Remissinstansernas invändningar måste dock värderas och vägas mot behovet av en reform för att förbättra genomslaget för redan gällande materiella rättsregler. Reformen berör både konsument- och miljöskydd samt andra rättsområden. Det finns i detta sammanhang anledning att framhålla det goda skydd mot missbruk av processformen som finns inbyggt i förslaget. Här kan nämnas kärandens kostnadsansvar, kraven på ombudet, de särskilda processförutsättningarna och den domstolskontroll de innebär. Rege-

ringens bedömning är således att det bör införas regler om grupptalan i svensk process.

En sådan taleform bör utformas med utgångspunkt från att den å ena sidan skall vara reellt öppen för var och en som har ett befogat intresse av att få sin sak prövad vid domstol och å andra sidan skall avhålla och avskräcka från grundlösa processer. Regleringen skall utformas så att den möjliggör för en grupprättegång att allt efter omständigheterna medverka till

att kompensation erbjuds till rättskränkta som i dag inte har realistiska möjligheter att göra sin rätt gällande,

att processordningen utövar sin handlingsdirigerande funktion också i fall där de samlade skadeverkningarna är omfattande men de enskilda anspråken är så små att ingen annars vill ta på sig arbetet med att driva igenom dem,

att domstolarna får tillräckligt underlag för att göra de breda intresseavvägningar som är en förutsättning för deras prejudikatbildande, rättsutfyllande, rättsutvecklande och rättsskapande verksamhet samt

att för gruppanspråk gemensamma eller likartade bevis- och rättsfrågor prövas på ett så säkert, snabbt, billigt och enkelt sätt som möjligt så att domstol och parter sparar tid och kostnader.

5 Grupprättegång vid allmän domstol

5.1 Val av reglering och former av grupptalan

5.1.1 Val av reglering

Regeringens förslag: Det införs en särskild lag om grupprättegång i tvistemål vid allmän domstol.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: I stort sett samtliga remissinstanser som har yttrat sig i denna del tillstyrker att regler om grupprättegång införs i en särskild, fristående lag.

Skälen för regeringens förslag: Grupptalanutredningen har på ett utförligt sätt kartlagt det materiella rättsläget på konsumenträttens och miljörättens område samt enligt jämställdhetslagen (betänkandets del C, bilaga B). Kartläggningen ger underlag för ett författningsförslag om grupprättegång, som beaktar de särskilda problem som de materiellrättsliga bestämmelserna kan ge upphov till vid en representativ process på dessa områden. Detta kan tala för att låta grupptalan ha ett till vissa rättsområden begränsat tillämpningsområde. Beroende på omständigheterna kan regler om grupptalan då antingen ges fristående eller tas in i olika materiellrättsliga regelverk.

En generellt tillämplig lag om grupprättegång innebär emellertid i sig inte att taleformens användning försvåras inom nu nämnda rättsområden. Med en allmängiltig lag vinner man dessutom att grupptalan blir möjlig vid rättsliga massöverträdelser på andra områden än konsument- och

miljörätt. Sålunda torde t.ex. avgränsningen till dessa rättsområden innebära att grupprättegång inte kan användas för att driva ersättningskrav i situationer som typiskt sett lämpar sig för handläggning i en representativ processform, såsom t.ex. efter en olyckshändelse där ett större antal personer drabbats på ett likartat sätt. Det skall dessutom beaktas att det inte finns någon klar och entydig definition av vad som menas med t.ex. konsumenträtt och miljörätt. En begränsning av grupptalans tillämplighet i detta hänseende kan därför leda till betydande avgränsningsproblem.

Övervägande skäl talar alltså för att regler om grupprättegång ges ett brett användningsområde. Begränsningen i tillämpningen bör endast styras av sådana kompetens- och handläggningsregler som allmänt präglar svensk processrätt, nämligen åtskillnaden mellan allmän domstol och specialdomstol samt mellan civil-, straff- och förvaltningsprocess.

I enlighet med det nyss sagda bör införandet av regler om grupptalan utgå från den fördelning i kompetens som finns mellan dels domstolar och andra myndigheter, dels domstolar med allmän behörighet och förvaltningsdomstolar.

De civilrättsliga anspråk som kan komma i fråga för en grupptalan är till sin karaktär sådana att de i något fall kan tänkas uppstå som en följd av kriminell verksamhet. En brottslig handling, t.ex. svindleri, kan ge upphov till ersättningsanspråk från ett stort antal personer. Sådana anspråk kan enligt rättegångsbalken prövas i samband med åtal för brott. En gemensam handläggning av skadeståndstalan och åtalet har flera fördelar, inte minst i processekonomiskt hänseende. Det kan därför inte bortses från att det i vissa situationer vore önskvärt att kunna förena en grupptalan med ett åtal. Talan om ansvar för brott är dock så artschild från civilprocessen att processformerna i de allra flesta fall lämpligen bör hållas åtskilda i grupptalansammanhang.

Nästa fråga att ta ställning till är hur regler om grupprättegång bör inordnas i den nuvarande processordningen.

En grundläggande riktlinje i reformarbetet bör vara att åtgärderna skall ansluta så nära som möjligt till den systematik som utmärker det gällande processuella regelsystemet. Därigenom gynnas enhetlighet i lagregleringen och underlättas arbetet för de rättstillämpande organen. I överensstämmelse med detta bör regler om grupptalan i civilmål bygga på handläggningsreglerna i rättegångsbalken. Därmed kommer i många avseenden samma bestämmelser att gälla vid en grupprättegång som vid en sedvanlig tvistemålsprocess.

Införandet av regler om grupptalan kräver särskilda bestämmelser angående centrala processuella frågor som talerätt, kostnadsansvar och överklagande. Grupptalan medför vidare behov av en helt ny typ av regler till skydd för gruppmedlemmar som inte deltar aktivt i processen. Det bör alltså ställas upp särskilda förutsättningar för att en grupprättegång skall få inledas och ges anvisningar angående underrättelse till gruppmedlemmar om att en grupprättegång har inletts och i anledning av händelser under processen, t.ex. vid förlikningsförslag och återkallelse. Gruppens bestämning och möjlighet för gruppmedlemmarna att få till stånd ett byte av företrädare är andra processuella frågor som måste regleras särskilt.

Behovet av nyreglering vid införandet av grupptalan ställer höga krav på valet av lagstiftningsteknik. En grupptalanprocess bör huvudsakligen följa samma handläggningsrutiner som rättegångar i allmänhet. Det innebär att rättegångsbalkens regelsystem i princip bör vara tillämpligt också i en grupprättegång. Att införa de nya regler som krävs om grupptalan i själva rättegångsbalken har därför vissa fördelar. Domstolar samt advokater och andra som regelbundet uppträder vid domstol är vana vid systematiken i disposition och regeluppbyggnad. Särregler för grupptalan kan infogas i anslutning till den motsvarande grundregeln för ordinära processer, vilket gör det förhållandevis enkelt att söka upp och tolka särbestämmelser.

Samtidigt måste det vara möjligt för domstolen samt parterna och deras företrädare att snabbt och enkelt skaffa sig en klar bild av de särdrag som präglar en grupptalanprocess. Detta gäller inte enbart procedurfrågor, utan också omständigheter som domens rättsverkan och förlikningsmöjligheter. Det är från rättssäkerhetssynpunkt önskvärt att enskilda på ett lättöverskådligt sätt kan skaffa sig en uppfattning om vad grupptalan innebär i dessa hänseenden. Kostnadsfrågor och gruppmedlemmarnas möjligheter att påverka skeendet i processen är andra exempel på förhållanden som kan ha betydelse för den som har att ta ställning till om han eller hon skall låta sig omfattas av en grupptalan. En annan viktig synpunkt är att rättegångsbalken inte bör belastas med specialregler på ett sätt som gör att överblicken går förlorad och balkens användning i sedvanliga processer försvåras.

De argument som talar för en särreglering väger tyngre än de faktorer som kan anföras för att låta regler om grupprättegång flyta in i rättegångsbalken. Det bör således införas en särskild lag om grupprättegång. Lagen skall ansluta till rättegångsbalken på så sätt att den skall innehålla bestämmelser om de avvikelser från balkens regler som skall gälla vid handläggningen av en grupprättegång. Rättegångsbalken skall alltså vara subsidiärt tillämplig.

5.1.2 Former av grupptalan

<p>Regeringens förslag: Grupptalan skall kunna väckas av enskilda personer, organisationer eller myndigheter.</p>
--

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens, dock att utredningen dessutom föreslår grupptalan på svarandesidan.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De remissinstanser som tillstyrkt att det införs en lag om grupprättegång har i allt väsentligt anslutit sig till utredningens förslag. *Marknadsdomstolen* och *Riksrevisionsverket* har dock avstyrkt förslaget att införa enskild grupptalan. *Malmö tingsrätt* anför att nackdelarna med grupprättegångar skulle bli särskilt påtagliga vid enskild grupptalan. Särskild tveksamhet angående enskild grupptalan har också uttryckts av *Göteborgs tingsrätt*, *Sveriges domareförbund*, *Svenska Bankföreningen*, *Svensk Handel* och *Föreningen Svenskt Näringsliv*. *Svenska Kommunförbundet* däremot avstyrker förslaget när det gäller

offentlig grupptalan. Förbundet menar att denna form av talan kan innebära ett statligt ingrepp i den kommunala självstyrelsen.

Vidare har *Svea hovrätt* och *Sveriges advokatsamfund* avstyrkt utredningens förslag om grupptalan på svarandesidan. Också *Stockholms tingsrätt* delar den uppfattningen. *Fristående Sparbankers Riksförbund* förordar däremot av processekonomiska skäl en möjlighet till grupptalan på svarandesidan.

Skälen för regeringens förslag: Utredningen har föreslagit att en lag om grupprättegång skall omfatta tre former av grupptalan, nämligen sådan som förs av en enskild medlem i gruppen (enskild grupptalan), av en myndighet (offentlig grupptalan) eller av en organisation (organisationstalan). Enligt utredningen talar flera skäl för att kraven på reparation, prevention, rättsbildning och processekonomi bäst tillgodoses genom att taleformerna får samverka. Den bedömningen framstår som riktig.

Offentliga myndigheter är mindre kostnads känsliga än enskilda, i den meningen att de oftare kan antas sakna ekonomiska motiv att förlikas eller att avstå från att överklaga. Offentlig grupptalan kan därför sägas gynna utsikterna för att tvister av prejudikatintresse eller som kan antas ha en betydande preventiv effekt drivs med full kraft. En annan fördel med offentlig grupptalan är att kostnaderna för motparten av en processförlust vanligtvis blir lägre. Myndigheter har inte sällan internt tillgång till juridisk sakkunskap och behöver inte anlita dyrare advokat-hjälp. Samtidigt kan motparten vara säker på att få sina kostnader ersatta vid en processvinst.

Det framstår emellertid som tveksamt om offentlig grupptalan är ett ändamålsenligt alternativ, om syftet med processen i första hand är att säkerställa att gruppmedlemmarna får sina anspråk tillgodosedda, dvs. reparativt. Behovet av prioriteringar i fråga om användningen av det allmännas resurser, men också andra mer principiella skäl, gör det nödvändigt att avgränsa det offentligas ansvar till sådana sektorer där ett agerande från det allmänna framstår som särskilt nödvändigt. Att myndigheter genom talan vid domstol bistår enskilda med att driva igenom rättsliga anspråk bör förbehållas de fall där det finns ett vidare samhällsintresse av att tvistefrågor blir rättsligt prövade. I detta sammanhang bör också beaktas att offentlig grupptalan kanske inte alltid är ett realistiskt alternativ när det är staten som står på svarandesidan.

I många av de fall där en grupprättegång framstår som den lämpligaste processformen kan det därför antas vara mer ändamålsenligt att enskilda gruppmedlemmar eller organisationer för grupptalan. Mycket talar för att taleformerna kommer att komplettera varandra väl. Offentlig grupptalan kan väntas fylla en speciellt viktig funktion när huvudsyftet med processen är att verka handlingsdirigerande eller att främja prejudikatbildning och rättsskapande. Processen ligger då väl i linje med myndigheternas allmänna roll att arbeta för främjandet av samhällsintressen och endast undantagsvis ingripa i enskildas inbördes rättsförhållanden. Grupptalan som förs av enskilda eller organisationer kommer att förutsätta att det finns någon som är tillräckligt engagerad i saken för att inleda rättegång, med den kostnadsrisk det innebär. I första hand torde så vara fallet när tvisten rör individuellt större ekonomiska eller andra

värden. Särskilt enskild grupptalan får därför antas bota brister i reparativt och processekonomiskt hänseende.

Vissa remissinstanser har ställt sig avvisande till att enskild grupptalan införs. De tveksamheter som anförts mot denna taleform delas inte av regeringen. Förutom värdet av den pluralistiska syn som införandet av samtliga tre grupptalanformer ger uttryck för kan det konstateras att enskild grupptalan är den taleform som står den individuella processen närmast. Det är sålunda enbart vid enskild grupptalan som käranden har ett eget privaträttsligt intresse i saken.

Det kan visserligen hävdas att det vid grupptalan som förs av enskilda personer finns en större risk för obefogade processer än vid en offentlig grupptalan. Faran för chikanöst eller annat illojalt processande är emellertid överdriven. Den som vill föra en grupptalan kommer att behöva ta sig igenom flera spärrar, vilka erbjuder domstolarna och motparten ett bättre skydd mot illojal processföring än som är fallet vid reguljära rättegångar.

Sammanfattningsvis anser regeringen alltså att införandet av regler om grupprättegång i svensk rätt bör omfatta både offentlig och enskild grupptalan samt organisationstalan.

Enligt utredningens förslag skulle det finnas möjlighet att väcka talan mot en grupp. Det finns visserligen områden där det kan anses förekomma ett praktiskt behov av en sådan talemöjlighet. Som utredningen och *Svea hovrätt* framhåller väcker emellertid grupptalan på svarandesidan särskilda frågor, bland annat när det gäller gruppens bestämning och i kostnadshänseende. Det är inte givet att, som utredningen föreslår, medlemmarna i en grupp på svarandesidan inte skall ha möjlighet att träda ur gruppen eller att de skall svara fullt ut för rättegångskostnader. Dessa frågor kräver vidare överväganden. För närvarande bör inte införas regler om grupptalan på svarandesidan.

5.2 Inledandet av en grupprättegång

5.2.1 Väckande av grupptalan

Regeringens förslag: En grupptalan skall väckas genom stämning eller genom att käranden i en pågående rättegång ansöker hos rätten om att få omvandla talan till en grupptalan.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Handelshögskolan i Stockholm*, *Sveriges advokatsamfund* och *Svensk Handel* ifrågasätter den föreslagna regeln om byte av taleform. De menar att svarandens möjlighet att planera sin processföring kan försvåras väsentligt.

Skälen för regeringens förslag: Enligt 13 kap. 4 § RB väcks talan genom stämning, om inte annat är stadgat. Med denna paragraf korresponderar 42 kap. 1 § RB, som anger att den som vill inleda en rättegång mot någon skall hos rätten skriftligen ansöka om stämning. Talan anses enligt 13 kap. 4 § tredje stycket RB väckt, då ansökan om stämning inkom till rätten. Av bestämmelser i 14 kap. RB följer att en

och samma ansökan kan avse stämning såväl av flera som på flera. Vilka uppgifter en ansökan skall innehålla framgår av bestämmelser i 33 kap. och 42 kap. RB. Enligt regeringens mening kan dessa regler tillämpas även i mål där det förs grupptalan. Vissa kompletteringar i bestämmelserna om en ansökans innehåll bör dock göras (se vidare författningskommentaren).

Det kan under handläggningen av en vanlig process inträffa omständigheter som gör att en representativ taleform framstår som ett mer lämpligt processuellt alternativ. Som exempel kan nämnas att en part som söker genomdriva ett anspråk får kännedom om andra med samma eller likartade anspråk. Det kan i sådant fall framstå som lämpligt att behandla anspråken inom ramen för en grupprättegång.

För att käranden då skall kunna väcka en ny talan enligt lagen om grupprättegång krävs en återkallelse av den individuella talan, eftersom en ny talan angående en fråga som redan är föremål för rättegång mellan samma parter inte får tas upp till prövning (13 kap. 6 § RB). Rätten till återkallelse är dock begränsad enligt 13 kap. 5 § RB. I dispositiva mål kan en svarande, som har ingått i svaromål, yrka att målet ändå prövas. För att en grupprättegång skall bli möjlig i alla de fall där en grupptalan är påkallad måste därför 13 kap. 5 § RB ändras så att käranden ges en ovillkorlig rätt till återkallelse om avsikten är att i stället inleda en grupprättegång. En sådan regeländring skulle emellertid kunna missbrukas av t.ex. en kärande som under processens gång finner att bevisläget är ogynnsamt. Den situationen kan uppkomma att en kärande som påstår sig vilja inleda en grupprättegång tillåts att återkalla sin individuella talan men därefter underlåter att väcka talan eller misslyckas med att uppfylla förutsättningarna för en sådan talan.

Ett lämpligare alternativ är att en kärande som önskar omvandla en individuell talan till en grupptalan skall få denna fråga prövad under rättegången. Oavsett om rättegången omvandlas eller inte kan handläggningen i så fall fortsätta på grundval av det förberedelsearbete som redan lagts ned i målet. Några remissinstanser har gjort gällande att svarandens möjlighet att planera sin processföring skulle försvåras väsentligt genom en möjlighet att byta taleform. Vad saken gäller är att fler anspråk mot svaranden aktualiseras. Frågan blir då hur de lämpligast hanteras processuellt. Att nya krav riktas mot en svarande är normalt inte något denna kan gardera sig mot genom planeringen av en viss pågående process.

Frågan om en begäran om byte av taleform skall bifallas eller inte bör överlämnas till domstolen att pröva utifrån förhållandena i det aktuella målet och de allmänna krav som gäller för inledande av en grupptalan. Som utvecklas närmare i avsnitt 5.2.2 skall som en särskild processförutsättning för grupptalan gälla att en sådan talan framstår som den bästa tillgängliga metoden för att få anspråken rättsligt prövade vid domstol. Rätten kommer följaktligen alltid att behöva bedöma behovet av grupptalan mot bl.a. möjligheten att processa individuellt. Att talan redan inletts kan vid en sådan prövning tillmätas särskild betydelse, allt efter omständigheterna i det enskilda fallet.

Begäran om att en individuell talan skall övergå till att handläggas som en grupptalan bör göras genom en särskild ansökan. Anser domstolen att det finns fördelar med att byta taleform bör rätten inom ramen för sin

processledande roll kunna uppmärksamma parterna på detta. Däremot bör domstolen inte självant (ex officio) ha möjlighet att besluta att en individuell talan fortsättningsvis skall handläggas som en grupptalan. Ingen skall behöva processa som kärke i en grupprättegång mot sin vilja.

5.2.2 Särskilda processförutsättningar

Regeringens förslag: En grupptalan tas upp till prövning i sak om vissa processförutsättningar är uppfyllda. Processförutsättningarna är

- att det finns en lämpligt bestämd grupp,
- att grupptalan rör gemensamma tvistefrågor,
- att grupptalan är det bästa tillgängliga processalternativet,
- att käreanden är lämplig som företrädare för gruppen,
- att målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt samt

– att en grupprättegång i övrigt inte är olämplig.

Utredningens förslag överensstämmer i allt väsentligt med regeringens. **Promemorians förslag** överensstämmer helt med regeringens.

Remissinstanserna: Ett flertal av de remissinstanser som yttrat sig i denna del har framställt önskemål om att processförutsättningarna skall ges ett klarare och mer detaljerat innehåll. Detta gäller bl.a. *Göteborgs tingsrätt*, *Östersunds tingsrätt*, *Sveriges advokatsamfund*, *Handels-högskolan i Stockholm*, *Finansbolagens förening*, *Svensk Handel* och *Villaägarnas Riksförbund*. *Naturvårdsverket*, å sin sida, anser att det är att föredra att ha allmänt hållna regler än detaljstyrning i detta avseende. Andra remissinstanser, såsom *JO*, *Svea hovrätt*, *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Kristianstads tingsrätt* har framhållit att den föreslagna regleringen ställer stora krav på den enskilda domarens kompetens och omdöme. *Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet* menar att det knappast kan vara en oöverstiglig eller alltför främmande uppgift för domstolen att göra de bedömningar som en grupprättegång kan kräva.

I fråga om prövningen av käreandens lämplighet att företräda gruppen har *Malmö tingsrätt* anfört att det inte är invändningsfritt att ställa krav på särskilda kvalifikationer på en part. Enligt tingsrätten bör också övervägas att kräva säkerhet från käreanden till förmån för svarandens rättegångskostnader. Samma åsikt har framförts av *Svea hovrätt*, *Svenska Bankföreningen*, *Svensk Handel* och *Föreningen Svenskt Näringsliv*.

Skälen för regeringens förslag

En grupprättegång är inte avsedd att ersätta den individuella tvåpartsrättegången, i de fall denna fungerar på ett effektivt och funktionsenligt sätt. Den representativa processen skall utnyttjas när behovet av rättsliga handlingsalternativ inte tillgodoses inom ramen för den nuvarande processordningen eller då en grupptalan kan förväntas leda till påtagliga processekonomiska vinster. För att säkerställa att dessa

ändamål uppnås måste det ställas upp särskilda rekvisit för när en grupptalan skall vara tillåten.

Att en processförutsättning bör ta sikte på gruppens bestämning är tämligen uppenbart. Att det går att urskilja och avgränsa gruppmedlemmarna från utomstående subjekt är en förutsättning för att domstolen skall kunna dels ta ställning till i vilken form gruppmedlemmarna skall underrättas om att en grupprättegång har inletts, dels pröva om personer som anmäler att de önskar att omfattas av grupptalan ingår i den av kändanden bestämda gruppen.

En grupprättegång utmärks typiskt sett av att den rör någon för gruppen gemensam tvistefråga. Som en processförutsättning bör därför gälla att det finnas en eller flera omständigheter som förenar gruppmedlemmarna och som är lämpade för en samtidig rättslig prövning.

Syftet med att införa regler om grupptalan är att därigenom förbättra det processuella rättsskyddet när det finns gruppanspråk. Grupptalan skall fylla brister i det rådande processuella regelsystemet. För att uppnå dessa effekter krävs att grupprättegången utformas på ett sätt som i flera avseenden skiljer sig från den sedvanliga processen. Det särskilda förfarandet medför att en grupprättegång ibland kommer att kräva en större arbetsinsats från domstolens sida än en individuell talan. En sådan rättegång kan också i vissa fall bli mer tids- och kostnadskrävande för gruppens motpart än andra processformer. Grupprättegångar bör mot denna bakgrund förbehållas situationer där det finns ett verkligt behov av en ny taleform. Grupptalan skall vara tillåten endast om man når ett bättre rättsskydd eller samma rättsskydd, men till en lägre kostnad och mindre besvär, än gällande taleformer tillhandahåller. En särskild processförutsättning bör därför utformas med inriktning på att en grupprättegång framstår som ett i det särskilda fallet bättre alternativ än andra tillgängliga former för att få anspråken rättsligt prövade.

För att skydda de gruppmedlemmar, som inte själva deltar i rättegången, krävs bestämmelser som säkerställer att kändanden kan föra gruppens talan på ett sätt som tillgodoser samtliga medlemmars intressen. Men även för motparten är det viktigt att gruppen företräds på ett sakkunnigt sätt. Det stärker svarandens skydd mot att en dom angrips i efterhand på grund av att medlemmarnas rätt inte har tagits till vara på ett tillbörligt sätt. En särskild processförutsättning bör därför vara att kändanden är lämplig att föra gruppens talan.

Grupptalan förutsätter speciella förfaranderegler. Det kan inte bortses från att dessa i undantagssituationer medför att en grupprättegång i det enskilda fallet blir så otymplig och ohanterbar att den rimligen inte bör tillåtas, även om den framstår som det bästa processalternativet. Förhållanden hänförliga till individuella tvistefrågor eller till gruppens storlek kan göra en grupptalan ohanterlig. Det bör finnas ett särskilt processhinder, som gör det möjligt för domstolen att visa en sådan talan från sig.

Även om en grupptalan uppfyller ovan angivna processförutsättningar kan det av särskilda skäl framstå som olämpligt att tillåta talan. Ett sådant skäl kan vara att kostnaderna för att driva igenom anspråken står i orimlig proportion till den rättskränkning som anspråken grundas på. Så kan vara fallet om antalet anspråkshavare är stort, de individuella anspråken små och kostnaderna för att underrätta gruppmedlemmarna

om grupprättegången och dess fortgång är förhållandevis höga. Det bör därför finnas ett processhinder som motverkar att det inleds rättegångar, som av denna eller liknande anledning inte är önskvärda.

Innan de olika processförutsättningar som skall ställas upp närmare diskuteras bör något sägas om utformningen av bestämmelsernas innehåll. Några remissinstanser har pekat på att processförutsättningarna enligt utredningens lagförslag är allmänt hållna och att lagtexten bör ge klarare och mer detaljerat besked om lagens innehåll.

Grupptalan är avsedd att användas i många olika situationer, för att genomdriva anspråk av olika slag. En grupprättegång avseende prisnedsättning på grund av fel i en konsumentvara ställer i många avseenden andra krav på den processuella regleringen än en grupptalan för att utverka förbud mot en miljöstörande verksamhet. Också vid rättegångar som till sin rättsliga art liknar varandra kan förhållandena variera betydligt. Gruppens storlek kan skilja sig väsentligt. Betydelsen av individuella tvistefrågor kan skifta. Behovet av eller formen för att underrätta gruppmedlemmarna kan växla.

Dessa och andra faktorer av liknande slag gör det svårt att i lagtext ställa upp detaljerade anvisningar för när processförutsättningarna skall anses uppfyllda i det enskilda fallet. Det får anses ligga närmare till hands att överlåta på domstolen att utifrån allmänna riktlinjer och utgångspunkter i varje situation bedöma talans tillåtlighet. Regeringen återkommer i författningskommentaren till förhållanden som bör beaktas vid tolkningen av varje processförutsättnings närmare innebörd.

Under särskilda rubriker behandlas i det följande de processförutsättningar som bör ställas upp.

Gruppens identitet och storlek

Behovet av att utifrån kärandens gruppbestämning kunna identifiera gruppmedlemmarna anknyter, som nämnts ovan, främst till domstolens inledande prövning av dels hur underrättelse till gruppmedlemmarna skall ske, dels prövningen av om en anmälan att omfattas av grupptalan härrör från en person som avses med kärandens talan. Gruppens bestämning har därutöver betydelse för t.ex. litispendensfrågor, men prövningen av dessa kan normalt anstå till dess gruppens slutliga omfattning bestämts genom det särskilda anmälningsförfarande som föreslås (se avsnitt 5.3).

Kravet på att gruppen skall vara tydligt angiven bör vidare bedömas med utgångspunkt från att gruppens storlek har betydelse för rättens prövning av de andra förutsättningar som måste vara för handen för att en grupptalan skall tas upp, såsom att en grupprättegång är ett bättre alternativ än andra processformer. Visserligen kommer domstolen att ha ett slutligt underlag för sin prövning av dessa frågor först sedan tiden för anmälan från gruppmedlemmarna om att de önskar att omfattas av grupptalan löpt ut. Av processekonomiska skäl bör emellertid domstolen redan inledningsvis veta om talan rör 10, 100 eller 1 000 personer. Det finns inget skäl att inleda ett underrättelseförfarande, om det redan på grund av hur käranden formulerat gruppen i sin ansökan står klart att talan inte uppfyller de särskilda processförutsättningarna. Däremot är det för detta ändamål inte nödvändigt att gruppens storlek kan bestämmas till

t.ex. 11, 98 eller 977 personer. Det kommer att räcka med en ungefärlig, men dock välgrundad uppskattning av antalet gruppmedlemmar.

Det sagda innebär att det som förutsättning för en grupptalan inte alltid bör krävas att käranden kan i stämmningsansökan exakt precisera gruppens storlek och medlemmar till antal och identitet. Utgångspunkten bör i stället vara att domstolen på det underlag som parten presenterar kan urskilja en bestämd grupp, så att det blir möjligt för rätten att vidta de åtgärder som talans fortgång förutsätter. Personer som har intresse i saken skall med utgångspunkt från gruppens beskrivning kunna utläsa om de genom en anmälan till domstolen kan komma att omfattas av grupptalan. Regeringen utvecklar i författningskommentaren närmare de överväganden som domstolen kan behöva göra.

Det ligger i sakens natur att en grupprättegång kommer att vara det mest ändamålsenliga processalternativet främst när talan rör ett större antal personer. Vid bedömningen av för- och nackdelarna med olika handläggningsalternativ måste emellertid även vägas in i vilken utsträckning det är realistiskt att räkna med att alternativen används. Grupptalan kan sålunda framstå som den mest lämpliga taleformen för att tillfredsställa ett behov av prevention eller prejudikatbildning i situationer där gruppen är liten, men en individuell talan inte kan påräknas. Man kan inte heller bortse från att en grupprättegång kan leda till processekonomiska vinster redan vid en jämförelse med ett fåtal individuella processer. Av bland annat dessa skäl bör det inte ställas upp något krav på lägsta gruppstorlek. I stället får gruppens storlek vägas in i en allmän bedömning av handläggningsformens förtjänster och olägenheter i jämförelse med andra processuella alternativ.

Gemensamma tvistefrågor

Civilprocesser beror, om man bortser från rena indrivningsärenden, på att det finns en oenighet mellan parterna i fråga om anspråkets riktighet. Oftast är tvisten begränsad till en eller några av de flera omständigheter som tillsammans konstituerar anspråket. Vid gruppanspråk kan en del av tvistefrågorna vara gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarna, medan andra frågor är olikartade. För att en grupprättegång skall framstå som ett effektivt processalternativ bör domstolsprövningen i så stor utsträckning som möjligt begränsas till tvistiga omständigheter som är gemensamma för gruppmedlemmarna. En grundläggande förutsättning för den representativa processen är således att rättegången rör ett förhållande av samma eller likartat slag för hela gruppen.

Den svenska processordningen tillåter inte en part att väcka talan enbart om en rättsfråga, såsom t.ex. att få fastställt att ett avtal är att bedöma enligt reglerna om köp eller som ett entreprenadavtal. Det är med hänsyn härtill svårt att se en grupprättegång som meningsfull, om det enda som förenar gruppmedlemmarnas anspråk utgörs av en sådan fråga. På samma sätt förhåller det sig med gemensamhetskrav som ansluter sig till rättsföljden (yrkandet). Även om rättsföljden är densamma för samtliga gruppmedlemmar, framstår en grupptalan som mindre lämplig, om det inte finns åtminstone ett rättsfaktum som förenar gruppen.

Vägledning för att finna det förhållande som skall tjäna som förbindelselänk mellan gruppspråken bör i stället sökas i bestämmelserna i rättegångsbalken om förening av mål (kumulation). Enligt 14 kap. 1 eller 2 § RB förutsätter obligatorisk kumulation att de olika käromålen stöder sig på väsentligen samma grund. Det är alltså enbart likheter med avseende på rättsfakta som kan föranleda en obligatorisk gemensam handläggning. Däremot krävs för fakultativ kumulation enligt 14 kap. 6 § RB endast att det är till gagn för utredningen att målen handläggs gemensamt. Sammanläggning kan då ske av det skälet att bevisningen är i huvudsak densamma eller att kumulation minskar kostnaderna i målet.

Man kan hysa tvivel om grupprättegång är en lämplig processform, om den enda gemensamma förutsättningen för en grupptalan är att bevisningen är densamma. En av fördelarna med den representativa processen är att de enskilda anspråkshavarna inte annat än undantagsvis behöver uppträda i rättegången. Samtidigt bör den som företräder gruppen inte behöva höra efter med alla gruppmedlemmar om grunderna för anspråken. Åtminstone vid grupptalan omfattande ett större antal gruppmedlemmar skulle det i annat fall kunna uppstå närmast oöverstigliga kostnader och besvär för käranden. Och vid mindre grupper skulle likheterna med kumulation bli så påtagliga att det knappast blev möjligt att betrakta grupptalan som ett bättre processalternativ. Att tillåta en grupprättegång vid anspråk som vilar på olikartad grund, men där bevisningen är gemensam, skulle dessutom medföra särskilda komplikationer när det gäller bl.a. gruppens bestämning, rättskraft och verkställighet.

En annan situation då fakultativ kumulation kan komma i fråga föreligger när flera käromål stöder sig på väsentligen *likartad* grund. Detta brukar sägas innebära att grunderna har vissa överensstämmande drag, medan de skiljer sig från varandra med avseende på t.ex. tid och rum (jfr Ekelöf, Rättegång II, 1996, s. 178). Det är givet att en grupprättegång kommer att ha en särskild funktion att fylla i sådana fall. Det kan vara fråga om flera personer som köpt likadana felaktiga varor, tecknat likalydande standardavtal eller låtit uppföra småhus med samma typ av konstruktionsfel. I de flesta tvister av detta slag är rättsfrågan och bevisningen i huvudsak densamma, vilket än mer påkallar att anspråken behandlas samtidigt av domstolen.

På grund av det sagda bör det som en särskild förutsättning för en grupprättegång föreskrivas att talan grundas på omständigheter (rättsfakta) som är helt eller delvis desamma eller likartade för gruppmedlemmarna. Det kan tyckas självklart att de rättsfakta som utmärker gruppgemenskapen skall vara tvistiga. Det finns litet att vinna med en grupptalan, om rättegången i sak är inriktad på andra tvistefrågor än dem som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarna. Ibland finns det emellertid inte någon tvistig sakomständighet alls. Parternas oenighet rör i stället en rättsfråga. Vid andra tillfällen är parterna inte oeniga i någon fråga, utan rättegången föranleds av tredska från svaranden att fullgöra en viss prestation. Det bör enligt regeringen då inte finnas några hinder att få denna fråga avgjord genom en grupprättegång, förutsatt att grunderna för de enskilda gruppmedlemmarnas anspråk är så likartade att en sådan rättegång framstår som ett i övrigt lämpligt processalternativ.

I många situationer kommer det dock att finnas både tvistefrågor som är gemensamma för gruppen och tvistefrågor som hänför sig enbart till någon eller några gruppmedlemmar. Att avgöra om grupptalan skall få väckas bör i sådant fall inte ske utifrån en kvantitativ jämförelse mellan antalet tvistefrågor av olika slag. I stället måste särskild vikt läggas på den bevisning, utredning, kostnader osv. som prövningen av omständigheterna i fråga kan antas kräva. Inte heller en sådan kvalitativ vägning mellan omständigheter av olika slag bör dock vara ensamt utslagsgivande för om en grupptalan bör tillåtas. Bedömningen får grundas på en allmän prövning av om grupprättegången både är ett bättre alternativ än andra processformer och erbjuder en i sig lämplig handläggningsform. Detta behandlas vidare nedan och i författningskommentaren.

Grupptalan som det bästa processalternativet

Det är viktigt att grupptalanförfarandet förbehålls situationer där det finns ett verkligt behov av en ny taleform. Står andra processvägar – främst kumulation eller pilotmål – öppna, skall dessa användas, om de är likvärdiga med en grupprättegång i kostnadshänseende, med avseende på tidsåtgång osv. Man kan i det sammanhanget dra paralleller till fakultativ kumulation enligt 14 kap. 6 § RB, som förutsätter att en gemensam handläggning är till gagn för utredningen. På motsvarande sätt bör en grupptalan tillåtas endast om man når ett bättre rättsskydd eller samma rättsskydd, men till en lägre kostnad och mindre besvär, än gällande taleformer tillhandahåller.

När man bedömer grupprättegångens förtjänster och nackdelar jämfört med andra alternativ kan det bara göras en egentlig jämförelse med andra handläggningsformer i de fall en individuell rättegång framstår som realistisk. Är en grupptalanprocess det enda tillgängliga verktyget att använda för att hävda ett anspråk rättsligt framstår en sådan process alltid som det bästa processuella alternativet. Domstolens prövning får i sådant fall inriktas på om grupptalan är en i övrigt lämplig taleform.

Grupprättegångens för- och nackdelar skall bedömas i förhållande till andra former för att göra gruppanspråk gällande vid domstol. Däremot bör det inte göras någon jämförelse i förhållande till övriga former av grupptalan än den som väckts. Inte heller bör utomprocessuella instanser, såsom nämnder och administrativa myndigheter, beaktas. De former för domstolsprövning som bör tjänstgöra som jämförelseobjekt kan delas upp i tre kategorier: 1) varje anspråk blir föremål för process i enskilda rättegångar, 2) gruppmedlemmarna för talan individuellt i en och samma rättegång (kumulation) och 3) ett eller flera anspråk prövas som pilotmål.

Alternativet med individuella rättegångar bör omfatta såväl att samtliga (eller de flesta) gruppmedlemmar processar samtidigt vid ett flertal domstolar som att någon eller några i gruppen processar först medan övriga medlemmar låter utgången i dessa mål bestämma om de skall väcka talan eller inte, utan att det föreligger ett sådant organiserat samarbete som utmärker pilotmålsmetoden.

Möjligheten till kumulation skall bedömas med beaktande av att talan vid olika underrätter kan förenas vid en domstol (14 kap. 7 a § RB) och att målen kan särskiljas efter t.ex. mellandom över en gemensam rätts- eller sakfråga. Hänsyn bör också tas till vilka utsikter det finns för den

som väcker grupptalan att i stället samla in fullmakter från gruppmedlemmarna och själv eller genom någon annan processa som ombud för deras räkning. Bedömningen skall ske med beaktande av i vilken utsträckning gruppmedlemmarna kan antas vara beredda att processa med ett eget kostnadsansvar.

Pilotmålsmetoden måste värderas efter de faktiska möjligheterna att organisera gruppen så att de mest lämpliga pilotanspråken kan väljas ut och med hänsyn till den homogenitet som gruppen kan antas uppvisa. Också motpartens förväntade inställning till metoden och vilja att gentemot övriga gruppmedlemmar frivilligt rätta sig efter en ogynnsam dom bör vägas in i bedömningen.

En naturlig utgångspunkt för en jämförelse mellan olika processformer är de skillnader som finns i fråga om talans handläggning. Den representativa processen kräver i allmänhet särskilda procedurer och rutiner som avviker från dem som gäller för tvistemål i allmänhet. Det är nödvändigt att rätten gör klart vilka tids- och kostnadsmässiga besparingar och fördyringar som en grupprättegång medför i detta hänseende, jämfört med t.ex. kumulation och pilotmål.

Det förhållandet att det ställs krav på anmälan till domstolen för att en person skall omfattas av grupptalan kan inte utan vidare tas till intäkt för att personen är beredd att processa själv om sitt anspråk. Ett av de grundläggande ändamålen med grupptalan är att underlätta prövningen av massanspråk genom att gruppmedlemmar kan förhålla sig passiva under rättegången och normalt slippa ett eget kostnadsansvar. En anmälan att omfattas av grupptalan bör därför regelmässigt inte ses som en viljeyttring om mer än att vara en passiv gruppmedlem.

En viktig faktor att beakta är relationen mellan å ena sidan rätts- och sakfrågor som är gemensamma eller likartade för gruppen och å andra sidan individuella förhållanden. Förekomsten av individuella rättsfakta kan som regel antas komplicera en grupprättegång. En grupptalan som förutsätter att de enskilda anspråkshavarna skall uppträda i rättegången kan endast undantagsvis anses vara det bästa processalternativet. Individuella tvistefrågor blir dock inte något absolut hinder mot en grupptalan. Bestämmelser om upprättande av undergrupper, efterföljande individuell tvistlösning, särskild mellandom och andra handläggningsregler gör det möjligt att inom grupptalanprocessens ramar hantera också till viss del disparata anspråk.

Det går inte att ge detaljerade riktlinjer för hur avvägningar av detta slag bör ske. Domstolen måste ges tämligen fria händer att utifrån omständigheterna i det särskilda fallet pröva grupptalanprocessens eventuella företräde framför andra tillgängliga former för att göra gruppanspråken gällande rättsligt. Några allmänna riktlinjer för bedömningen ges i författningskommentaren.

Kärandens lämplighet att företräda gruppen

På vilken nivå man skall sätta kraven på kärandens förmåga att utföra talan beror typiskt sett på förhållanden som i vilken utsträckning gruppmedlemmarna kommer att underrättas individuellt om rättegången, om grupptalans rättsverkningar för medlemmarna grundas på krav på anmälan eller rätt till utträde och hur aktivt rätten bör utöva sin pro-

cessledning. Andra faktorer att beakta är möjligheten för varje gruppmedlem att intervensera eller på annat sätt påverka hur talan utförs.

Med utgångspunkt från de ställningstaganden som regeringen gör i bl.a. dessa frågor kan en prövning av kärandens förutsättningar att föra en grupptalan baseras på i huvudsak två förhållanden, nämligen kärandens ekonomiska förutsättningar att processa samt de rättsliga intressen som finns inom gruppen.

När det gäller kärandens ekonomiska förutsättningar att driva en grupptalan är av intresse såväl kärandens finansiella resurser att löpande svara för kostnaderna i processen som utsikterna för en vinnande motpart att få sina rättegångskostnader ersatta.

Ett sätt att försäkra sig om att den som utses till representant har nödvändiga ekonomiska resurser är, som *Malmö tingsrätt* med flera pekar på, att kräva att det ställs säkerhet för t.ex. kärandens eventuella kostnadsansvar gentemot motparten. Det slaget av åtgärder är dock inte de mest ändamålsenliga. Inte heller är det lämpligt att den som vill väcka talan skall underkastas en mer ingående undersökning av sina privatekonomiska förhållanden. Utgångspunkten bör vara att var och en med en ordnad ekonomi skall kunna väcka grupptalan.

En enskild grupptalans genomförande kommer sannolikt i ett stort antal fall vara beroende av att käranden erhåller ekonomisk hjälp utifrån. Endast få personer kommer att vara villiga eller ha möjlighet att ta på sig den ekonomiska risk som en grupptalan är förknippad med. I vissa fall kan ekonomiskt bistånd erhållas inom ramen för rättshjälpen eller genom att utnyttja det försäkringsskydd som finns inom gruppen. En annan metod för en kärande att finansiera talan kan vara genom ett s.k. riskavtal med ombudet. I dessa fall uppstår det inte några större svårigheter för domstolen att avgöra om käranden är lämplig utifrån en bedömning av kärandens ekonomiska förutsättningar att processa. Väcker någon grupptalan utan ekonomiskt bistånd utifrån bör domstolen genom frågor kunna skaffa tillräcklig kunskap om hur talan är avsedd att finansieras utan att kränka kärandens personliga integritet.

Malmö tingsrätt anför också att det inte är invändningsfritt att ställa särskilda kvalifikationer på en part. Mot det måste ställas att käranden företräder gruppen i processen och därmed har en skyldighet att ta till vara gruppmedlemmarnas intressen. Det viktigaste förhållandet att uppmärksamma när det gäller kärandens lämplighet att föra grupptalan är förekomsten av eventuella intressekonflikter mellan käranden och några eller flera gruppmedlemmar. Med intresse menas här de rättsliga förhållanden som talan angår. Att det i andra sammanhang föreligger tvister eller andra former av stridigheter mellan parten och en gruppmedlem bör inte påverka kärandens lämplighet att representera gruppen i processen. På motsvarande sätt bör det normalt inte spela någon roll om representanten eller någon gruppmedlem har mer att vinna eller förlora på processen än som framgår direkt av talan. Här finns dock skäl att vara uppmärksam. Situationer kan föreligga där parten utformar talan på ett sätt som ligger bäst i linje med egna privata intressen i stället för enligt det för gruppen mest förmånliga alternativet. I ett sådant fall måste domstolen överväga om parten är lämplig att företräda hela gruppen.

Är käranden inte lämplig att företräda gruppen bör talan inte tillåtas. Ett beslut om avvisning av talan eller ansökan om byte av taleform

kommer inte att hindra någon annan från att väcka ny talan angående samma sak. Också den som har fått sin talan eller ansökan avvisad kan återkomma med en ny begäran om att få föra grupptalan, om den grundas på nya omständigheter.

En effektiv och ändamålsenlig handläggning

Det ligger i sakens natur att en grupprättegång kräver speciella förfaranderegler, som avviker från dem som är tillämpliga i den sedvanliga civilprocessen. Handläggningen av en grupptalan kräver särskilda åtgärder från rättens sida, vilka medför att en grupprättegång normalt blir mer tids- och arbetskrävande för domstolen än en typisk individuell process. Jämförs däremot grupptalan med den samlade insats som en individuell tvistehantering av samtliga gruppanspråk kräver, blir emellertid slutsatsen den motsatta. Om inte, kommer den väckta talan inte att uppfylla kravet på att vara det bästa processalternativet.

Även om denna förutsättning är uppfylld kan en grupprättegång i det enskilda fallet framstå som så otymplig och ohanterbar att den inte bör tillåtas. En faktor som kan göra en grupprättegång olämplig är förekomsten av individuella omständigheter. Att det finns tvistefrågor som hänför sig till enstaka gruppmedlemmar är visserligen inte något hinder mot att talan anses grunda sig på likartade rättsfakta eller att en grupprättegång betraktas som det bästa processalternativet. Det är dock inte svårt att tänka sig situationer där grunder och invändningar hänförliga till enskilda gruppmedlemmar avsevärt kommer att försvåra genomförandet av en representativ process. En ersättningstalan kan t.ex. kräva utredning som förutsätter medverkan från den enskilda anspråks-havaren, om inte ersättningen är ostridig eller kan beräknas med hjälp av förhållandevis enkla matematiska formler och dylikt. En grupprättegång bör i sådana situationerna kunna avvisas som en olämplig processform.

En annan omständighet som kan påverka lämpligheten av grupptalan är gruppens storlek. Vilken gruppstorlek som kan accepteras får avgöras med utgångspunkt från de rättsförhållanden som talan angår och på behovet av undergrupper, efterföljande tvistlösningsförfaranden osv. Att uppmärksamma i det sammanhanget är de svårigheter som kan uppstå i samband med underrättelse till gruppens medlemmar. Enligt regeringens lagförslag ges domstolen stor frihet att välja den underrättelseform som passar bäst i det enskilda fallet. En förhandsbedömning av underrättelseformerna bör ingå som en naturlig del i prövningen av om grupprättegång är en hanterbar processform.

En grupprättegång skall inte i övrigt vara olämplig

En civilprocess behöver inte alltid i första hand ha en reparativ funktion. Det kan vara lika viktigt att rättegången leder till handlingsdirigering eller till att rättsläget på ett område klarläggs. En av huvudfunktionerna för grupprättegång som taleform är att medverka till att stärka de materiella rättsreglernas genomslagskraft i samhället, när kompensations-syftet inte är tillräckligt starkt för att motivera en individuell process. Det handlar då om att väga samhällets och medborgarnas behov av

prevention, prejudikatbildning osv. mot de kostnader en grupptalanprocess för med sig.

Även utifrån detta synsätt bör en grupprättegång inte tillåtas om kostnaderna för domstolen och parterna vida överstiger processföremålets värde. Som exempel kan nämnas att någon vill föra talan beträffande gruppanspråk med ett sammanlagt värde om en tiondel av de uppskattade processkostnaderna. Sannolikheten är liten för att enskilda personer tar på sig den kostnadsrisk som är förbunden med att driva ett kostsamt mål som rör mindre belopp. Man kan därför på goda grunder anta att grupptalanprocesser i preventivt och liknande syfte främst kommer att föras av myndigheter eller större väletablerade organisationer. Därigenom nås en viss garanti för att rättegångar inleds bara om det finns ett mer påtagligt behov av att en rättslig fråga blir klargjord eller av handlingsdirigering eller liknande. Men det kan inte helt bortses från risken att möjligheten att väcka grupptalan kan utnyttjas otillbörligt i den mening som avses här. Detta kan emellertid förhindras genom en särskild regel som inte tillåter en talan som bedöms som olämplig.

En annan situation där en grupprättegång kan framstå som olämplig är vid ansökan om byte av handlägningsform (avsnitt 5.2.1). För en övergång till en talan som rör en grupp krävs visserligen att detta har handlägningsmässiga fördelar jämfört med andra alternativ för att driva gruppanspråken vid domstol. Prövningen behöver dock inte innebära att en ändrad handlägningsform är mer lämplig än en fortsatt individuell talan när det gäller hanteringen av det anspråk som är föremål för prövning i det redan pågående målet. Domstolens bedömning skall inriktas på om en grupptalan är den mest lämpliga taleformen för prövningen av samtliga anspråk. Även om det normalt får accepteras att ett byte av taleform försenar handläggningen i ett pågående mål finns det förhållanden som kan göra en sådan åtgärd olämplig. Ett exempel är att frågan uppkommer i ett sent skede av rättegången och motparten lider men av att målets avgörande fördröjs.

För att hindra förfaranden av det slag som här angetts föreslår regeringen, liksom utredningen, alltså att det införs en särskild regel, enligt vilken domstolen kan avvisa en grupptalan som bedöms vara olämplig.

5.2.3 Forumfrågor

Regeringens förslag: De tingsrätter som regeringen bestämmer skall vara behöriga att handlägga mål enligt lagen om grupprättegång.

Regeringens bedömning: Behörigheten bör tillkomma de tingsrätter som är fastighetsdomstolar, med motsvarande domsområde.

Utredningens förslag: Utredningsförslaget innebär att samtliga tingsrätter skall vara behöriga att handlägga en grupprättegång och att Högsta domstolen skall kunna besluta om överflyttning av ett mål där det förs grupptalan från en domstol till en annan behörig domstol.

Remissinstanserna: *JO* och *Göteborgs tingsrätt* har ifrågasatt att mindre tingsrätter klarar att handlägga en grupprättegång. *Östersunds tingsrätt* och *Sveriges domareförbund* har framfört att Stockholms tings-

rätt bör vara exklusivt forum för grupptalan. *Svea hovrätt* har anfört att det bör övervägas att koncentrera grupprättegångarna till vissa tingsrätter så att personal där får möjlighet att skaffa sig erfarenhet av handläggningen och för att beslut under rättegången kan behöva fattas av tre domare. Enligt hovrätten bör dessa mål lämpligen förbehållas en tingsrätt i varje län.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Uppsala tingsrätt* och *Göteborgs tingsrätt* har ifrågasatt det lämpliga i att fastighetsdomstolarna skall utses att handlägga grupprättegångar. Tingsrätterna menar att handläggningen bör koncentreras till ett fåtal större domstolar. *Umeå tingsrätt* har uttryckt en liknande ståndpunkt. *Domstolsverket* pekar på möjligheten att välja en domstol per hovrättsområde för att därigenom minska resursbehoven. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Gävle tingsrätt* instämmer däremot i promemorians bedömning. Även *Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet* menar att promemorian har en bra lösning på forumfrågan.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: En grupprättegång kommer att i de allra flesta fall vara mer tids-, arbets- och kostnads- mässigt krävande än en individuell process. Även om följderna inte skall överdrivas bör det inte bortses från att ett mål där det förs grupptalan kan leda till belastningar för domstolen. En förutsättning måste då vara att domstolen genom tillgång till administrativa rutiner och personal kan möta de extra krav som ställs på domstolen, utan att verksamheten i övrigt lider men.

Antalet grupprättegångar kan antas bli förhållandevis få varje år. Grupptalanutredningen uppskattade antalet till mellan 15 och 20 varje år. Den uppskattningen ligger förmodligen snarare i överkant än i underkant. Mot bakgrund av utländska erfarenheter kan det dessutom förväntas att antalet rättegångar under de första åren blir betydligt färre. För att införa specialfora för grupptalan talar därför, förutom domstolens storlek, även att en koncentration av sådana rättegångar till ett färre antal domstolar ökar förutsättningarna för att på domstolen utveckla särskilda rutiner för handläggningen.

När det gäller att välja ut de tingsrätter som bör vara behöriga att handlägga mål enligt lagen om grupprättegång måste även kravet på geografisk spridning tillgodoses. Det finns här anledning att ta fasta på den indelning av tingsrätter i fastighetsdomstolar, som gäller enligt 1 § kungörelse (1971:549) om fastighetsdomstol. I den bestämmelsen utpekas följande tingsrätter som fastighetsdomstol: Stockholms, Uppsala, Nyköpings, Linköpings, Jönköpings, Växjö, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Malmö, Halmstads, Göteborgs, Vänersborgs, Mariestads, Karlstads, Örebro, Västmanlands, Falu, Gävle, Härnösands, Östersunds, Umeå och Luleå tingsrätt. Eftersom fastighetsmål inte sällan involverar ett stort antal sakägare och andra intressenter, har dessa tingsrätter särskilt goda förutsättningar att hantera de handläggningsfrågor som en grupptalan kan ge upphov till. Flera av tingsrätterna är dessutom miljödomstolar, vilket ytterligare stärker deras förutsättningar att på ett effektivt och ändamåls- enligt sätt handlägga mål där det förs grupptalan. De framtida erfarenheterna av lagens tillämpning får visa om det finns anledning att utöka

antalet behöriga tingsrätter eller på annat sätt ändra forumbestämmelserna.

Regeringen föreslår alltså att en grupptalan skall kunna väckas endast vid tingsrätt, som även är fastighetsdomstol. Domkretsen bör överensstämma med domsområdet för fastighetsdomstol. Den inbördes kompetensen mellan dessa behöriga tingsrätter får bedömas med utgångspunkt från forumreglerna i 10 kap. RB. Belägenheten av den tingsrätt vid vilken talan skulle ha väckts i ett sedvanligt tvistemål enligt rättegångsbalken blir alltså bestämmande för vid vilken utvald domstol grupptalan skall väckas.

I detta sammanhang bör frågan beröras om de verkningar införandet av regler om grupptalan kan få för svenska domstolars behörighet i tvister med internationell anknytning.

Handel med varor och tjänster över nationsgränserna, storskaliga miljöstörningar med skadeverkningar över stora geografiska områden och internationaliseringen av samhället i övrigt ger upphov till händelser genom vilka många människor får samma eller likartade anspråk mot någon. Det finns därför anledning att räkna med att det i en grupptalan-situation kan finnas anspråk som tillkommer personer bosatta utomlands. Dessutom kan det inte bortses från möjligheten att någon vill väcka grupptalan i Sverige mot en svarande som befinner sig utomlands. Frågan är hur en svensk domstol skall ställa sig i sådana fall.

Forumreglerna i rättegångsbalken reglerar den lokala inbördes behörigheten mellan svenska domstolar. I de fall det inte finns en lagfäst doms-rättsregel får dock vägledning sökas i de interna forumreglerna. Bestäm-melsen i 10 kap. 14 § RB om käromål mot flera svarande och om gen-käromål kan enligt praxis under vissa förutsättningar tillämpas analogt på parter som har hemvist utomlands (se NJA 1986 s. 729). Lagfästa doms-rättsregler på det privaträttsliga området finns numera genom att Bryssel-konventionen liksom Luganokonventionen om domstols behörighet och erkännande och verkställighet av utländska domar gäller som lag i Sverige. Brysselkonventionen gäller mellan EU:s medlemsstater inbördes. Den i allt väsentligt likalydande Luganokonventionen gäller mellan EU:s medlemsstater och Island, Norge, Schweiz och Polen. Den s.k. Bryssel I-förordningen (EG nr 44/2001, EGT L12, 16.1.2001, s. 1) träder i kraft den 1 mars 2002 och ersätter då Brysselkonventionen utom i förhållande till Danmark.

Allmänt forum enligt konventionerna är domstol i den konventionsstat där svaranden har sin hemvist. Grundas behörigheten för en tingsrätt på att grupptalan väcks vid sådan tingsrätt finns inga problem från doms-rättssynpunkt. Rättegångsbalken innehåller emellertid även bestämmelser som gör det möjligt för käranden att som forumgrundande fakta åberopa omständigheter hänförliga till processföremålet. Till följd av dessa bestämmelser kan exempelvis en grupptalan väckas vid en domstol inom vars domkrets skada har uppkommit (10 kap. 8 § RB). Bryssel- och Luganokonventionerna innehåller en behörighetsregel av motsvarande slag. Vidare innehåller konventionerna bestämmelser om forum i konsu-menttvister. Dessa innebär i huvudsak att konsumenten kan välja mellan att väcka talan där svaranden har hemvist eller vid en domstol i hemvist-landet.

För att grupptalan skall kunna väckas vid en domstol som nu sagts krävs att samtliga gruppmedlemmars anspråk faller inom samma forum. Någon möjlighet enligt rättegångsbalken eller nämnda konventioner att föra samman gruppanspråk utan att samma domstol har domsrätt med avseende på samtliga anspråk finns inte. Därmed kommer domsrättsfrågan inte att bedömas annorlunda i en grupprättegång än vid en individuell process där käranden eller svaranden saknar hemvist i Sverige.

Regeringen vill påpeka att kravet på anmälan för att omfattas av grupptalan (se avsnitt 5.3) gör att domstolens underlag för att bedöma forumfrågor inte kommer att skilja sig från vanliga rättegångar. Framhållas bör också att det här inte, såsom däremot utredningen gjort, föreslås en regel som innebär att grupptalan får väckas vid en domstol som är behörig att ta upp en tvist rörande något av de anspråk som talan avser.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det för bedömning av om talan väckts vid rätt forum inte uppstår några för grupptalan särskilda problem, om det bland gruppmedlemmarna finns personer bosatta utomlands eller svaranden har hemvist utanför Sverige.

5.2.4 Talerätt m.m.

Regeringens förslag: För att ha rätt att väcka enskild grupptalan skall käranden vara medlem i den grupp han eller hon vill företräda. Rätt att väcka organisationstalan skall tillkomma ideella föreningar av konsumenter eller löntagare när det gäller konsumenttvister. I fråga om offentlig grupptalan skall regeringen meddela särskilda föreskrifter om myndigheters talerätt.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens när det gäller talerätt vid enskild och offentlig grupptalan, dock att utredningen föreslår talerätt även för kommuner. Beträffande organisationstalan föreslår utredningen att talerätt, utöver de krav regeringen föreslår, skall förutsätta att organisationen har varit verksam under minst tre år och ha lägst 1 000 medlemmar.

Remissinstanserna: *JO* har framfört att talerätt för kommuner skulle innebära en utvidgning av den kommunala kompetensen som kräver en närmare analys. *Stockholms tingsrätt* har ifrågasatt de särskilda villkoren rörande organisationens verksamhetsålder och medlemsantal.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svenska Bankföreningen*, *Finansbolagens Förening* och *Föreningen Svenskt Näringsliv* anser att det i enlighet med utredningens förslag bör ställas upp särskilda villkor rörande organisationens verksamhetsålder och medlemsantal. *Företagarnas Riksorganisation* menar att även näringslivets organisationer bör kunna föra organisationstalan för sina medlemmars anspråk. *Stockholms tingsrätt* har instämt i promemorians bedömning.

Skälen för regeringens förslag

Enskild grupptalan

Enskild grupptalan är den vanligaste formen för grupptalan internationellt. Närmast undantagslöst ställs som krav för rätten att väcka en sådan talan att kändanden är medlem i den grupp till vars förmån talan förs. Det förutsätts att kändanden själv har ett anspråk som omfattas av yrkandet i målet och som han eller hon kunnat processa om i en individuell rättegång. Att det är så anses sammanhålla med bland annat uppfattningen att den som har ett direkt personligt intresse i saken kan förväntas lägga ner den tid och det arbete som krävs för att få igenom sin rätt och därmed hela gruppens anspråk. En ogillad talan medför ekonomisk eller annan förlust för vederbörande själv.

Det saknas skäl att lägga andra synpunkter på talerätten när enskild grupptalan skall införlivas med den svenska processordningen. Kravet på att kändanden skall vara medlem i gruppen innebär en tydlig anknytning mellan enskild grupptalan och den individuella processformen. Medlemskravet skall förstås så, att kändanden skall ha talerätt beträffande något av de anspråk som grupptalan avser. Prövningen av om kändanden har talerätt bör ske på samma sätt vid grupptalan som vid en individuell process. Domstolens undersökning av om kändanden är medlem i gruppen skall varken vara vidare eller grundligare än den prövning som görs av kändandens talerätt i en vanlig rättegång. Det betyder att kändanden normalt endast kommer att behöva framställa ett yrkande för egen del för att bli ansedd som medlem i gruppen.

Organisationstalan

Olika former av organisationstalan finns i svensk rätt på bl.a. marknadsrättens, miljörettens, arbetsrättens och hyresrättens område. Argument kan anföras för att nu ta steget fullt ut och ge organisationerna en allmän rätt att föra talan i tvister rörande gruppanspråk. Organisationernas processuella handlingsfrihet på ett så allmänt plan har emellertid ett vidare perspektiv, som kräver överväganden i en omfattning som går utöver ramarna för detta lagstiftningsärende. Reformförslag bör därför begränsas till rättsområden där det finns ett klart behov av en friare talerätt för organisationer för att bättre kunna ta till vara civilprocessuella massanspråk.

Utredningen har kartlagt behovet av organisationstalan inom väsentligen tre rättsområden, nämligen konsumenträtt, miljörett och lönediskriminering. Miljörättsliga anspråk handläggs vid miljödomstolarna. Frågor om lönediskriminering handläggs huvudsakligen vid Arbetsdomstolen. Regeringen återkommer längre fram till dessa områden (kapitel 6 och 7). I det följande behandlas enbart organisationstalan för att ta till vara civilrättsliga anspråk inom konsumenträtten.

Organisationstalan är en känd taleform på marknadsrättens område. Gemensamt för bestämmelserna är att talerätt tillerkänns samman slutningar av konsumenter, löntagare eller näringsidkare, se 38 § marknadsföringslagen (1995:450), 4 § avtalsvillkorslagen (1994:1512) och 17 § produktsäkerhetslagen (1988:1604). Som allmänna krav för

talerätten gäller att organisationen har rättskapacitet och att den har till syfte att ta till vara sina medlemmars intressen som konsumenter, löntagare eller näringsidkare (jfr prop. 1953:103 s. 264 och prop. 1988/89:23 s. 113 f.). Dessa regler kan stå som förebild vid utformning av talerätt i lagen om grupprättegång.

Det finns i vårt land ett mycket stort antal föreningar och andra sammanslutningar av olika slag. Självklart har inte samtliga de förutsättningar som krävs för att driva en grupptalan vid allmän domstol. Utredningen har därför föreslagit att det i lag anges särskilda rekvisit för organisationers talerätt, hänförliga till den tid organisationen varit verksam och antalet föreningsmedlemmar. Motsvarande kriterier har införts i miljöbalken för att avgränsa vilka organisationer som har klagorätt enligt balken.

En nackdel med att ställa upp särskilda förutsättningar av detta slag är att de starkt minimerar antalet taleberättigade organisationer. Risken är påtaglig att mindre, särskilt lokalt förankrade, organisationer stängs ute, om talerättskraven inte förenas med en undantagsmöjlighet. Sålunda torde få ideella föreningar på konsumenträttens område uppfylla de av utredningen föreslagna villkoren.

Samtidigt kan det inte bortses från de skäl som utredningen anfört som grund för att begränsa organisationers talerätt. Grupptalan innebär en utvidgning av organisationernas talerätt till nya anspråkstyper. Utgången av en grupprättegång får direkt inflytande på enskilda människors rättsliga ställning i förhållande till tredje man på ett annat sätt än som gäller vid organisationstalan inom marknadsrätten. Dessa och andra faktorer gör det särskilt viktigt att grupptalan väcks av organisationer som har en sådan stadga, ekonomisk stabilitet, sakkunskap och allmän förankring på det aktuella intresseområdet att de kan förväntas utföra talan på ett sakkunnigt och rationellt sätt och väl ta till vara gruppmedlemmarnas rätt.

En grupprättegång är, till skillnad mot andra rättegångsformer, kringgärdad av särskilda processhinder. Sålunda ställs det speciella krav på kärandens förmåga att föra gruppens talan. Bland de faktorer som då skall beaktas är kärandens ekonomiska förutsättningar att driva målet och att käranden inte har något intresse som kolliderar med gruppmedlemmars. Syftet med kraven på käranden är att trygga gruppmedlemmarnas behov av att tvistefrågorna blir allsidigt belysta så att samtliga gruppmedlemmar får sina anspråk lika rättssäkert prövade som om de själva fört talan som parter.

En organisation, som uppfyller de olika, högt ställda krav, som gäller för att få en grupptalan upptagen till prövning i sak, har utan vidare villkor rätt att föra enskild grupptalan, om organisationen har ett eget krav som omfattas av grupptalan. Det saknas anledning att göra någon annan bedömning av organisationens lämplighet att väcka organisations-talan. Det är alltså inte nödvändigt att utöver de förutsättningar som allmänt gäller för talerätt i en grupprättegång ställa upp särskilda villkor rörande organisationers verksamhetsålder och medlemsantal. I sammanhanget kan också nämnas att en organisation som inte uppfyller villkoren i vissa fall kan förvärva ett anspråk från en gruppmedlem och därefter väcka enskild grupptalan.

Som nämnts tidigare bör organisationstalan i en allmän lag om grupp-rättegång för närvarande inskränkas till konsumenträtten. Vid bestämmande av avgränsningen kan ledning hämtas från dels regeln om s.k. konsumentforum i 10 kap. 8 a § RB, dels den civilrättsliga konsument-skyddslagstiftningen. Talerätten för konsumentföreningar bör i enlighet därmed omfatta tvister mellan konsumenter och en näringsidkare rörande någon vara, tjänst eller annan nytthet som näringsidkaren erbjuder till konsumenter. Detta innefattar också tvister om fast egendom, t.ex. när en kommun eller ett byggföretag sålt eller uppfört gruppbebyggelse till ett flertal konsumenter (se prop. 1976/77:110 s. 43 och prop. 1994/95:17 s. 86).

En sådan begränsning av det sakliga kompetensområdet kan ge upphov till gränsdragningsproblem eller andra svårigheter. Exempelvis kan det uppstå ovisshet angående om alla konsumenter i gruppen har köpt varan huvudsakligen för enskilt bruk. I andra fall kan det finnas anspråk av en annan typ än de som talerätten omfattar och som lämpligen bör handläggas på samma gång. För att underlätta att man i så många situationer som möjligt skall kunna få till stånd en effektiv, rationell och kostnadsbesparande hantering av gruppanspråk bör det därför införas en regel som tillåter en organisation att i undantagsfall föra talan även beträffande andra anspråk än dem som har angetts i det föregående. Kraven för det skall vara att en sådan utvidgad talan bedöms lämplig med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter.

Offentlig grupptalan

Offentlig grupptalan bör främst komma i fråga då enskild grupptalan eller organisationstalan inte kan antas bli väckta eller det i övrigt finns ett särskilt allmänt intresse av att en grupprättegång inleds. Det är svårt att på förhand peka ut dessa situationer. Risken är dessutom att en uttrycklig lagbestämmelse om i vilka fall myndigheter bör ingripa med en grupptalan medför att offentlig grupptalan på dessa områden betraktas som huvudalternativet. Det bör därför inte i lag anges inom vilka gränser offentlig grupptalan får väckas. I stället bör det överlämnas till regeringen att i instruktioner eller andra administrativa författningar skriva in i vilken utsträckning en myndighet skall kunna föra talan enligt lagen om grupprättegång. Talerätten kan då bestämmas t.ex. att omfatta ett helt rättsområde eller endast tvistefrågor av en särskild art. Exempel på organ som det kan komma i fråga att tillerkänna sådan kompetens är KO, Naturvårdsverket och länsstyrelser.

Utredningen har anfört att det ibland kan vara lämpligare att ett ingripande sker genom ett lokalt organ i stället för av ett centralt ämbetsverk. Såsom *JO* har framhållit krävs dock en närmare analys av förslagens konsekvenser i ett kommunalrättsligt perspektiv.

Något om fastställsetalan

Vid fastställsetalan gäller enligt 13 kap. 2 § första stycket RB som förutsättning att talan avser frågan om ett visst rättsförhållande består eller inte består och att det skall råda en ovisshet om rättsförhållandet

som leder käranden till förfång. Förfångsrekvisitet medför att det vid en sådan talan mer sällan aktualiseras en talerättsprövning. Rekvisiten för fastställsetalan är processförutsättningar som rätten skall beakta självmant, när anledning till det förekommer (34 kap. 1 § RB). Det finns anledning att i detta sammanhang beröra domstolens prövning av rekvisiten vid en grupprättegång.

Att talan avser ett rättsförhållande (en konkret rättslig relation) får bedömas utifrån det yrkande och de grunder som käranden framställer i målet. Allmänt har domstolen att noga pröva om denna processförutsättning föreligger, med hänvisning till den rättsverkan en dom i ett fastställsemål har. Detta bör inte medföra några särskilda problem vid en grupptalan. Att käranden processar om andras rättsförhållanden påverkar i sig inte kraven på käranden att noga ange yrkande och grunder eller domstolens möjlighet att göra en allsidig och ingående prövning av att talan rör ett rättsförhållande.

Kravet på ovisshet anses normalt tillgodosett redan genom att det väcks talan i saken. Tanken är att käranden saknar anledning att gå till domstol om parterna är överens om att det föreligger eller inte föreligger ett rättsförhållande mellan dem och vilket innehåll rättsförhållandet i förekommande fall har. Vid grupprättegång kan detta vid talans väckande med säkerhet konstateras endast beträffande den som väcker enskild grupptalan. Att det föreligger en motsvarande ovisshet mellan svaranden och samtliga gruppmedlemmar är inte utan vidare givet.

Den som väcker grupptalan bör emellertid normalt kunna utgå från att ovissheten är densamma för alla i gruppen. Det kan inte begäras att käranden i förväg har undersökt att rekvisitet är uppfyllt beträffande varje medlem. Å andra sidan kan det inte accepteras att en talan om fastställelse förs till förmån för en grupp, om det bland medlemmarna finns många för vilka rättsförhållandet i fråga inte är ovisst. Det skulle skapa utrymme för onödiga processer. Lagen om grupprättegång bör dock innehålla bestämmelser som motverkar sådana oönskade konsekvenser. Sålunda kommer en grupptalan slutligt att omfatta endast de gruppmedlemmar som genom en särskild anmälan till domstolen gett uttryck för en sådan vilja. Den som inte vill tillhöra gruppen kan låta bli att göra anmälan till rätten och därmed bli ställd utanför processen.

Dessa särbestämmelser medför att det inte bör ställas alltför stora krav på domstolen att självmant undersöka om det råder ovisshet i fråga om samtliga de rättsförhållanden som den aktuella grupptalan avser. Det får anses tillräckligt att en sådan prövning kommer till stånd när det finns en konkret anledning till det på grund av en invändning från svaranden eller av någon annan orsak. En sådan rättstillämpning torde stämma väl överens med vad som gäller vid en individuell process (jfr Ekelöf, Rättegång II, 1996, s. 118 f.).

På motsvarande sätt förhåller det sig med förfångsrekvisitet. Den som väcker talan bör också i detta hänseende normalt kunna utgå från att förfånget är detsamma för samtliga medlemmar i gruppen. Underrättelse- och anmälningsförfarandet kommer att vara tillräckliga garantier mot onödigt processande.

Utredningen har anfört att det kan sättas i fråga om förfångsrekvisitet är uppfyllt, om talan lika väl kan föras om fullgörelse, och har av den anledningen föreslagit att det i lagen om grupprättegång införs en

särskild bestämmelse om att fastställsetalan får föras utan hinder av att förutsättningarna för att yrka fullgörelse är för handen. De syften som utredningen härigenom vill uppnå kan tillgodoses genom en ändamålsenlig tolkning av förfångsrekvisitet. Någon särskild bestämmelse behövs därför inte.

5.2.5 Krav på ombud

Regeringens förslag: Enskild grupptalan och organisationstalan skall föras genom ombud som är advokat, om inte särskilda skäl ger anledning till annat.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Handelshögskolan vid Göteborgs universitet* och *Stiftelsen Miljöcentrum* har motsatt sig den föreslagna ordningen. Enligt *Sveriges Försäkringsförbund* och *Sveriges Aktiesparares Riksförbund* bör andra kvalificerade jurister jämföras med advokater i detta sammanhang. *Sveriges advokatsamfund* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* har uttalat att de är positiva till ett huvudsakligt advokattvång. *Göteborgs tingsrätt* och *Villaägarnas Riksförbund* har anfört att det bör ställas högre krav på ombudet än att denne skall vara advokat.

Skälen för regeringens förslag: Av avsnitt 5.2.2 framgår att en förutsättning för att grupptalan skall prövas i sak är att käranden bedöms lämplig att ta till vara medlemmarnas intressen i målet. Detta innefattar dock inget krav på att käranden har sakkunskap eller egenskaper i övrigt som gör honom eller henne särskilt skicklig att föra talan vid domstol. Det förutsätts alltså inte att käranden har processvana, är juridiskt utbildad eller dylikt. Samtidigt kan det antas att en grupptalan många gånger kräver en avsevärd arbetsinsats från den som aktivt driver målet. Redan på det förprocessuella stadiet kan det behöva vidtas åtgärder för att klarlägga tvistefrågor, utmönstra en lämpligt bestämbar grupp och utreda tveksamma bevisförhållanden. Också arbete med att organisera gruppen och förhandlingar med motparten kan bli aktuella. Dessa uppgifter får normalt antas ligga utanför vad en enskild person eller en mindre ideell förening klarar av utan hjälp av ett ombud. Än mer påfallande är behovet av biträde när talan inleds vid domstol.

Sveriges advokatsamfund framhöll i sitt remissvar över utredningens förslag att det är en viktig princip att en part själv får bestämma om han vill anlita ombud eller inte och att den part som vill anlita ombud själv får välja vilket ombud han vill ha. Det är lätt att instämma i att det är viktigt att enskilda får välja om de vill representeras av ett ombud och i så fall vilket ombud. Därmed är dock inte sagt att den principen bör gälla också för den som vill föra en sådan representativ process som grupptalan innebär. Vid en grupptalan står det den enskilde fritt att välja om han eller hon vill omfattas av grupptalan eller driva sin sak själv (se avsnitt 5.3). Det är också möjligt att träda in som part i rättegången (avsnitt 5.6.6). I båda fallen är ombudsfrågan i den enskildes händer.

För att säkerställa att arbetsuppgifter av det slag som nyss berördes utförs på ett för samtliga gruppmedlemmar rättssäkert sätt bör det ställas upp krav på att grupptalan skall föras genom ombud. Kravet bör dock inte vara absolut. Vid en offentlig grupptalan finns det anledning att utgå från att gruppens intressen blir tillvaratagna på bästa möjliga sätt utan en regel om ombudstvång. Men också vid enskild grupptalan och organisationstalan bör det kunna göras undantag från ombudstvånget, om det finns särskilda skäl.

För att ett ombudstvång skall få en reell verkan krävs att det ställs särskilda krav på ombudet. Visserligen har rätten att enligt 12 kap. 2 § RB pröva ombudets lämplighet att företräda parten i målet. Vid grupptalan bör emellertid därutöver ställas upp särskilda villkor, till ytterligare säkerhet för passiva gruppmedlemmar. Ombudstvånget bör därför förenas med en bestämmelse om att ombudet skall vara advokat. På det sättet uppnås i praktiken också ett ytterligare skydd mot obefogade processer.

Alla grupprättegångar kan inte förväntas bli av den svårighetsgrad att ombudssysslan kräver sådan särskild insikt och erfarenhet som förknippas med advokattiteln. Ibland kan talan lika väl föras genom en biträdande jurist eller någon annan som inte är advokat. Det kan också tänkas att en organisation företräds av någon som är väl skickad att företräda gruppen, men som inte är advokat. Advokattvånget bör därför förenas med en undantagsmöjlighet.

5.2.6 Rättens inledande prövning

Regeringens bedömning: Domstolens prövning av om det finns förutsättningar att ta upp en grupptalan till sakbehandling bör ske på samma sätt som för tvistemål i allmänhet enligt rättegångsbalkens regler.

Utredningens och promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* förordar att det införs ett särskilt förfarande för prövning av om grupptalan skall tillåtas. *Sveriges advokatsamfund*, *Svenska Bankföreningen*, *Finansbolagens Förening*, *Svensk Handel*, *Föreningen Svenskt Näringsliv* och *Sveriges Försäkringsförbund* anser att ett beslut om att tillåta inledandet av en grupprättegång alltid skall kunna överklagas särskilt.

Skälen för regeringens bedömning: Grupptalan är avsedd att användas i de fall den vanliga tvistemålsprocessen inte utgör ett realistiskt och effektivt alternativ. Möjligheten att väcka grupptalan är bl.a. av denna anledning kringgärdad av särskilda processhinder. Det är av stor vikt att domstolen på ett tidigt stadium i processen klargör, utreder och beslutar i frågor som rör de formella kriterierna för talans tillåtlighet. I andra länder där grupptalan förekommer är det inte ovanligt med ett speciellt förfarande för prövning av att processförutsättningarna är uppfyllda. Det finns bland remissinstanserna förespråkare för ett särskilt prövningsförfarande i en svensk lag om grupprättegång. Fördelarna med en sådan prövning är att den tvingar både domstolen och parterna att noga överväga om talerekvisiten är uppfyllda innan hand-

läggningen av själva saken påbörjas. Parterna ges också tidigt ett tydligt besked om grupptalan tillåts eller inte. Erfarenheterna visar vidare att en kärke som lyckas passera genom tillståndsslussen i de allra flesta fall når framgång med sin talan. Kravet på auktorisation fungerar alltså som ett slags filter mot ogrundade eller på annat sätt opåkallade processer.

Processförutsättningarna enligt lagen om grupprättegång kan fungera på motsvarande sätt om rekvisiten behandlas i samma ordning som rättegångshinder i allmänhet enligt rättegångsbalken. Också enligt balkens bestämmelser skall frågan om talan får tas upp av domstolen behandlas före prövningen av själva saken. Rättegångsbalken ger vidare domstolen goda möjligheter att dela upp handläggningen av målet i olika delar under förberedelsen (42 kap. 8 § RB). Således är det möjligt att i ett första skede inskränka ett föreläggande för svaranden att inkomma med svaromål till frågan om rättegångshinder. Rätten kan dessutom sätta ut ett särskilt förberedelsesammanträde för behandling av en rättegångsfråga (42 kap. 12 § RB) eller hålla en särskild huvudförhandling i den delen av målet (42 kap. 20 § RB). Vid sådana förhandlingar är parternas utevaron inget hinder mot att frågan avgörs (44 kap. 7 § RB).

Enligt 34 kap. 1 § RB skall vidare frågan om rättegångshinder prövas av rätten när anledning förekommer därtill. Detta ger uttryck för en bättre balans mellan domstolens hantering av å ena sidan processförutsättningarna och å andra sidan själva saken än som är fallet om det införs ett särskilt auktorisationsförfarande. Det senare alternativet innefattar en risk för att alltför stor tyngd läggs på den formella prövningen och att det däri flyter in omständigheter som hör till själva saken. Ett sådant förfarande innebär också fara för att domstolen lägger ner tid och arbete på rättegångsfrågor som det vid en närmare utredning kan konstateras att det saknas anledning att pröva i målet.

Regeringen gör sammanfattningsvis bedömningen att det saknas behov av ett särskilt tillståndsförfarande i en grupprättegång.

Enligt 34 kap. 3 § RB gäller att om svaranden gör invändning om annat rättegångshinder än som avser rättens behörighet att ta upp målet, skall rätten ge ett särskilt beslut däröver, om dess beskaffenhet fordrar det. Det betyder att domstolen kommer att meddela ett formellt positivt beslut om att processförutsättningarna för en grupprättegång föreligger bara om svaranden har framställt invändning om rättegångshinder. Vill svaranden överklaga rättens beslut att ogilla invändningen om rättegångshinder skall han eller hon först anmäla missnöje (49 kap. 4 § RB). Om svaranden anmäler missnöje, skall rättens med hänsyn till omständigheterna bestämma om beslutet skall få överklagas särskilt eller endast i samband med att dom eller slutligt beslut överklagas. Som *Hovrätten över Skåne och Blekinge* framhåller kan ett för käreanden negativt beslut, dvs. ett avvisningsbeslut, alltid överklagas. Frågan om processförutsättningarna kan därmed bli överprövade också i ett sådant läge.

Man kan som några remissinstanser gett uttryck för hävda att det finns fördelar att vinna med att domstolen alltid ger ett uttryckligt besked om att rekvisiten för tillåtandet av grupptalan är uppfyllda, dvs. även i fall då det inte görs invändning om rättegångshinder. Ett sådant beslut skulle efter förebild från utlandet kunna innehålla en beskrivning av gruppen, de rättsföljder som yrkas och vilka för gruppen gemensamma eller likartade tvistefrågor som talan avser.

Det är emellertid tveksamt om ett sådant beslut får något självständigt värde. Kärandens ansökan i målet skall för att kunna läggas till grund för rättegången innehålla de uppgifter som beslutet avser att tydliggöra. Det finns, som nyss har berörts, inte heller skäl att genom ett beslut ge käranden eller svaranden möjlighet att få frågan prövad i högre rätt. Dessa förhållanden gör att det saknas anledning att föreskriva om en vidare skyldighet för rätten att meddela beslut angående rättegångshinder för grupptalan än som gäller vid en sedvanlig process. Regleringen i rättegångsbalken är med andra ord väl anpassad för domstolens prövning av att det finns förutsättningar för en grupptalan.

En särskild fråga är vilken skyldighet domstolen har att aktivt undersöka om samtliga processförutsättningar för grupptalan föreligger. Här kan hänvisas till utredningens uttalande om att rätten bör ha en aktiv roll att kontrollera att premisserna för att ta upp en grupptalan är för handen. Det är dock inte möjligt att ge mer utförliga anvisningar till domstolen om när och hur den skall agera för att fullständiga utredningen i frågor om rättegångshinder. Det får bli en uppgift för rättstillämpningen att närmare klargöra rättens ansvar i det hänseendet i en grupprättegång.

Det förtjänar att nämnas att bedömningen av om de för grupptalan särskilda processförutsättningarna är uppfyllda påverkas av omständigheter som rättens ställningstagande till hur gruppmedlemmarna skall underrättas om rättegången och dess förlopp, i vilken utsträckning gruppmedlemmar anmäler att de önskar omfattas av grupptalan, förekomsten av individuella förhållanden och möjligheterna att upprätta undergrupper. Dessa frågor har emellertid en sådan omfattning och betydelse för förfarandet i dess helhet att de behandlas för sig och inte endast i förbindelse med de överväganden och beslut som rätten har att företa i rättegångens inledande skede.

5.2.7 Litispændens

Regeringens bedömning: Rättegångsbalkens regler om pågående rättegång (lis pendens) bör tillämpas också i en grupprättegång.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens, utom så till vida att utredningen föreslår dels att grupptalan skall kunna väckas trots att det pågår rättegång i annan ordning angående ett anspråk som omfattas av grupptalan, dels att om två eller flera kärande väcker grupptalan rörande helt eller delvis samma sak innan gruppföreträdare utsetts, skall domstolen välja någon av kärandena att utföra grupptalan.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* har anfört att den av utredningen föreslagna regleringen bör utgå. Hovrätten menar att förslaget komplicerar förfarandet mer än vad som står att vinna.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Stockholms tingsrätt* ansluter sig till promemorians bedömning. *Svea hovrätt* menar att utredningens förslag, att i lagtext ange när gruppmedlemmen skall likställas med part, bör behållas. Liknande synpunkter har framförts av *Hovrätten över Skåne och Blekinge*.

Skälen för regeringens bedömning: Enligt 13 kap. 6 § RB får ny talan angående en fråga som redan är föremål för rättegång mellan samma parter inte tas upp till prövning. Avsikten med förbudet är att hindra att ett och samma rättsförhållande blir föremål för två samtidiga prövningar. En ändamålsenlig tillämpning av paragrafen i grupptalan-sammanhang kräver att gruppmedlemmarna jämföras med parter. Det innebär att en pågående individuell process är hinder (litispendens) mot en grupptalan rörande samma anspråk. Detta förbud kan leda till att grupprättegångens kostnadsbesparande, reparativa och preventiva effekter inte alltid kan tillgodogöras fullt ut. Utredningen har därför föreslagit en undantagsregel, som innebär att en grupptalan får tas upp även om det pågår rättegång i annan ordning beträffande ett anspråk som omfattas av grupptalan.

Att beakta i detta sammanhang är att en gruppmedlem kommer att omfattas av grupptalan endast om han eller hon gör en anmälan om detta till rätten. Det kan därför inte bli tal om att i strid mot gruppmedlemmens vilja överflytta en individuell talan att handläggas som en grupptalan. Är parterna å andra sidan överens om att det är lämpligare att få saken prövad i grupprättegången kan kändanden återkalla sin talan och därigenom undanröja processhindret. Något egentligt behov av en särskild regel finns således endast för det fall kändanden vill återkalla talan, men svaranden gör gällande sin rätt till dom enligt 13 kap. 5 § RB. Detta behov är dock inte så påtagligt att det motiverar ett avsteg från huvudprincipen om verkan av en pågående rättegång som rättegångshinder.

En grupptalan kan, förutom i nyss angivet hänseende, föranleda frågor om litispens i två situationer, nämligen på så sätt att en pågående grupprättegång är hinder för att inleda en ny grupprättegång eller en individuell talan angående samma sak och med samma parter eller gruppmedlemmar inblandade.

Det kan inträffa, om än i undantagsfall, att flera var för sig väcker grupptalan som helt eller delvis rör samma anspråk. Med hänsyn till att gruppmedlemmarna bör anses jämförda med parter vid tillämpning av 13 kap. 6 § RB är en väckt grupptalan hinder för någon annan att väcka talan rörande samma anspråk och samma gruppmedlemmar. Enligt utredningen bör man i det sammanhanget se olika på litispensverkan beroende på om den nya talan väckts före eller efter det att rätten utsett kändanden som gruppföreträdare. Regeringens förslag innebär emellertid att rätten skall pröva kändandens lämplighet att föra talan för gruppen som en av flera processförutsättningar och att det inte kommer att fattas något formellt beslut om att kändanden utses till gruppföreträdare. Ett avsteg från 13 kap. 6 § RB skulle därför kräva en särreglering med sikte enbart på den nu diskuterade situationen. Med tanke på att bestämmelsen endast skulle avse sällsynta undantagssituationer bör det inte ske någon sådan särreglering. En annan sak är att domstolen kan avvakta med att pröva frågan om litispens till dess att tiden för anmälan om deltagande i grupprättegången gått ut. Det är först därefter som det står klart vilka personer som slutligen omfattas av en grupptalan.

En grupprättegång kommer enligt 13 kap. 6 § RB också att hindra en gruppmedlem från att själv väcka talan angående samma sak. Hindret undanröjs om medlemmen väljer att inte omfattas av grupptalan. Det är

inte säkert att käranden känner till grupptalanmålet när den egna talan väcks. Rätten har kanske inte hunnit underrätta gruppmedlemmarna om rättegången. Ett avvisningsbeslut kan i sådant fall leda till onödigt besvär, om käranden avser att inte låta sig omfattas av grupptalan. Rätten kan då i stället avvakta med prövningen till dess att tiden för anmälan om deltagande i grupprättegången löpt ut utan att käranden anmält att han eller hon vill omfattas av grupptalan. Därigenom blir grupptalans litispensverkan att behandla som ett avhjälpt rättegångshinder.

Avslutningsvis skall beröras litispensfrågan i ett internationellt processrättsligt perspektiv.

Enligt allmänna svenska processuella grundsatser gäller att en utländsk rättegång mellan samma parter angående samma sak är rättegångshinder (litispens) endast om en blivande dom i målet kan förväntas bli erkänd här i landet. I förmögenhetsrättsliga tvister är huvudprincipen att utländska domar erkänns bara om detta följer av lag. Det finns i det sammanhanget anledning att se närmare på Brysselkonventionen och Luganokonventionen, som innehåller bestämmelser om domstols behörighet m.m. inom EU respektive EFTA-området. Konventionerna innehåller speciella regler om litispens (artikel 21) och mål som har samband med varandra, s.k. konnexitetsfall (artikel 22).

Enligt konventionerna gäller motsvarande villkor för litispensverkan som enligt rättegångsbalken, det skall vara frågan om samma sak och samma parter. Rekvisten skall tolkas konventionsautonomt (dvs. självständigt, utan bundenhet till konventionsstaternas nationella rätt), vilket inte hindrar att även en passiv gruppmedlem i litispenshänseende anses likställd med part.

Konnexitetsfall föreligger om käromål är så förenade, att en gemensam handläggning och dom är påkallad för att undvika att oförenliga domar meddelas som en följd av att käromålen prövas i olika rättegångar. I sådant fall får domstolen i en senare inledd rättegång låta målet vila till dess att den först väckta talan är avgjord. Domstolen har dessutom rätt – men är inte skyldig – att avvisa den senare väckta talan, om en part yrkar det och domstolens inomstatliga lag tillåter att konnexa mål som handläggs vid olika domstolar förenas i en rättegång. Den domstol vid vilken talan först väckts måste vara behörig att pröva båda käromålen. Inte heller i detta hänseende medför förekomsten av internationella rättsförhållanden andra tillämpningsproblem när talan förs enligt lagen om grupprättegång än vid tvistemålsprocesser i allmänhet.

Den 1 mars 2002 träder den s.k. Bryssel I-förordningen (EG nr 44/2001, EGT L12, 16.1.2001, s. 1) i kraft. Den ersätter Brysselkonventionen utom i förhållande till Danmark.

5.3 Gruppens bestämning och underrättelse om grupprättegången

Regeringens förslag: Grupptalan skall omfatta de gruppmedlemmar som inom en viss tid efter det att talan har väckts anmält till domstolen att de önskar omfattas av kärandens talan. Gruppmedlemmarna skall underrättas om att en grupprättegång har inletts. Underrättelsen skall ske på det sätt som domstolen finner lämpligt.

Utredningens förslag: Utredningen har föreslagit att grupptalan skall omfatta samtliga gruppmedlemmar som inte inom viss tid anmält sitt utträde från gruppen. Enligt utredningens förslag skall vidare under rättelse om att grupprättegång inletts delges medlemmarna.

Remissinstanserna: Förslaget att låta gruppmedlemmar som inte anmält utträde ur gruppen omfattas av grupptalan, i stället för att ställa upp anmälan om inträde som krav för gruppmedlemskap har mött invändning eller tveksamhet från ett flertal remissinstanser, såsom *Svea hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Stockholms tingsrätt, Malmö tingsrätt, Domstolsverket, Marknadsdomstolen, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet, Handelshögskolan i Stockholm, Finansbolagens förening, Svensk Handel, Företagarnas Riksorganisation, Industriförbundet, SAF, Svenska Bankföreningen, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Försäkringsförbund, Sveriges Köpmannaförbund* och *Villaägarnas Riksförbund*.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna är positiva till promemorians förslag om anmälningsförfarande. Det gäller *Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Malmö tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Delegationen för utländska investeringar i Sverige (ISA), Naturvårdsverket, Handelshögskolan i Stockholm, Sveriges advokatsamfund, Svenska Bankföreningen, Föreningen Svenskt Näringsliv, Företagarnas Riksorganisation, Landstingsförbundet* och *Villaägarnas Riksförbund*.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför att skälen för automatisk grupptillhörighet har betydande styrka, medan argumenten mot ett sådant system inte har samma tyngd. Hovrätten motsätter sig dock inte att man försöksvis prövar en ordning som bygger på ett krav på anmälan från gruppdeltagarnas sida. *Allmänna reklamationsnämnden* och *LO* har liknande synpunkter.

Enligt *Konsumentverket* finns det en risk för att reformens praktiska tillämpning blir mycket liten på grund av att antalet konsumenter som väljer att anmäla sig blir för få. Konsumentverket föreslår att automatisk grupptillhörighet tillämpas upp till ett visst anspråksbelopp eller att automatisk grupptillhörighet i vart fall skall gälla vid offentlig grupptalan. Även *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet, Sveriges Konsumentråd, Sveriges Aktiesparares Riksförbund, Svenska Naturskyddsföreningen* och *Stiftelsen Miljöcentrum* föredrar utredningens förslag framför promemorians.

Skälen för regeringens förslag: När en grupptalan väcks skall käranden ange den grupp för vilken talan förs. Kraven på käranden i detta hänseende har behandlats i avsnitt 5.2.2. Därmed är emellertid inte slutligt avgjort att talan omfattar samtliga rättssubjekt som faller inom kärandens gruppbestämning. Det kan sålunda hävdas att endast den som uttryckligen anmält önskemål om att ingå i gruppen skall träffas av processens rättsverkningar. En annan metod är att låta alla som stämmer in på kärandens beskrivning av gruppmedlemmar omfattas av talan, om de inte anmäler att de önskar träda ur gruppen.

All utländska lagstiftning om class action som utredningen tagit del av utgår från en automatisk grupptillhörighet, med rätt till utträde (SOU 1994:151, del B, s. 162). Huvudskälet för detta är, som utredningen framhåller, att internationella erfarenheter visar att det regelmässigt är

fler som låter bli att ansluta sig till en grupptalan än som hoppar av en sådan talan. Och ju fler anspråkshavare som grupptalan omfattar, desto effektivare blir processformen som en förstärkning av den enskildes rättsskydd.

Anledningen till att ett automatiskt medlemskap för den som inte gör en anmälan om utträde ur gruppen erfarenhetsmässigt leder till större grupper anses stå att finna i samma förhållanden som medför att människor inte gör gällande rättsliga anspråk utanför den representativa processen, nämligen att de saknar mod, kraft och förmåga att agera på egen hand. Förutom ekonomiska omständigheter spelar också sociala och psykologiska faktorer in på enskildas reella möjlighet att gå till domstol. Barriärerna som hindrar dem från att processa på egen hand får, som *LO* har berört, också till följd att de inte anmäler sitt inträde i gruppen.

Genom att gruppen omfattar flertalet likartade anspråk ökar förutsättningarna att komma till rätta med bristerna i det processuella rättsskyddet för gruppanspråk. Talan kommer då att ge ett mer utvecklat skydd för dem som på grund av ekonomiska, sociala och psykologiska faktorer inte har möjlighet att själva ta till vara sina rättsliga anspråk. Genom att talan omfattar många anspråkshavare blir dessutom de processekonomiska vinsterna större. Risken för upprepat processande minskar. Både parter, domstolen och andra rättegångsaktörer, såsom vittnen, besparas tid, besvär och kostnader. Också uppkomsten av motstridiga avgöranden motverkas. En annan fördel är att domstolen får ett så brett och alltomfattande beslutsunderlag som möjligt. Genom dessa förhållanden stärks processens preventiva och rättsbildande funktioner.

Att talan får så stor uppslutning som möjligt bland medlemmarna resulterar även i ökad trygghet för gruppens motpart. Svaranden får gruppanspråken prövade i ett sammanhang, med minskade utgifter för rättegångskostnader och förlikningsförhandlingar. Men också vid rättsliga bedömningar såsom angående vållande- och jämningsfrågor kan gruppens motpart ha särskild nytta av att mångas anspråk hanteras samtidigt.

Behovet av reformåtgärder för att stärka det processuella rättsskyddet för gruppanspråk utgår från att civilprocessen har att fullgöra fyra huvudsakliga uppgifter: att verka reparativt, preventivt och rättsbildande samt att tillgodose processekonomiska hänsyn. Införandet av regler om grupptalan syftar till att bota brister i fullgörandet av samtliga dessa funktioner. Valet av modell för gruppmedlemskap måste styras av dessa ändamål. Som angetts ovan tillgodoses ändamålen typiskt sett bäst, om grupptalan omfattar så många av gruppmedlemmarna som möjligt. Samtidigt skall märkas att det inte finns något egenvärde i att avvika mer än nödvändigt från de grundprinciper som bär upp den sedvanliga rättegången. Tvärtom bygger den föreslagna reformen på att rättegångsbalken skall vara tillämplig i så stor utsträckning som möjligt.

Mot ett system med automatiskt medlemskap för den som inte anmäler utträde ur gruppen kan anföras vissa mer principiella argument.

Sålunda kan det sägas att det genom att låta passivitet grunda medlemskap finns en risk för att talan kommer att omfatta personer som saknar vilja och intresse av att få sin sak prövad rättsligt. Gruppens omfång kommer därmed inte att ge en rättvis bild av det tvistevärde som processen i praktiken angår. Faran är att det läggs ned kostnader på att

processa om anspråk som sannolikt aldrig kommer att realiseras, ens om gruppptalan är framgångsrik, eftersom ett antal gruppmedlemmar inte kommer att begära fullgörelse av svaranden.

Detta argument har bärkraft endast om man ser processens syfte som rent reparativt. Är däremot en talan motiverad utifrån behovet av prevention eller att klarlägga rättsläget genom ett auktoritativt domstolsuttalande saknar argumentet samma styrka.

Nära samband med nyssnämnda invändning har påståendet att ett gruppmedlemskap utan krav på uttrycklig viljeyttring inkräktar på den enskildes rätt att fritt bestämma över sina civilrättsliga anspråk. Ett demokratiskt samhällssystem byggt på marknadsekonomi och medborgarnas fria dispositionsrätt kan sägas inbegripa att varje medborgare skall kunna välja fritt om han eller hon vill delta i en rättegång som kärke. Det automatiska gruppmedlemskapet riskerar att trada denna frihet för när.

Flera av de remissinstanser som ställt sig kritiska till att enskilda personer omfattas av gruppptalan utan föregående anmälan har i linje med detta menat att ett medlemskap genom passivitet kan strida mot rätten till en rättvis rättegång i artikel 6 i Europakonventionen. Särskilt har i det sammanhanget framhållits risken för att gruppmedlemmar av någon anledning inte uppmärksammar rättegången, men blir bundna av domens rättskraft och därigenom berövas möjligheten att väcka en ny talan om samma sak.

Mot detta kan emellertid sägas gruppptalan som processform har till syfte att öka den enskildes tillgång till domstolsprövning. Genom gruppptalan undanröjs en del av de praktiska hinder som i dag finns mot domstolsprövning av gruppanspråk, speciellt om varje anspråk har ett mindre värde. Införandet av regler om gruppptalan, oavsett om de grundas på ett medlemskap med rätt till utträde eller krav på anmälan, är en reform som varken försvagar eller kränker utan tvärtom stärker den enskildes processuella rättsskydd och rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen.

Genom en reform om gruppptalan blir Sverige den första europeiska stat att i en mer vid omfattning komplettera den traditionella processordningen med en representativ processform, anpassad att möta det moderna samhällets mer komplexa tvisteförhållanden. Som nämnts bör reglerna utformas så att reformen ger bästa möjliga förstärkning av det processuella rättsskyddet för massanspråk. Därmed är emellertid inte sagt att man i Sverige, liksom i bl.a. Australien, Kanada och USA, skall välja modellen med gruppmedlemskap för den som inte anmäler sitt utträde. Det är inte givet att de internationella erfarenheterna om denna modell bäst tillgodoser behovet av ett ökat processuellt rättsskydd för gruppanspråk utan vidare kan översättas till svenska förhållanden.

Sedan 1991 har KO möjlighet att föra gruppptalan vid Allmänna reklamationsnämnden. Talan, som inte förutsätter gruppmedlemmarnas samtycke eller medverkan på annat sätt, leder inte till något rättskraftigt avgörande av medlemmarnas anspråk. Företagens efterlevnad av nämndens avgöranden är dock god. På så sätt kan sägas att det redan föreligger ett förstärkt processuellt rättsskydd för konsumentanspråk av masskaraktär, om än detta inte kan anses tillräckligt.

Erfarenheter från Allmänna reklamationsnämndens utslag tyder på att enskilda konsumenter är aktiva för att få ut av nämnden rekommenderad kompensation. Det saknas skäl att befara att enskilda konsumenter skulle vara mindre benägna att agera för att omfattas av en grupptalan, som förs utan kostnadsrisk för dem. Detta tyder på att den reella skillnaden mellan ett gruppmedlemskap grundat på automatik och ett med krav på anmälan inte kommer att bli särskilt stor.

Av kanske största betydelse för i vilken utsträckning personer kan förväntas anmäla att de vill omfattas av en grupptalan är emellertid i vilken form och på vilket sätt gruppmedlemmarna skall underrättas om den väckta grupptalan och hur ett anmälningsförfarande närmare utformas.

Som berörs närmare längre fram (se avsnitt 5.9) föreslås att domstolen ges förhållandevis stort utrymme att med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet bestämma hur underrättelserna lämpligast bör ske. Domstolen ges i det sammanhanget möjlighet att besluta att underrättelse skall ske genom parts försorg, t.ex. i samband med fakturering eller liknande.

När det gäller en medlems anmälan om att han eller hon vill omfattas av grupptalan bör denna göras till domstolen. Anmälan kan inskränkas till ett godtagande av att vederbörandes anspråk prövas genom grupptalan. Enklarest kan detta ske genom att de som omfattas av kärandens gruppbestämning i samband med underrättelsen erhåller en förtryckt anmälningsblankett, som efter undertecknande återsänds till domstolen. På samma sätt som gäller delgivningskvitton till kallelser bör postbefordran av anmälan ske utan kostnad för den enskilde.

Med ett så utformat anmälningsförfarande och med hänsyn till vilken aktivitet som sannolikt kan förväntas av svenska konsumenter för att få igenom sin rätt, när detta inte är förenat med de särskilda barriärer som den traditionella rättegången sätter upp, gör regeringen den bedömningen att skillnaden i antal mellan dem som vid krav på anmälan ställer sig utanför rättegången och dem som vid automatiskt medlemskap hoppar av rättegången, sett ur ett svenskt perspektiv, inte blir särskilt stor.

Med beaktande vidare av intresset att ansluta en grupptalan så långt möjligt till redan gällande regelsystem och processuella grundprinciper finns därför skäl att stanna för att utforma lagförslaget med utgångspunkt i att en grupptalan skall omfatta endast de gruppmedlemmar som genom en särskild anmälan till domstolen förklarar sig villiga att ingå i gruppen. Emellertid bör utvecklingen beträffande anmälningsfrekvens noga följas.

När en grupprättegång aktualiseras kan det naturligtvis inträffa att även sådana som inte ingår i kärandens gruppbestämning anmäler sitt intresse att omfattas av grupptalan. Sådana anmälningar kan hanteras med tillämpning av allmänna processrättsliga principer efter omständigheterna i det enskilda fallet. Några typfall kommenteras i det följande.

Om käranden inom ramen för gruppbestämningen har angett alla gruppmedlemmar med namn är gruppen klart avgränsad. En anmälan från någon utanför den angivna medlemskretsen bör då avvisas. Det samma gäller anmälningar från personer med anspråk som skiljer sig från dem som käranden har framfört mot svaranden. En annan sak är att anmälningarna kan leda till att käranden vill justera sin gruppbestämning i enlighet med reglerna för det (se avsnitt 5.2.1 och 5.6.1).

Gruppmedlemmarna behöver inte alltid namnges. Gruppen kan, som ett exempel, bestämmas som alla som har hyrt en bil hos en viss biluthyrare under en viss tid. En person som gör anmälan om att ingå i gruppen får genom sin anmälan anses ha gjort ett påstående om att han eller hon ingår i den av käranden angivna gruppen och innehar ett anspråk som omfattas av grupptalan. På samma sätt som gäller för talerätt i allmänhet bör påståendet normalt anses tillräckligt för att anmälaren skall betraktas som gruppmedlem. Frågan om påståendet är riktigt eller inte skall däremot avgöras i en dom efter en prövning i sak. Är saken uppenbar kan dom meddelas omedelbart med stöd av 42 kap. 5 § första stycket RB.

5.4 Den fortsatta handläggningen

5.4.1 Förberedelsen

Regeringens bedömning: Rättegångsbalkens bestämmelser om förberedelse i tvistemål kan tillämpas även i en grupprättegång.

Utredningens och promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser har lämnat utredningens betänkande i denna del utan erinran. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Kristianstads tingsrätt*, *Malmö tingsrätt* och *Domstolsverket* har dock framhållit att en grupptalan kräver en betydligt mer aktiv roll från domstolens sida än som är fallet i ordinära dispositiva tvistemål och att det kan ifrågasättas om detta står i överensstämmelse med den traditionella synen på rättens processledning.

Skälen för regeringens bedömning: När stämning utfärdats i ett tvistemål skall enligt 42 kap. 6 § RB förberedelse äga rum. Med förberedelsen börjar rättens handläggning av själva saken. I nysnämnda lagrum anges i fem punkter syftet med förberedelsen.

Förberedelsen skall för det första tjäna ändamålet att klarlägga parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som parterna åberopar till grund för sin talan. Vid en grupprättegång behöver domstolen inte bara vara uppmärksam på att reda ut vilka yrkanden, invändningar och grunder som parterna gör gällande. Domstolen måste också göra klart om påståendena gäller hela gruppen eller bara vissa gruppmedlemmar och i så fall vilka.

Det andra syftet med förberedelsen är att utreda i vilken utsträckning parterna är oense om åberopade sakförhållanden. Också här blir det viktigt att domstolen i en grupprättegång uppmärksammar sakförhållanden som rör bara vissa medlemmars rätt så att eventuella tvister i dessa hänseenden blir klarlagda.

Som ett tredje syfte med förberedelsen anges i paragrafen att det skall fastställas vilka bevis som skall förebringas och vad som skall styrkas med varje bevis. Av intresse här är 42 kap. 8 § första stycket sista meningen RB, som föreskriver att parterna är skyldiga att på framställning av motparten uppge vilka andra skriftliga bevis de innehar. Det ligger enligt regeringens mening i sakens natur att även passiva

gruppledmedlemmar skall anses som parter vid bestämmelsens tillämpning i en grupprättegång.

Det fjärde syftet med förberedelsen är att klarlägga om det behövs ytterligare utredning eller andra åtgärder före målets avgörande. Frågan aktualiseras främst i indispositiva mål, där rätten har ett mer eller mindre långtgående eget utredningsansvar. Men även i dispositiva mål kan det bli aktuellt för rätten att på egen hand föranstalta om utredningar eller andra åtgärder. Också i detta hänseende är det viktigt att rätten i en grupprättegång uppmärksammar individuella förhållanden.

Slutligen nämns som ett femte syfte med förberedelsen att det därigenom skall klarläggas om det finns förutsättningar för förlikning. Denna fråga behandlas vidare i avsnitt 5.5.2.

I ett andra stycke i 42 kap. 6 § RB uttalas att förberedelsen skall drivas med inriktning på ett snabbt avgörande i målet. Så snart det lämpligen kan ske bör rätten höra parterna angående målets handläggning och upprätta en tidsplan för denna. I en grupprättegång är det särskilt viktigt att domstolen anstränger sig för att tillsammans med parterna få fram en tidsplan redan i ett tidigt skede av rättegången. Tidsplanen kan vara mer eller mindre detaljerad och mer eller mindre exakt i sina tidsangivelser. Precisionsgraden får bestämmas utifrån förhållandena i varje enskild process. Syftet är att domstolen redan från rättegångens början har ett fast grepp över processens förlopp. Erfarenheter från utlandet understryker vikten av att det förs en öppen dialog mellan domstolen och parterna för att nå en rimlig och effektiv handläggningsplan. Domstolen bör vara öppen för parternas önskemål om tid för förlikningsförhandlingar, studier av rättsfrågor, utredningsåtgärder och kontakter med passiva gruppledmedlemmar. Samtidigt får domstolen inte ge efter för parternas vilja så mycket att det äventyrar att handläggningen blir så snabb, enkel och billig som möjligt.

Enligt 42 kap. 16 § RB får rätten innan förberedelsen avslutas göra en skriftlig sammanfattning av parternas ståndpunkter, så som de uppfattas av rätten. En sådan sammanfattning får antas ha ett stort värde i en grupprättegång. Sammanfattningen bör i första hand innehålla en redogörelse för parternas yrkanden, invändningar och grunder, med särskilt angivande av individuella förhållanden och i vilka frågor eller delar av saken som det på grund av intervention eller något annat förhållande finns mer än en part. Rättens redogörelse blir ett viktigt kontrollinstrument för grupp företrädaren, gruppens motpart och eventuella medparter på endera sidan. Utgångspunkten bör vara att även passiva gruppledmedlemmar får ta del av den skriftliga sammanfattningen.

Sedan den 1 juli 2000 har domstolen enligt 42 kap. 15 a § RB möjlighet att i dispositiva mål meddela parterna att förberedelsen vid en viss senare tidpunkt skall anses vara avslutad. I sådant fall får efter den tidpunkten en part åberopa en ny omständighet eller ett nytt bevis endast om parten gör sannolikt att han har haft en giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare eller målets prövning inte fördröjs i någon väsentlig mån, om åberopandet tillåts. I meddelandet skall parterna upplysas om den verkan som meddelandet har. Skäl saknas att vid tillämpningen av bestämmelsen utgå från andra överväganden än i processer i allmänhet.

Domstolen ansvarar inte bara för att rättegångens yttre förlopp formas efter kraven på ett så snabbt, billigt och enkelt förfarande som möjligt. Det vilar också på domaren att vidta åtgärder som har direkt inverkan på processinnehållet. Man talar i det sammanhanget om rättens materiella processledning. Flera remissinstanser har framfört synpunkter på den materiella processledningen i en grupprättegång och framhållit risken för att domstolens strävan att skydda passiva gruppmedlemmar kommer i konflikt med kravet på rättens opartiskhet.

Att rätten skall utöva materiell processledning framgår av 42 kap. 8 § andra stycket RB. Enligt bestämmelsen skall rätten, allt efter målets beskaffenhet, vid förberedelsen verka för att tvistefrågorna blir klarlagda och att parterna anger allt som de vill åberopa i målet. Rätten skall vidare genom frågor och påpekanden försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar. Bestämmelsens närmare innebörd diskuterades tämligen ingående i samband med den reformering av tingsrättsförfarandet som trädde i kraft den 1 januari 1988 (se prop. 1986/87:89 s. 103–108). Departementschefen uttalade då att det var olämpligt att lagstiftaren motivedes tar ställning till konkreta exempel på när processledning skall förekomma eller inte. En sådan teknik skulle kunna låsa rättsutvecklingen på ett olyckligt sätt. I stället bör lagstiftaren nöja sig med att mer allmänt uttala att domstolen i varje särskilt fall måste överväga om det är förenligt med domstolens opartiskhet och intresset av att undvika onödigt vidlyftiga processer att man t.ex. tar upp frågan om det finns några alternativa grunder som en part kan åberopa vid sidan av dem han uttryckligen åberopat. Det måste allmänt sett krävas att det framstår som nära till hands liggande att parten, om han kommit att tänka på det, hade önskat åberopa det nya materialet. Domaren måste hela tiden göra avvägningen mellan den hjälpbehövande partens intresse att få ut så mycket som möjligt av rättegången, å ena sidan, och hänsynen till motpartens intressen, till hans förlitan på domstolens objektivitet och till intresset av att hålla rättegången inom rimliga gränser, å den andra sidan.

Uttalandena har fortfarande bärkraft och anger en god utgångspunkt för domstolens agerande i en grupprättegång. Den materiella processledningen skall ske med hänsyn till de speciella förhållanden som föreligger i varje enskilt mål. Rätten skall när den bedömer behovet av att agera väga mellan faktorer som intresset av att avgörandet blir materiellt riktigt, strävan efter att förfarandet präglas av snabbhet och effektivitet och kravet på att domstolen skall framstå som saklig och opartisk.

Grupptalanutredningen vidareutvecklar i vissa hänseenden de uttalanden som görs i förutnämnda lagstiftningsärendet. Vad utredningen anför i det sammanhanget kan tolkas som att rätten, med hänsyn till kravet på käranden att ta till vara gruppmedlemmarnas intressen, kan gå längre i sin processledning i en grupprättegång än som är fallet i en ordinär process. Exempel på sådana uttalanden är att rätten, enligt utredningen, bör verka för att nytt processmaterial förs in eller att käranden framställer alternativa yrkanden, om det kan antas att gruppmedlemmarnas bästa i annat fall åsidosätts.

Här rör man sig i gränslandet mellan processledning och materiell rådgivning. Även om det inte kan uteslutas att domstolen i ett enskilt fall kan, med bevarande av opartiskheten, genom frågor till käranden rikta

uppmärksamhet på nya grunder eller yrkanden, bör stor försiktighet prägla domstolens agerande i sådana situationer. Att saken rör även andras rätt än dem som formellt är parter är inte i sig tillräckligt för att domstolen skall gå längre i materiell processledning i en grupprättegång än i en ordinär process. Det bör särskilt framhållas den möjlighet rätten har att genom underrättelse till gruppmedlemmarna – t.ex. av en sammanfattning enligt 42 kap. 16 § RB – lämna dessa tillfälle att själva avgöra om de yrkanden och grunder som käranden framställer är tillräckliga för att bevaka deras rätt.

5.4.2 Huvudförhandlingen

Regeringens bedömning: Rättegångsbalkens reglering av huvudförhandlingen i tvistemål är väl lämpad att gälla även i en grupprättegång.

Utredningens och promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna har lämnat utredningens och promemorians bedömning utan erinran.

Skälen för regeringens bedömning: Rättegångsbalkens utformning av en huvudförhandlingens förlopp bygger på principerna om koncentration, muntlighet och omedelbarhet. Regleringen syftar till att erbjuda domstolen ett flexibelt instrument för att forma en huvudförhandling efter förhållandena i varje enskild process så att förfarandet blir så snabbt, billigt och enkelt som möjligt.

Rättens formella processledning regleras i 43 kap. 4 § första stycket RB. Paragrafen ger domstolen möjlighet att dela upp handläggningen på olika frågor eller delar av målet. Sålunda kan domstolen i en grupprättegång besluta att yrkanden och åberopanden som hänför sig till bara vissa medlemmar behandlas för sig eller att bevisningen beträffande vissa fakta skall tas upp före eller efter t.ex. sakframställan om andra delar av talan. Det är varken möjligt eller ändamålsenligt att här ange närmare riktlinjer för hur den formella processledningen bör bedrivas. Frågan löses bäst av domstolen utifrån förhållandena i varje särskild rättegång.

Det kan inträffa att parterna under huvudförhandlingen vill dra in processmaterial som inte har förekommit under förberedelsen. Någon av parterna önskar kanske åberopa ytterligare omständigheter till grund för sin talan eller ny bevisning. En likartad händelse är att parterna ändrar eller gör tillägg till tidigare lämnade uppgifter. Kan det antas att en part genom en sådan åtgärd försöker att förhala rättegången eller att överrumpla motparten eller att parten annars handlar i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet får rätten enligt 43 kap. 10 § RB lämna det nya materialet utan avseende. När det gäller parternas möjligheter att ändra sin talan finns dessutom bestämmelser i 13 kap. 3 § RB. Kan det nya materialet inte aviseras med stöd av någon av dessa paragrafer återstår möjligheten att sanktionera partens förfarande med användning av kostnadsregeln i 18 kap. 6 § RB eller att döma till påföljd för rättegångsförseelse enligt 9 kap. 3 § RB.

Preklusionsbestämmelsen i 43 kap. 10 § RB har till ändamål att avskära parterna från att företa handlingar som framstår som särskilt

förkastliga från processekonomisk och processetisk synpunkt. Bestämmelsen bör med hänsyn till detta tillämpas i en grupprättegång också när det nya materialet förs in i målet av en medlem som intervenerar under huvudförhandlingen. Detta torde stämma överens med rättsläget när tredje man intervenerar enligt 14 kap. 11 § andra stycket RB. Motsvarande synsätt kan anläggas när rätten har meddelat förklaring enligt 42 kap. 15 a § RB om att förberedelsen är avslutad.

Att parterna för in nytt processmaterial eller gör ändringar och tillägg i tidigare lämnade uppgifter kan föranleda ett uppehåll i en påbörjad huvudförhandling. Om detta finns bestämmelser i 43 kap. 11–13 §§ RB. Rättens hantering av huvudförhandlingens yttre förlopp påverkas i dessa hänseenden inte av att rättegången rör grupptalan. Däremot ger föreskrifterna om uppehåll i en huvudförhandling domstolen ett verktyg för att hantera individuella förhållanden, genom att dela upp huvudförhandlingen på olika frågor eller delar av saken.

Sammanfattningsvis får rättegångsbalkens reglering av huvudförhandling i tvistemål anses väl lämpad att gälla även i en grupprättegång.

5.4.3 Parts utevaro

Regeringens förslag: Innan ett mål skrivs av på grund av kändens utevaro skall rätten lämna parterna och gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om detta inte är uppenbart obehövt. Rätten kan i under rättelsen ange en tid inom vilken en gruppmedlem kan anmäla till domstolen att han eller hon vill träda in som part och föra talan angående sin rätt.

Utredningens förslag överensstämmer väsentligen med regeringens. **Promemorians förslag** överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* och *Stockholms tingsrätt* anser att en gruppmedlem inte bör tillåtas att träda in som part för egen del eftersom det kan förutses komma att komplicera och fördröja grupprättegångarna. *Malmö tingsrätt* avstyrker en ordning som innebär att talan i vissa fall skall avvisas i stället för att tredskodom meddelas.

Skälen för regeringens förslag: Att kändens i en grupprättegång uteblir kan antas bli högst ovanligt. Konsekvenserna av kändens utevaro kan emellertid bli så betydande att förhållandet inte kan lämnas utan avseende.

Enligt 44 kap. 1 och 4 §§ RB skall ett mål skrivas av om båda parter uteblir från ett sammanträde. Detsamma gäller om kändens uteblir och svaranden, i ett dispositivt tvistemål, inte yrkar tredskodom eller, vid utevaro från huvudförhandling, begär att målet avgörs (44 kap. 2 och 4 §§). Ett avskrivningsbeslutet hindrar inte kändens eller en gruppmedlem från att återkomma senare med samma talan. Att avbryta en grupprättegång kan däremot innebära ett betydande processekonomiskt slöseri. Det ligger i både gruppmedlemmarnas, svarandens och domstolens intresse att motverka ett sådant slöseri. Av denna anledning bör det i lagen om grupprättegång införas regler om att domstolen normalt skall underrätta gruppmedlemmarna innan målet skrivs av och därigenom ge dem tillfälle att överta käromålet, antingen för gruppen

eller för egen del. Dessa frågor behandlas vidare i författningskommentaren. Frågan om rätten att träda in som part (intervention) behandlas i avsnitt 5.6.6.

Som nämnts kan svaranden vid kändens utevaro i vissa fall få målet avgjort genom tredsdom. Denna rätt är så viktig att det inte bör göras undantag från den i grupprättegångar. Samtidigt krävs garantier för att gruppmedlemmarna inte lider rättsförluster till följd av en oriktig dom som meddelas på formell grund. Skyddsintresset är ungefär detsamma, om gruppföreträdaren efterger eller medger talan beträffande något anspråk. I dessa fall kan medlemmarnas rättsskydd tillgodoses genom att de underrättas om utevaron eller processhandlingen, genom att de kan överklaga avgörandet och genom att domen kan angripas i efterhand med stöd av särskilda rättsmedel, om gruppföreträdaren handlat illojalt mot medlemmarna.

I fråga om eftergift och medgivande skall gruppmedlemmarna enligt huvudregeln underrättas om processhandlingen innan den läggs till grund för dom (se avsnitt 5.9). Detta sammanhänger med att en sådan processhandling normalt inte kan återtas i högre rätt. Ett motsvarande underrättelsekrav vid tredsdom skulle påtagligt försvaga tredsdomen som ett snabbt och effektivt sanktionsinstrument. Det får därför anses tillräckligt att medlemmarna underrättas om att en sådan dom har meddelats och att de ges möjlighet att genom ansökan om återvinning få till stånd en förnyad behandling av målet.

Grupptalanutredningen tar särskilt upp frågan om den inbördes ordningen mellan prövningen av rättegångshinder och beslut om sanktioner enligt 44 kap. RB. Att kändens uteblir från ett sammanträde ger anledning att sätta i fråga hans eller hennes lämplighet att processa som gruppföreträdare. Kändens lämplighet i detta hänseende är en processförutsättning. Av allmänna processrättsliga principer följer att rätten skall ta ställning till om förutsättningarna för att ta upp en talan är för handen innan målet prövas i sak. Föreligger det ett rättegångshinder skall domstolen avvisa talan, även om det samtidigt finns grund för att besluta om påföljd i anledning av en parts utevaro.

En tillämpning av rättegångsbalkens ordning för prövning av rättegångshinder i förhållande till själva saken bör inte föranleda att domstolen skall tvingas göra antaganden om anledningen till kändens utevaro. Tvärtom bör domstolen kunna utgå från att gruppföreträdaren trots utevaron är lämplig som part, om inte speciella omständigheter talar mot det. Rätten kan dessutom genom frågor till svaranden eller närvarande gruppmedlemmar försöka ta reda på anledningen till att kändens uteblivit. Någon närmare undersökning om orsaken till utevaron behöver domstolen dock inte företa.

5.4.4 Säkerhetsåtgärder

Regeringens bedömning: Rättegångsbalkens bestämmelser om säkerhetsåtgärder bör gälla även vid grupptalan.
--

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens bedömning, dock att utredningen föreslår att det i lag uttrycks att en person som väckt

särskild talan om säkerhetsåtgärd inte är part i senare väckt talan avseende samma anspråk.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* har anfört att behörigheten att ansöka om säkerhetsåtgärder för en grupps räkning bör regleras uttryckligen. I övrigt har förslaget lämnats utan erinran.

Skälen för regeringens bedömning: Ett viktigt syfte med civilprocessen är att den, när talan förs om fullgörelse, kan leda fram till ett avgörande som kan användas för en tvångsvis verkställighet av svarandens prestationsskyldighet. För käranden är erhållandet av en exekutionstitel ibland den största drivkraften att inleda en rättegång. Möjligheten att vidta exekutionsrättsliga åtgärder mot en trilskande motpart blir inte mycket värd om motparten får tillfälle att undanskaffa egendom eller på annat sätt försätta sig i ett sådant läge att det blir omöjligt att ens tvångsvis genomdriva fullgörelseskyldigheten. För att förhindra att en part handlar på ett sådant sätt inför eller under en rättegång medger rättegångsbalken den berättigade parten att utverka vissa säkerhetsåtgärder. Behovet att vidta säkerhetsåtgärder kan naturligtvis finnas också vid andra typer av anspråk än sådana som gäller fordringar.

Det är uppenbart att rättegångsbalkens bestämmelser om civilprocessuella säkerhetsåtgärder i 15 kap. skall ha en motsvarande tillämpning i grupprättegångar. Denna bedömning omfattar också möjligheten att få till stånd kvarstad eller andra säkerhetsåtgärder innan en rättegång har inletts. I ett sådant fall har sökanden att inom en månad från beslutet väcka talan i saken. Frågan är då vilken inverkan på åtgärden det skall ha att en medlem väcker en individuell talan om något av anspråken eller att någon annan än sökanden inleder en grupprättegång om de ifrågavarande anspråken. I det sammanhanget kan följande uttalanden göras.

I 15 kap. 7 § RB sägs uttryckligen att det är sökanden som skall väcka talan inom en månad från beslutet. Formuleringen bör ses i belysning av att det normalt bara är sökanden som har talerätt angående anspråken i fråga. Vid en grupprättegång blir förhållandena annorlunda. Det kommer då att finnas flera personer som var för sig är behöriga att inleda en grupprättegång. Att det redan pågår en rättegång om säkerhetsåtgärder kommer inte att vara hinder (litispensens) för någon annan att inleda en grupprättegång angående samma anspråk.

Det väsentliga i sammanhanget bör inte vara vem som företräder gruppen, utan att det kommer till stånd en rättegång angående de ifrågavarande anspråken med någon behörig grupp företrädare som part. Är käranden någon annan än sökanden bör sökanden självklart underrättas om den inledda grupprättegången. Genom reglerna om byte av grupp företrädare kan domstolen förordna den som är mest lämplig att föra talan som kärke i grupprättegången.

Är gruppbestämningen i det senare inledda målet annorlunda får rätten korrigera sitt åtgärdsbeslut i enlighet med det. Ett beslut om att utvidga säkerhetsåtgärden till att avse andra anspråk bör dock kräva ett yrkande från part. Kvarstår det anspråk som omfattas av säkerhetsåtgärden men som inte berörs av grupprättegången, måste domstolen vänta på att tidsfristen för talans väckande löper ut innan den kan häva åtgärden med stöd av 15 kap. 7 § RB. Inget kommer att hindra sökanden från att inleda

en grupprättegång om de anspråk som inte omfattas av den andra rättegången, om bara de allmänna förutsättningarna för en sådan talan är uppfyllda. Målen kan sedan eventuellt förenas (kumuleras) och handläggas gemensamt.

5.5 Målets avgörande

5.5.1 Avbrytande av grupprättegången

Regeringens förslag: Om en grupprättegång helt eller delvis skall avbrytas på grund av processhinder, som uppkommit efter talans väckande, eller på grund av återkallelse, skall rätten lämna parterna och gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om detta inte är uppenbart obehövligt. Rätten får i samband därmed ge gruppmedlemmarna möjlighet att inträda som parter och föra talan om sina rättsanspråk. Vidare föreslås att svarandens rätt till dom vid återkallelse av käromål endast skall gälla när återkallelse sker efter utgången av den tid inom vilken en gruppmedlem har att anmäla att han eller hon vill omfattas av grupptalan.

Utredningens förslag överensstämmer väsentligen med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* anser inte att en gruppmedlem bör tillåtas att träda in som part för egen del. Hovrätten anser inte heller att en svarande skall ha rätt till dom enligt 13 kap. 5 § RB eftersom det kan komma att komplicera förfarandet.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Även *Stockholms tingsrätt* och *Göteborgs tingsrätt* ifrågasätter om enskilda gruppmedlemmar skall tillåtas att träda in som parter i rättegången.

Skälen för regeringens förslag: I detta avsnitt behandlas dels det förhållandet att det efter stämning inträffar en omständighet som medför att de för en grupprättegång nödvändiga processförutsättningarna inte längre är för handen, dels den situationen att käranden återkallar talan helt eller delvis. Vid brister i processförutsättningarna skall domstolen avvisa grupptalan. Återkallar käranden talan skall målet antingen skrivas av eller, på svarandens begäran, ändå prövas.

Att avbryta en grupprättegång kan åsamka passiva gruppmedlemmar skada. Också gruppens motpart kan drabbas olyckligt av att domstolsprövningen upphör. Svaranden kan ha lagt ner mycket tid och arbete på att få anspråken avgjorda genom grupprättegången och uppnå den trygghet för framtiden som en rättskraftig dom mot hela gruppen erbjuder. Ett avbrytande av grupprättegången kan följas av ett antal nya rättegångar där det tidigare processmaterialet kanske bara delvis kan utnyttjas. Ekonomiska förluster uppstår även genom att domstolsväsendets resurser tas i anspråk för att handlägga samma tvisteförhållanden ytterligare gånger. Dessa synpunkter gör sig gällande även om det endast är ett eller flera av de käromål som grupptalan omfattar som inte längre kan handläggas i grupprättegången.

För att söka undvika de negativa konsekvenser som kan bli resultatet av att en grupptalan inte kan fortgå bör domstolen inte kunna skriva av eller avvisa en grupptalan utan att gruppmedlemmarna har getts tillfälle

att yttra sig. Medlemmarna kommer i en sådan situation i regel att ha att välja mellan att överta hela grupptalan, och således träda i kändens ställe, eller att processa bara om sitt eget anspråk. Om det inte framställs någon begäran om att överta grupptalan bör det alltså finnas en möjlighet att ombilda en grupprättegång till ett antal vanliga processer. Detta kräver överväganden i flera processuella frågor, angående bl.a. forum och rättegångskostnader.

En grupprättegång får inledas vid en domstol som enligt en särskild förordning är behörig att ta upp en grupptalan. Regleringen innebär ett avsteg från forumbestämmelserna i rättegångsbalken och kan medföra att grupprättegången handläggs vid en domstol som hade saknat behörighet att ta upp samtliga medlemmars individuella talan mot en gemensam motpart. Av 10 kap. 15 § RB får emellertid anses följa att den domstol som tagit upp grupptalan är behörig att fortsätta handlägga gruppmedlemmarnas anspråk i en ordinär rättegång. Enligt detta lagrum är sålunda en ändring i förhållanden som betingat domstolens behörighet utan verkan, om ändringen har inträtt efter det att svaranden delgetts stämning.

Det bör emellertid inte bortses från att handläggningsmässiga överväganden kan resultera i bedömningen att vissa käromål lämpligen bör handläggas vid en annan domstol än den där grupprättegången ägt rum. I ett sådant fall bör domstolen ha möjlighet att flytta handläggningen till den andra domstolen. Villkoren för en sådan åtgärd bör bestämmas med utgångspunkt från de förutsättningar som gäller för sammanföring av mål enligt 14 kap. 7 a § RB.

En särskild fråga är vilka handläggningsregler som skall tillämpas i de enskilda mål, som uppstår genom att grupprättegången avbryts. I många fall kommer de individuella anspråken att understiga hälften av basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. För mål där yrkandet understiger det beloppet gäller speciella bestämmelser i rättegångsbalken om bl.a. rättens sammansättning och möjligheten att få ersättning för rättegångskostnader. Enligt stadgad praxis kan ett käromål inte byta handläggningsform från ordinär rättegång till s.k. småmål, vilket framför allt sammanhänger med rättegångskostnadsregleringen. När en grupprättegång övergår till en vanlig process är emellertid förutsättningarna annorlunda eftersom en sådan ombildning i sig kräver att ansvaret för rättegångskostnaderna fördelas mellan den som fört grupptalan och de som parter tillträdande gruppmedlemmarna. I det sammanhanget bör man skilja mellan kostnader som uppstått i grupprättegången och kostnader som hänför sig till den efterföljande individuella talan. För kostnader som uppstått i grupprättegången skall känden och gruppmedlemmen svara solidariskt, till den del kostnaderna belöper på medlemmens anspråk, och för kostnader som uppstått därefter skall ansvaret ligga enbart på den enskilda gruppmedlemmen. Med en sådan reglering av rättegångskostnadernas fördelning kommer en övergång av ett måls handläggning från en ordinär rättegång till ett s.k. småmål inte i sig att medföra särskilda komplikationer i kostnadshänseende.

Det finns i detta sammanhang anledning att ta upp en särskild fråga angående svarandens rätt till dom när känden återkallar talan. Svaranden har enligt rättegångsbalken en sådan rätt så fort svaromål avgetts. Dessförinnan kan känden fritt återkalla talan.

Normalt kan förväntas att domstolen avvaktar med att utfärda stämning till dess att det står klart hur många gruppmedlemmar som anmäler att de vill omfattas av grupptalan. Emellertid kan det förekomma situationer där stämning utfärdas redan dessförinnan. En prövning av en gruppmedlems anspråk är då beroende av att han eller hon inkommer med en anmälan till domstolen. Underlåter gruppmedlemmen att göra anmälan blir verkan av detta densamma som om medlemmen återkallat talan, utan att svaranden har rätt till dom. I linje med detta bör det göras undantag från svarandens rätt till dom vid en återkallelse som sker inom den tid för anmälan som domstolen bestämmer i varje grupprättegång. En sådan regel tillgodose också önskemålet att käranden i rättegångens inledande skede skall kunna justera gruppens bestämning för att på bästa sätt tillgodose de särskilda processförutsättningarna som kommer att gälla för en sådan rättegång. Det finns dock inte skäl att därutöver göra något undantag från svarandens skydd mot negativa verkningar av en återkallelse.

Frågan om rätten att träda in som part (intervention) behandlas i avsnitt 5.6.6.

5.5.2 Förlikning

Regeringens förslag: Käranden skall kunna ingå förlikning för en grupps räkning. För att förlikningen skall gälla krävs att domstolen stadfäster den genom dom.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Stockholms tingsrätt*, *Malmö tingsrätt* och *Göteborgs tingsrätt* har anfört att det inte bör läggas på domstolen att i samband med stadfästelse av en förlikning göra någon grundligare prövning av förlikningens materiella innehåll. Även *Svea hovrätt* pekar på risken att domstolens prövning kan komma i konflikt med kravet på opartiskhet. Enligt *Hovrätten över Skåne och Blekinge* bör domstolen visa återhållsamhet när det gäller att självmant verka för förlikning i en grupprättegång. Hovrätten menar vidare att den föreslagna ordningen beträffande stadfästelse av förlikning otvivelaktigt har skäl för sig, men att den ställer stora krav på domstolens förmåga att opartiskt bedöma förlikningens värde för de två sidorna i rättegången.

Skälen för regeringens förslag: Det finns skäl att inledningsvis något beröra frågan om i vilken utsträckning domstolen skall verka för att parterna träffar en uppgörelse i godo. Enligt 42 kap. 6 § RB är ett av syftena med förberedelsen att klarlägga om det finns förutsättningar för förlikning. I 42 kap. 17 § RB utvecklas detta på så sätt att rätten i ett dispositivt mål skall verka för att parterna förliks, om det är lämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter. I propositionen Ett reformerat tingsrättsförfarande (prop. 1986/87:89 s. 110–115) utvecklar dåvarande dep.chefen sin syn på rättens förlikningsverksamhet. Uttalandena har fortfarande bärkraft och kan tjäna som ledning för rättens agerande också i en grupprättegång.

I nämnda förarbeten görs uttalanden om att rätten med vissa förbehåll även bör kunna väga in utomrättsliga faktorer i förlikningsdiskussioner. Det kan vara svårt att uppskatta betydelsen av sådana faktorer för gruppmedlemmarna. Rätten bör därför i en grupprättegång vara mer återhållsam med att väga in faktorer av denna art i en förlikningsdiskussion än som är fallet i en ordinär rättegång.

En grupprättegång rör normalt tämligen stora ekonomiska värden. Varje gruppmedlems anspråk kan däremot vara litet. Enligt regeringen bör man ta fasta på det senare när man bedömer hur aktiv rätten skall vara i sin strävan att undersöka förutsättningarna för förlikning. I överensstämmelse med vad som uttalas i ovan nämnda förarbeten finns det därför förutsättningar att acceptera en längre gående förlikningsverksamhet från domstolens sida i mål som rör små individuella anspråk än i mål som gäller stora belopp för varje gruppmedlem eller där de förväntade kostnaderna är måttliga.

När det gäller vilka möjligheter käranden bör ha att träffa en förlikning för gruppmedlemmarnas räkning och hur en sådan förlikning skall hanteras av domstolen bör man skilja mellan förlikningar som avser enstaka medlemmars rätt och uppgörelser som omfattar en grupp medlemmar.

Kärandens rätt att föra talan för annans räkning innebär endast en processuell behörighet att vidta dispositioner som är bindande för tredje man (gruppmedlemmarna). Någon civilrättslig dispositionsrätt över gruppmedlemmarnas anspråk har käranden inte. Följaktligen kan käranden inte på grund av sin rätt att föra grupptalan träffa en förlikning som binder medlemmarna. En förlikning blir därför möjlig att uppnå i en grupprättegång bara om varje medlem själv medverkar i uppgörelsen. Detta är otillfredsställande. Att förutsätta varje medlems medverkan för att nå en förlikning är att fjärma sig från den grundsyn som ligger bakom grupprättegångens funktion och berättigande. Särskilt om talan rör en stor grupp är risken uppenbar att utsikten att nå en allmän förlikning blir utopisk, trots att en uppgörelse i godo kan framstå som högst välmotiverad.

Det finns alltså starka skäl att tillåta käranden att träffa förlikning för gruppmedlemmarnas räkning. Kärandens kompetens att ingå förlikning för gruppens räkning bör inte begränsas till uppgörelser som omfattar samtliga gruppmedlemmar. Också en i omfattning begränsad förlikning mellan käranden och svaranden bör binda berörda gruppmedlemmar. Däremot saknas bärkraftiga motiv att utöka kärandens behörighet att företräda gruppmedlemmarna till att gälla överenskommelser som är begränsade till enstaka medlemmar. Sådana förlikningar kan nås lika väl genom direkta kontakter mellan den berörda medlemmen och gruppens motpart.

Sammanfattningsvis föreslår regeringen att käranden skall ha behörighet att med bindande verkan för gruppens medlemmar träffa förlikning angående gruppens anspråk. Behörigheten förutsätter att käranden ansetts lämplig att föra grupptalan. Det skall alltså inte vara möjligt för käranden att ingå en förprocessuell förlikning för gruppens räkning.

För att värna gruppmedlemmarnas intressen bör förlikningen vidare ges rättsverkan i förhållande till medlemmarna endast om rätten

stadfäster den. Därigenom tillhandahålls ett kontrollinstrument som minimerar risken för att en uppgörelse kommer att stå i strid med medlemmarnas intresse.

Det har från remisshall gjorts invändningar mot vad utredningen uttalat angående den prövning som domstolen skall göra innan den stadfäster förlikningen. Särskilt gäller detta domstolens materiella prövning av förlikningens innehåll. Utredningen anför i det sammanhanget bl.a. att domstolens kontroll skall innefatta att käranden inte utan saklig grund har eftergett medlemmarnas rätt och att det då kan vägas in i vilken utsträckning käranden respektive svaranden haft fog för sina ståndpunkter.

Gruppmedlemmarnas intresse kräver att domstolens prövning av om en förlikning skall stadfästas inte kan vara enbart formell. Å andra sidan får inte prövningen drivas så långt att domstolens opartiskhet riskeras. På samma sätt som när det gäller domstolens materiella processledning får den närmare omfattningen av domstolens prövning överlämnas att bestämmas i det praktiska rättslivet. Mer allmänt kan emellertid sägas att bedömningen skall ha sin utgångspunkt i kärandens skyldighet att på ett adekvat, ändamålsenligt och effektivt sätt ta till vara gruppmedlemmarnas intressen. Som utvecklas i författningskommentaren utgör domstolens kontroll av att käranden inte åsidosätter sina förpliktelser egentligen en prövning av att förutsättningarna för en grupptalan alltjämt är uppfyllda. Rätten bör vidare noggrant pröva att förlikningsavtalet är klart och tydligt formulerat. Det får inte råda någon oklarhet om vad parterna åsyftat med uppgörelsen och enskilda avtalsvillkor. Domstolen bör även kontrollera att samtliga tvistefrågor regleras genom överenskommelsen. Även förhållanden som ligger vid sidan av den sak grupptalan gäller (s.k. supplerande moment) bör uppmärksammas. Kärandens behörighet att träffa förlikning omfattar ju endast de rättsförhållanden som grupptalan avser.

Det är däremot inte lämpligt att domstolens ställningstagande till begäran om stadfästelse skall grundas på en bedömning av hur domstolen kan förväntas döma i målet. Gruppmedlemmarnas intresse i detta hänseende får anses tillgodosett genom ett krav på domstolen att reagera om förlikningen i sak klart strider mot den materiella rätten eller på annat sätt är uppenbart oförmånlig för medlemmarna. Här skall beaktas att en stadfästelse skall föregås av en obligatorisk underrättelse till medlemmarna om uppgörelsens innebörd. Därigenom får varje medlem möjlighet att ta ställning till om han eller hon skall omfattas av förlikningen eller inte. Den som inte anser förlikningen godtagbar kan sålunda inträda som part i rättegången och få sitt anspråk sakprövat av domstolen.

5.5.3 Särskild mellandom

Regeringens förslag: Domstolen skall i en särskild dom kunna skjuta upp prövningen av en viss fråga som har betydelse endast för vissa gruppmedlemmars rätt, om det är lämpligt med hänsyn till utredningen. Underlåter en gruppmedlem att inom viss tid begära att den uppskjutna frågan prövas skall käromålet ogillas, om det inte är uppenbart att käromålet är grundat.

Utredningens förslag överensstämmer i sak med regeringens.

Remissinstanserna: Utredningens förslag har i allt väsentligt godtagits. *Malmö tingsrätt* har dock erinrat om att det finns en risk för rättsförlust för den som inte nås av domstolens underrättelse. *Svea hovrätt* har ifrågasatt om särskild mellandom löser de problem den är avsedd att göra och menar att processekonomiska skäl talar emot regleringen. *Domstolsverket* ifrågasatte om det är lämpligt att införa en särskild form av dom utanför rättegångsbalken och för förhållandevis få mål.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Malmö tingsrätt* förordar att gruppmedlemmens talan i den aktuella situationen avskrivs. *Svensk Handel* anser att bestämmelsen om uppskov med prövning av viss fråga kan medför stora olägenheter för svaranden och ifrågasätter därför om det finns fog för att ge käranden sådana möjligheter. *Domstolsverket* instämmer numera i att möjligheten till särskild mellandom behövs.

Skälen för regeringens förslag: Enligt rättegångsbalken kan en domstol begränsa ett avgörande från att avse hela saken. Detta kan ske genom deldom eller mellandom. En deldom kan avse antingen ett av flera käromål som har förenats i en rättegång eller den del av ett käromål som har medgetts. Genom deldomen avgörs käromålet eller den medgivna delen av målet slutligt. En mellandom får avse antingen en talan som prövningen av en annan talan beror av, ett rättsfaktum eller en fråga som främst angår rättstillämpningen. Mellandomen innebär således att domstolen avgör en tvistig fråga som har betydelse för den slutliga prövningen och skiljer sig från deldomen på så sätt att mellandomen förutsätter en fortsatt prövning av käromålet. Såväl deldom som mellandom kan antas vara ett verkningfullt instrument för att effektivisera och förenkla handläggningen i en grupprättegång.

Som närmare diskuteras i avsnitt 5.6.2 erbjuder rättegångsbalken ett väl utvecklat system för en effektiv och rationell hantering av individuella omständigheter inom ramen för en grupprättegång. Därtill kommer viss kompletterande reglering i lagen om grupprättegång. Sålunda kan individuella tvistefrågor aktualisera att det förordnas en särskild person att föra talan beträffande en viss fråga eller del av saken.

Dessa regler kommer emellertid inte alltid att erbjuda domstolen ett lämpligt handläggningsalternativ. Så kan t.ex. fallet vara om svaranden gör en invändning som riktar sig mot flera medlemmars anspråk och som är av sådan karaktär att den från utredningssynpunkt kräver medlemmarnas medverkan i processen. Exempel på invändningar av denna art är bristande reklamation, medvållande, saknad av orsakssamband mellan handlande och skada och att ett avtalsbrott inte är så väsentligt för medlemmen att det finns grund för hävning. Varken alternativet med medlemsintervention, upprättandet av en undergrupp eller någon annan tidigare behandlad åtgärd torde då nämnvärt komma att underlätta handläggningen. Följden kan bli att grupprättegången inte ger utrymme för en effektiv och ändamålsenlig handläggning av talan i dess helhet, vilket är en förutsättning för att en sådan rättegång skall få inledas.

Detta förhållande kan allvarligt försämra grupprättegångens möjligheter att erbjuda ett processuellt alternativ när andra rättegångsformer är för omständliga, dyrbara och ineffektiva. Bristen på lämpliga handlägg-

ningsregler ger en illojal svarande tillfälle att genom illa underbyggda invändningar omöjliggöra en grupp-talan, som kanske är den enda realistiska möjligheten att få till stånd en domstolsprövning. Men framför allt kan det leda till att parter och domstol orsakas onödiga kostnader och besvär genom att talan i stället måste föras individuellt av medlemmarna, fastän en grupprättegång är den kanske överlägset bästa handläggningsformen när det gäller prövningen av flertalet tvistefrågor.

Normalt får prövningen av sådana individuella tvistefrågor som här nämnts betydelse i en grupprättegång först om domstolen avser att bifalla kändens talan och alltså underkänner mot hela gruppen riktade invändningar. Det bör inom ramen för en grupprättegång skapas förutsättningar för en snabb, enkel och billig hantering av gruppanspråk, även när svaranden vill framställa invändningar av nu berört slag. Regeringen föreslår därför att det införs en möjlighet för domstolen att villkora ett domslut till utfallet av en senare prövning av i domen särskilt angivna frågor. Därigenom förenar man fördelarna med att kunna begränsa prövningen med den ordinarie domens rättskraftsverkan, utan att göra ingrepp i det hävdvunna mellandomsinstitutet. Ett exempel är att domstolen kan meddela en dom varigenom svaranden förpliktas att återbetala en del av köpeskillingen till medlemmarna som prisavdrag på grund av fel i en vara, men betalningsskyldigheten i förhållande till namngivna gruppmedlemmar görs beroende av en senare prövning av en reklamation invändning. Den nya möjligheten blir alltså en särskild form av mellandom.

En sådan särskild mellandom bör villkoras på så sätt att den i domen bestämda rättsföljden görs beroende av att det sker en ytterligare prövning som inte leder till ett annat resultat. Det bör dessutom föreskrivas en viss tid inom vilken den ytterligare prövningen skall komma till stånd. Det bör vila på berörd gruppmedlem att begära fortsatt prövning. Görs ingen sådan begäran bör domstolen ha att ogilla käromålet, om det inte är uppenbart att käromålet är grundat. Regleringen är i sistnämnda hänseende densamma som gäller för tredskodom till fördel för en utebliven part.

Genom att införa regler om särskild mellandom enligt lagen om grupprättegång löser man också vissa problem som annars kunnat uppkomma vid omröstning när svaranden i ett skadeståndsmål gör invändning om medvållande. Enligt rättspraxis (NJA 1967 s. 504) skall omröstningsregeln i 16 kap. 2 § RB i sådant fall tolkas så att rätten skall rösta i ett beträffande vållande och medvållande. Denna bestämmelse får emellertid anses brytas igenom av en specialreglering, som tillåter domstolen att i en grupprättegång begränsa prövningen på ett visst sätt.

5.5.4 Domens innehåll och rättskraft

Regeringens förslag: I en dom skall anges de gruppmedlemmar som domen avser. Domen i en grupprättegång skall ha samma rättskraft i förhållande till gruppmedlemmarna som till parterna.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* menar att en bestämmelse om avgörandets innehåll är överflödig. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* ifrågasätter om förhållandet mellan processförutsättningarna och rättskraftsregleringen har beaktats i promemorians förslag. *Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet* menar däremot att rättskraftsproblemen förenklas genom att förslaget har ändrats till ett anmälningförfarande (se avsnitt 5.3)

Skälen för regeringens förslag: Enligt 17 kap. 11 § RB äger en dom, sedan tiden för talan utgått, rättskraft, såvitt därigenom avgjorts den sak, varom talan väckts. Den fråga som har avgjorts kan inte upptas till prövning på nytt. Innebörden av stadgandet är att det genom en dom som inte överklagas kommer till stånd en slutlig rättslig prövning av den sak som käranden gjort till föremål för rättegången. Att man inte kan begära förnyad domstolsprövning av samma sak tjänar främst två ändamål. Det ger den vinnande parten skydd och trygghet samtidigt som det besparar samhället de merkostnader som flera rättegångar om samma sak skulle medföra. Dessa ändamål gör sig lika starkt gällande beträffande en dom i en grupprättegång som i en ordinär process. För regeringen står det därför klart att rättskraften hos en dom som meddelas i en grupprättegång skall vara densamma som om domen hade meddelats i en vanlig rättegång med gruppmedlemmarna som parter. Att samtliga gruppmedlemmar omfattas av domens rättskraft är för övrigt en nödvändig förutsättning för medlemmarnas möjlighet att tvångsvis få ut en tillerkänd ersättning.

Parterna i en rättegång omfattas alltid av rättskraften hos en dom. I det hänseendet föreligger ingen skillnad mellan en vanlig process och en grupprättegång. Däremot kan det tyckas mer oklart om passiva gruppmedlemmar träffas av domens rättskraft. I svensk rätt gäller som huvudprincip att en dom normalt har rättskraft enbart med avseende på parterna i rättegången. Denna huvudregel är visserligen förenad med flera undantag och det kan, som utredningen anför, argumenteras för att rättskraftsregeln i 17 kap. 11 § RB skall tolkas så att även passiva gruppmedlemmar omfattas av domens rättskraft. Regeringen anser emellertid, liksom utredningen, att det i lagen om grupprättegång direkt bör uttryckas att en dom har rättskraft i förhållande till gruppmedlemmarna på samma sätt som om de hade varit parter.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet har i sitt remissvar över promemorian berört förhållandet mellan processförutsättningarna för en grupptalan och rättskraftsregleringen. Enligt fakultetsnämnden innebär en grupprättegång att medlemmarnas särskilda anspråk inte blir föremål för individuell bedömning i en grupprättegång. Fakultetsnämnden gör gällande att detta får oacceptabla konsekvenser med beaktande av att gruppen bestäms efter ett anmälningförfarande och med den rättskraftsreglering som föreslås. Fakultetsnämnden framhåller både olägenheter för svaranden, särskilt när det gäller möjligheterna att framställa invändningar som hänför sig till vissa gruppmedlemmars anspråk, och för gruppmedlemmarna, som riskerar att deras individuella anspråk inte prövas tillräckligt ingående, trots att prövningen innebär att saken blir rättskraftigt avgjord. Vid en ordning med automatisk grupptillhörighet är gruppen enligt fakultetsnämnden

bestämd i mer abstrakta termer vilket skulle innebära att frågan om vilka individuella anspråk som omfattas av en dom kan prövas i efterhand.

De synpunkter Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet för fram belyser på ett bra sätt de frågor som aktualiseras i en grupp-rättegång. Regeringen delar dock inte fullt ut fakultetsnämndens utgångspunkter. En grupptalan innebär enligt regeringens förslag att ett antal anspråk (mål) förenas i en rättegång. Några ändringar när det gäller den materiella prövningen av anspråken föreslås inte. Svaranden har därmed i en grupprättegång samma processuella möjligheter att göra invändningar mot vart och ett av anspråken som i en rättegång mellan två parter eller vid kumulation enligt rättegångsbalken. På motsvarande sätt kan käranden och gruppmedlemmarna framföra samtliga omständigheter de vill åberopa och få dessa prövade.

En annan sak är att det brister i förutsättningarna för en grupptalan om det förutsätts att många gruppmedlemmar måste uppträda i processen (se avsnitt 5.2.2). Som utvecklas i avsnitt 5.6.2 finns det dock utrymme att behandla individuella omständigheter inom ramen för en grupprättegång. Ytterligare en annan sak är att parterna kan välja att lägga upp processen på olika sätt om det är fråga om en grupprättegång med ett mycket stort antal anspråk jämfört med en process om ett eller flera anspråk som handläggs fullt ut enligt rättegångsbalkens regler. I båda fallen är domstolen bunden av de dispositioner parterna väljer att göra.

De nu berörda frågorna medför emellertid inga problem i fråga om rättskraft – vare sig vid automatisk grupptillhörighet eller med ett anmälningsförfarande. Vid en grupptalan med den här föreslagna bestämningen av gruppen träffar rättskraften de anspråk som gruppmedlemmarna har anmält till prövning.

Domens rättskraftsverkan för gruppmedlemmarna gör att det är viktigt att dessa anges i domen. Det har betydelse också för fullföljds- och verkställighetsfrågor. Regeringen återkommer till frågor om domens innehåll i författningskommentaren.

5.6 Vissa andra frågor om förfarandet

5.6.1 Ändring av talan

Regeringens förslag: Käranden skall under rättegången kunna utvidga grupptalan till att omfatta nya käromål, om det är lämpligt med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter. I övrigt skall rättegångsbalkens bestämmelser om ändring av talan tillämpas i en grupprättegång.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* anser att kravet för att få öka antalet gruppmedlemmar bör ställas högre än vad utredningen förordar. *Sveriges advokatsamfund* ifrågasätter förslaget. Det gäller också *Handels-högskolan i Stockholm*, *Svensk Handel* och *Föreningen Svenskt Näringsliv*. De menar att svarandens planering försvåras och att möjligheten att utvidga grupptalan i vart fall bör tidsbegränsas.

Skälen för regeringens förslag: Av 42 kap. 2 § RB följer att den som väcker en grupptalan måste framställa ett bestämt yrkande och ange de omständigheter som åberopas till grund för yrkandet. På motsvarande sätt skall enligt 42 kap. 7 § RB svaranden i svaromålet bemöta kändens påståenden och ange grunden för bestridandet av kändens yrkande. Härigenom fastställs gränserna för rättegången.

Det kan under rättegången inträffa händelser som gör att känden vill modifiera de uppgifter som lämnats vid talans väckande eller införa helt nya frågor i målet. I vilken utsträckning det är tillåtet regleras bl.a. i 13 kap. 3 § RB. Bestämmelsen anger som grundprincip att en väckt talan inte får ändras. Från det föreskrivs undantag som ger känden rätt att under vissa förutsättningar framställa ett nytt yrkande. Sålunda kan känden på grund av en omständighet som inträffat under rättegången eller först då blivit känd för honom kräva annan fullgörelse än den om vilken talan väckts (13 kap. 3 § första stycket 1 RB). Enligt samma stycke 2 kan känden yrka fastställelse av om ett visst rättsförhållande som är stridigt mellan parterna består eller icke består, om sakens prövning beror av den frågan. Slutligen har känden enligt första stycket 3 rätt att kräva ränta eller annan tilläggförpliktelse som följer av huvudförpliktelsen och även i övrigt framställa ett nytt yrkande, om det stöder sig på väsentligen samma grund som det tidigare yrkandet. Som en ändring av talan anses enligt tredje stycket nämnda paragraf inte att känden beträffande samma sak inskränker sin talan eller, utan att saken ändras, åberopar en ny omständighet till stöd för sin talan. Med omständigheter avses rättsfakta.

I motsats till en ordinär rättegång kan det vid grupptalan uppstå spörsmål om ändring av talan redan i samband med processens inledande. Det sammanhänger med att en grupprättegång kan initieras genom att en individuell rättegång byter handläggningsform. Ett annat viktigt förhållande är att frågan om ändring av talan kan behöva bedömas olika i relation till skilda medlemmars anspråk. Dessutom kan ett nytt yrkande eller åberopandet av en ny omständighet begränsas till att gälla endast vissa medlemmar eller anspråk.

En grupprättegång kan inledas på två sätt, antingen genom ansökan om stämning eller genom byte av taleform. Det senare innebär att en individuell talan övergår till att handläggas som en grupptalan. Känden måste då framställa nya yrkanden och nya grunder. Eftersom det i lagen om grupprättegång införs regler som gör det möjligt att omvandla en individuell talan till en talan för en grupp blir en utvidgning av talan till att omfatta andra än känden och svaranden tillåten, trots att rättegångshandlingen strider mot ändringsförbudet i 13 kap. 3 § RB. Känden får alltså framställa de nya yrkanden och åberopa de nya omständigheter som är nödvändiga för att omvandla processen till en grupprättegång.

En särskild fråga är i vilken utsträckning känden bör kunna framställa nya yrkanden och åberopa nya grunder rörande sitt eget anspråk i samband med en ändring av handläggningsformen. Regeringens bedömning är att 13 kap. 3 § RB ger känden tillräckligt utrymme att företa de ändringar som kan bli aktuella i det hänseendet.

Bestämmelserna i 13 kap. 3 § RB bör också kunna tillämpas då fråga om ändring av talan uppkommer i ett senare skede under en grupprättegång. Processekonomiska och andra hänsyn gör det nödvändigt att

processen inte tillåts att breda ut sig hur mycket som helst i förhållande till de yrkanden och de grunder som käranden angett i sin stämningssökan. Emellertid finns det i ett avseende anledning att ge käranden något friare tyglar att ändra talans innehåll än som är fallet i en individuell process. Det är sålunda inte alltid möjligt för käranden att i samband med att talan inleds ange en klart fixerad personkategori som omfattas av rättegången. Och även om kärandens gruppangivelse uppfyller högt ställda krav på precisering av medlemmarnas identiteter och antal kan det i efterhand visa sig nödvändigt att justera bestämningen så att fler personer omfattas av talan.

Att käranden vill utvidga sin talan till att omfatta andra rättsanspråk kan stå i strid med förbudet i rättegångsbalken mot ändring av talan. De nya gruppanspråk som käranden vill föra in i processen kan antas sällan stödja sig på väsentligen samma grund som yrkandena i övrigt (13 kap. 3 § första stycket 3 RB). Av dessa skäl krävs en särskild reglering för dessa fall i lagen om grupprättegång.

En utvidgning av grupptalan utöver de ramar som anges i rättegångsbalken bör ske endast om processförutsättningarna i övrigt är uppfyllda. Det innebär att käranden måste ha talerätt på det sätt som föreskrivs för grupptalan. Vidare får ändringen av gruppens bestämning inte stå i strid med kraven på att gruppen är lämpligt bestämd, att anspråken inte lika väl kan göras gällande genom talan av eller mot gruppmedlemmarna enskilt och att talan kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt. Käranden skall dessutom anses lämplig att företräda också de nya medlemmarna. För att undanröja risken att tillkomsten av nya rättsförhållanden som processföremål medför väsentliga tids- och kostnadsförluster bör dessutom som ett särskilt villkor gälla att en utvidgning av talan skall tillåtas bara om åtgärden bedöms lämplig med hänsyn till utredningen och omständigheterna i övrigt.

För övriga fall av taleändring skall, som nämnts ovan, 13 kap. 3 § RB tillämpas. Det finns här skäl att uppmärksamma några förhållanden som kan inverka på paragrafens tillämpning i en grupprättegång.

Tillåtligheten av en grupprättegång förutsätter inte att alla gruppmedlemmars anspråk avser samma rättsföljd (yrkande) eller vilar på samma rättsliga grund. Det är tillräckligt att det finns i vart fall en för anspråken gemensam eller likartad omständighet. I övrigt är processförutsättningarna främst inriktade på de handläggningsmässiga konsekvenserna av att talan omfattar en grupp.

Genom att yrkanden och grunder kan vara olika för olika gruppmedlemmar blir frågan om ändring av talan att bedöma utifrån den särskilda rättsföljd och de speciella rättsfakta som görs gällande beträffande varje anspråk som grupptalan omfattar. Grupprättegången blir från den synpunkten att likna vid en rättegång i vilken flera mål kumulerats. En och samma disposition som gruppföreträdaren gör kan därför vara tillåten i förhållande till vissa anspråk samtidigt som åtgärden beträffande andra delar av målet kan utgöra en otillåten ändring av talan.

Kärandens rätt att enligt 13 kap. 3 § första stycket 1 kräva annan fullgörelse är beroende av att käranden kan hänvisa till en omständighet som inträffat under rättegången eller som först då har blivit känd för honom eller henne. Tillämpningen av denna regel bör ske med beaktande av att käranden inte rimligen kan förväntas känna till alla omständigheter

hänförliga till varje gruppmedlems anspråk. Särskilt i ersättningsmål kan det bli nödvändigt att justera yrkandena under rättegången. Av detta skall inte dras slutsatsen att den som väcker en grupptalan kan nöja sig med en svag och bräcklig grund för att bestämma yrkandet i stämningsansökan. Sålunda kan en modifiering av talan orsaka merkostnader för motparten som käranden riskerar att få betala oavsett utgången av målet i övrigt (18 kap. 6 § RB).

5.6.2 Individuella förhållanden

Regeringens förslag: Om det är nödvändigt för en ändamålsenlig handläggning av en fråga eller del av saken, som gäller endast vissa gruppmedlemmars rätt, får rätten förordna en särskild person att föra talan i den delen. Förutom möjligheten att bilda undergrupper skall individuella förhållandena hanteras av domstolen inom ramen för de allmänna handlägningsreglerna.

Utredningens förslag: Överensstämmer med regeringens, utom så till vida att utredningen föreslår att rätten skall kunna anmoda en gruppmedlem att intervensera, om det är nödvändigt för handläggningen av en viss fråga eller del av saken.

Remissinstanserna: *Stockholms tingsrätt* och *Domstolsverket* har ifrågasatt om det är förenligt med kravet på rättens opartiskhet att låta domstolen avgöra om en gruppmedlem bör intervensera. *Svea hovrätt* och *Göteborgs tingsrätt* anser att möjligheten att bilda undergrupper komplicerar regleringen i onödan.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Östersunds tingsrätt* menar att den föreslagna regleringen är komplicerad och anser att frågan om behov av undergrupper bör övervägas på nytt.

Skälen för regeringens förslag: De särskilda processförutsättningar som ställs upp för grupptalan innehåller förhållandevis låga krav på samstämmighet mellan anspråken när det gäller den materiellrättsliga grunden. Tillåtlighetsprövningen skall i stället fokuseras på de omständigheter (rättsfakta) som är tvistiga mellan medlemmarna och gruppens motpart. I vilken utsträckning dessa är likartade eller olikartade får stor betydelse för om en grupprättegång blir hanterbar och kan fullgöra de funktioner som processen är avsedd för. Detta innebär inte att samtliga tvistiga förhållanden nödvändigtvis måste vara samma eller likartade för hela gruppen. Avsikten är att domstolen skall kunna hantera också omständigheter som är av betydelse för prövningen av enbart vissa medlemmars anspråk.

Domstolens behov av att kunna avgöra individuella tvistefrågor under grupprättegången kan gälla speciella rättsfakta som måste bedömas för att vissa gruppmedlemmars rättsanspråk skall kunna prövas fullt ut. Men det kan också vara frågan om att svaranden gör en kvittningsinvändning eller väcker genkärsmål. Även i andra fall av kumulation enligt rättegångsbalken kan det bli nödvändigt att besluta om en individuell tvistehantering.

Att det vid en samtidig domstolsprövning av flera rättsanspråk finns rätts- och bevisfakta som har betydelse för några men inte andra anspråk innebär inte i sig att omständigheterna måste behandlas i särskild ordning under rättegången. Tvärtom är det vanligt när flera mål kumuleras att det finns sådana fakta som skiljer sig mellan målen och som prövas av domstolen utan att handläggningen av käromålen säras. I de allra flesta fall kommer situationen att vara densamma vid en grupprättegång.

Ibland kan emellertid en snabb, billig och enkel processhantering gynnas av att enskilda tvistefrågor handläggs för sig. Det kan vara frågan om rättsfakta vars prövning kräver att enstaka gruppmedlemmar medverkar aktivt i rättegången. Men motivet kan också vara att omständigheterna i fråga hänför sig till flera gruppmedlemmars anspråk och att käranden inte bedöms kunna ta till vara deras intressen i tillräcklig utsträckning.

Rättegångsbalken tillhandahåller i huvudsak de instrument som behövs för en effektiv och ändamålsenlig handläggning av en grupprättegång även när det finns behov av speciella procedurer för hanteringen av individuella förhållanden. Sålunda får enligt 42 kap. 8 § tredje stycket RB domstolen bestämma att olika frågor eller delar av ett mål skall behandlas för sig vid förberedelsen. Enligt 42 kap. 20 § RB får domstolen vidare hålla huvudförhandling för handläggning av en del av saken, som kan avgöras särskilt. Ett sådant delavgörande kan meddelas i form av en mellandom enligt 17 kap. 5 § RB. Det kan även bli aktuellt att meddela deldom enligt 17 kap. 4 § RB, t.ex. om en medlems anspråk med fördel kan avgöras före de övriga gruppanspråken.

De stora variationer i tvistefrågornas art och karaktär och anspråkens betydelse för enskilda gruppmedlemmar som kan finnas vid en grupp-talan gör det svårt att ställa upp generella riktlinjer för hur rättegången i detalj bör genomföras. Rättegångsbalkens förfaranderegler ger emellertid gott utrymme för domstolen att laga efter omständigheterna i det enskilda målet. En annan fråga är vilken inverkan individuella förhållanden har på kärandens möjligheter att företräda gruppen på ett adekvat sätt och om det uppkommer behov av att enskilda gruppmedlemmar deltar aktivt i rättegången.

Förfarandet i en grupprättegång måste vara utformat så att det å ena sidan är möjligt för alla gruppmedlemmar att få samtliga omständigheter som de vill åberopa som grund för sina anspråk prövade och å andra sidan att det finns motsvarande garanti för att motparten kan framställa de invändningar och omständigheter i övrigt som han eller hon vill göra gällande för att freda sig mot gruppmedlemmarnas krav. Det måste finnas mekanismer genom vilka medlemmen eller svaranden inte bara kan föra in individuella förhållanden i målet utan också kan få dessa prövade på ett rättvist sätt.

Utredningen har sökt lösa de problem som kan uppkomma med anledning av det förs in individuella förhållanden i rättegången genom att det i lagen om grupprättegång införs en regel som ger käranden möjlighet att avstå från handlingar som kan gynna en gruppmedlem, om det ur handläggningssynpunkt och i övrigt framstår som mest ändamålsenligt att ansvaret för det läggs på medlemmen själv. I stället skall rätten i sådant fall anmoda gruppmedlemmen att intervensera. Väljer medlemmen

att inte tråda in i rättegången får domstolen med tillämpning av 35 kap. 4 § RB pröva vilken bevisverkan underlåtenheten skall ha.

Som utredningen också framhåller står det i strid med de ändamålshänsyn som ligger bakom grupptalan som processform att tvinga en gruppmedlem att intervensera. Rättsverkningarna av en underlåtenhet att följa rättens anmodan att intervensera innebär i praktiken att utredningens förslag ställer gruppmedlemmen inför valet att antingen intervensera eller förlora målet. Det bör därför sökas andra vägar för att lösa de problem som individuella förhållanden kan skapa. Genom att anknyta till kärandens skyldigheter att ta till vara medlemmarnas intressen och domstolens skyldighet att självant bevaka att det inte föreligger processhinder kan frågan om individuella förhållanden lösas inom ramen för de allmänna handläggningsreglerna.

I den representativa processen ligger sålunda att käranden bevakar och på bästa möjliga sätt tar till vara gruppmedlemmarnas intressen. Aktualiseras individuella förhållanden förutsätts att käranden kontaktar berörda gruppmedlemmar och frågar efter deras inställning. Gruppmedlemmarna får då tillfälle att välja om de vill agera indirekt genom käranden eller direkt genom att intervensera. Hör en medlem inte av sig måste käranden på egen hand ta ställning till vad som skall göras för medlemmens räkning. Kärandens skyldigheter att ta till vara medlemmarnas rätt bör kvarstå fullt ut så länge anspråket omfattas av grupptalan. Visar det sig att de individuella förhållandena är så krävande att utreda och processa om att det inte är lämpligt att pröva anspråket inom ramen för grupptalan, uppstår en brist i processförutsättningarna. Grupptalan är då inte längre utformad på ett sådant sätt att målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt eller så att en grupprättegång i övrigt bedöms som lämplig. Bristen i processförutsättningarna kan då avhjälpas genom att domstolen avvisar talan, när det gäller det käromål till vilket de individuella förhållandena hänför sig. Ett annat alternativ är att gruppmedlemmen inträder som part och målet i den delen avskiljs och handläggs som en individuell talan.

Twistiga omständigheter kan ibland hänföra sig till flera medlemmars anspråk och på grund av det hanteras gemensamt, utan att de rör hela gruppen. Som regel bör gruppmedlemmarnas intressen kunna företrädas av käranden också i dessa fall. Ibland kan emellertid käranden ha ett eget intresse som strider mot eller i vart fall ligger vid sidan av de intressen som är knutna till prövningen av en viss fråga eller del av saken. Gruppmedlemmarnas rätt kan då kräva att det utses en särskild person som för talan i den delen för att deras rätt skall anses tillräckligt skyddad.

Ett sätt för domstolen att hantera en sådan situation är att pröva de för hela gruppen gemensamma eller likartade tvistefrågorna genom mellandom. Därefter kan gruppen delas upp i flera undergrupper, var och en med sina speciella tvistefrågor som utmärker medlemmarnas anspråk. Men också i övrigt bör det finnas möjlighet för domstolen att inrätta en undergrupp för hantering av tvistefrågor som är gemensamma för endast en del av gruppmedlemmarna. En undergrupp bör företrädas av en särskild person, som utses bland berörda gruppmedlemmar. Är detta inte möjligt bör rätten kunna utse någon annan lämplig person att föra undergruppens talan. Flera undergruppers talan kan handläggas separat eller gemensamt med varandra och avgöras genom deldomar. På så sätt kan

fördelarna med handläggningsformen utnyttjas utan att man inkräktar på bestämmelserna i rättegångsbalken om parts möjlighet att avgränsa sin talan.

Undergruppens representant är behörig att föra talan som part endast för undergruppens medlemmar och enbart rörande den fråga eller del av saken som föranlett att undergruppen inrättats. Inget bör hindra att undergruppens talan förs genom ombud. Något krav på ombudstvång bör dock inte gälla. Däremot bör rätten vid prövningen av någons lämplighet att företräda undergruppen kunna väga in om vederbörande avser att processa ensam eller genom ombud.

Även om det utsetts en särskild person att föra talan för en mindre grupp behåller kändanden sin behörighet att föra talan som part i samtliga delar av målet. Det kommer alltså att finnas två kärande, vars talerätt delvis omfattar samma rättsförhållanden. Mellan dem uppkommer vad som brukar betecknas som en speciell processgemenskap. Det inbördes förhållandet mellan processhandlingar som företas av medparter mellan vilka det råder en sådan processgemenskap regleras i 14 kap. 8 § andra stycket RB. Bestämmelsen kan tillämpas på nu avsedda situation, med beaktande av de speciella förhållanden som utmärker en grupptalan.

Enligt 14 kap. 8 § andra stycket RB skall sålunda en rättegångshandling som en medpart företar gälla till förmån för övriga parter, även om den strider mot deras handlingar. I denna situation måste då uppmärksammas att en av kändandena är part endast beträffande en viss fråga eller del av saken. Dennes processhandlingar bör inte tillåtas inverka på handläggningen av målet i övrigt. Det hindrar inte att rättegångshandlingar som saknar ett sådant direkt inflytande på förfarandet ändå kan få betydelse för domstolens prövning av hela talan. Bevisning som förs in i målet av undergruppens företrädare kan t.ex. läggas till grund för att anse rättsfakta som hänför sig till andra medlemmars anspråk styrkta. När det gäller rättegångshandlingar vars rättsföljder håller sig inom det område som omfattas av båda kändandenas talebehörighet bör däremot domstolen, om det föreligger motstridiga rättshandlingar, ge rättsverkan åt den handling som bäst överensstämmer med de berörda gruppmedlemmarnas intressen.

5.6.3 Byte av kärande

Regeringens förslag: Kändanden i en grupprättegång skall kunna ersättas som gruppföreträdare, om han eller hon visat oskicklighet eller av annat skäl är olämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet eller om det annars finns särskilda skäl. Till ny kärande får endast utses någon som kunnat väcka den berörda grupptalan.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Förslaget har lämnats utan erinran.

Skälen för regeringens förslag: Det kan under en grupprättegång inträffa händelser som aktualiserar frågan om kändanden bör tillåtas att fortsätta att föra talan för gruppens räkning. En sådan händelse är att det tillkommer omständigheter som, om de varit för handen vid processens

början, hade föranlett att kärandens talan avvisats. De nya förhållandena kan då innebära att en dom som meddelas i målet blir angripbar i efterhand genom särskilda rättsmedel. Den vinnande parten erhåller inte det rättsskydd som en lagakraftvunnen dom normalt erbjuder. Rättegångsförfarandet måste innehålla ett system för hantering av sådana situationer. En annan situation där kärandens ställning kan behöva omprövas är den att någon annan framstår som mer lämplig att företräda gruppen.

Rätten att väcka grupptalan förutsätter att käranden besitter vissa särskilda egenskaper. Sålunda gäller för enskild grupptalan att käranden måste vara medlem i gruppen, för organisationstalan att käranden är en sammanslutning av konsumenter eller löntagare samt för offentlig grupptalan att myndigheten har getts särskild behörighet att föra grupptalan. Frågan är vilken rättsföljden bör bli, om käranden på grund av en omständighet som inträffar under rättegången förlorar en sådan egenskap.

Ställningen av medlem i gruppen kan ändras på i huvudsak tre olika sätt, nämligen genom att käranden överlåter sitt anspråk, att parterna förliks beträffande kärandens anspråk eller att motparten frivilligt infriar detta anspråk. Dessutom kan medlemmen förlora rådigheten över sitt anspråk, t.ex. genom att försättas i konkurs. I detta fall torde det emellertid vara uppenbart att parten inte längre är lämplig som grupp företrädare. Talan bör då avvisas eller käranden bytas ut enligt de grunder som anges nedan.

I avsnitt 5.6.4 behandlas frågor om överlåtelse av processföremålet. Som anges där bör en överlåtelse inte diskvalificera käranden som grupp företrädare. Motsvarande bör gälla för det fall parterna förliks eller svaranden frivilligt infriar kärandens anspråk i målet. Kravet på medlemskap i gruppen är ett sätt att uttrycka att käranden måste ha talerätt angående något av de anspråk som rättegången avser. Det väsentliga i det sammanhanget är att käranden vid processens början har ett yrkande för egen räkning. Att parterna förliks eller att svaranden ändå frivilligt gör rätt för sig är en bekräftelse på riktigheten av kärandens påstående i den delen. Att låta svarandens betalning leda till att käranden förlorar sin rätt att processa om övriga gruppanspråk skulle öppna alltför stora möjligheter för svaranden att köpa ut de gruppmedlemmar som har mod, kraft och vilja att föra talan för gruppens räkning.

En annan behörighetsfråga är vilken betydelse det bör ha att en organisation inte längre uppfyller kraven för att väcka en organisations talan eller att ett förordnande som ger en myndighet behörighet att inleda en offentlig grupptalan upphävs.

Det är inte möjligt att helt se bort från förändringar i de förhållanden som legat till grund för att en organisation eller en myndighet har tillåtits att väcka en grupptalan. Den nya situation som uppstår kan göra det befogat att avbryta talan eller att förordna någon annan att företräda gruppen som part. Särskilt kan detta bli fallet om en organisation på grund av ändrad ändamålsinriktning upphör att vara kvalificerad för att inleda en organisationstalan. Å andra sidan bör det undvikas att avbryta en rättegång, om det kan antas att organisationen eller myndigheten trots de nya förhållandena är lämplig att föra gruppens talan. De nya omständigheternas inverkan på rättegången bör bedömas mot gruppmed-

lemmarnas krav på en rättvis rättegång och motpartens intresse av att få ett oantastbart avgörande. Att avbryta talan eller att byta ut parten bör därför komma i fråga endast om kändanden inte längre anses lämplig att representera gruppen i rättegången.

Rätten skall i enlighet med 34 kap. 1 § RB självant när helst det finns anledning till det pröva kändandens lämplighet att processa för gruppens räkning. Brister det i lämplighetskravet skall grupptalan avvisas. Innan rätten meddelar ett sådant beslut bör emellertid gruppmedlemmarna ges möjlighet att föreslå någon annan som kan överta kändandens talan i målet. Ett ovillkorligt krav bör vara att en ny kändande själv hade kunnat inleda en grupptalan angående gruppmedlemmarnas rätt. Den nya kändanden skall med andra ord ha talerätt. Däremot bör en ny kändandepart inte nödvändigtvis vara medlem i gruppen. Också en organisation eller staten skall kunna träda in som ny kändande, även om talan väckts som enskild grupptalan.

Byte av kändanden kan vidare aktualiseras på den grunden att det framträder någon annan som är lämpligare att ta till vara gruppens intressen. I ett sådant fall skall man vara försiktig med att förordna om partsbyte. En fungerande representativ processform kan inte utgå från att gruppen alltid skall representeras av den som vid varje tidpunkt under processen är mest lämplig för det. Ett sådant system skulle leda till att förfarandet tyngdes av upprepade partssuccessioner. Å andra sidan måste det finnas möjligheter att byta ut en i sig lämplig kändande, om ett byte exempelvis kan antas leda till betydande processekonomiska vinster eller påtagligt förbättrar möjligheterna till en uppgörelse i godo. Att byta ut en i sig lämplig part bör därför tillåtas, om det finns särskilda skäl. I bedömningen kan beaktas om syftet med bytet i stället kan nås genom att den tänkta parten intervenerar eller stöder talan på annat sätt.

Frågan om byte av gruppföreträdare i högre rätt berörs i avsnitt 5.7.3.

5.6.4 Överlåtelse av tvisteföremålet

Regeringens förslag: Rättegångsbalkens regler om inverkan av att processföremålet överläts skall tillämpas i en grupprättegång. Den som förvärvrar ett anspråk från kändanden eller en gruppmedlem skall då ha rätt att träda in som gruppmedlem och är skyldig att på svarandens begäran göra detta.

Utredningens förslag överensstämmer väsentligen med regeringens. **Promemorians förslag** överensstämmer helt med regeringens.

Remissinstanserna har lämnat förslaget utan erinran.

Skälen för regeringens förslag: Att rättegång pågår hindrar inte att den egendom som processen rör överläts på annan. En sådan överlåtelse kan förekomma på både kändande- och svarandesidan. Vid en grupprättegång måste man dessutom skilja mellan transaktioner som görs av kändanden och överlåtelse som görs av någon enskild gruppmedlem.

Att kändanden överlåter sitt eget anspråk kan endast förekomma vid enskild grupptalan. Den fråga som inställer sig är om överlåtelsen bör resultera i att parten inte längre bör eller får föra gruppens talan.

Enligt 13 kap. 7 § RB får den som käranden överlåtit processföremålet till överta kärandens talan sådan denna är vid förvärvarens inträde i rättegången. Det är uppenbart att denna regel inte kan ges direkt tillämpning i en grupprättegång. Den till vilken käranden överlåtit sitt anspråk kan rimligen inte tillåtas att med stöd av successionsregeln i 13 kap. 7 § RB ta kärandens plats som företrädare för gruppen. Å andra sidan är det inte godtagbart att stänga ute förvärvaren från grupprättegången och därigenom från möjligheten att bevaka sin rätt. Förvärvaren blir bunden av en dom i målet, om inte förvärvet gjorts i god tro. Regeringen föreslår därför att förvärvaren ges möjlighet att på egen begäran träda in som medlem i gruppen, vilket medför en möjlighet att intervensera i rättegången.

Intresset av att förvärvaren träder in i grupprättegången kan ibland vara större hos överlåtarens motpart – svaranden – än hos förvärvaren. Svaranden har då enligt 13 kap. 7 § RB möjlighet att tvinga förvärvaren att processa som part vid sidan av överlåtarens. Detsamma bör gälla i en grupprättegång. Förvärvaren bör dock inte mot sin vilja behöva processa som part i grupprättegången. Det är tillräckligt för att uppnå syftet bakom rättegångsbalkens reglering att förvärvaren blir medlem i gruppen.

En följd av att käranden i en grupprättegång överlåter sitt anspråk är att han eller hon inte längre är längre medlem i gruppen. Det uppstår en brist i en av processförutsättningarna för enskild grupptalan. Det finns inte skäl att utan vidare låta bristen på gruppmedlemskap diskvalificera käranden att föra talan för gruppens räkning. Frågan om grupprättegången skall fortsätta bör i stället bedömas med utgångspunkt från om käranden trots överlåtelsen är lämplig att föra talan för gruppen (se avsnitt 5.6.3).

En gruppmedlem är inte part i grupprättegången. Det är först genom att intervensera som man får tillfälle att företa egna rättegångshandlingar och kan ådra sig ett kostnadsansvar. När det gäller verkan av att en medlem överlåter processföremålet finns det emellertid skäl att jämställa medlemmen med en part. Därigenom kan förvärvaren obehindrat ta överlåtarens plats som medlem i gruppen. Vill förvärvaren inte frivilligt ansluta sig till gruppen kan svaranden i enlighet med grunderna för 13 kap. 7 § tredje stycket RB tvinga förvärvaren att bli medlem och omfattas av grupptalan.

Det kan slutligen inträffa att svaranden överlåter det som tvisten rör. Avser en sådan överlåtelse all egendom som omfattas av grupprättegången saknas skäl att göra undantag från regleringen i 13 kap. 7 § RB. Däremot finns det anledning att diskutera vad som bör gälla om överlåtelsen endast rör vissa gruppmedlemmars anspråk. En sådan överlåtelse leder till att det materiellt rättsligt inte längre finns någon för hela gruppen gemensam motpart. Att det uppstått nya civilrättsliga rättsförhållanden behöver dock inte inverka på den processuella partsställningen. Sålunda kan käranden välja att kräva annan fullgörande av svaranden enligt reglerna om ändring av talan i 13 kap. 3 § RB. Fråga kan emellertid också aktualiseras om förvärvarens inträde i grupprättegången. Ett sådant inträde innebär att det uppträder två svarandeparter i processen.

Kärandens ställning bör inte påverkas av att det finns två motparter i stället för en. Uppkommer det i anledning av överlåtelsen individuella

tvistefrågor kan dessa lösas i särskild ordning, på samma sätt som gäller för sådana frågor i allmänhet. Avser överlåtelsen partens rättsförhållanden mot ett flertal gruppmedlemmar kan domstolen upprätta en särskild undergrupp med en egen företrädare. Det blir också möjligt att avskilja käromålen för handläggning i enskilda rättegångar eller i en fristående grupprättegång.

5.6.5 Förening av mål (kumulation)

Regeringens bedömning: Införandet av en lag om grupprättegång kräver inga särskilda regler om förening av mål (kumulation).

Utredningens och promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna har inte särskilt kommenterat förslaget i den här delen.

Skälen för regeringens bedömning: Den typ av förändringar av rättegångens innehåll, som vid individuell talan åstadkoms genom att flera mål läggs samman, blir vid en grupptalan många gånger möjliga att åstadkomma genom andra processuella verksamheter, såsom att rättegången utvidgas till att omfatta ytterligare gruppmedlemmar. Detta innebär dock inte att det saknas behov av kumulationsregler för grupptalanmål. Kumulation kan t.ex. aktualiseras genom att käranden vill föra grupptalan mot flera svarandeparter eller att svaranden vill väcka genkärsmål mot en eller flera av gruppmedlemmarna.

Rättegångsbalkens bestämmelser om kumulation bygger på tanken att en gemensam handläggning har fördelar för parter, domstol och andra berörda personer, t.ex. vittnen. Detta framgår uttryckligen av 14 kap. 6 § RB, men samma idé ligger bakom bestämmelserna i 14 kap. 1–5 §§ RB. Dessa ändamål ändras inte av att det förs grupptalan i mål som blir aktuella för sammanläggning. De särskilda procedurregler som gäller i en grupprättegång leder inte till speciella tillämpningssvårigheter vid ett kumulationsförfarande enligt rättegångsbalken. Balkens föreskrifter om förening av mål skall därför vara omedelbart tillämpliga på grupptalanmål.

Såväl processekonomiska som materiellrättsliga hänsyn påkallar enligt regeringen att det också bör vara möjligt att kumulera en grupptalan med ett ordinärt individuellt käromål. Sålunda kan processekonomiska skäl motivera att en individuell talan, som väcks av någon med likartat anspråk som står utanför gruppen och som käranden av någon anledning inte vill processa för, förenas med en grupptalan. Intresset för en sådan förening av mål torde inte minst finnas hos domstolen och svaranden. En grupprättegång bör vidare inte begränsa svarandens möjligheter att göra gällande kvittningssgilla motfordringar. Också en regresstalan kan i något fall framstå som angelägen, särskilt från bevisfrågesynpunkt.

Enligt 14 kap. 7 § RB får mål förenas bara om samma rättegångsform är tillämplig för målen. Grupprättegång är en ny handläggningsform. Även om den har stora likheter med en ordinär rättegång finns det påtagliga särdrag. Dessa är både kvalitativt och kvantitativt av sådan art

att den rättegångsform som kommer att tillämpas för grupptalan får anses vara en annan än den som gäller för en individuell talan.

I praxis har 14 kap. 7 § RB inte ansetts hindra sammanföring av tvistemål om mindre värden med ordinära mål, trots att målen före – men inte efter – sammanläggningen handläggs i olika rättegångsformer (se NJA 1989 s. 643 I). Vid kumulation mellan en grupptalan och ett ordinärt käromål kommer handläggningen av de förenade käromålen att rymmas inom handlingsramarna för en grupprättegång. Sålunda utgör regleringen för medlemmars medverkan en lämplig metod för hur en gemensam handläggning av ett individuellt käromål och ett grupptalanmål kan genomföras. De processuella instrumenten för att hantera individuella tvistefrågor ger goda förutsättningar att lösa de speciella problem som kan uppkomma vid en sådan kumulation. På dessa skäl anser regeringen att kumulation mellan en grupptalan och en individuell talan kan ske på samma sätt som när ett s.k. småmål läggs samman med ett ordinärt mål.

5.6.6 Intervention

Regeringens bedömning: För intervention i en grupprättegång skall gälla samma bestämmelser som i tvistemål i allmänhet.

Utredningens förslag överensstämmer i allt väsentligt med regeringens bedömning, dock att utredningen föreslår att en gruppmedlems som intervenient företagna rättegångshandlingar alltid skall gälla, även om de strider mot gruppföreträdarens.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* och *Stockholms tingsrätt* har anfört att gruppmedlemmar inte bör ha möjlighet att intervensera eftersom det kan förutses komma att komplicera och fördröja grupprättegångarna. Också *Östersunds tingsrätt* har satt i fråga behovet av en rätt för gruppmedlemmar att intervensera.

Skälen för regeringens bedömning: Föreskrifter om förfarandet i en grupprättegång måste utformas med särskilt beaktande av de passiva gruppmedlemmarnas skyddsintresse. Ett viktigt inslag i sammanhanget är gruppmedlemmens möjligheter att själv träda in i rättegången och bevaka sin rätt. Enligt regeringen är det klart att det måste finnas en sådan möjlighet för gruppmedlemmen. Inträdet bör ske genom att gruppmedlemmen får egenskap av självständig intervenient med ställning av part i rättegången (14 kap. 11 § andra stycket RB). Detta bör förstås så att medlemmen genom interventionen får samma processuella befogenheter som om han eller hon själv väckt talan och således varit part i målet redan från början. Medlemmen kan således framställa nya yrkanden, justera grunden för talan och åberopa ny bevisning i samma omfattning som gruppföreträdaren har möjlighet till det. Medlemmen får också rätt att återkalla det egna käromålet, med beaktande av svarandens rätt till dom enligt 13 kap. 5 § RB.

Medlemmen och gruppföreträdaren kommer efter en intervention att uppträda som medparter i den del av grupptalan som omfattar medlemmens käromål. Eftersom det bara kan ges en dom för båda upp-

kommer det s.k. speciell processgemenskap mellan dem. Det betyder enligt 14 kap. 8 § RB att en rättegångshandling som en av dem företar gäller till förmån för den andre, även om den strider mot dennes handlingar. Utredningen har, med hänsyn främst till att gruppföreträdarens behörighet är uteslutande processuell, föreslagit avsteg från denna princip på så sätt att gruppmedlemmens rättegångshandlingar alltid skall ges företräde framför gruppföreträdarens. Det finns emellertid inte tillräckligt tungt vägande skäl för att införa en särreglering. Här skall också beaktas de tillämpningsproblem som, på sätt utredningen beskriver, en sådan reglering skulle kunna ge upphov till vid t.ex. klander av stämmobeslut (se SOU 1994:151, del B, s. 594).

I sammanhanget bör uppmärksammas att gruppmedlemmarna ensamma råder över rätten att förlikas angående sina anspråk, med undantag för en förlikning som käranden träffar för en grupp och som stadfästs av domstol.

Det kan inträffa att icke-gruppmedlemmar vill intervensera i en grupprättegång. I sådant fall bör de allmänna bestämmelserna om intervention i rättegångsbalken tillämpas.

5.6.7 Gruppmedlemmen som bevismedel

Regeringens bedömning: Frågor om gruppmedlemmarnas ställning i bevishänseende bör inte regleras i lagen om grupprättegång.

Utredningens förslag: Utredningen förslår en viss lagreglering i frågan, men gör i övrigt samma bedömningar som regeringen.

Promemorians bedömning överensstämmer i sak med regeringen.

Remissinstanserna: *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Malmö tingsrätt* anser att det behövs en särskild reglering om att gruppmedlemmarna skall behandlas som parter i bevishänseende.

Skälen för regeringens bedömning: Syftet med grupptalan är att enskilda skall få sina anspråk prövade utan att lägga ner tid, arbete eller kostnader på en process. I enlighet med detta är gruppmedlemmar inte parter i en grupprättegång. Önskemålet att gruppmedlemmarna skall kunna förhålla sig passiva i rättegången kan emellertid inte drivas hur långt som helst. Sålunda kan förhör med en gruppmedlem åberopas som bevisning av käranden eller svaranden. Frågan är om gruppmedlemmen i ett sådant fall skall betraktas som vittne eller part. Det är enligt regeringen inte givet att svaret alltid blir det samma. Frågeställningen kan nämligen aktualiseras i flera olika situationer.

Enligt rättegångsbalken är det inget som hindrar att vittnesförhör hålls med en tredje man som omfattas av rättskraften av domstolens avgörande av den sak som vittnesmålet avser. Detta gäller även om personen i fråga har rätt att intervensera självständigt enligt 14 kap. 11 § andra stycket RB. Sker sådan intervention skall däremot vederbörande höras som part. Det ligger nära till hands att anlägga samma synsätt på gruppmedlemmarnas medverkan i processen i bevis syfte. Också gruppmedlemmar är parter först om de intervenserar. I sammanhanget bör emellertid beaktas att en gruppmedlem har en mer omedelbar anknytning till processföremålet än en tredje man som kan intervensera självständigt. Sålunda kan en grupp-

medlem ensam förfoga materiellt över sitt anspråk. Gruppmedlemmarna bör därför kunna behandlas som parter i bevisfrågor, oavsett om de i övrigt intar ställning av parter i målet eller inte.

Det nu sagda avser förhållandet när medlemmen åberopas i bevishänseende angående en omständighet som har betydelse för prövningen av det egna anspråket. Det är inte lika klart om gruppmedlemmen skall höras som part eller vittne angående omständigheter som hänför sig uteslutande till andra medlemmars anspråk. Det bör t.ex. inte uteslutas att en gruppmedlem hörs som vittne i vart fall rörande individuella tvistefrågor som helt saknar betydelse för prövningen av medlemmens eget anspråk. Liknande frågeställningar uppkommer vid subjektiv kumulation av flera mål när en part åberopar förhör med en medpart. Frågan har i sådana fall överlämnats till rättstillämpningen att besvara. Det gäller i viss utsträckning också när det förekommer medtilltalade i brottmål. Regeringen förordar att även frågor om gruppmedlemmarnas ställning i bevishänseende får lösas i praxis allt eftersom de uppkommer.

5.7 Överklagande

5.7.1 Möjligheten att överklaga domar och beslut

Regeringens förslag: Domar och beslut i en grupprättegång skall kunna överklagas i samma utsträckning som avgöranden i en vanlig rättegång. Därutöver skall det finnas särskilda överklagandemöjligheter för domar och beslut som meddelas i en process där det förs en grupptalan.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens, dock att utredningen har föreslagit att en gruppföreträdare inte skall kunna träffa avtal eller göra utfästelse om att inte överklaga en dom.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna har inte haft synpunkter i sak på förslaget i den här delen.

Skälen för regeringens förslag: Enligt rättegångsbalken är en dom överklagbar, om inte annat är föreskrivet. Ett undantag gäller tredsdomar, där rättsmedlet är återvinning. Ett annat undantag är att parterna kan avtala att inte överklaga en dom som meddelas i anledning av en uppkommen tvist eller en framtida tvist som kan härledas till ett visst angivet rättsförhållande, om förlikning om saken är tillåten. I mål rörande mindre värden än ett halvt basbelopp gäller dock inte avtal som ingåtts före tvistens uppkomst. Vid sidan av sådana avtal är det dessutom möjligt för en part att efter domen göra en bindande utfästelse att inte överklaga, om målet är dispositivt.

Överenskommelser som gör domstolsprövningen till ett eninstansförfarande är många gånger ett lämpligt sätt att säkerställa en snabb och billig tvistlösning. Kombinerat med möjligheten enligt 56 kap. 13 § RB att hänskjuta en prejudikatfråga till prövning i Högsta domstolen är avtalet inget hinder mot att rättegången fyller också en rättsbildande funktion. Denna typ av avtal och utfästelser har sitt berättigande också i en grupprättegång. Det kan stå mycket att vinna, inte minst i processekonomiskt hänseende, om man kan få tvistefrågor som rör

många människor på samma eller likartat sätt avgjorda samtidigt genom prövning i endast en instans.

Grupptalanutredningen har uttalat att det skulle strida mot grundprincipen om att kändanden inte har civilrättslig dispositionsrätt över medlemmarnas anspråk att tillåta kändanden att träffa avtal eller göra en utfästelse som hindrar den enskilda medlemmen från att få sitt anspråk prövat i högre instans. Regeringen har förståelse för denna synpunkt, men anser inte att det kan anses ligga utanför kändandens behörighet som processuell representant för gruppmedlemmarna att ingå avtal eller göra utfästelser som begränsar medlemmarnas möjlighet att överklaga. Däremot lär kändanden inte kunna före talans väckande träffa ett sådant avtal. Frågan om kändanden haft fog för att ingå avtal eller göra en utfästelse får bedömas inom ramen för kändandens skyldighet att ta till vara gruppmedlemmarnas bästa. En gruppmedlem kan självklart också på egen hand förbinda sig gentemot motparten att inte överklaga en dom.

Att en dom går att överklaga innebär normalt att fullföljd kan ske omedelbart. Dock gäller i fråga om mellandom att rätten med hänsyn till omständigheterna skall bestämma om domen får överklagas särskilt eller endast i samband med att tingsrättens slutliga avgörande överklagas. Samma överklaganderegeln bör gälla beträffande en s.k. särskild mellandom i en grupprättegång (se avsnitt 5.5.3). En sådan dom kommer oftast att omfatta bara vissa delar av gruppen. Avgörandet av de gemensamma tvistefrågorna blir därmed en slutlig dom för en del av gruppen, medan andra medlemmars rätt blir beroende av utgången av den fortsatta prövningen. Även om rätten bestämmer att domen i den del den villkorats inte får överklagas särskilt bör i sådant fall gälla undantag för det fall någon överklagar domen för eller mot hela gruppen.

I likhet med domar är slutliga beslut möjliga att överklaga, om inte annat är föreskrivet. Det finns anledning att erinra om att beslut att avvisa eller skriva av enstaka käromål som omfattas av en grupptalan är slutliga beslut. Sådana beslut kan överklagas på samma sätt som om det processats enbart om käromålet i fråga. Undantag bör dock göras för avskrivningsbeslut som grundas på en partiell återkallelse av grupptalan, som skett innan tiden för medlems anmälan om att han eller hon önskar att få sitt anspråk prövat genom grupptalan gått till ända. Anledningen till det är att kändanden bör ha möjlighet att i rättegångens inledande skede korrigera talans omfattning så att den på bästa sätt stämmer överens med de särskilda processförutsättningarna för en grupprättegång och de syften och ändamål som bär upp denna rättegångsform. Förbudet mot överklagande ligger i det avseendet i linje med att svaranden inte har rätt till dom vid en sådan återkallelse av talan som åsyftas här.

Under en grupprättegång aktualiseras beslut i olika frågor, både av sådant slag som förekommer i en ordinär process och av för grupprättegången speciell art. Som huvudregel gäller enligt rättegångsbalken för sådana beslut att de får överklagas endast i samband med överklagande av en dom eller ett slutligt beslut, dock att en part, utan att överklaga en dom eller ett slutligt beslut, kan påkalla prövning av ett beslut till bemötande av motpartens ändringsyrkande (se 49 kap. 9 § och 54 kap. 5 § RB). Dessutom finns särskilt föreskrivet att vissa beslut får överklagas särskilt. Också bland de för grupprättegången specifika frågor som kan leda till beslut under rättegången finns sådana som bör kunna

överklagas särskilt. Denna fråga behandlas vidare i författningskommentaren.

5.7.2 Rätt att överklaga m.m.

Regeringens bedömning: Käranden och varje gruppmedlem skall ha rätt att överklaga för en grupps räkning. En gruppmedlem skall dessutom kunna överklaga beträffande sitt eget anspråk. Detta behöver inte regleras särskilt. Inte heller bör det i lag anges vem som har klagorätt över icke-slutliga beslut i en grupprättegång.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens, utom så till vida att gruppmedlemmarnas klagorätt enligt utredningen skall vara subsidiär till kärandens och att frågor om klagorätt skall regleras särskilt i lag.

Remissinstanserna har inte haft synpunkter i sak på utredningens förslag i den här delen.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Malmö tingsrätt* avstyrker förslaget om att en gruppmedlem skall kunna överklaga för hela gruppen med motiveringen att regleringen kompliceras i onödan. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* instämmer i det stora hela med promemorians bedömningar, men menar att frågorna bör regleras i lag. *Stockholms tingsrätt* föredrar förslaget i promemorian framför utredningsförslaget.

Skälen för regeringens bedömning: I detta avsnitt behandlas frågan om kärandens respektive gruppmedlemmarnas rätt att överklaga domar och beslut samt vissa frågor om motpartsställning vid ett överklagande. Det kan dock vara på sin plats att inledningsvis påminna om bestämmelsen i 34 kap. 1 § RB. Enligt den är domstolen skyldig att fortlöpande ta upp frågor om rättegångshinder så snart det finns anledning till det. Bestämmelsen gäller också i hovrätten. Det betyder att hovrätten självmant skall se till att processförutsättningarna för en grupprättegång är uppfyllda. En annan sak är att bedömningen av om processförutsättningarna är uppfyllda eller inte kan bli annorlunda i högre rätt jämfört med hur läget var i underrätten.

När det först gäller kärandens klagorätt ligger det bäst i linje med grupprättegångens syfte och ändamål att begränsa rätten för käranden att överklaga en dom till att avse talan för gruppen. Käranden skall alltså inte kunna överklaga för en enskild medlems räkning. Det bör dock inte krävas att käranden överklagar till förmån för samtliga gruppmedlemmar. Käranden skulle då bli tvungen att överklaga en dom också i delar där en fullföljd framstår som obefogad. Gränslinjen bör i stället lämpligen dras vid att klagorätten knyts an till förutsättningen att talan i hovrätten handläggs som en grupprättegång. Avser överklagandet så få medlemmar att talan lika väl kan föras av dem enskilt uppstår en brist i processförutsättningarna för en grupprättegång. Hur hovrätten skall agera i ett sådant läge behandlas i avsnitt 5.7.3.

Också en gruppmedlem bör kunna, till förmån för hela gruppen, överklaga en dom. Man kan inte bortse från risken att käranden gör en felaktig bedömning av utsikten till ändring i högre rätt eller att käranden

intar en alltför försiktig hållning med hänsyn till personliga ekonomiska överväganden. Rättssäkerhetsskäl, men också praktiska hänsyn, motiverar att en gruppmedlem i sådant fall skall kunna överta grupp-företrädarens roll. Rättegångskostnadsregler, hovrättens kontroll av medlemmens förutsättningar att föra talan för gruppen m.m. motverkar att klagorätten utnyttjas i illojalt eller annars otillbörligt syfte.

Klart är vidare att en gruppmedlem bör kunna begränsa ett överklagande till att gälla enbart det egna anspråket. Gruppmedlemmen kan rimligen inte vara beroende av käranden för att få sitt anspråk prövat i en högre instans.

Utredningen har föreslagit att en gruppmedlems klagorätt skall vara subsidiär i förhållande till kärandens klagorätt eller, om medlemmen klagar enbart för egen räkning, till annans överklagande för gruppens räkning. Även om man kan instämma i de ändamålsskäl som utredningen anför för en sådan ordning, kan dock samma syfte nås utan en särskild lagreglering. Sålunda kvarstår käranden som part fram till dess att målet slutligen är avgjort. Ett överklagande från en gruppmedlem för gruppens räkning skall därför behandlas av den högre instansen som en samtidig begäran om byte av kärande. Och överklagar en gruppmedlem enbart för egen räkning samtidigt som käranden eller någon annan överklagar till förmån för gruppen, bör medlemmens överklagande behandlas på samma sätt som en ansökan om intervention.

Det kan inträffa att flera gruppmedlemmar var för sig överklagar domen för en grupps räkning, utan att käranden överklagar. Avser överklagandena hela avgörandet eller identiska delar av domen eller beslutet bör det inte uppstå några svårigheter för domstolen. Hovrätten kan utse den som är mest lämplig av klagandena att föra talan för gruppen. Inte heller bör det leda till problem om överklagandena avser helt skilda delar av domen. Klagandena kan i sådant fall utses att företräda var sin grupp och målen kan sammanföras i en rättegång. Är det till fördel för gruppens intresse kan hovrätten med tillämpning av reglerna om byte av kärande utse en av klagandena att föra talan för båda grupperna gemensamt.

Samma handlingsmöjlighet har domstolen om överklagandena omfattar delvis samma och delvis olika delar av en dom. Överklagandena bör då ses som en enhet, i överensstämmelse med hur talan förts i tingsrätten. Hovrätten bör därför utse en av klagandena att företräda samtliga gruppmedlemmar som omfattas av överklagandena. Den andra klaganden kan utses att föra talan för en mindre grupp, om det finns behov av det. Om ingen av klagandena är villig att föra talan för andra än dem som omfattas av det egna överklagandet, får rätten med utgångspunkt från de särskilda processförutsättningarna avgöra i vilken utsträckning grupptalan kan föras i högre rätt.

Vad som ovan sagts om överklagande för enskild eller gruppens räkning gäller i tillämplig mån också återvinningstalan samt överklagande av slutliga beslut.

När det gäller icke-slutliga beslut gör utredningen en utförlig genomgång av de speciella beslutsfrågor som kan uppkomma i en grupprättegång (se SOU 1994:151, del B, s. 356–359) och föreslår en särskild lagreglering som anger i vilken omfattning en gruppmedlem har klagorätt över sådana beslut. Frågan om vem som har klagorätt är enligt

rättegångsbalken överlämnad till det praktiska rättslivet att lösa. Någon annan ordning bör inte gälla för nu berörda beslut.

Frågan om vem som är motpart vid olika överklagandesituationer kräver särskilda överväganden. Att svaranden är motpart också i hovrätten, oavsett om domen överklagas för hela gruppens räkning eller enbart av enstaka gruppmedlemmar är klart. Av allmänna processrättsliga regler följer vidare att medlemmar som har intervenerat i lägre rätt kvarstår som intervenienter, om talan fullföljs i de delar som rör dem. Medlemmarna har dock möjlighet att träda ur rättegången som intervenienter, men inte som medlemmar i gruppen.

Mer oklar är motpartsställningen om domen överklagas av svaranden i en del som rör ett begränsat antal medlemmar. Om processförutsättningarna för en grupprättegång är fortsatt uppfyllda skall gruppmedlemmarna företrädas av kändanden som part också i hovrätten. Avser däremot överklagandet en så liten grupp att medlemmarnas anspråk lika väl kan göras gällande genom talan av medlemmarna enskilt utgör det hinder mot en grupprättegång. I sådant fall måste medlemmen själv träda in som part i målet. Utredningen har dock föreslagit att det till skydd för medlemmar som inte anser sig ha resurser eller kraft att gå in i processen själva införs en bestämmelse om att den högre rätten kan besluta att en grupprättegång får fortsätta trots att talan lika väl kan föras av medlemmarna enskilt. Samma ändamål nås emellertid redan genom att högre rätt i sin bedömning av om denna processförutsättning är uppfylld har att beakta i vilken utsträckning gruppmedlemmarna, med hänsyn till kostnadsaspekter och övrigt, kan antas vilja processa aktivt. Som framhållits tidigare kan det förhållandet att en person anmält att han eller hon vill få sitt anspråk prövat genom grupptalan inte tas till intäkt för att medlemmen är beredd att processa individuellt, med bl.a. det kostnadsansvar som då inträder. Att medlemmen inte kan undandra sig att processa i högre rätt bör inte påverka bedömningen.

5.7.3 Avbrytande av grupprättegången i överrätt m.m.

Regeringens förslag: Finner högre rätt att ett överklagande för en grupp skall avvisas eller återkallas ett sådant överklagande, skall rätten lämna parterna och gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om detta inte är uppenbart obehövt. Rätten får i samband därmed ge gruppmedlemmarna möjlighet att inträda som part och föra talan om sin rätt. Förfaller ett överklagande på grund av kändandens (klagandens) utevaro, kan målet återupptas på begäran av en gruppmedlem, även om klaganden saknat laga förfall. Uppkommer behov av att byta ut en kändande som för talan som klagandens motpart i högre rätt, får rätten utse annan lämplig person att föra gruppens talan.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* och *Malmö tingsrätt* har ifrågasatt om högre rätt skall kunna utse vem som helst att föra gruppens talan som klagandens motpart, om det saknas någon lämplig taleberättigad person.

Svea hovrätt anser vidare att ett överklagande inte bör förfalla på grund av kärandens utevaro.

Skälen för regeringens förslag: När käranden eller annan överklagat ett avgörande för gruppens räkning kan det finnas gruppmedlemmar som har avstått från att överklaga för egen del, trots att de vill se överklagandet ändrat. Gruppmedlemmen har nämligen inget att vinna med att själv överklaga. Medlemmens intresse att föra talan i högre rätt tillgodoses genom rätten att intervensera självständigt. Med hänsyn till detta bör finnas en ventil som gör det möjligt för medlemmarna att träda in i processen, om överklagandet för gruppen av någon anledning inte prövas i sak. Det kan vara fråga om att överklagandet skall avvisas eller att överklagandet återkallas. I ett sådant fall kan samma principer tillämpas, som de som gäller om en grupprättegång måste avbrytas vid tingsrätten (se avsnitt 5.5.1). Domstolen skall således kunna underrätta gruppmedlemmarna om det inträffade och därmed ge dem möjlighet att själva träda in i processen eller få till stånd ett byte av part.

En grupprättegång kan vidare upphöra genom att den som överklagat som företrädare för gruppen uteblir från ett sammanträde. I sådant fall förfaller överklagandet. Det finns här inte skäl för ett allmänt undantag för grupprättegångar. Hänsynen till gruppmedlemmarnas intressen kräver dock att påföljden för utevaron utformas så att den inte drabbar medlemmarna på ett oskäligt sätt. Det är här frågan om i huvudsak samma ändamålsöverväganden som diskuterats i avsnittet om påföljd vid kärandens utevaro i tingsrätten (se 5.4.3). En gruppmedlem bör därför ges tillfälle att ansöka om att bli förordnad som ny kärande och få målet återupptaget. Ett alternativ är att medlemmen träder in och för talan enbart om sitt eget anspråk.

För käranden talan som klagandens motpart bör högre rätt ha samma möjlighet som i individuella rättegångar att avgöra målet trots att ena parten har uteblivit. I de allra flesta fall kommer dock utevaron att leda till frågan om byte av kärande. Som grundprincip gäller att endast den som har talerätt kan utses till kärande (se avsnitt 5.6.3). Det är inte alltid det kommer att finnas en sådan lämplig person, som är villig att överta talan. För att rättegången över huvud taget skall kunna fortsätta måste hovrätten då kunna utse någon annan, som uppfyller kraven för uppdraget, att föra gruppens talan.

5.8 Rättegångskostnader

5.8.1 Kostnadsansvar vid tingsrätt

Regeringens förslag: Rättegångsbalkens kostnadsregler för tvistemål skall gälla även i en grupprättegång, vilket innebär att gruppmedlemmar som inte är parter saknar ansvar för rättegångskostnader. Undantag skall dock gälla om gruppmedlemmen av försummelse eller liknande skäl orsakar kostnader. Dessutom skall käranden ur inprocessade medel kunna tillgodogöra sig ersättning för rättegångskostnader som inte blir ersatta av svaranden.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Finansbolagens förening, Företagarnas Riksorganisation* och *Sveriges Försäkringsförbund* anser att gruppmedlemmar skall bära fullt ansvar för rättegångskostnader. Enligt *Svea hovrätt* bör regeln om att käranden ur inprocessade medel skall kunna tillgodogöra sig ersättning för rättegångskostnader utgå. Hovrätten menar att den kan medföra ökad processbenägenhet. *Kristianstads tingsrätt* har framhållit att kostnadsregleringen är komplicerad att tillämpa.

Skälen för regeringens förslag: En grupprättegång kan innebära betydande kostnader för parterna. För käranden kan kostnaderna många gånger bli högre än vid en process enbart för egen räkning. De processekonomiska vinster som en grupprättegång kan generera kommer i första hand svaranden, samhället och de passiva gruppmedlemmarna till godo. Inte minst därför anses frågan om fördelning av ansvaret för rättegångskostnaderna som en av de viktigaste frågorna vid utformningen av regler om grupptalan. Hur man fördelar ansvaret påverkar taleformens användbarhet, effektivitet och ändamålsenlighet.

Det är inte tänkbart att överlasta en större del av ansvaret på svaranden än som följer av kostnadsreglerna i tvistemål i allmänhet. Inte heller bör det ske någon avvikelse från rättegångsbalkens regler angående i vilken omfattning rättegångskostnader skall vara ersättningsgilla. Ersättningen skall alltså fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt (18 kap. 8 § RB).

Att överväga är däremot vilken kostnadsfördelning som skall råda mellan käranden och gruppmedlemmarna. Att det vid en grupptalan uppstår en större obalans mellan rättegångskostnaderna och kärandens eget anspråk än vid en process enbart för egen räkning medför att ribban för när processandet är ekonomiskt försvarbart ligger högre för enskild grupptalan än för en individuell talan. Emellertid är en grundläggande tanke med grupptalan att gruppmedlemmarna kan få sina anspråk rättsligt prövade utan egna ekonomiska uppostringar. Detta är en så viktig princip att det inte kan komma i fråga att göra avsteg från den annat än i mycket speciella fall.

Ett sådant undantagsfall är att en gruppmedlem förorsakat onödig rättegång eller orsakat rättegångskostnader genom annan vårdslöshet eller försumlighet. Medlemmen kanske har förtigit en viktig omständighet för käranden eller lämnar falska och oriktiga uppgifter till denne. Medlemmen bör då förpliktas att betala inte bara motpartens utan också kärandens kostnader.

En annan speciell situation föreligger om käranden vinner målet, men svaranden saknar medel att betala kärandens rättegångskostnader. Samtidigt kan det finnas t.ex. försäkringsersättning som helt eller delvis täcker svarandens ersättningsskyldighet till gruppmedlemmarna. Det är då inte rimligt att käranden ensam skall bära den ekonomiska förlusten. Rättsviseskäl talar för att kostnaden kan fördelas på hela gruppen genom att käranden får tillgodogöra sig sina rättegångskostnader ur de inprocessade medel som tillförs gruppen. En sådan ordning överensstämmer med hur kostnadsfrågan är löst på andra områden där någon

processar för ett kollektivs räkning, se bl.a. 15 kap. 9 § aktiebolagslagen (1975:1385) och 4 kap. 20 § konkurslagen (1987:672). Gruppmedlemmarna hamnar därmed i samma läge som om de hade processat för egen räkning. På motsvarande sätt bör gruppmedlemmar genom att inprocessade medel tas i anspråk bidra till den merersättning som kärandens ombud är berättigad till på grund av ett s.k. riskavtal (se avsnitt 5.8.3). Varje gruppmedlem skall dock inte vara skyldig att bidra till större del av kostnaderna än som belöper på medlemmen och med mer än vad som tillförts honom eller henne genom processen.

Vid förbuds- och fastställsetalan tillförs gruppen inte några medel som kan tas i anspråk för att täcka rättegångskostnaderna. Visserligen blir en framgångsrik talan också i dessa fall till nytta för gruppmedlemmarna. Det finns emellertid både praktiska och principiella skäl mot att övervältra en del av kostnadsansvaret på dem. Inte minst strider en sådan princip mot den grundläggande tanken att gruppmedlemmarna skall få sina anspråk prövade utan att tvingas till direkta ekonomiska utgifter. Möjligheten att täcka gruppföreträdarens rättegångskostnader genom bidrag från gruppmedlemmarna skall därför begränsas till sådana fall där rättegången får till följd att svaranden skall betala ett penningbelopp till medlemmarna.

När det gäller gruppmedlemmar som intervenerar får dessa ställning som parter i målet. Med avseende på rättegångskostnaderna innebär detta att gruppmedlemmen dels har rätt till ersättning av gruppens motpart för sina egna kostnader, dels riskerar att svara solidariskt med käranden och andra intervenienter för motpartens rättegångskostnader. Här ligger ingen skillnad mot hur kostnadsansvaret är utformat då en person är part i en rättegång där flera käromål kumulerats.

5.8.2 Rättegångskostnader i högre rätt

Regeringens förslag: I mål som överklagas skall allmänna bestämmelser om rättegångskostnadsansvar tillämpas, med följande undantag. En gruppmedlem som överklagar för en grupp, skall inte kunna förpliktas att betala svarandens kostnader, som uppkommit i lägre rätt. Om svaranden överklagar och rätten utser en annan person än den som har talerätt att i stället för käranden föra gruppens talan, skall den ursprunglige käranden ändå svara för rättegångskostnader, som uppkommer därefter. Överklagar svaranden endast i förhållande till enskilda gruppmedlemmar, skall käranden svara för rättegångskostnader i lägre rätt.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Justitiekanslern* och *Svea hovrätt* menar att det inte framstår som rimligt att en utbytt gruppföreträdare kan bli ersättningskyldig för rättegångskostnader avseende tiden efter bytet. Hovrätten vänder sig också mot regeln om att den som övertagit kärandens talan i högre rätt inte svarar för kostnaderna i den lägre rätten. Enligt hovrätten riskerar den att öka antalet omotiverade överklaganden.

Skälen för regeringens förslag: Enligt 18 kap. 15 § RB skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i högre rätt bestämmas med

hänsyn till rättegången där. Det betyder att kostnadsansvaret skall fördelas med utgångspunkt från den högre rättens avgörande i jämförelse med de yrkanden som parterna haft där. Dessutom skall utgången av hovrättens prövning styra fördelningen av ansvaret för kostnaderna vid tingsrätten. Dessa bestämmelser kräver vissa modifieringar i en grupprättegång, med hänsyn till det speciella förhållande i kostnads-hänseende som gäller med avseende på käranden och passiva gruppmedlemmar.

Som framgår av avsnitt 5.7.2 kan en gruppmedlem överklaga ett avgörande för en grupp och följaktligen överta kärandens roll. Den som varit kärande bör rimligen inte göras ansvarig för rättegångskostnader i anledning av överklagandet. Å andra sidan bör inte klaganden riskera att bli ersättningsskyldig för kostnader som gruppens motpart fått sig tillerkända i underinstansen.

En annan situation som kräver särskilda överväganden är att svaranden överklagar mot gruppen eller mot en medlem i denna. Vid ett överklagande mot en grupp kan det, som anförs i avsnitt 5.7.3, uppkomma fråga om att byta ut käranden mot någon annan att företräda gruppen. Det kan i ett sådant fall saknas en medlem eller någon annan som har talerätt som är lämplig och villig att ta på sig uppgiften att processa för gruppen, med det kostnadsansvar detta kan medföra. Högre rätt kan då utse någon annan att föra gruppens talan. Den som på detta sätt förordnas att representera gruppen kan inte påläggas ett rättegångskostnadsansvar, utöver den ersättningsskyldighet som kan uppkomma på grund av försumlig processföring och dylikt. Det kan inte heller komma i fråga att låta de passiva gruppmedlemmarna inträda som betalningsansvariga. I stället bör käranden fortsätta att bära kostnadsansvaret. En sådan lösning innebär inte någon egentlig skillnad för käranden jämfört med en vanlig rättegång. Ingen som väckt talan kan motsätta sig att vara svarandens motpart i högre rätt, om denne klagat.

Begränsar svaranden ett överklagande till att gälla enbart vissa gruppmedlemmar skall beaktas att passiva medlemmar enligt huvudregeln inte kan åläggas ansvar för rättegångskostnader som har uppkommit i grupprättegången. Undantag gäller, som behandlas i avsnitt 5.7.1, endast för det fall gruppmedlemmen av försummelse eller liknande skäl orsakar kostnader. Följaktligen kan det inte bli fråga om att låta en gruppmedlem, som blir klagandens motpart i högre rätt, utge ersättning till gruppens motpart för kostnader som hänför sig till underinstansen. Vill svaranden i ett sådant fall av någon anledning få till stånd en ändring av underrättens avgörande i kostnadsdelen bör han eller hon därför överklaga det beslutet särskilt. Detta gäller självklart också om svaranden vill få nedsatt sin egen betalningsskyldighet gentemot käranden. I båda dessa fall kommer den som fört talan som kärande vid tingsrätten att vara svarandens motpart i högre rätt i kostnadsfrågan.

5.8.3 Riskavtal m.m.

Regeringens förslag: Den som vill väcka grupptalan skall kunna träffa avtal med en advokat om att arvodet skall bestämmas med hänsyn till utgången av tvisten (s.k. riskavtal). Ett sådant avtal skall dock kunna åberopas mot gruppmedlemmarna endast om det har godkänts av en domstol eller av Rättshjälpsmyndigheten.

Arvode enligt ett riskavtal skall vara skäligt med hänsyn till

- uppdragets art och omfattning,
- den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med,
- den tid som har lagts ned på uppdraget,
- tvisteföremålets värde och
- den ekonomiska risk som avtalet har inneburit för ombudet och huvudmannen.

Utredningens förslag överensstämmer i sak med regeringens. **Promemorians förslag** överensstämmer helt med regeringens.

Remissinstanserna: Ett antal remissinstanser har ställt sig tveksamma till eller motsatt sig införandet av regler om riskavtal, bl.a. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Stockholms tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt*, *Kristianstads tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Domstolsverket*, *Marknadsdomstolen*, *Handelshögskolan i Stockholm*, *Svenska Bankföreningen*, *Finansbolagens Förening*, *Svensk Handel*, *Föreningen Svenskt Näringsliv* och *Sveriges Försäkringsförbund*. Enligt *Svea hovrätt* finns det skäl att ifrågasätta om käranden skall kunna åtnjuta rättshjälp sedan riskavtal slutits och godkänts.

Sveriges advokatsamfund är positivt till regler om riskavtal. Enligt samfundet strider riskavtal i den föreslagna utformningen inte mot god advokatsed. Samfundet har vidare anfört att riskavtal inte utgör någon genomgripande nyhet – ersättning som beror på utgången av en process förekommer redan. Såsom promemorians förslag utformats finns det enligt *Finansinspektionens* uppfattning inte längre några bärande argument för att motsätta sig en möjlighet att upprätta s.k. riskavtal. Även *Villaägarnas Riksförbund* tillstyrker förslaget i denna del.

Skälen för regeringens förslag

Finansiering av grupptalan genom fonder?

Några av remissinstanserna har berört frågan om finansiering av grupptalan genom särskilda fonder. En sådan modell förespråkas av *Kristianstads tingsrätt* och *Göteborgs tingsrätt* framför t.ex. riskavtal.

Att samhället ger ekonomiskt stöd till personer som vill inleda en rättegång är en viktig del i arbetet för att garantera medborgarna ett reellt rättsskydd (access to justice). I det sammanhanget spelar den rättshjälp som tillhandahålls av det allmänna en betydelsefull roll, genom att den reducerar verkan av att människor har olika ekonomiska förutsättningar att bekosta ett rättsligt förfarande för att få igenom sin rätt. Rättshjälp kan inte beviljas juridiska personer, vilket innebär att organisationstalan inte kan finansieras genom rättshjälp. Rättshjälpen kan dock ha en uppgift att fylla när det gäller att underlätta tillkomsten av enskild grupptalan.

Här bör också nämnas den betydelse rättsskyddsförsäkringar har som ekonomisk bas för en rättegång. En rättsskyddsförsäkring skall tas i anspråk i första hand om den omfattar den aktuella tvisten. Försäkringskyddet täcker inte bara den försäkrades egna kostnader utan också ett eventuellt ersättningsansvar för motpartens rättegångskostnader. Försäkringskyddet har därför betydelse för den som överväger att ta på sig uppdraget att föra en grupptalan. Som *Finansinspektionen* och *Sveriges Försäkringsförbund* framhåller kan det emellertid inte bli tal om att låta försäkringsfrågan bli avgörande för grupptalans effektivitet som processform.

Att finansiera grupptalan genom offentliga fonder har de fördelarna att finansiering dels är allmän, dels omfattar också en vinnande motparts rättegångskostnader. Å andra sidan finns det principiella aspekter på att staten på detta sätt garanterar ena partens ekonomiska åtaganden i en rättegång. Regeringens förslag till lag om grupprättegång bygger på en pluralistisk syn och öppnar för både enskild grupptalan, organisations-talan och offentlig grupptalan. Ett antagande som ligger nära till hands är att enskild grupptalan främst kommer att användas för att säkerställa kompensation till gruppmedlemmarna (rättegångens reparativa funktion) medan offentlig grupptalan i första hand kommer i fråga när det finns behov av handlingsdirigering eller prejudikatbildning (processens preventiva och rättsutvecklande roll). Organisationstalan kommer att fungera som ett mellanting, användbar för att tillgodose både enskilda och allmänna intressen.

Också en offentlig grupptalan kommer att angå enskildas rätt, eftersom talan skall avse individuella anspråk som är gemensamma eller likartade för många människor. Det innebär att staten genom att föra offentlig grupptalan subventionerar genomdrivandet av gruppmedlemmarnas rätt, även om talans väckande grundas på samhällsviktiga överväganden. Att härutöver genom inrättandet av särskilda fonder öka det allmännas ekonomiska engagemang för att enskilda människor skall få igenom materiellt berättigade anspråk kan för närvarande inte anses motiverat.

I dessa överväganden skall även beaktas att det, som utredningen framhåller, finns privata lösningar på hur kärandens kostnadsrisk kan minskas. Utredningen föreslår här regler om s.k. riskavtal.

För- och nackdelar med riskavtal

Med ett riskavtal menas en överenskommelse mellan ombudet och klienten som gör ombudets rätt till arvode helt eller delvis beroende av det resultat klienten uppnår i ärendet.

En fördel med riskavtal är att de ger ökade möjligheter för de största advokatbyråerna att ta sig an en grupptalan. Genom ett riskavtal garanteras ombudet en högre ersättning än normalt, om grupptalan lyckas. Vid motsatt utgång innebär visserligen uppdraget en förlust för ombudet. Sannolikheten för bifall till talan är emellertid något som kan beaktas när ombudet överväger att åta sig uppdraget. Kombinationen av riskavtal och grupptalan kan således göra det intressant för advokater att medverka även i processer om förhållandevis små anspråk.

Som *Sveriges advokatsamfund* framhåller får riskavtal i den utformning som utredningen föreslagit anses stå i överensstämmelse med god

advokatsed. Det innebär dock inte att det saknas argument mot att sådana avtal tillåts. Några av remissinstanserna har framfört farhågor om att riskavtal ger upphov till onödiga och spekulativa rättegångar eller medför en osund konkurrens mellan advokater. Farhågorna är dock kraftigt överdrivna. Riskavtalen torde snarare fungera som ytterligare ett skydd mot missbruk av rättegångsformen. En enskild grupptalan kan innebära en stor kostnadsrisk för käranden. Det kan antas att ett riskavtal många gånger blir en förutsättning för en enskild att föra en grupptalan. Men det är inte sannolikt att en advokat åtar sig att driva en process som inte är välgrundad när han eller hon riskerar att få ingen eller endast låg ersättning för sitt arbete.

Däremot bör man inte helt avfärda risken för intressekonflikter mellan ombudet och klienten, t.ex. rörande frågan om ett förlikningsbud skall accepteras eller inte. Det finns emellertid ingen anledning att tro att ombud kommer att sätta sina egna intressen framför klienternas. Eftersom riskavtal endast skall kunna träffas med advokater kan lämpliga åtgärder vidtas inom ramen för det tillsynsansvar som advokatsamfundet har. Även om det finns anledning att se allvarligt på vissa av de sakskäl som kan anföras mot riskavtal väger enligt regeringen de omständigheter som talar för avtalsformen tyngre, om tillämpningsområdet begränsas och arvodessystemet innehåller en kontrollfunktion.

En i sistnämnda hänseende väsentlig fråga är riskavtalets konstruktion och hur arvodet skall bestämmas.

Riskavtalets konstruktion

För att utgöra ett riskavtal skall avtalet innebära att ombudet vid en processförlust får ingen eller låg ersättning, medan han eller hon får extra mycket betalt om talan bifalls. I riskavtalet bör alltid anges vilken ersättning för arvode ombudet skall erhålla för det fall talan misslyckas helt respektive får fullt bifall. Arvodet kan lämpligen anges i procentsatser av ett normalarvode. Det kan i vissa fall vara lämpligt att uttryckligen ange ett normalarvode per timme, för att underlätta en bedömning av skäligheten i avtalet. Vilket arvode som kan vara skäligt i olika situationer får avgöras med hänsyn till framför allt den risk ombudet tar genom avtalet. Det kan inte rekommenderas att i avtalet uttryckligen laborera med ytterligare procentsatser än dem som skall gälla vid helt ogillande respektive fullt bifall.

Ett riskavtal kan aktualiseras också i mål där käranden har rättshjälp. I sådana fall bör den timkostnadsnorm som gäller för ersättning för arbete enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:1619) utgöra en utgångspunkt för normalarvodet. Detsamma bör även kunna gälla när ersättning betalas av en rättsskyddsförsäkring. Det finns dock inget som hindrar att det även i dessa fall i riskavtalet anges en annan timersättning som normalarvode (jfr 27 § första stycket tredje meningen rättshjälpslagen). Det kan t.ex. ske om ombudet vanligtvis debiterar en högre timersättning och en sådan framstår som rimlig med hänsyn till ombudets omkostnader för personal, lokal osv. eller om målets svårighetsgrad motiverar det.

Domstolen kan ställas inför bedömningen av riskavtal dels om käranden i en pågående rättegång – eller inför en sådan – yrkar att ett

riskavtal skall godkännas, dels om det blir aktuellt att pröva frågan om slutlig ersättning till ombudet enligt ett riskavtal.

Godkännande av riskavtal

Ett riskavtal har till syfte att ekonomiskt avlasta käranden. En svarande som förlorar målet skall därför inte förpliktas att betala mer av kärandens rättegångskostnader än som varit fallet om ett riskavtal inte funnits. Samtidigt är det inte rimligt att käranden ensam skall bära merkostnaden. Denna bör i stället fördelas på alla som haft nytta av processens utgång. För att inte komma i strid med grundtanken på frånvaron av rättegångskostnadsansvar för passiva gruppmedlemmar kan detta emellertid komma i fråga endast när grupptalan förs om att erhålla en ekonomisk prestation från svaranden. Mot den här bakgrunden bör ett riskavtal inte vara gällande mot gruppmedlemmarna om det inte har godkänts av en domstol eller Rättshjälpsmyndigheten. Gruppmedlemmarna bör ges ett skydd mot oskäliga eller på annat sätt för dem särskilt ogynnsamma avtalsvillkor. Riskavtal bör därför vidare ha upprättats skriftligt för att kunna åberopas mot gruppens medlemmar. Däremot bör inga särskilda krav på form eller godkännande av rätten ställas upp för att ett riskavtal skall gälla mellan huvudmannen och ombudet.

Ett riskavtal bör godkännas endast om avtalet är skäligt med hänsyn till sakens beskaffenhet. En naturlig utgångspunkt bör vara att den förhöjning av ersättningen som enligt riskavtalet skall utgå ligger inom ramen för vad som kan antas vara ett skäligt arvode när arvodet slutligen skall bestämmas enligt den särskilda regeln om detta. Viktiga faktorer vid bedömningen av riskavtalets skälighet är således tvistfrågornas komplexitet, processföremålets värde och den risk som ombudet kan sägas ta genom att få mindre betalt om talan misslyckas (se författningskommentaren, avsnitt 11.1).

Hovrätten över Skåne och Blekinge har ifrågasatt förslaget i promemorian att ett beslut av Rättshjälpsmyndigheten om godkännande av riskavtal skall anses som ett beslut av tingsrätt och överklagas till Svea hovrätt. Har Rättshjälpsmyndigheten beviljat rättshjälp är den väl insatt i ärendet. Det är enligt regeringens mening därför lämpligt att myndigheten även fattar beslut om godkännande av ett riskavtal. Sådana beslut måste dock antas bli sällan förekommande. För att tillgodose intresset av ledning för rättstillämpningen bör Rättshjälpsmyndighetens beslut överklagas till en hovrätt som kan antas få viss erfarenhet av att bedöma riskavtal i grupprättegångar.

Slutlig ersättning enligt ett riskavtal

Det kan bli aktuellt att pröva frågan om slutlig ersättning till ombudet enligt ett riskavtal i olika situationer. Ett fall är när käranden ur inprocessade medel vill tillgodogöra sig ersättning för rättegångskostnader som inte blir ersatta av svaranden (se avsnitt 5.8.1) och ett annat är om det uppstår en tvist om arvodet mellan käranden och ombudet. Frågan om slutlig ersättning enligt ett riskavtal skall vidare prövas i de fall ersättningen skall utgå ur allmänna medel.

När arvode enligt ett riskavtal skall bestämmas måste domstolen först avgöra vad som är ett skäligt normalarvode för det utförda uppdraget. Det första ledet i bedömningen går således till som vanligt vid arvodesfrågor. Eftersom gruppens motpart inte i något fall riskerar att behöva betala högre ersättning än som motsvarar ett skäligt arvode enligt 18 kap. 8 § RB (ett normalarvode) måste en sådan prövning ändå göras i de fall frågan om ansvar för kändens rättegångskostnader är aktuell. Domstolen har därefter att bestämma om arvodet skall höjas eller sänkas i förhållande till normalersättningen och att fastställa arvodesbeloppet.

I de fall det finns ett godkänt riskavtal där ett normalarvode – en normal timersättningsnivå – finns angivet bör domstolen ta hänsyn till detta. Domstolen är dock inte bunden av denna nivå. Målet kan ju visa sig ha varit mer eller mindre komplicerat än som förutsågs. Ombudet kan vidare visa sig ha varit mer eller mindre skickligt än som tidigare antogs när avtalet godkändes.

Vilket arvode som skall utgå i olika situationer, utöver normalarvodet, får bestämmas med hänsyn till framför allt den risk ombudet har tagit genom avtalet. Utgångspunkten bör vara att de arvodesnivåer (lämpligen angivna genom procentsatser) som bestämts i avtalet skall gälla. De arvodesnivåer som fastställts i avtalet kan dock någon gång visa sig inte rätt beskriva de verkliga förhållandena. Rättegången kan ha utvecklats på ett sätt som ombudet eller domstolen inte kunnat förutse. Arvodet bör då kunna justeras i förhållande till avtalet, inom ramen för de högsta respektive lägsta nivåer som anges i avtalet. Bifalls gruppföreträdarens talan endast delvis bör rätten med hänsyn till omständigheterna bestämma vilket arvode ombudet skall ha, med utgångspunkt från normalarvodet och de avvikelser därför som avtalet anger vid fullt bifall respektive helt ogillande.

Provisionsarvode

Ett riskavtal av den typ som förordas här avviker från det som brukar kallas provisionsarvode. En överenskommelse om provisionsarvode innebär att ombudet får en viss procentsats, t.ex. 30 procent, av inprocessade medel. En sådan konstruktion medför en helt annan fara för intressekonflikter mellan ombudet och klienten än modellen med riskavtal. Som ett exempel kan nämnas att ett provisionsarvode kan locka ombudet att sträva efter en snabb förlikning, som ger ombudet hög timavkastning på sitt arbete, trots att det ligger i klientens intresse att få målet prövat i sak av domstol.

5.9 Underrättelser till gruppmedlemmarna

Regeringens förslag: Domstolen skall i särskilt angivna fall skicka underrättelser till gruppmedlemmarna. Därutöver skall underrättelse ske till en berörd gruppmedlem om förhållanden som har betydelse för medlemmen. En underrättelse behöver dock inte lämnas när det är obehövt med hänsyn till gruppmedlemmens behov av uppgiften för att kunna bevaka sin rätt. Underrättelse skall ske på det sätt domstolen finner lämpligt. Rätten får förelägga en part att ombesörja underrättelsen, om detta har betydande fördelar för handläggningen. Parten har i ett sådant fall rätt till ersättning av allmänna medel för kostnader.

Utredningens förslag överensstämmer i sak med regeringens, dock att utredningens förslag saknar regler om att underrättelse skall kunna ombesörjas av en part.

Remissinstanserna: *Stockholms tingsrätt* har ifrågasatt rättens underrättelseskyldighet och pekat på kändans skyldighet att på begäran lämna upplysningar till gruppmedlemmarna.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Stockholms tingsrätt* anser att det är förbättring i förhållande till utredningens förslag att en underrättelse ska kunna ombesörjas av part, men vidhåller att underrättelser till gruppmedlemmarna i princip bör gå genom kändan. *Göteborgs tingsrätt* och *Östersunds tingsrätt* är tveksamma till lämplighetsprövningarna i samband med underrättelseförfarandet. Även *Hovrätten över Skåne och Blekinge* önskar tydligare riktlinjer för underrättelseskyldigheten och menar vidare att en underrättelse om inledande av en grupprättegång bör delges gruppmedlemmarna. *Domstolsverket* anser att det finns en risk att domstolarna kommer att delge fler underrättelser än vad som är nödvändigt. *Malmö tingsrätt* avstyrker förslaget att svaranden skall kunna åläggas att ombesörja underrättelser till gruppmedlemmarna. Det gör också *Svensk Handel*, *Föreningen Svenskt Näringsliv* och *Sveriges Försäkringsförbund*, vilka menar att en underrättelseskyldighet skulle vara ett allvarligt ingrepp i friheten att själv bestämma över information till sina kunder.

Skälen för regeringens förslag: Genom det som har sagts i tidigare avsnitt framgår att domstolen på grund av uttryckliga bestämmelser i lagen om grupprättegång kommer att vara skyldig att underrätta gruppmedlemmarna om att en grupprättegång har inletts och om en sådan skall avbrytas. Gruppmedlemmarna skall vidare lämnas tillfälle att yttra sig innan rätten fattar beslut om att förordna någon vid sidan av kändan att föra talan för en undergrupp.

Självklart skall också varje gruppmedlem underrättas om innehållet i domar och slutliga beslut som angår medlemmens rätt samt om en förlikning som begärs stadfäst. Det finns också andra än de här uppräknade händelserna som bör föranleda domstolen att regelmässigt verkställa en underrättelse till de passiva medlemmarna. Sålunda bör medlemmarna informeras om kändan har anlitat ett nytt ombud, om medgivanden och eftergifter som kändan gör, om förekomsten av riskavtal samt om överklaganden.

Även andra beslut och åtgärder av domstolen under rättegången kommer ibland att vara av sådant intresse för gruppmedlemmarna att de bör få kännedom om dem. Det kan vara motiverat att underrätta gruppmedlemmarna om det har beviljats en säkerhetsåtgärd enligt 15 kap. RB, om domstolen har medgett undantag från ombuds- eller advokattvånget, om en sammanfattning enligt 42 kap. 16 § RB, om när sammanträden skall hållas, om den tidsplan som gäller för processen och om andra handläggningsfrågor.

Det är inte praktiskt görligt eller lämpligt att i lagtext ange exakt i vilka situationer gruppmedlemmarna skall underrättas. En sådan bestämmelse skulle bli svåröverskådlig och riskera att låsa fast rättstillämpningen på ett olyckligt sätt. I stället anser regeringen att det i lagen bör införas en bestämmelse om att gruppmedlemmar skall underrättas om förhållanden som har betydelse för medlemmen. En underrättelse skall dock inte behöva lämnas om det är obehövt med hänsyn till gruppmedlemmens behov av uppgiften för att kunna bevaka sin rätt.

Meddelanden från domstolen till parter eller andra i en tvistemålsprocess sker antingen formlöst (genom t.ex. brev eller telefonsamtal) eller genom delgivning. Enligt 33 kap. 2 § RB skall delgivning användas om det är särskilt föreskrivet, om det med hänsyn till syftet med bestämmelsen om underrättelse framgår att delgivning bör ske eller om det är påkallat med hänsyn till omständigheterna. Bestämmelsen kommer att vara tillämplig också i en grupprättegång. Den innebär att domstolen i varje enskilt fall måste pröva om delgivning är nödvändig eller om underrättelsen kan lämnas formlöst. En väsentlig faktor att beakta i sammanhanget är hur viktigt det är för domstolen att ha ett bevis för att underrättelsen verkligen kommit fram till mottagaren (jfr prop. 1990/91:11 s. 52).

Det är varken möjligt eller lämpligt att lagstiftningsvis ge detaljerade riktlinjer för i vilka fall delgivning bör användas i en grupprättegång vid underrättelse till passiva gruppmedlemmar. Som en generell riktlinje bör dock gälla att delgivning regelmässigt bör ske om underrättelsen innefattar att medlemmen skall fullgöra något i rättegången och underlåtenhet att göra det är sanktionerad på något sätt. Ett exempel på ett sådant meddelande är en kallelse till en passiv gruppmedlem som skall höras i bevissyfte. En medlems passivitet efter en sådan anmaning kommer normalt att tolkas till medlemmens nackdel i bevishänseende (se 35 kap. 4 § RB), om rätten inte anser att medlemmens utevaro är hinder mot huvudförhandling. Å andra sidan bör domstolen kunna vara sparsam med att använda delgivning när underrättelsen inte är förknippad med någon sådan direkt rättsföljd för medlemmen. Några exempel på den typen av underrättelser är meddelanden i fråga om en sammanfattning enligt 42 kap. 16 § RB, byte av ombud, beviljande av säkerhetsåtgärder och olika handläggningsåtgärder.

Hur delgivning skall gå till framgår av bestämmelser i delgivningslagen (1970:428). Man kan grovt dela in de delgivningsformer lagen anvisar i två kategorier: 1) delgivning med en bestämd person och 2) delgivning med en obestämd krets eller ett stort antal personer. Till den förstnämnda kategorin är att hänföra delgivningsformerna ordinär delgivning, särskild postdelgivning, telefondelgivning och stämningsmannadelgivning. Delgivning som riktar sig till ett obestämt eller stort

antal personer sker främst genom kungörelse. Man bör inte bortse från något av alternativen som en möjlig delgivningsform i en grupprättegång. Vilken av formerna som bör väljas i det enskilda fallet får bero på omständigheter som syftet med underrättelsen, vilken typ av anspråk talan rör, antalet gruppmedlemmar, gruppens geografiska spridning och tillgången till enkla och rationella informationsvägar. Det är inte görligt att genom lagtext eller motivuttalanden binda domstolarna vid en viss delgivningsform i en bestämd underrättelsesituation. Den frågan avgörs bäst av domstolen med hänsyn till omständigheterna i varje enskilt fall. Som ett mer principiellt påpekande bör dock framhållas att grupprättegångar får antas ge större utrymme för delgivning genom kungörelse än som är fallet i en individuell process, när det gäller delgivning med passiva gruppmedlemmar.

Utredningen har i det sammanhanget föreslagit att 16 § delgivningslagen kompletteras med en uttrycklig anvisning om att domstolen vid bedömning av om kungörelsedelgivning får användas skall väga in förhållandet mellan delgivningskostnaderna och det värde som rättegången rör för varje enskild gruppmedlem. Regeringen anser att domstolen bör kunna göra detta övervägande utan någon författningsändring.

Sammanfattningsvis anser regeringen alltså att underrättelserna enligt lagen om grupprättegång inte kräver några särskilda bestämmelser om delgivning.

När en underrättelse skall ske formlöst kan rätten fritt välja meddelandeform. Domstolen kan sålunda besluta att varje gruppmedlem skall informeras personligen, att underrättelse skall ske genom anslag hos rätten eller i annan form eller att informationen skall ges genom en kombination av dessa sätt.

I motsats till utredningen föreslår regeringen inte att underrättelsen till gruppmedlemmarna om att en grupprättegång har inletts skall delges dem. I och med att grupptalan kommer att omfatta endast de medlemmar som anmäler detta till domstolen föreligger inte samma rättssäkerhetsskäl att delge underrättelsen som då medlemskapet uppkommer genom medlemmens passivitet. Emellertid är det viktigt att alla medlemmar ges möjlighet att ta ställning till om deras anspråk skall prövas genom den väckta grupptalan och inkomma med en anmälan.

Särskilt när det gäller konsumentanspråk kan grupptalan förväntas avse anspråk som har sin grund i ett fortlöpande rättsförhållande mellan gruppmedlemmarna och svaranden. Det kan t.ex. röra sig om återfående av en felaktigt uttagen avgift i anslutning till ett prenumerationsavtal som löper tills vidare. I sådana fall förekommer regelbundet fakturering eller liknande korrespondens mellan svaranden och prenumeranterna (gruppmedlemmarna). Underrättelse om att en grupptalan väckts kan då tänkas enklast och billigast ske i samband med t.ex. faktureringen.

För att ge möjlighet för domstolen att välja den enklaste och mest kostnadseffektiva underrättelseformen föreslås att domstolen skall ges möjlighet att förelägga en part att ombesörja en underrättelse till gruppmedlemmarna. Domstolen skall då i den utsträckning domstolen anser nödvändig och lämplig ge anvisningar om innehållet i och formen för underrättelsen. Regeringen vill understryka att det är fråga om att utnyttja redan etablerade kommunikationsvägar och inte att ålägga parten något

betungande uppdrag. Det kan naturligtvis inte uteslutas att ett föreläggande om underrättelse kan vara lämpligt även efter det att t.ex. ett avtalsförhållande redan har upphört. Merkostnaden för underrättelsen bekostas av det allmänna.

Det kan nämnas att bestämmelser av motsvarande slag finns i lagstiftningen om class actions i Australien och Ontario, Kanada.

5.10 Bestämmande och fördelning av ersättning

Regeringens bedömning: Nya regler om bestämmande och fördelning av ersättning bör inte läggas fram.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att domstolen i en grupprättegång skall kunna döma ut ett belopp motsvarande gruppmedlemmarnas sammanlagda anspråk, vilket skall fördelas mellan medlemmarna enligt ett särskilt efterföljande förfarande.

Remissinstanserna: Flera remissinstanser har ställt sig tveksamma eller avvisande till förslaget och har ansett att det kan få negativa inverknings på den materiella skadeståndsrätten. Sådana synpunkter har framförts av *Malmö tingsrätt*, *Marknadsdomstolen*, *Industriförbundet*, *Svenska Bankföreningen* och *Sveriges Försäkringsförbund*.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Hovrätten för Västra Sverige*, *Moderatkvinnorna*, *Svensk Handel* och *Föreningen Svenskt Näringsliv* befarar att redan införandet av en lag om grupprättegång kommer att påverka den materiella skadeståndsrätten genom framförallt schabloniserade bedömningar. *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, däremot, beklagar att man i promemorian har avstått från att lägga fram förslag om att domstolen kan döma ut en ackumulerad ersättning, att fördelas mellan gruppmedlemmarna genom ett särskilt utbetalningsförfarande där svaranden inte behöver medverka.

Skälen för regeringens bedömning: Grupptalan som processform kan bl.a. användas för att driva genom ekonomiska ersättningskrav, som grundas på samma eller likartade omständigheter. Det kan vara fråga om ersättning enligt ett standardkontrakt eller fel på en standardvara eller skadestånd i anledning av en massolycka.

Att i sådana fall konstatera om en viss person har rätt till ersättning kan kräva att man tar ställning till en rad omständigheter som är speciella för denna person. Det kan i ett skadeståndsmål t.ex. gälla frågan om det föreligger adekvat kausalitet mellan handlandet och skadan, om inverkan av konkurrerande skadeorsaker, om medvållande eller om det föreligger samtycke eller någon annan ansvarsfrihetsgrund. I ett köprättsligt mål kan en säljare invända och hävda att köparen känt till att varan inte helt överensstämde med uttalanden i marknadsföringen eller att det på annat sätt inte brustit i avtalsförutsättningarna eller att köparen inte reklamerat felet i tid.

Många gånger kan denna typ av individuella rättsfakta prövas av domstolen på grundval av bevisning som är gemensam för hela gruppen. I andra fall kommer den särskilda bevisning som krävs att vara av mindre omfattning och lätt tillgänglig, varför medlemmen inte behöver agera

själv. Bevisningen kan efterforskas och åberopas av den som för talan för gruppen utan alltför stora besvär och kostnader. Ibland kommer dock handläggningen av tvistefrågorna sannolikt att kräva att medlemmen själv tar aktiv del i målet. Behovet av och formerna för medlemmens medverkan får i så fall prövas på samma sätt som beträffande andra individuella omständigheter.

Man kan vidare förvänta att det i många grupptalansituationer inte kommer att innebära några större problem att beräkna vad var och en av gruppmedlemmarna skall erhålla i ersättning. I flera fall kommer anspråken att vara identiska eller lätt fastställbara. Som exempel kan nämnas talan om återbetalning av felaktigt erlagda fakturaavgifter. Det torde då inte bli särskilt svårt att slå fast hur stort belopp som skall återbetalas till varje medlem. I andra fall utgår de materiella ersättningsbestämmelserna från att ersättning kan beräknas på objektiva grunder. Så gäller t.ex. att beräkning av prisavdrag enligt konsumentköplagen ofta måste ske på ett ganska schablonmässigt sätt (jfr prop. 1989/90:89 s. 126). Det förekommer också ibland att omständigheterna är sådana att det är omöjligt att i efterhand prestera full bevisning om den individuella skadans omfattning eller värde eller att kravet på exakthet i beräkningen framstår som ett betydligt mer kostsamt alternativ än en schabloniserad eller på annat sätt förenklad beräkningsmodell. Gällande rätt ger i sådant fall möjlighet att i individuella processer fastställa ersättning med stöd av skälighetsbedömningar, sänkta beviskrav, schabloniseringar och dylikt, trots att beräkningen resulterar i ersättningsbelopp som sannolikt inte exakt motsvarar den verkliga skadan eller förlusten. Domstolen kan bestämma skadans eller förlustens omfattning och värde t.ex. med stöd av 35 kap. 5 § RB eller grunderna för denna bestämmelse. Det finns inget som hindrar att detta sker inom ramen för en grupprättegång.

För att bland annat nedbringa kostnaderna i fall som de ovan beskrivna föreslår utredningen att lagen om grupprättegång skall innehålla en bestämmelse som tillåter domstolen att tillerkänna käranden en ackumulerad ersättning, att fördelas mellan gruppmedlemmarna genom ett särskilt utbetalningsförfarande i vilket svaranden inte behöver medverka. Ett sådant förfarande skulle vara enklare och mindre kostsamt än att i grupprättegången fastställa varje gruppmedlems ersättning och döma ut individuella belopp.

Det finns i och för sig skäl att instämma i de tankegångar som ligger bakom utredningens förslag. Å andra sidan har regeringen också förståelse för de farhågor som framförts från remisshall, om att ett regelsystem av det slag som utredningen föreslagit kan få verkningar på tillämpningen av den materiella ersättningsrätten. Det kan inte bortses från att domstolarna, i syfte att förenkla och förbilliga processen, kan tendera att vid beräkning av ersättning tillgripa schabloniseringar och generaliseringar i större omfattning i en grupprättegång än i en individuell process. Regeringen lägger därför inte fram något förslag om en ny modell för utdömande och fördelning av ersättning. De framtida erfarenheterna av lagens tillämpning får visa om det finns anledning att återkomma till frågan.

6 Gruppitalan enligt miljöbalken

6.1 Allmänt om reformbehovet på miljörettens område

Regeringens bedömning: Det finns även på miljörettens område brister i rättsskyddet för gruppanspråk, i både fråga om reparation, prevention och rättsbildning. Behovet av processuella reformer är påtagligt. En möjlighet till gruppitalan bör införas.

Utredningens och promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av de remissinstanser som yttrat sig i den här delen är positiva till förslaget att införa gruppitalan på miljörettens område. *Naturvårdsverket* har anfört att det finns goda skäl att verka för att enskilda intressen skall kunna hävdas bättre i miljöärenden samt att det för främjandet av ett så stort genomslag som möjligt av miljövårdens materiella regler är angeläget att det processuella rättsskyddet stärks. *Koncessionsnämnden för miljöskydd* har uttalat att det miljörettsliga området kan vara väl lämpat för regler om grupprättegång. *Svenska Naturskyddsföreningen* har ställt sig positiv till införande av gruppitalan på miljöområdet. *Stiftelsen Miljöcentrum* anser att gruppitalan behövs och menar att institutet kan ha en avsevärd reparativ, preventiv samt prejudikatbildande effekt inom det miljörettsliga området. Miljöcentrum framhåller dock vidare vikten av att omfattande ekonomiska resurser ställs till förfogande för finansiering av grupprättegångar.

Malmö tingsrätt har anfört att det kan finnas skäl för ändringar av talerätten inom miljöområdet i stort. Däremot har utredningen inte övertygat tingsrätten om att gruppitalan skulle vara den enkla, snabba, billiga och rättssäkra sanktionsmekanism som anges. Varken *Stockholms tingsrätt*, *Uppsala tingsrätt* eller *Växjö tingsrätt* har övertygats om behovet av grupprättegång på miljörettens område.

Skälen för regeringens bedömning: Knappast något annat rättsområde har under de senaste 30–35 åren haft en sådan utveckling i fråga om rättslig nyreglering som miljöretten. Denna reglerar allt ifrån utnyttjandet av naturresurser av riksintresse till mindre verksamheter som kan ge upphov till endast enstaka lokala miljöstörningar. Stora delar av den centrala lagstiftningen är numera samlad i miljöbalken.

Den miljörettsliga regleringen är till stor del uppbyggd kring ett tillstånds- och anmälningsförfarande förenat med särskild tillsynsverksamhet. Myndigheterna förutsätts bära ett tungt ansvar för att se till att lagar och förordningar efterlevs. Det är dock varken praktiskt eller ekonomiskt möjligt att låta myndighetskontrollen omfatta varje enskild verksamhet som innebär en miljöfara. Företagens egenkontroll är därför en annan viktig faktor i arbetet för att värna om miljön.

Myndigheternas behov av rättsliga medel för att vidta åtgärder i syfte att komma till rätta med miljöproblem är förhållandevis väl tillgodosedda. Däremot är möjligheterna för den enskilde medborgaren och organisationer mer begränsade, även om etablerade miljöorganisationer givits möjlighet att överklaga vissa domar och beslut enligt miljöbalken.

Miljörettsliga prövningar och beslut har ofta betydelse för stora befolkningsgrupper. Verksamheter som faller under miljölagstiftningen

inverkar i flera avseenden på människors levnadsförhållanden och på miljön. Dessa frågor har berörts i kapitel 4.

En talan för att främja ändamålen bakom miljöbestämmelserna kan avse yrkanden av vitt skiftande slag. De kan röra förbud, vidtagande av skyddsåtgärder, utfående av skadestånd eller annan ekonomisk ersättning, tillståndsgivning, utdömmande av straffansvar och påförande av avgifter.

Att tillgodose de intressen som ligger till grund för miljörättsliga anspråk kräver tillgång till enkla, snabba, billiga och rättssäkra sanktionsmekanismer. Regelverkens uppbyggnad och inbördes samspel samt sakfrågornas ofta komplexa art gör det emellertid svårt att skapa sig en klar och entydig bild av effektiviteten hos rättstillämpningen. Det står dock klart att det finns brister i rättsskyddet för gruppanspråk, både i fråga om reparation, prevention och rättsbildning. Slutsatsen måste således bli att det även på miljörettens område finns ett påtagligt behov av processuella reformer. Utredningen har lagt fram förslag om grupptalan på två områden, nämligen beträffande talan om ersättning för vissa miljöskador samt om förbud m.m. vid miljöfarlig verksamhet. Förslagen behandlas i de följande avsnitten.

6.2 Skadestånd för vissa miljöskador

Regeringens förslag: Talan om skadestånd enligt 32 kap. miljöbalken får föras enligt lagen om grupprättegång.

Utredningens förslag överensstämmer i sak med regeringens. Utredningen föreslår dock dessutom en reglering som tar sikte på grupptalan på svarandesidan.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Svea hovrätt* anser att samma synsätt bör anläggas på grupptalan enligt miljöbalken avseende skadestånd som på förslaget i övrigt. Enligt *Länsstyrelsen i Stockholms län* finns inget att erinra mot förslaget beträffande skadeståndstalan. När det gäller enskild grupptalan har *Stockholms tingsrätt* framhållit att det praktiska behovet inte kan vara särskilt stort för en sådan talan. En miljöstörning drabbar ofta berörda fastigheter olika, vilket enligt tingsrätten kan leda till att skadeorsaken och orsakssambandet inte kan bedömas lika beträffande olika fastigheter. *Uppsala tingsrätt* menar att det inte finns skäl av nämnvärd tyngd som talar för att det på området finns behov av regler om grupprättegång. Tingsrätten har anfört att det finns vissa begränsningsregler, som t.ex. att ren förmögenhetsskada endast ersätts om den är av någon betydelse. Också *Växjö tingsrätt* har ifrågasatt behovet av grupptalan för miljöskador.

Skälen för regeringens förslag: Utredningens förslag avsåg införandet av en ny paragraf i miljöskadelagen (1986:225). Bestämmelserna i miljöskadelagen har sedermera inarbetats i miljöbalken (se 32 kap. 1–11 §§). Överföringen till miljöbalken var inte avsedd att innebära några förändringar av gällande rätt. Utredningens överväganden och förslag har alltså inte förlorat i aktualitet.

En skillnad mellan miljöskadelagen och miljöbalken är dock att talan angående både skador på lös egendom och fast egendom numera förs vid samma forum, nämligen miljödomstol.

Skadeståndsanspråk i anledning av miljöpåverkan skiljer sig till art och karaktär i huvudsak inte från andra former av skadestånd. Kravet på orsakssamband mellan skada och handling, avgränsningen för vilka skador som är ersättningsgilla och principerna för beräkning av skadestånd är i stort inte annorlunda än på andra områden av skadeståndsrätten. En skillnad är emellertid att skadeståndsansvaret i princip är strikt, låt vara att det för dessa fall, som *Uppsala tingsrätt* har påpekat, finns en toleranströskel för den skadeorsakande störningen. En annan skillnad är den bevislätnadsregel som finns i 32 kap. 3 § tredje stycket miljöbalken. Dessa skillnader talar dock inte emot gruppåtgång för miljöskador, utan snarare för. Det strikta ansvaret och bevislätnaden torde i många fall underlätta förandet av en grupptalan.

Också ersättningsreglernas funktioner är desamma inom miljörätten som allmänt. Skadeståndet tjänar som kompensation för den som lidit skada samtidigt som risken att drabbas av skadeståndsskyldighet har en avskräckande effekt. I förarbetena till miljöskyddslagen uttalas t.ex. (NJA II 1969 s. 233): ”Emellertid äger här otvivelaktigt även ersättningsreglerna sin stora betydelse i det att en företagare måste ta möjligheten av ersättningsanspråk i beräkning och därför kan föranledas att ändra eller jämka sina planer.”

Det finns inom miljörätten, liksom när det gäller konsumenträttsliga anspråk, flera omständigheter som leder till att alltför många inte erhåller den kompensation som de är berättigade till. Skadeståndsanspråk görs inte gällande i den omfattning som krävs för att ersättningsreglerna skall verka avskräckande i tillräckligt hög grad. Det strikta skadeståndsansvaret, som kan sägas ge uttryck för den allmänna principen att det är förorenaren som betalar (Polluter Pays Principle), riskerar att i många fall få bara ett symbolvärde.

Orsakerna till att skadelidande förhåller sig passiva är de som har behandlats ovan i kapitel 4, dvs. kostnadsfrågor, ett tidsödande och omständligt förfarande samt psykologiska, sociala och andra icke-rättsliga faktorer. Miljöskador är inte sällan mer svårutredda och ställer högre krav på teknisk och medicinsk sakkunskap än skador i allmänhet. Gränsen för när ett anspråk anses värt risken av en processförlust är därför sannolikt högre än vad som normalt gäller för enskilda personers rättsanspråk. Miljöstörningarna drabbar vidare ofta stora grupper. Skadornas storlek kan variera kraftigt beroende på avstånd från störningskällan, känslighet för störningar osv. Alla skadeverkningar yttrar sig inte samtidigt. Tidsförskjutningen mellan störningen och skadans upptäckt kan uppgå till flera år, vilket försvårar utredningen av orsakssambandet. Omständigheter som dessa försvårar utredningen av miljöskador.

Det är vid dessa förhållanden inte realistiskt att förvänta sig att åtgärder som underlättar för en skadelidande att göra sitt anspråk gällande är tillräckliga för att ersättningsreglerna skall få den av lagstiftaren eftersträlvade effekten i samhället. Det finns därför skäl att införa regler om representativa processer för att underlätta genomdrivandet av skadeståndsanspråk.

6.3 Talan om förbud eller försiktighetsmått

Regeringens förslag: Talan om förbud mot fortsatt verksamhet eller försiktighetsmått enligt 32 kap. 12 § miljöbalken skall kunna bli föremål för enskild grupptalan eller organisationstalan enligt lagen om grupp-rättegång.

Utredningens och promemorians förslag överensstämmer med regeringens. Utredningen har dock även föreslagit en regel om förening av mål, vilken inte är aktuell efter införandet av miljöbalken, samt en bestämmelse om förfarandets art m.m.

Remissinstanserna: *Stockholms tingsrätt* har framhållit att förbudstalan inte får föras mot någon som har tillstånd till verksamheten, vilket i praktiken leder till att endast typiskt sett mindre miljöfarliga verksamheter kan bli föremål för förbudstalan osv. Inte heller *Svea hovrätt*, *Uppsala tingsrätt* eller *Växjö tingsrätt* har funnit att det skulle finnas behov av regler om grupp-rättegång för förande av förbudstalan. Även *Länsstyrelsen i Stockholms län* har ifrågasatt förslaget i den här delen. Länsstyrelsen har anfört att det är bättre att förstärka tillsynsresurserna.

Skälen för regeringens förslag: Enligt utredningens förslag skulle anspråk enligt dåvarande 34 § miljöskyddslagen (1969:387) kunna bli föremål för enskild grupptalan och organisationstalan. Motsvarande bestämmelse om förbudstalan m.m. är numera 32 kap. 12 § miljöbalken.

Miljöbalken omfattar ett vitt spektrum av verksamheter som är miljöstörande. Dess regler skall tillämpas på allt från storskaliga immissioner som angår stora befolkningsgrupper till små störningar som berör endast några få närboende. Beträffande många av de situationer som faller under balkens tillämpningsområde framstår det som tämligen självklart att det allmänna i första hand bör ansvara för att regel-efterlevnaden är hög.

I miljöbalken är detta, liksom tidigare i miljöskyddslagen, löst på så sätt att det för vissa verksamheter är föreskrivet tillståndsplikt. Enskilda har inte möjlighet att föra talan om begränsningar av miljöfarlig verksamhet som omfattas av tillstånd. I de fall prövning vid miljödomstol är tillåten kan dessutom den som bedriver den ifrågasatta verksamheten ansöka om tillstånd. Denna möjlighet står öppen även om verksamheten inte är tillståndspliktig. Miljödomstolen kan i ett sådant fall vilande-förklara förbudstalan eller förordna att den skall handläggas gemensamt med tillståndsfrågan (se prop. 1997/98:45, del 2, s. 234).

Det bör framhållas att förbudstalan inte hindras av att verksamheten som sådan är klassad som tillståndspliktig eller anmälningspliktig med stöd av 9 kap. 6 § miljöbalken, dvs. finns uppräknad i förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd. För att förbudstalan skall få föras räcker det med att konstatera att verksamheten bedrivits utan tillstånd samt att verksamheten faller inom definitionen av miljöfarlig verksamhet i 9 kap. 1 § miljöbalken.

Flertalet av de anläggningar som är klassade som miljöfarlig verksamhet fordrar inget tillstånd utan endast anmälan till den kommunala nämnden för miljö- och hälsoskydd. För dessa verksamheter gäller vidare att den kommunala nämnden har ansvar för tillsynen över att miljö-

balkens regler och föreskrifter eller beslut meddelade med stöd av balken efterlevs.

Varken ekonomiska resurser eller tillgången på sakkunnig personal räcker till för att stat eller kommun, i alla lägen, ensam skall kunna bevaka att regelbundenheten upprätthålls. Det är viktigt att också enskilda och organisationer engageras att delta i arbetet för att nå allmänt omfattade miljöpolitiska mål. Ett steg i den riktningen är att etablerade miljöorganisationer givits rätt att överklaga vissa domar och beslut enligt miljöbalken. Det krävs dock ytterligare åtgärder för att enskilda och organisationer skall ha en reell möjlighet att verka vid sidan av det allmänna. Viktigt i det hänseendet är tillgången till effektiva sanktionsmekanismer. Bland dem framstår talan om förbud eller försiktighetsmått vid miljödomstol som en av de viktigaste.

Utgångspunkten är således att talan om förbud eller försiktighetsmått skulle kunna vara ett värdefullt komplement till tillståndsprovning. Därmed är sagt att sådan talan inte skall ersätta provningen.

Förbudstalan har förekommit endast ett fåtal gånger. Det saknas dock inte exempel på betydelsefulla mål av det slaget (jfr t.ex. NJA 1994 s. 751). Orsakerna till det relativt låga antalet förbudsmål är enligt regeringens bedömning inte bara den betoning som getts tillståndsprovning och statlig och kommunal tillsynsverksamhet. Även här gäller samma hinder som annars för människors benägenhet att göra gällande rättsligt grundade anspråk, dvs. kostnadsskäl samt sociala, psykologiska och andra icke-rättsliga faktorer.

Konsekvensen av det låga antalet processer är att de materiella tillåtlighetsreglerna i miljöbalken (tidigare i miljöskyddslagen) inte slagit igenom i samhället med tillräcklig styrka. Dessa brister i medborgarnas och miljöns rättsskydd förstärks genom att tillsynsmyndigheterna inte har realistiska möjligheter att kontrollera och ingripa mot varje överträdelse av miljöbalkens bestämmelser.

När det gäller gruppanspråk som handläggs vid allmän domstol och talan om skadestånd vid miljödomstol har regeringen funnit att grupprättegång är den lämpligaste reformåtgärden för att öka medborgarnas rättsskydd. Regeringen gör samma bedömning i fråga om gruppanspråk som kan bli föremål för talan om förbud eller försiktighetsmått enligt miljöbalken. En representativ process har goda förutsättningar att bl.a. överkomma de hinder som kostnadsskäl och andra icke-rättsliga faktorer utgör för den enskilde att driva igenom ett rättmätigt krav på förbud eller skyddsåtgärder eller andra försiktighetsmått mot den som bedriver miljöfarlig verksamhet. Grupptalan ger också miljödomstolen bättre möjligheter att företa en bred intresseavvägning och därmed att i högre utsträckning beakta ändamålen bakom tillåtlighetsreglerna i miljöbalken. Grupptalan kan med andra ord skapa en bättre jämvikt mellan parterna och på så sätt bidra till ett bättre beslutsunderlag för domstolen.

Regeringen föreslår därför att det skall vara möjligt att väcka enskild grupptalan och organisationstalan för att hävda enskilda anspråk enligt miljöbalken. Däremot finns det enligt regeringen inte behov av offentlig grupptalan om förbud eller försiktighetsmått. I den mån statliga eller kommunala myndigheter finner anledning att agera för enskilda människors räkning bör detta kunna ske inom ramen för det administrativa kontroll- och tillsynssystemet.

Utredningen har föreslagit att domstolen i förbudsmål skall ha ett eget utredningsansvar, motsvarande det som gäller vid tillståndsprövning. Motivet för detta är, enligt utredningen, att prövningen av ett förbud respektive ett tillstånd skall ske utifrån samma materiella tillåtlighetsregler. Dessa regler förutsätter en samlad och allsidig vägning av samtliga olägenheter mot den totala nyttan av den miljöfarliga verksamheten. Eftersom utredningen fann det osäkert om en kående kunde åberopa annans olägenhet till stöd för ett förbudsyrkande menade utredningen att det fanns en betydande risk för att domstolen inte ens vid grupptalan skulle ges möjlighet att grunda sitt avgörande på ett alltomfattande underlag.

Som utredningen framhåller är det av stor vikt att domstolens prövning av en förbudstalan grundas på ett så allsidigt och alltomfattande underlag som möjligt. Det finns därför, som utredningen påpekar, skäl som talar för att domstolen i sådana mål bör ha ett eget utredningsansvar. En sådan reform kräver emellertid vidare överväganden i fråga om bl.a. domens rättskraft.

Införandet av regler om grupptalan kommer att ge väsentligt ökade möjligheter för domstolen att grunda sitt avgörande på ett tillräckligt underlag i de fall en förbudstalan rör ett större antal personer. Om erfarenheten visar att det trots detta kvarstår brister i de materiella tillåtlighetsreglernas genomslag finns det anledning att återkomma till frågan om rättens utredningsansvar.

6.4 Organisationstalan enligt miljöbalken

Regeringens förslag: Rätt att väcka organisationstalan skall tillkomma ideella föreningar som har till ändamål att tillvarata naturskydds- eller miljöskyddsintressen samt sammanslutningar av vissa kategorier av yrkesutövare.

Några särskilda villkor om verksamhetstid och medlemsantal ställs inte upp.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens, dock att utredningen föreslår att talerätt, enligt huvudregeln, skall förutsätta att organisationen har varit verksam under minst tre år och ha lägst 1 000 medlemmar.

Remissinstanserna: *Malmö tingsrätt* har anfört att organisationer i de övriga nordiska länderna har rätt att i varierande utsträckning föra talan om annat än sina egna intressen och att det från dessa länder kan finnas lämpliga förebilder att hämta. Tingsrätten har dock också påpekat att miljöorganisationer redan har möjlighet att agera ombud i miljöprocesser och att föra talan efter förvärv av miljörättsliga ersättningsanspråk. Rätten att väcka talan i miljömål bör enligt *Stockholms tingsrätt* utökas till villaägareföreningar och samfällighetsföreningar för boende. Det angivna kravet för att få väcka organisationstalan är enligt tingsrätten för strängt, eftersom nästan alla lokala organisationer skulle ha svårt att klara kravet på 1 000 medlemmar. *Stiftelsen Miljöcentrum* har anfört att utredningens förslag om begränsningar av talerätten är stötande. Man har gjort gällande att också ideella stiftelser borde omfattas av talerätten.

Stiftelsen har här vänt sig mot att branschsammanlutningar inom jord- och skogsbruksnäringen föreslås få talerätt trots att jord- och skogsnäringen svarar för en avsevärd miljöförstöring.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Växjö tingsrätt* och *Östersunds tingsrätt* ifrågasätter förslaget att avstå från begränsningar i organisationernas talerätt när det gäller ålder och medlemsantal. Också *Lantbrukarnas Riksförbund* har haft invändningar mot förslaget om miljöorganisationers talerätt. *Naturvårdsverket*, *Miljöbalkskommittén* och *Föreningen Svenskt Näringsliv* menar att organisationernas talerätt enligt miljöbalken och lagen om grupprättegång bör samordnas och få en enhetlig reglering. Enligt Naturvårdsverket är det därmed inte sagt att miljöbalkens kriterier är de som bör gälla. Verket har vidare anfört att man välkomnar förslaget om grupptalan eftersom det ligger i linje med tanken bakom den s.k. Århuskonventionen, dvs. att öka den formella och praktiska möjligheten för allmänheten att föra talan mot beslut, handling och underlåtenhet. *Stiftelsen Miljöcentrum* vidhåller sin kritik.

Skälen för regeringens förslag: Enskild grupptalan, organisations-talan i konsumenttvister och offentlig grupptalan diskuteras i avsnitt 5.2.4. I detta avsnitt behandlar regeringen talerätten i mål enligt 32 kap. miljöbalken för organisationer och sammanslutningar av yrkesutövare.

Enligt 16 kap. 13 § miljöbalken får domar om tillstånd, godkännande och dispens överklagas av en ideell förening som enligt sina stadgar har till ändamål att tillvarata natur- eller miljöskyddsintressen. Rätten att överklaga förutsätter att organisationen har varit verksam i Sverige under minst tre år och att den har lägst 2 000 medlemmar. Kriterierna för klagorätten är hämtade från Grupptalanutredningens betänkande, dock att kravet på antal medlemmar är strängare i miljöbalken (se SOU 1994:151, del B, s. 109–113 och prop. 1997/98:45, del 1, s. 489 f.).

Både de skäl som utredningen har anfört för att begränsa talerätten (se avsnitt 5.2.4) och värdet av en enhetlig reglering av organisationers talerätt i miljöbalken talar för att de i 16 kap. 13 § uppställda villkoren rörande verksamhetstid och medlemsantal skall gälla också vid en organisationstalan enligt 32 kap. miljöbalken.

De särskilda förutsättningarna innebär dock en kraftig begränsning av antalet taleberättigade organisationer. Det finns därför en påtaglig risk att miljöorganisationernas starka intresse och djupa engagemang i miljöfrågor inte tas tillvara i önskvärd utsträckning. Till bilden hör att inget hittills tyder på att klagorätten enligt miljöbalken missbrukats på det sätt som befarades av vissa remissinstanser (jfr prop. 1997/98:45, del 1, s. 486 ff.). Såvitt bekant förekommer inte missbruk i chikanöst syfte eller för annat otillbörligt ändamål av organisationernas talerätt heller på t.ex. marknadsrättens område.

Som framhålls i avsnitt 5.2.4 är en grupprättegång kringgårdad av särskilda processhinder. Bland annat krävs att käranden bedöms vara lämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet. För att ett anspråk skall omfattas av grupptalan krävs vidare att anspråkshavaren anmäler till domstolen att han eller hon vill ingå i gruppen. En annan betydelsefull skillnad mellan t.ex. ett överklagande av en tillståndsdom och ett skadeståndsmål enligt 32 kap. miljöbalken är det ansvar för rättegångskostnader som är förknippat med den sistnämnda talan.

Det finns vidare skäl att peka på den internationella utvecklingen när det gäller organisationers talerätt på miljöområdet. I många länder har intresseorganisationer rätt att, under olika förutsättningar, föra talan i miljösmål, utan krav på att ha drabbats i egenskap av markägare eller liknande (se t.ex. Ebbesson, JT 1999-2000 s. 15 ff. och Nordh, Talerätt i miljösmål, s. 473 ff.). Norge är, som *Malmö tingsrätt* har påpekat, ett närliggande exempel på det. Som *Naturvårdsverket* framhåller har den s.k. Århuskonventionen om tillgång till information, allmänhetens deltagande vid beslutsfattande och tillgång till rättslig prövning i frågor avseende miljön nyligen trätt i kraft. Sverige undertecknade konventionen i juni 1998.

Mot den här tecknade bakgrunden är det inte heller på miljörättens område nödvändigt att för talerätt i en grupprättegång ställa upp särskilda villkor om organisationers verksamhetsålder och medlemsantal. En konsekvens av det sagda blir alltså att regleringen av organisationernas talerätt i miljöbalken respektive lagen om grupprättegång kommer att skilja sig åt. Som bl.a. *Miljöbalkskommittén* framhåller finns det ett värde i en enhetlig reglering. Det kan därför finnas anledning att återkomma till talerättens reglering i miljöbalken. Utvecklingen på området får följas noggrant.

När det gäller talerätten för sammanslutningar av yrkesutövare kan det konstateras att miljöstörningar på flera sätt kan påverka villkoren för olika grupper. Det gäller inte bara yrkesfiskarna, utan också de som har sin näring inom skogsbruks- och jordbruksområdet. Också rennäringen bör komma i fråga. Däremot saknas det skäl att ge talerätt till andra rena intresseorganisationer än dem som företräder dessa kategorier av yrkesutövare. Det bör dock inte uteslutas att det framöver kan uppkomma behov av att utvidga talerätten till andra yrkesgrupper.

7 Grupp-talan enligt jämställdhetslagen

Regeringens bedömning: Nya regler om grupprättegång på jämställdhetsområdet bör inte läggas fram nu.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att det införs en möjlighet att föra enskild och offentlig grupp-talan enligt jämställdhetslagen (1991:433).

Remissinstanserna: Av remissinstanserna har t.ex. *Folkpartiet liberalernas kvinnoförbund*, *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund*, *Miljöpartiet de Grönas kvinnoutskott* och *Fredrika Bremer-Förbundet* tillstyrkt förslaget. *Jämställdhetsombudsmannen (JämO)* tillstyrkte utredningens förslag om offentlig grupp-talan, men menade att det inte fanns behov av enskild grupp-talan på området.

Ett flertal remissinstanser har avstyrkt förslaget med hänvisning till bl.a. att det skulle få allvarliga konsekvenser för förhandlingssystemet på arbetsmarknaden. Till dem hör *Arbetsgivarverket*, *Företagarnas Riksorganisation*, *Köpmannaförbundet*, *Landstingsförbundet*, *Moderata Kvinnoförbundet*, *SAF* och *Svenska Kommunförbundet*. Arbetsgivarverket menar vidare att införande av grupprättegång bör föregås av en

noggrann utredning inom det arbetsrättsliga området i sin helhet. Verket har särskilt pekat på att den dåvarande lagen (1994:134) mot etnisk diskriminering var uppbyggd i stort sett på samma sätt som jämställdhetslagen.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Stockholms tingsrätt, Arbetsdomstolen, Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)* och *Landsorganisationen (LO)* delar bedömningen i promemorian att inte nu föreslå nya regler om grupptalan på jämställdhetsområdet. *JämO* däremot anser inte att det finns skäl att vänta med en reform. Enligt *JämO* kan grupptalan vara ett användbart medel för att minska framför allt sådan lönediskriminering som har samband med att kvinnors arbete generellt värderas lägre än mäns. När det gäller enskild grupptalan menar *JämO* numera att varje ansträngning bör göras för att underlätta för individer att i domstol hävda sina mänskliga rättigheter. *JämO* föreslår vidare att samtliga arbetsrättsliga ombudsmän redan nu får möjlighet att föra grupptalan i diskrimineringsmål. Även *Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO)* förordar talerätt för alla fyra s.k. tematiska ombudsmän.

Skälen för regeringens bedömning: Det råder en allmän enighet om att kvinnor och män skall behandlas på ett jämställt sätt i arbetslivet. Detta innefattar bl.a. att de skall ha lika lön om de utför arbeten som är att betrakta som lika eller likvärdiga. Bred samstämmighet råder också om att det är väsentligt att uppnå detta mål. Denna uppfattning är inte unik för Sverige. Tvärtom är jämställdhet i arbetslivet även internationellt en viktig angelägenhet. Lagstiftningen i Sverige har påverkats av utländska rättsuppfattningar, särskilt EG-rätten.

Trots denna allmänna uppslutning kring de ändamål och syften som ligger bakom jämställdhetslagens regler om förbud mot könsdiskriminering kan det konstateras att lagen inte har fått tillräckligt genomslag i arbetslivet. Kvinnor och män behandlas på olika sätt, utan att det kan förklaras på saklig grund. Inte minst kvarstår det fortfarande tydliga osakliga löneskillnader mellan arbetstagare av olika kön.

Att det förekommer löne- och annan diskriminering i arbetslivet kan enligt regeringens bedömning endast i begränsad utsträckning förklaras med bristande materiell lagstiftning. Jämställdhetslagstiftningen har sedan länge innehållit tydliga regler om vilka förfaranden som utgör otillåten könsdiskriminering. Man kan säga att vissa regler, bl.a. de om lönediskriminering, behöver fyllas ut och konkretiseras genom rätts-tillämpning för att rekvisiten skall framstå klara och entydiga. Så är emellertid förhållandet på många områden. Här kan pekas på den marknadsrättsliga lagstiftningen som anses fungera i stort tillfredsställande trots att Marknadsdomstolen har ålagts en närmast rätts-skapande funktion i förhållande till den skrivna materiella rätten. Och på jämställdhetsområdet kan EG-rätten och EG-domstolens tolkning av fördrag, förordningar och direktiv nämnas som exempel på att även vaga och allmänt formulerade bestämmelser kan ges betydande genomslagskraft.

Anledningen till att det brister i jämställdheten i arbetslivet måste därför huvudsakligen sökas i andra faktorer än de materiella rätts-reglernas innehåll. En orsak till att förbudsreglerna inte har slagit igenom

med full kraft kan antas vara att förbuden har gett upphov till processer endast i relativt få fall. Det brister med andra ord i regelsystemets kompensatoriska, handlingsdirigerande och prejudicerande funktioner.

I detta sammanhang bör understrykas att det bästa sättet att eliminera osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män är genom frivilliga uppgörelser mellan arbetsmarknadens parter. Det måste dock här, liksom på de flesta andra områden i samhället, finnas realistiska möjligheter att tvångsvis driva igenom rättsenliga anspråk för att frivilliga lösningar skall komma till stånd i någon större omfattning. Man skall på detta område inte blunda för att särskilt arbetstagarorganisationer lätt kan hamna i svåra konfliktsituationer genom att olika medlemsgrupper ställs mot varandra. Det kan också vara svårt för en facklig organisation att i efterhand angripa ett kollektivavtal om löner som man själv varit med om att förhandla fram. En annan omständighet som ofta förs fram som en förklaring till den svaga processviljan är att handläggningen vid domstol är påfrestande för den enskilde arbetstagaren. Den som gör en anmälan om otillåten könsdiskriminering riskerar inte sällan trakasserier på arbetsplatsen. Risken för domstolsprövning saknas därmed som ett reellt incitament för att åstadkomma frivilliga överenskommelser.

För att komma till rätta med bristerna i det processuella rättsskyddet för anspråk som är gemensamma eller likartade för en större grupp människor föreslår utredningen att det införs en möjlighet att föra grupptalan också i diskrimineringstvister enligt jämställdhetslagen. Utredningen förespråkar även på detta område en pluralistisk lösning som tillåter att talan förs av antingen en gruppmedlem (enskild grupptalan) en organisation (organisationstalan) eller JämO (offentlig grupptalan).

När det gäller enskild grupptalan föreslår utredningen att det införs en särskild bestämmelse i jämställdhetslagen som medger enskilda arbetstagare att väcka talan för andras räkning om sanktioner mot otillåten diskriminering. Utredningen föreslår att mål vari det förs en sådan talan skall handläggas enligt lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister med lagen om grupprättegång vid allmän domstol som subsidiärt tillämplig.

Organisationerna på arbetsmarknaden har redan i dag enligt lagen om rättegången i arbetstvister rätt att föra talan för sina medlemmars räkning. Lagen begränsar inte organisationernas talerätt till enstaka medlemmar. Organisationen kan teoretiskt föra talan för samtliga medlemmar samtidigt. Lagen ger således redan organisationer tillfälle att föra talan om påföljd för otillåten könsdiskriminering för en grupp arbetstagare som är medlemmar i organisationen. De ändamål som ligger bakom organisationstalans utformning i lagen om rättegången i arbetstvister är enligt utredningen av sådan karaktär att det krävs starka argument för att införa nya handläggningsregler för en eller flera målkategorier. Utredningen föreslår därför inga nya regler om organisationstalan i jämställdhetslagen.

När det gäller jämställdhet i arbetslivet anser utredningen det närmast givet att offentlig grupptalan skall föras av JämO. En grupptalan som JämO för bör enligt utredningen regleras på samma sätt som offentlig grupptalan i allmänhet. Utredningen anser dock inte att man bör göra avsteg från principen att JämO skall föra talan vid Arbetsdomstolen,

vilket kräver vissa justeringar i grupptalans utformning i förhållande till talan vid allmän domstol.

Det finns i och för sig inte några invändningar mot de resonemang och överväganden som leder fram till utredningens förslag. Emellertid bör i sammanhanget vissa ändringar i jämställdhetslagen beaktas. Nya regler som tar sikte på bl.a. lönediskriminering har trätt i kraft den 1 januari 2001 (prop. 1999/2000:143, bet. 2000/01:AU3; rskr. 2000/01:4). Det finns skäl att något avvakta effekterna av ändringarna i jämställdhetslagen, innan frågan om grupptalan förs vidare på jämställdhetens område. Även en utvärdering av rättsutvecklingen i övrigt och EG-rättens påverkan på jämställdhetsområdet kan vara befogad. Som *Arbetsgivarverket* och *DO* har berört kan det dessutom finnas anledning att överväga ett samlat grepp på grupptalan inom arbetsrättens område. Här avses främst 1999 års diskrimineringslagstiftning, som – liksom jämställdhetslagen – förbjuder direkt och indirekt diskriminering i arbetslivet. Eventuella fortsatta överväganden bör naturligtvis ske i samråd med arbetsmarknadens parter. Mot den här bakgrunden lägger regeringen inte nu fram något förslag om grupprättegång på jämställdhetsområdet.

8 Ekonomiska konsekvenser

Regeringens bedömning: Införandet av grupptalan kan förväntas innebära kostnadsökningar för de tingsrätter som blir behöriga att handlägga grupprättegångar. Reformen är ett led i strävandena att modernisera, effektivisera och stärka domstolsväsendet. Kostnadseffekterna bedöms inte bli större än att de skall kunna beaktas inom ramen för anslagstilldelningen till domstolsväsendet i stort.

Utredningens bedömning: Regler om grupprättegång kommer inte att leda till kostnadsökningar totalt för domstolsväsendet.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flera remissinstanser, bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Hovrätten för Västra Sverige*, *Malmö tingsrätt*, *Svenska Bankföreningen*, *Svensk Handel*, *Föreningen Svenskt Näringsliv* och *Sveriges Försäkringsförbund* har ifrågasatt bedömningen att kostnadseffekterna kan beaktas inom ramen för anslagstilldelningen till domstolsväsendet i stort. Enligt *Domstolsverket* är resursbehovet svårt att bedöma. Även *Domstolsverket* menar emellertid att de ökade kostnader som uppstår till följd av reformen kommer att vara av sådan omfattning att kostnaderna inte ryms inom ramen för tillgängliga medel. Verket anför också att en reform kommer att kräva omfattande utbildningsinsatser. *JO* har framhållit vikten av att de behöriga tingsrätterna tillförs tillräckliga domarresurser.

Skälen för regeringens bedömning: Syftet med reformen att införa regler om grupprättegång i svensk rätt är att stärka det processuella rättskyddet för enskilda medborgare när det finns anspråk som är gemensamma eller likartade för en stor grupp människor. I detta ligger inte endast en strävan att underlätta för människor att vända sig till domstol i situationer där enskilda i dag tvekar att göra gällande rättsligt

välgrundade anspråk. Ändamålet är också att göra de processer rörande gruppspråk som kommer till stånd med dagens regler enklare, snabbare och billigare.

Det är svårt att bedöma hur många grupprättegångar som kommer att inledas vid svenska domstolar varje år. Antalet kommer dock knappast att bli särskilt stort. En grupprättegång är omgärdad av speciella hinder – såsom att en grupptalan är ett bättre processalternativ än andra former för att göra gällande anspråken i fråga och att målet skall kunna handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt – som käranden måste passera igenom. Kostnadsskäl gör vidare att det blir mycket svårt för någon enskild person att föra en grupptalan utan ekonomiskt stöd utifrån. Detta kan fungera som filter mot processer, som inte är tillräckligt underbyggda. Samma typ av bedömningar kommer att göras av organisationerna innan de väcker organisationstalan och av statliga myndigheter innan de tar på sig ansvaret att föra en offentlig grupptalan.

Grupptalanutredningen uppskattade antalet grupprättegångar vid allmän domstol till mellan 15 och 20 varje år. Denna uppskattning ligger troligen snarare i överkant än i underkant. Det kan mot bakgrund av utländska erfarenheter dessutom förväntas att antalet rättegångar under de första åren blir betydligt färre. Att antalet grupprättegångar blir tämligen litet innebär emellertid inte att effekterna av reformen blir obetydliga. Tvärtom kommer processformen att angå ett stort antal personer. En grupptalan kan ersätta många enskilda tvisteförfaranden. Därtill kommer att tillgången på reella sanktionsmekanismer utövar en betydande verkan på människors benägenhet att begå rättsstridiga handlingar. Också ett fåtal grupprättegångar kan därför leda till väsentliga processekonomiska och samhällsekonomiska besparingar.

Flera remissinstanser, bland dem *Domstolsverket*, har ifrågasatt bedömningen i promemorian angående de ekonomiska konsekvenserna av en reform. Många grupprättegångar kommer emellertid inte att vara mer omfattande eller dyrbara att handlägga för domstolarna än vanliga mål. I andra fall kan en grupprättegång medföra större belastningar på domstolens resurser, både personellt och ekonomiskt. Grupprättegångar torde dock sällan bli mer resurskrävande än t.ex. tillståndsmål enligt miljöbalken eller fastighetsbildningsmål.

Genom att behörigheten att handlägga en grupprättegång begränsas till ett fåtal tingsrätter, kommer dessa domstolar att belastas med tvister som annars skulle ha handlagts vid någon annan underrätt. Övergångsvis behöver dessa tingsrätter dessutom tillföras resurser för att utverka rutiner och vidta andra åtgärder för att förbereda domstolen så att den kan handlägga en grupprättegång på ett snabbt, billigt och rättssäkert sätt. Dessa frågor kan hanteras i samband med den närmare resursfördelning inom domstolväsendet. Detsamma gäller om en omfattande grupprättegång i något fall kräver viss resursförstärkning på en särskild domstol. Den situationen skiljer sig inte från andra fall av tillfällig arbetsanhopning på grund av något eller några resurskrävande mål eller av annat skäl.

Införandet av grupptalan är ett led i strävandena att modernisera, effektivisera och stärka domstolväsendet för ett ökat rättsskydd för medborgarna. På grund av detta och då de ekonomiska konsekvenserna av reformen är begränsade, skall behovet av ytterligare resurser enligt

regeringens bedömning kunna beaktas inom ramen för den sedvanliga anslagsprövningen.

Vid enskild grupptalan kommer sannolikt i något fall käranden att beviljas rättshjälp. Reformförslaget kan dock inte antas medföra behov av ökade anslag till rättshjälpen. Inte heller kommer införandet av offentlig grupptalan att kräva att myndigheter tillförs ytterligare särskilda resurser.

9 Konsekvensanalys av förslagets effekter för små företags villkor

I enlighet med ett regeringsbeslut den 22 december 1998 har statssekreterarna i Justitie-, Finans- och Näringsdepartementet utfärdat riktlinjer för Regeringskansliet om särskild konsekvensanalys av reglers effekter för små företags villkor (jfr förordning [1998:1820]). Analysen skall enligt riktlinjerna ske i den omfattning som behövs i det enskilda fallet.

Regeringens förslag i detta ärende innebär att ett nytt processuellt institut – grupptalan – införs. Avsikten är att förbättra genomslaget för redan gällande materiella rättsregler. I kapitel 4 beskrivs problemet med brister i det processuella rättsskyddet. Där konstateras att bristerna för den enskilde kan leda till rättsförluster som kan gälla små belopp men också så stora summor att privatekonomin påtagligt påverkas. Allmänna intressen, som likabehandling av medborgarna, en fri konkurrens på lika villkor och miljövard lider skada. Centrala rättsområden drabbas av prejudikattorka samt brist på rättsutveckling och rättsskapande genom praxis.

Alternativa lösningar för att förbättra efterlevnaden av gällande rättsliga regler diskuteras i kapitel 4. Regeringen konstaterar att grupptalan framstår som en bättre metod än pilotmål eller kumulation enligt rättegångsbalken för att på ett övergripande och generellt sätt bota brister i det processuella rättsskyddet för gruppanspråk. En annan sak är att en grupptalan i det enskilda fallet måste framstå som det bästa processalternativet. Grupp-rättegångar är således avsedda att komplettera, inte ersätta, befintliga processvägar. När det gäller verkningarna för små företag finns inte någon avgörande skillnad mellan å ena sidan en genomgripande förändring av pilotmålsmetoden eller kumulationsreglerna och å andra sidan införande av en möjlighet till grupptalan.

Lagen om grupp-rättegång innebär inte att småföretag generellt – eller andra – måste vidta några administrativa, praktiska eller andra åtgärder. Det är fråga om en processuell reglering, lika för alla, som inte ställer krav på sådant som t.ex. kapitalkrävande investeringar, uppgiftsskyldig eller särskild administrativ hantering. Förslaget innebär alltså – i sig – ingen tidsåtgång, kostnader eller annan resursåtgång för småföretag eller andra. Om ett litet företag blir indraget i en rättstvist kan det behöva anlita juridisk hjälp. Det gäller särskilt om tvisten aktualiserar en rättegång. En rättegång i ett dispositivt mål kräver ofta biträde av ett ombud. En för gruppen framgångsrik grupptalan kan få besvärliga ekonomiska följder för svaranden, inte minst om svaranden är ett litet

företag. Det kan inte uteslutas att någon vill försöka utnyttja grupptalaninstitutet för att pressa fram en sakligt omotiverad förlikning. Små företag är särskilt sårbara vid ett sådant beteende. Ett litet företags resurser måste då reserveras för att täcka produktionskostnader som följer av en process i stället för att användas i produktionen. De processuella reglerna måste därför vara utformade så att risken för obehöriga påtryckningar minimeras (se vidare kapitel 4, avsnitten 5.1.2 och 5.8.3 samt författningskommentaren).

Reglerna torde enligt regeringens bedömning inte snedvrیدا konkurrensförhållandena till nackdel för småföretagen eller i övrigt försämra deras konkurrensförutsättningar. Detta gäller under förutsättning att riskerna för oberättigade anspråk elimineras. Införandet av en lag om grupprättegång är ett viktigt led i att driva igenom gruppanspråk, att motverka uppkomsten av regelöverträdelser och att främja en sund konkurrens på lika villkor. En sådan ordning skulle gynna all seriös näringsverksamhet och förbättra företagens villkor, inte minst småföretagens. En representativ process som grupptalan kan vidare utjämna den obalans som ofta råder mellan parterna inför och i en process. Grupptalaninstitutet torde således kunna spela både en reparativ och en preventiv roll för små företag i deras förhållanden med större aktörer.

Grupptalan är ett processuellt institut. Avsikten med förslaget till lag om grupprättegång är, som redan nämnts, att förbättra efterlevnaden av redan gällande materiella rättsregler. Det är alltså fråga om en processuell lagstiftning som måste gälla generellt och utan inskränkning. Lagstiftningens effekter skall följas upp senast fyra år efter det att regleringen har trätt i kraft. Uppföljningen skall bl.a. ske ur ett småföretagarperspektiv. En undersökning skall göras med avseende på vilka effekter grupptalan har fått för småföretagen, exempelvis när det gäller den risk för missbruk och legal blackmail som flera remissinstanser befarar. Införandet av grupptalan aktualiserar inte någon period för inläring, utbildning eller annan anpassning som kräver särskilda hänsyn i fråga om tiden för reglernas ikraftträdande. Det finns inte heller något behov av särskilda informationsinsatser för småföretag.

Grupptalanutredningens betänkande skickades under år 1995 ut på en bred remiss där cirka 60 remissinstanser gavs möjlighet att lämna synpunkter på förslagen. Ett samrådsmöte hölls den 22 december 2000 för att få belyst bl.a. hur införandet av en möjlighet till grupptalan kan anses påverka villkoren för företagandet i sin helhet och särskilt för de mindre företagen. Under år 2001 har promemorian Lag om grupprättegång varit på remiss till drygt 70 instanser. Synpunkterna från remissinstanserna behandlas löpande. Sammanfattningsvis kan det konstateras att bl.a. representanter från näringslivets organisationer är skeptiska till förslaget. Det befaras t.ex. att processformen kommer att leda till missbruk och oberättigade förlikningar samt påverka investeringsviljan negativt. Regeringens bedömning i dessa delar framgår av kapitel 4.

10 Ikraftträdande

Regeringens förslag: Lagen om grupprättegång skall träda i kraft den 1 oktober 2002.

Regeringens bedömning: Reformen kräver inga särskilda övergångsbestämmelser.

Utredningens förslag överensstämmer i sak med regeringens.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens förutom att lagen i promemorian föreslås träda i kraft den 1 juli 2002.

Remissinstanserna: *Domstolsverket* anför att dagen för ikraftträdandet bör ligga förhållandevis långt efter tiden för beslutsdatum för att man skall hinna anpassa befintliga system för verksamhetsstöd till den föreslagna lagstiftningen. *Svea hovrätt* och *Östersunds tingsrätt* menar att tiden innan lagen är avsedd att träda i kraft är för knapp.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Införandet av grupprättegång som en särskild processform i svensk rätt innebär inga grundläggande avsteg från rättegångsbalken, om man bortser från själva representativitetsprincipen. Rättegångsförfarandets grundläggande struktur och utformning är densamma, oavsett om talan förs individuellt eller för en grupp. Det ställs inga nya krav på rätten i fråga om sammansättning, materiell processledning, handläggning av rättegångshinder eller prövning av saken på annat sätt än att det införs ett fåtal nya processuella institut som domaren måste skaffa sig kännedom om. Vissa nya handläggningsrutiner medför reformen visserligen. Skillnaden mellan ett vanligt tvistemål enligt rättegångsbalken och en grupprättegång blir emellertid inte större än den som föreligger mellan en vanlig process och ett tillståndsmål enligt miljöbalken eller ett fastighetsbildningsmål.

Införandet av grupprättegång kräver därför inte att det går någon längre tid mellan det att lagen antas i riksdagen och dagen för ikraftträdandet. En viss tid för olika förberedelser kan dock vara lämplig. Inte heller finns behov av särskilda övergångsbestämmelser. Det skall t.ex. utan vidare vara möjligt att få en talan som väckts före lagens ikraftträdande omvandlad till en grupptalan.

11 Författningskommentar

11.1 Förslaget till lag om grupprättegång

Inledande bestämmelser

Grupptalan

1 §

Det finns inga allmänt godtagna definitioner av begreppen grupprättegång och grupptalan, men väl vissa drag som kan sägas utgöra själva kärnan i taleformen. Det är dels frågan om att någon utan rättegångsfullmakt processar för andras räkning, dels det förhållandet att gruppledammarna omfattas av domens rättskraft trots att de inte är parter i målet. I *första stycket* ges en kort beskrivning av dessa egenskaper, som

särskilt utmärker en grupptalan och skiljer den från en ordinär individuell talan.

Termen gruppen förekommer på flera ställen i lagen. I *andra stycket* förklaras att med gruppen avses de personer för vilka kändanden för talan. I rättegångens inledning består således gruppen av de personer som anges av kändanden i stämningsansökan. Vilka personer som slutligt ingår i gruppen står däremot klart först efter det att tiden för anmälan enligt 14 § löpt ut. Även därefter kan det emellertid ske förändringar av gruppens bestämning.

Paragrafen avser att ge uttryck för de säregenskaper som utmärker en grupptalan. Bestämmelsen är att betrakta som en deklaration av dessa förhållanden, som en upplysning om processformens allmänna karaktär. Avsikten är således inte att slå fast bestämda rekvisit som domstolen skall pröva i målet. Frågan om lagens tillämpningsområde, förutsättningarna för att domstolen skall ta upp en talan för en grupp m.m. behandlas på andra ställen i lagen.

Grupprättegång

2 §

I *första stycket* definieras termen grupprättegång. Begreppsinnehållet är vidare än för termen grupptalan. Grupprättegång omfattar alltså all talan som förs i målet, dvs. också en individuell talan, medan grupptalan enbart syftar på den talan som förs på gruppens vägnar. Av *första stycket* framgår också att lagen om grupprättegång avser civila tvister vid allmän domstol, som skall handläggas enligt reglerna om tvistemål. Tvister som skall tas upp av en tingsrätt men där överklagande sker till en särskild domstol – som Arbetsdomstolen eller Marknadsdomstolen – faller utanför lagens tillämpningsområde. Detsamma gäller också t.ex. tryck- och yttrandefrihetsmål där talan inte förs om ansvar för brott. Sådana mål tas visserligen upp av allmän domstol (jfr 10 kap. 17 § *första stycket* 3 RB), men handläggs inte enligt reglerna i rättegångsbalken om tvistemål (se 12 kap. tryckfrihetsförordningen, 9 kap. yttrandefrihetsgrundlagen och lagen 1991:1559 med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden).

Handläggningen av en grupprättegång skall huvudsakligen ske med tillämpning av rättegångsbalkens bestämmelser om rättegången i tvistemål. Även om den representativa processen medför att vissa av rättegångsbalkens regler inte bör tillämpas i en grupprättegång kommer det stora flertalet paragrafer i rättegångsbalken att ha samma tillämpning vid en individuell talan och en talan som rör en grupp. I paragrafens *andra stycke* föreskrivs att rättegångsbalken är subsidiärt tillämplig. Undantag gäller endast för 1 kap. 3 d § RB, vilket innebär att en grupptalan aldrig kan handläggas som ett s.k. förenklat tvistemål.

En gruppmedlem är part i en grupprättegång bara om medlemmen företräder gruppen som kändande eller har intervenerat (jfr 1 § *första stycket*). Detta har betydelse för bl.a. medlemmens rättegångskostnadsansvar. I vissa hänseenden skulle det emellertid rimma illa med de ändamålssynpunkter som ligger bakom rättegångsbalkens regler att betrakta en passiv gruppmedlem som en tredje man. Detta gäller bl.a. i

jävsfrågor, i bevishänseende och när det gäller förening av mål. I lagen sägs t.ex. uttryckligen att reglerna i 13 kap. 7 § RB skall gälla vid överlåtelse av tvisteföremålet (18 §), att bestämmelserna om rättegångskostnader i rättegångsbalken kan aktualiseras när en gruppmedlem orsakat kostnader (34 §) och att vissa bestämmelser i rättegångsbalken gäller när en gruppmedlem överklagar ett beslut. Lagen låser dock inte fast alla situationer i vilka rättegångsbalkens bestämmelser om part skall tillämpas på en passiv gruppmedlem. Denna fråga överlämnas i stället i stor utsträckning till det praktiska rättslivet att besvara. Frågan diskuteras löpande i utredningens betänkande, SOU 1994:151. (Passiva gruppmedlemmars ställning behandlas särskilt t.ex. i del B på s. 476 f. och s. 545 f.)

Tredje stycket upplyser om att en grupptalan kan föras också enligt bestämmelser i miljöbalken.

Hur grupptalan väcks m.m.

Behöriga domstolar

3 §

Enligt paragrafen skall regeringen bestämma vilka tingsrätter som skall vara behöriga att handlägga mål enligt lagen. Behöriga tingsrätter skall finnas i varje län. Det innebär att behörigheten kan knytas till de tingsrätter som utpekats som fastighetsdomstolar i 1 § kungörelsen (1971:549) om fastighetsdomstolar. Skälen för den valda lösningen behandlas i avsnitt 5.2.3. Det finns i princip en fastighetsdomstol per län. I Västra Götalands län (som består av de tidigare länen Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs län samt Skaraborgs län) finns det dock tre fastighetsdomstolar.

Talerätt

4 §

I denna och följande två paragrafer utpekats de rättssubjekt som är behöriga att inleda en grupprättegång.

Enskild grupptalan kan väckas av både fysiska och juridiska personer. För att få inleda en sådan talan för en grupp krävs enligt paragrafen att käranden är medlem i gruppen. Med det menas att vederbörande skall ha behörighet att vara part i en rättegång rörande något av de anspråk som talan avser. Om käranden är medlem i gruppen eller inte får prövas på samma sätt som när domstolen tar ställning till om den som väcker talan i en individuell process har talerätt. I de allra flesta fall räcker det alltså med ett påstående från käranden om att han eller hon på visst sätt är berättigad gentemot motparten för att medlemskravet skall anses uppfyllt. Domstolen har enligt allmänna processuella grundsatser också att ta ställning till om gruppmedlemmarna har talerätt. Även i det hänseendet är det som regel tillräckligt att käranden framställer ett yrkande för medlemmens räkning. Att en gruppmedlem därefter anmäler att han eller hon vill omfattas av grupptalan utgör en bekräftelse på

gruppmedlemmens talerätt. Görs ingen sådan anmälan kommer gruppmedlemmen inte att omfattas av grupptalan.

I de undantagsfall ett påstående inte är tillräckligt för att grunda talerätt måste domstolen göra en noggrannare prövning av att det inte föreligger något hinder för rättegång på grund av bristande talerätt. Frågan får utredas på samma sätt som vid en vanlig rättegång. Det kan bl.a. bli aktuellt att hålla ett särskilt sammanträde eller att skaffa upplysningar från enskilda gruppmedlemmar. Den som väcker talan har normalt att styrka processförutsättningen. Finns det särskilda omständigheter kan beviskravet sättas lägre. De allmänna principer som gäller vid individuell talan bör vara vägledande också vid grupptalan. Domstolen bör normalt kunna vänta med att utreda gruppmedlemmarnas talerätt till det står klart vilka medlemmar som efter anmälan kommer att omfattas av grupptalan.

Vid talan om fastställelse om ett visst rättsförhållande består eller inte består enligt 13 kap. 2 § första stycket RB gäller att talan måste angå ett rättsförhållande vars ovisshet länder käranden till förfång. Sistnämnda krav gör det som regel obehövt med en särskild talerättsprövning vid en fastställelsetalan. Det bör här uppmärksammas att förfångsrekvisitet vid en grupptalan skall avse respektive medlems förhållande till den gemensamma motparten. I fråga om vad som krävs för att processförutsättningen skall vara uppfylld kan vägledning hämtas från de principer som tillämpas i tvistemål i allmänhet.

5 §

Paragrafen anvisar vilka organisationer som har rätt att väcka grupptalan utan att vara medlem i gruppen. Är organisationen medlem i gruppen blir talan att betrakta som en enskild grupptalan enligt 4 §.

För att få väcka talan räcker det inte med att en organisation har talerätt enligt bestämmelsen. Organisationen måste dessutom vara partsbehörig enligt allmänna bestämmelser om det (se 11 kap. 2 § RB).

Av *första stycket* framgår att konsument- och löntagargorganisationer får väcka talan i tvister som rör någon vara, tjänst eller annan nytthet som en näringsidkare erbjuder konsumenterna. Rekvisiten har förebilder inom marknadsrätten och konsumentskyddslagstiftningen.

Lagtexten avser att ge uttryck för att organisationstalan kan föras enbart av privaträttsliga associationer. Korporationer, samfälligheter och andra liknande organisationer med mer eller mindre starka offentlig-rättsliga inslag faller utanför den behöriga kretsen av associationer. Vilka krav som bör ställas för att en sammanslutning skall anses ideell får avgöras genom rättspraxis. Som en grundläggande förutsättning bör dock gälla att sammanslutningen har till ändamål att främja medlemmarnas intressen genom en verksamhet som inte är rent ekonomisk. I övrigt hänvisas till rättsregler och allmänna grundsatser inom associationsrätten och andra rättsområden.

För att betraktas som en sammanslutning av det slag som åsyftas här skall organisationen vidare ha till syfte att ta till vara medlemmarnas intressen som konsumenterna eller löntagarna. Att avgöra om så är fallet torde som regel inte medföra några svårigheter. Skulle tvivel eller oklarhet uppstå, får ledning hämtas från den marknadsrättsliga lagstiftningen och avgöranden i Marknadsdomstolen.

Bestämningen av kompetensområdet överensstämmer med vad som gäller inom både den marknadsrättsliga och civilrättsliga konsumentlagstiftningen. Måltyper som kan aktualisera en organisationstalan är tvister enligt bl.a. konsumentförsäkringslagen (1980:38), konsumenttjänstlagen (1985:716), konsumentköplagen (1990:932), produktansvarslagen (1992:18), konsumentkreditlagen (1992:830) och lagen (2000:274) om konsumentskydd vid distansavtal och hemförsäljningsavtal. Lokutionen ”vara, tjänst eller annan nytthet” är, som nämnts i avsnitt 5.2.4, avsedd att omfatta också tvister om fast egendom.

I *andra stycket* definieras konsumenter och näringsidkare på det sätt som numera är brukligt i konsumentskyddande lagstiftning.

Enligt *tredje stycket* får organisationer i vissa fall gå utöver de sakliga talerättsbegränsningar som följer av första stycket. Villkoret för detta är att en utvidgning av talan har betydande fördelar med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter. Undantagsregeln är avsedd att tillämpas i fall då det kan medföra stora besparingar av tid, besvär och kostnader om en organisationstalan tillåts att omfatta anspråk som ligger utanför den typ av tvister som anges i det första stycket. Som exempel kan nämnas att en konsumenttvist angående fel i vara kan omfatta också köpare som inte är konsumenter. Ofta står i dessa fall andra processuella alternativ till buds, såsom enskild grupptalan eller olika handläggningsformer av individuella rättegångar. Rättens prövning får självklart ske med beaktande av detta.

En förutsättning för att tredje stycket skall kunna tillämpas är att det finns en ”huvudtalan” som faller under organisationens normala talebehörighet. Det är alltså inte möjligt för domstolen att med stöd av undantagsregeln tillåta en konsumentorganisation att föra talan rörande gruppanspråk för att därigenom slippa att ta ställning till om talan över huvud taget rör konsumenttvister eller inte.

6 §

Bestämmelsen behandlas i avsnitt 5.2.4. Som framgår där kan offentlig grupptalan bara inledas beträffande anspråk som tillkommer andra subjekt än det offentliga. Är staten själv anspråkshavare faller talan under 4 § om enskild grupptalan.

Vilka myndigheter som har rätt att väcka offentlig grupptalan överlämnas till regeringen att besluta om.

7 §

Bestämmelsen innebär att en grupptalan inte kan avvisas enbart på grund av att käranden har förlorat en egenskap som enligt någon av de tre föregående paragraferna är en förutsättning för talerätt, om ändringen har inträffat efter det att grupptalan väcktes. Detsamma gäller en förändring i de förhållanden som anges i 32 kap. 14 § miljöbalken (se avsnitt 11.2). Syftet med bestämmelsen är att hindra att rättegången avbryts på formell grund därför att käranden inte längre är berättigad att inleda en ny rättegång om den ifrågavarande saken. Däremot kan en ändring i förhållandena medföra att käranden inte längre är lämplig att föra talan för gruppens räkning eller att det av andra skäl finns anledning att byta ut käranden mot någon annan person (se 20–21 §§).

Särskilda processförutsättningar

8 §

Bestämmelsen anger sex för en grupprättegång specifika processförutsättningar som måste vara uppfyllda för att talan skall tas upp till prövning i sak enligt denna lag. Processförutsättningarna diskuteras i avsnitt 5.2.2.

I *punkt 1* behandlas ett allmänt krav på att det skall finnas en med hänsyn till omständigheterna i målet lämpligt bestämd grupp. I detta krav ligger att gruppen skall vara lämpligt bestämd med avseende på både dess storlek och på behovet av att kunna identifiera medlemmarna. Hur högt kraven skall ställas får avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Utgångspunkten är att gruppen skall ha den storlek och vara så tydligt angiven att det är möjligt för domstolen att vidta de åtgärder som talans fortgång kräver. Särskilt viktigt i det sammanhanget är att gruppens bestämning skall läggas till grund för domstolens val av underrättelseform samt att gruppen anges så att det blir möjligt för dels enskilda att avgöra om de omfattas av kärandens talan, dels domstolen att pröva att den som anmäler att han eller hon vill omfattas av grupptalan avses med kärandens gruppbestämning.

Att det finns en tydligt definierad grupp är en förutsättning för att domstolen skall kunna bedöma om de övriga processförutsättningarna i paragrafen är uppfyllda. Gruppens storlek är alltså en viktig faktor att väga in vid prövningen av om en grupprättegång är ett bättre processalternativ än t.ex. kumulation eller pilotmål. Också rättegångsformens lämplighet i sig beror på hur stor gruppen är. Om gruppen inte är tydligt definierad kan det inte bedömas om talan grundas på rättsfakta som är gemensamma eller likartade för medlemmarnas anspråk. En tydligt definierad grupp är också av stor betydelse för prövningen av att käranden har förutsättningar att på ett fullgott sätt representera gruppmedlemmarna i processen.

Det finns många faktorer att ta hänsyn till när gruppen bestäms. Hur pass noggrant och exakt gruppmedlemmarnas antal och identiteter skall anges redan i kärandens ansökan kan variera beroende på bl.a. om det förs en fullgörelsetalan eller en talan om fastställelse, anspråkens natur, vilka yrkanden som framställs och vilka grunder som åberopas till stöd för talan. Gruppmedlemmarnas geografiska hemvist, tillgången till exempelvis kundregister, statistiska underlag och dylikt samt möjligheterna till en snabb och effektiv informationsöverföring är andra förhållanden som kan inverka på hur vitt eller snävt gruppen måste bestämmas.

Med utgångspunkt från omständigheterna i det enskilda målet kan gruppen beskrivas som t.ex. alla personer som har skadats i en viss olycka, samtliga köpare av en viss produkt, de som under en bestämd period haft en lönekontokredit hos samma bank eller de stadigvarande boende inom en viss radie från en utpekad störningskälla. Även om inte gruppmedlemmar anges med identitet måste domstolen kunna göra en någorlunda säker uppskattning av det antal som ingår i gruppen. Gruppens bestämning är av stor vikt för om en grupprättegång kan bedömas vara en effektiv och funktionsenlig processform. Det kan också vara av stor betydelse för svaranden hur omfattande gruppen är. Sam-

tidigt är det svårt att i detalj beskriva vad som innefattas i kravet på att gruppen skall vara lämpligt bestämd. Vilka anspråkshavare som slutligt kommer att omfattas av grupptalan avgörs först genom det särskilda anmälningförfarande som regleras i 14 §. Prövningen av rekvisitet i punkt 1 kan därför sägas i första hand tjäna dels som ett underlag för genomförandet av anmälningförfarandet, dels att tidigt mota en grupptalan där det redan från början står klart att karendens gruppbestämning omöjliggör en grupptalan, t.ex. för att gruppen är alltför heterogen eller liten.

Behovet av att anpassa gruppens utformning till förhållandena i målet gör att domstolen bör ges en betydande frihet att bedöma om det finns en lämpligt bestämd grupp. Vid prövningen har domstolen att väga in även de eventuella förändringar av gruppens omfång eller byten av medlemmar som kan förutses. Rätten bör alltså på samma sätt som den skall iakttä att gruppen inte är för vagt preciserad även pröva att gruppen inte är alltför detaljerat och snävt angiven så att medlemskretsen sannolikt kommer att behöva utvidgas i ett senare skede av rättegången.

Punkten 2 uttrycker ett krav på att talan skall grundas på en eller flera omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk. Med omständigheter menas rättsfakta, dvs. omständigheter som är av omedelbar betydelse för utgången i målet (jfr 16 kap. 2 § RB). Däremot saknar det betydelse för bedömningen av denna processförutsättning om målet gäller för gruppen gemensamma eller likartade rättsfrågor eller om bevisningen är i stort densamma eller olikartad för anspråken i fråga.

Av lagtexten framgår att det är tillräckligt att det finns ett rättsfaktum som är detsamma eller likartat för samtliga anspråk. Det krävs inte att faktumet i fråga är tvistigt. Däremot kan förhållandet mellan å ena sidan tvistiga gemensamma rättsfakta och å andra sidan individuella omständigheter beaktas vid prövningen av processförutsättningarna i punkterna 5 och 6. Kravet i punkten 2 måste även i övrigt ses i samband med de andra villkoren för en grupptalan. Det gäller inte minst rekvisitet i följande punkt.

Ytterligare en förutsättning för att en grupprättegång skall tillåtas är enligt *punkt 3* att merparten av de anspråk som talan avser inte lika väl kan göras gällande genom talan av gruppmedlemmarna själva. Bakgrunden till rekvisitet är att grupptalanreformen utgår från förutsättningen att grupptalan endast skall användas om det inte finns andra tillgängliga metoder för att hävda anspråken som är bättre eller lika bra som en grupprättegång.

De alternativ mot vilka jämförelsen skall göras omfattar endast inomprocessuella förfaranden. Grupprättegångens för- och nackdelar skall vägas mot främst kumulation och pilotmålsmetoden. En jämförelse skall ske mot förfaranden som i det särskilda fallet bedöms som realistiska alternativ. Det är inte möjligt att uttömmande räkna upp alla omständigheter som kan påverka bedömningen av om anspråken i fråga lika väl kan göras gällande genom talan av gruppmedlemmarna själva. Vissa allmänna riktlinjer kan dock anges.

Inledningsvis skall framhållas att det förhållandet att en person anmäler att han eller hon vill omfattas av grupptalan inte kan tas till intäkt för att personen är beredd att processa individuellt om sitt anspråk.

Syftet med grupptalan är att erbjuda enskilda ett förfarande att få anspråk prövade på för den enskilde förmånligare villkor än som gäller för processer i allmänhet. Särskilt kostnadsregleringen vid grupptalan medför att personer kan förväntas vilja få sina anspråk prövade genom en grupprättegång i större utsträckning än vid kumulation eller pilotmål.

Gruppens storlek är en omständighet som normalt bör tillmätas betydelse för om en grupprättegång är det bästa alternativet. Individuella processer är som regel svårare att samordna ju fler personer som är inblandade. Grupprättegångens förtjänster jämfört med andra alternativ bör vidare inte inskränkas till strikt processekonomiska överväganden. Den representativa taleformens särprägel kan innebära att en process får en annan handlingsdirigerande effekt än t.ex. ett pilotmål. Också när det gäller prejudikatbildning, rättsutveckling och rättsskapande kan grupptalanprocessen visa sig överlägsen andra former för att göra gruppanspråk gällande.

Särskilt i skadeståndsmål och andra processer som gäller ekonomiska anspråk kan bedömningen av grupptalan som bästa tillgängliga processalternativ utfalla olika för skilda delar av gruppen. För dem som har någorlunda stora anspråk står i praktiken fler möjligheter öppna än för dem vars anspråk är av mindre värde. De ekonomiska förutsättningarna inom gruppen kan variera med hänsyn till exempelvis förekomsten av rättsskydds försäkringar och inkomstförhållanden. Domstolen måste väga in också sådana förhållanden i sin bedömning av vilket processalternativ som är bäst. Men det läggs inte något utredningskrav på domstolen.

En grupptalan bör inte avvisas med hänvisning till den nu behandlade tredje punkten, om det är endast en mindre del av gruppanspråken som kan beräknas bli hävdade lika väl på annat sätt. Motsatt gäller om grupprättegången är det bästa alternativet för endast en liten del av gruppen. Även en sådan mindre del av gruppen kan dock bestå av ett stort antal personer, vilkas anspråk lämpar sig för en grupptalan. Domstolen kan då genom materiell processledning försöka få käranden att anpassa gruppens bestämning så att processförutsättningen uppfylls.

Behovet av skydd för de i processen passiva gruppmedlemmarna och hänsyn till motparten kräver att inte vem som helst tillåts att föra talan för en grupp. Den som företräder gruppen måste bedömas vara lämplig därtill. En bestämmelse av den innebörden finns intagen i paragrafens *fjärde punkt*.

Domstolens bedömning av någons lämplighet att föra grupptalan skall baseras på en prövning av samtliga omständigheter som kan påverka vederbörandes möjligheter att på ett fullgott sätt ta till vara gruppmedlemmarnas intressen i målet. Det är dock inte fråga om att förbehålla rätten att vara part den som besitter egenskaper som gör vederbörande särskilt lämplig att processa angående saken i fråga. Syftet kan i stället beskrivas vara att trygga gruppmedlemmarnas behov av att målet blir allsidigt belyst så att samtliga medlemmars anspråk blir lika rättssäkert prövade som om medlemmarna själva fört talan. Därigenom säkerställs också att en dom i målet inte kan angripas i efterhand under återopande av att medlemmens rätt inte har blivit tillräckligt bevakad.

Av särskild vikt vid en sådan bedömning är att käranden dels har nödvändiga ekonomiska resurser att driva målet och dels inte har ett eget intresse som kolliderar med andra gruppmedlemmars.

En grupptalan kan ofta vara kostsam att genomföra. Det torde sällan vara möjligt för en enskild person att ensam bekosta en grupptalan-process. I vart fall får man anta att risken att ådra sig egna kostnader och dessutom betala motpartens kostnader vid en förlorad talan avhåller de flesta från att inleda en grupptalan med tillgång endast till egna privata medel. Man kan därför utgå från att en enskild grupptalan som regel förs av en enskild part som har ekonomiskt stöd i form av rättshjälp, en rättskyddsförsäkring eller genom riskavtal. I ett sådant fall saknas anledning att betvivla partens förmåga att löpande bekosta de utredningsarbeten och åtgärder i övrigt som kan behövas för att ta till vara gruppmedlemmarnas intressen. Även stöd ur privata fonder eller insamlingar bland allmänheten kan vara av den storleksordningen att de bör beaktas vid bedömningen.

En annan fråga är i vilken utsträckning parten kan antas infria ett eventuellt kostnadsansvar gentemot motparten. Också det kan vägas in i bedömningen av partens lämplighet att väcka en grupptalan. Det kan dock inte komma i fråga att motpartens anspråk skall behöva vara säkerställt genom en bankgaranti eller liknande. Även när det förs grupptalan får en part som vinner målet räkna med risken att förlorande part inte har ekonomisk möjlighet att ersätta rättegångskostnaderna fullt ut. Den risken löper käranden i lika hög grad som svaranden. Vid grupptalan kan man dock säga att faran för en sådan ekonomisk förlust är mindre för svaranden än i många ordinära rättegångar. Den som väcker enskild grupptalan, offentlig grupptalan eller organisationstalan torde normalt ha bättre ekonomiska förutsättningar att infria ett rättegångskostnadsansvar än käreandeparter i allmänhet.

Däremot måste förhindras att en kostnadssvag gruppmedlem eller organisation för talan som bulvan för andra gruppmedlemmar som finansierar talan men vill undvika risken att drabbas av ersättningskyldighet till motparten. Händer det att någon väcker talan utan att ha beviljats rättshjälp, utan stöd av en rättskyddsförsäkring eller utan att det finns ett riskavtal kommer domstolen, som nämnts i avsnitt 5.2.2, genom enkla frågor att kunna skaffa kunskap om hur talan är avsedd att finansieras. Det torde i sådana situationer stå klart om personen i fråga har tillräckliga ekonomiska resurser eller saknar medel att föra talan. I det senare fallet skall talan avvisas. Detsamma gäller om den som vill föra talan, men saknar egna medel till det, får ekonomisk hjälp att driva gruppens talan från andra taleberättigade som därigenom vill slippa risken av ett kostnadsansvar gentemot motparten.

Normalt kommer en organisation inte att inleda en process om den inte anser att rättegången är ekonomiskt försvarbar. Det kan dock inträffa händelser som gör att domstolen vill försäkra sig om att organisationen har en stabil ekonomisk bas. Rätten kan då genom räkenskapshandlingar eller liknande ganska lätt reda ut eventuella oklarheter. Det bör här påpekas att domstolen inte skall göra en mer ingående analys av organisationens ekonomiska förhållanden. Här som i övrigt tjänar kontrollen till syfte att avslöja missbruk av talerätten, såsom att organisationen används som täckmantel för någon annan att processa.

En förutsättning för att någon skall förväntas kunna väl ta till vara samtliga gruppmedlemmarnas intressen är att vederbörande själv inte har ett intresse som står i strid mot en eller flera av gruppmedlemmarnas

intressen. Det innebär inte att allas intressen nödvändigtvis måste sammanfalla, endast att de inte får stå i konflikt med varandra. Några exempel kan klargöra innebörden av de avvägningar domstolen kan behöva göra i det hänseendet. Om någon exempelvis för talan om nedläggning av köpeskillning på grund av fel i en standardvara till förmån för samtliga köpare är det inte osannolikt att det bland köparna finns personer som i stället vill ha köpet hävt och få hela köpeskillningen åter. Andra köpare kan emellertid föredra att få felet avhjälpt i stället för ekonomisk ersättning. Hos köparna finns ett gemensamt intresse av att få fastställt att varan är felaktig. Att det görs gällande olika påföljder innebär inte att köparna har motstridiga intressen. Däremot kan man sätta i fråga om en och samma kärande kan antas agera lika kraftfullt för bifall till samtliga yrkanden. Ett lämpligt tillvägagångssätt är i sådant fall att dela upp gruppen i tre undergrupper (de som yrkar prisavdrag, hävning respektive avhjälpande). Den som väckt talan och yrkar prisavdrag kan företräda hela gruppen i felfrågan. Därefter kan domstolen dela upp handläggningen och förordna andra lämpliga personer att föra talan för de köpare som yrkar hävning respektive avhjälpande, för att lösa de särskilda tvistefrågor som dessa yrkanden ger upphov till. Ett annat alternativ är att låta rättsföljden av det konstaterade felet avgöras i individuella efterföljande processer genom s.k. särskild mellandom enligt 26 §.

Även om en ansökan att få en talan handlagd enligt denna lag uppfyller förutsättningarna enligt de fyra första punkterna är det inte säkert att grupptalan är ett effektivt och ändamålsenligt sätt att hantera den rättsliga prövningen av gruppanspråken. Därför innehåller *punkt 5* ett krav av den innebörden. Det blir här fråga om en allmän bedömning av de fördelar respektive nackdelar som ett grupptalanförfarande för med sig i det enskilda fallet.

Att särskilt beakta i det sammanhanget är självklart de praktiska problem som domstolen och parterna kan ställas inför vid en grupptalan. En grupprättegång är ofta ett bättre alternativ än andra processformer när talan rör en stor grupp människor. Är gruppen alltför omfattande kan emellertid också en representativ process visa sig ohanterlig. Särskilt gäller detta om de rättsförhållanden som tvisten angår är sådana att de kan förväntas kräva personliga underrättelser till gruppmedlemmarna under processens gång. Förekomsten av individuella tvistefrågor kan då spela en avgörande roll för om en grupprättegång skall bedömas som lämplig eller inte. Här får emellertid vägas in de särskilda handläggningsregler som lagen om grupprättegång innehåller såsom möjligheten att inrätta undergrupper och att besluta om prövning av individuella tvistefrågor genom efterföljande förfaranden.

Enligt *punkt 6* är en grupprättegång inte tillåten om den i övrigt bedöms vara olämplig. Ett skäl att avvisa en talan med hänvisning till rekvisitet är att kostnaderna i målet står i orimlig proportion till tvisteföremålets värde eller att det på något sätt framkommer att talan väckts i chikanöst eller annat illojalt syfte.

9 §

Av 2 § framgår att rättegångsbalken är tillämplig på handläggningen av en grupprättegång, om det inte ges avvikande bestämmelser i denna lag. Något undantag från balkens regler i fråga om innehållet i en stämningsansökan finns inte. Alltså är 42 kap. 2 § RB omedelbart tillämplig när någon väcker en grupptalan.

Det innebär att käranden måste ange noga preciserade yrkanden som hänför sig till samtliga gruppmedlemmar (42 kap. 2 § första stycket 1 RB). Alla medlemmar behöver dock inte omfattas av ett yrkande om en och samma rättsföljd. Avgörande är att varje anspråk som talan rör kan knytas till ett bestämt yrkande. Inget hindrar således käranden från att i ett mål om skadestånd yrka ersättning för inkomstförlust till vissa gruppmedlemmar, för sveda och värk till andra medlemmar och för sjukvårdskostnad till en tredje grupp skadelidande.

Käranden måste också lämna en utförlig redogörelse för de faktiska omständigheter som åberopas till stöd för käromålet (42 kap. 2 § första stycket 2 RB). Det är oftast en fördel om redogörelsen inte inskränks till enbart rättsfakta utan dessutom innehåller information om andra omständigheter som kan vara av intresse i målet. Naturligtvis kan det inte begäras att käranden skall ha gjort en grundligare undersökning av allt som skulle kunna ha betydelse för prövningen av varje gruppmedlems anspråk. Men redogörelsen skall innehålla uppgifter även om s.k. individuella förhållanden (se vidare nedan).

Rättegångsbalken kräver vidare att det i stämningsansökningen anges de bevis som åberopas och vad som skall styrkas med varje bevis samt de omständigheter som gör rätten behörig, om inte behörigheten framgår av vad som anförs i övrigt (42 kap. 2 § första stycket 3 och 4 RB).

Den nu aktuella paragrafen föreskriver att en ansökan om att få inleda en grupprättegång skall innehålla ytterligare uppgifter.

I *första stycket punkt 1* sägs att ansökan skall innehålla en upplysning om den grupp som talan avser. Uppgiften kommer att ligga som underlag för rättens bedömning av om det finns en grupp som är lämpligt bestämd. Som diskuteras i författningskommentaren till 8 § får det avgöras från fall till fall vilka krav på exakthet som skall ställas när det gäller gruppmedlemmarnas antal och identiteter. Finns uppgifter om gruppmedlemmarnas namn och postadress utan särskild utredning tillgängliga för käranden bör uppgifterna självklart tas med i ansökan, om inte medlemmarnas identiteter helt saknar betydelse för val av underrättelseform och prövning av anmälningar från personer som vill omfattas av grupptalan. Detta framgår av paragrafens *andra stycke*. Är tillgången till uppgifter av det slaget beroende av tids- och kostnadskrävande arbete, bör käranden som regel kunna avvakta ett föreläggande från domstolen om att inkomma med uppgifterna. Käranden bör dock redan i ansökan ange vilka utredningsåtgärder som kan bli aktuella i det sammanhanget eftersom domstolens ställningstagande till hur precist gruppen skall definieras kan bero av bl.a. med vilken lätthet gruppmedlemmarna kan identifieras.

En ansökan skall alltid innehålla en utförlig redogörelse för de omständigheter som åberopas till grund för yrkandet och helst dessutom en beskrivning av fakta i övrigt som kan ha intresse i målet. Rätten

kommer därigenom att få besked om vilka omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppen och vilka individuella förhållanden som finns. *Första stycket punkterna 2 och 3* innebär i det hänseendet ett förtydligande, men ålägger också käranden att noga utpeka och skilja mellan omständigheter av det ena och det andra slaget. En så uppdelad redogörelse är till god hjälp för domstolen när den skall avgöra om talan kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt.

Föreskriften i punkt 3 sträcker sig inte längre än till individuella förhållanden som är kända för käranden. Det kan inte rimligen krävas särskilda undersökningar för att ta reda på alla omständigheter av det slaget som kan finnas. Käranden har dock anledning att självmant skaffa sig en i vart fall översiktlig uppfattning om förekomsten av rättsfakta som har betydelse för endast vissa medlemmars anspråk.

Som en generell anvisning till käranden att lämna en så fyllig och fullständig ansökan som möjligt föreskrivs i *punkt 4* att den skall innehålla uppgifter om omständigheter i övrigt, som har betydelse för frågan om talan får tas upp till handläggning enligt denna lag. Bland omständigheter av den typen kan nämnas de olägenheter som kan uppstå om talan inte tillåts, hur talan är avsedd att finansieras och andra förhållanden av betydelse för kärandens lämplighet att företräda gruppen i målet.

Byte av taleform

10 §

Denna paragraf behandlar den situationen att käranden i en individuell process begär hos rätten att målet skall övergå till att handläggas enligt lagen om grupprättegång. Utgångspunkten för att en övergång skall tillåtas är att det finns ett påtagligt behov av det. Detta framgår dock inte av paragrafen utan följer av de särskilda processförutsättningar som anges i 8 §. Vid bedömningen skall domstolen väga de vinster som kan uppnås genom en ändrad handläggningsform mot de olägenheter som en omvandling kan medföra. Det är inte avsikten att en svarande som har lagt ned tid och kostnader i ett mål som är färdigt för avgörande skall behöva utsättas för ytterligare tidsfördröjningar och ekonomiska besvär, om inte en ändring av handläggningsform framstår som högst angelägen. En allmän riktlinje är att en övergång till grupprättegång normalt bör vara lättare att få till stånd vid rättegångens början än då målet är i ett avslutande skede av handläggningen. Likaså försvåras en ändring av handläggningsform, om det har lagts ned betydande tid och kostnader på utredning eller bevisning angående omständigheter som ligger utanför dem som en grupp-talan kommer att avse, dvs. individuella förhållanden. Byte av taleform bör vidare inte komma i fråga t.ex. efter det att någon av parterna har erhållit ett s.k. stupstocksföreläggande enligt 42 kap. 15 § RB.

Av *första stycket* framgår att 42 kap. 2 § RB skall tillämpas på en ansökan om byte av taleform. I ett sådant fall finns det visserligen redan en stämningsansökan ingiven till domstolen. Genom ansökan att få inleda en grupprättegång utvidgas emellertid talan till att omfatta fler personer. Det krävs då som regel att det framställs ett nytt yrkande i

målet. Käranden kan också behöva komplettera bevisningen. Det finns därför skäl att föreskriva att ansökan skall ha samma innehåll som en stämningsansökan.

I 42 kap. 3 och 4 §§ RB ges bestämmelser om hur rätten skall förfara när det finns brister i ansökningen eller när det på grund av rättegångshinder är uppenbart att en stämningsansökan eller en talan skall avvisas. Genom en uttrycklig hänvisning i paragrafen är dessa bestämmelser tillämpliga också på en ansökan om byte av taleform.

Ansökan skall delges svaranden för yttrande. Det behöver dock inte ske om den är ogrundad.

Om rätten finner att ansökan skall bifallas skall rätten fatta beslut om att kärandens talan fortsatt skall handläggas enligt lagen om grupp-rättegång. Svarandens möjligheter att få beslutet överprövat blir beroende av om han eller hon har framställt en invändning om rättegångshinder, på samma sätt som gäller för processförutsättningar i allmänhet. Svaranden kan dessutom överklaga beslutet enligt 49 kap. 7 § RB under påstående att en övergång till grupprättegång medför att målet försenas i onödan. Också när det gäller den fortsatta handläggningen efter det att en individuell talan omvandlats till en grupptalan bör samma regler gälla som i stämningssmål. Om rätten avslår en ansökan om byte av taleform är det fråga om ett slutligt beslut som kan överklagas av käranden.

Eftersom antalet tingsrätter som är behöriga att handlägga en grupp-rättegång är begränsat kan det inträffa att den domstol som tar emot ansökan inte är behörig att ta upp grupptalan till prövning. Oavsett detta får domstolen enligt *andra stycket* omedelbart avslå en ansökan, som är uppenbart ogrundad. I annat fall skall ansökan överlämnas för prövning till en behörig domstol.

Ombud

11 §

Enligt paragrafen skall enskild grupptalan och organisationstalan föras genom ombud. Denne skall vara advokat. Motiven för detta har behandlats i avsnitt 5.2.5.

Ombuds- och advokattvånget gäller inte om det finns särskilda skäl. Det kan finnas anledning att göra undantag från huvudreglerna med hänsyn till dels omfattningen och arten av talan, dels kärandens eller det tänkta ombudets kvalifikationer och erfarenheter. Exempel på det sistnämnda är att talan förs av någon som själv är jurist med vana att uppträda som ombud. Ett annat exempel är att käranden är en organisation som företräds av någon väl skickad att driva en rättegång såsom kan vara fallet när vissa branschsammanlutningar eller centrala arbetstagarorganisationer för talan.

12 §

Enligt 12 kap. 14 § RB medför en rättegångsfullmakt behörighet för ombudet att bl.a. väcka talan och att ta emot delgivning av stämning och andra handlingar i målet. Att föra talan som part i en grupprättegång innebär på flera sätt en annorlunda situation jämfört med att vara kärande eller svarande i en vanlig rättegång. De speciella förhållanden som

präglar en grupptalanprocess gör att det inte rimligen bör tillåtas att ett ombud väcker grupptalan, om det inte redan av fullmakten framgår att ombudet har huvudmannens uttryckliga uppdrag att göra det. På motsvarande sätt bör det inte tillåtas ett ombud att på grund av en s.k. blancofullmakt ta emot delgivning om stämning i ett sådant mål.

Underrättelse till medlemmarna om att en grupprättegång har inletts

13 §

Paragrafen föreskriver en skyldighet för domstolen att underrätta gruppmedlemmarna om att en grupprättegång har inletts. Kravet på att underrätta medlemmarna är obligatoriskt. Underrättelsen skall gå ut så snart rätten har gjort bedömningen att kändens talan skall tas upp till prövning i sak. Detta kan utläsas av *första stycket*. Med hänsyn till att grupptalan kommer att slutligt omfatta endast de medlemmar som anmäler till domstolen att de vill få sina anspråk prövade i grupprättegången kan det många gånger finnas skäl för domstolen att vänta med att förelägga svaranden att komma in med svaromål till dess att tiden för anmälan gått ut. Däremot kan det ibland finnas skäl för rätten att dessförinnan inhämta svarandens synpunkter i fråga om rättegångshinder. Domstolen kan då också, om det anses lämpligast, vänta med att underrätta medlemmarna om rättegången till dess att rättegångsfrågan är avgjord. Av 50 § framgår att underrättelse skall ske på det sätt rätten finner lämpligt.

I *andra stycket* ges i punktform anvisningar om vilka uppgifter en gruppmedlem skall få tillgång till genom underrättelsen. Domstolen ges möjlighet att utifrån valet av underrättelseform enligt 50 § låta själva underrättelsen få det innehåll som är lämpligast i det enskilda fallet. Detta innebär att domstolen kan välja att i själva underrättelsen antingen helt eller delvis ta in den information som skall lämnas enligt paragrafen eller hänvisa den som så önskar att kontakta domstolen för vidare information.

I *punkt 1* anges att medlemmarna skall få en kortfattad redogörelse av kändens ansökan om att få inleda en grupprättegång. Med ansökan menas antingen en stämningsansökan eller en ansökan om byte av taleform. Är ansökan av mindre omfattning och enkelt och tydligt sammanställd kan den fogas direkt till underrättelsen. Det bör däremot inte komma i fråga att rätten skickar med omfångsrika eller för en lekman svårbegripliga texter till gruppmedlemmarna. I sådant fall får i stället rätten själv skriva en kort redogörelse för ansökan som kan förstås av gemene man. Uppgifter som är särskilt viktiga att förmedla är gruppens bestämning, kändens yrkande, de gemensamma eller likartade omständigheter som talan rör och förekomsten av individuella tvistefrågor.

Enligt *punkt 2* skall medlemmarna informeras om grupptalan som handläggningsform. Det bör i det sammanhanget tecknas en kortfattad allmän beskrivning av grupptalan som en representativ taleform jämfört med en individuell rättegång. Gruppmedlemmarna skall vidare upplysas om att de har möjlighet att delta i rättegången som parter (intervenienter) samt att de, även om de inte inträder som parter, blir bundna av en dom i

målet, om de har anmält att de vill omfattas av grupptalan. De skall vidare underrättas om de för en grupprättegång särskilda kostnadsreglerna.

Punkt 3 föreskriver att uppgift skall lämnas om kändens och ombudets namn och adress.

En underrättelse enligt denna paragraf skall vidare enligt *punkt 4* innehålla besked om den tid inom vilken en anmälan enligt 14 § skall göras.

Slutligen skall domstolen i samband med underrättelsen lämna uppgifter om andra förhållanden som har betydelse för gruppmedlemmarnas rätt (*punkt 5*). Det kan gälla information om möjligheten att upprätta undergrupper med särskilda företrädare eller att besluta om efterföljande förfaranden för att lösa individuella tvistefrågor. Gruppmedlemmarna kan också upplysas om att de kan höras i bevis syfte i rättegången och om att de har möjlighet att överklaga beslut och domar. Domstolen har här stor frihet att ge medlemmarna del av uppgifter som kan vara av värde för dem att känna till.

Gruppens bestämning

14 §

Genom bestämmelsen slås fast att det ankommer på varje gruppmedlem att bestämma om han eller hon vill omfattas av grupptalan eller inte. Endast den som anmäler till domstolen att han eller hon vill vara medlem i gruppen kommer att bli bunden av en dom i grupptalanmålet. Lagtekniskt har detta lösts på så sätt att den som inte gör någon anmälan skall anses ha trätt ur gruppen. Fram till dess att anmälningstiden gått ut är således samtliga som omfattas av kändens gruppbestämning att anse som gruppmedlemmar. Medlemskapet riskerar emellertid inte att leda till några rättsverkningar till nackdel för den som väljer att inte anmäla sig.

För den som låter bli att göra anmälan kommer sålunda grupprättegången efter anmälningstidens utgång inte att utgöra något rättegångshinder, om han eller hon väcker en individuell talan. En dom i anledning av grupptalan får inte någon rättskraft gentemot den som valt att inte omfattas av processen. Å andra sidan har vederbörande inte rätt till någon del av t.ex. den ersättning som talan inbringar till gruppen.

Kravet på anmälan för att slutligt omfattas av grupptalan är ovillkorligt. Anmälan skall vara skriftlig. Den behöver endast innehålla ett besked om att vederbörande önskar att omfattas av rättegången. Det kan inte anses nödvändigt för domstolen att självmant utfärda en bekräftelse på att det har inkommit en anmälan i rätt tid till domstolen. En gruppmedlem som vill förvissa sig om att anmälan har kommit in till rätten får kontakta domstolen.

I lagtexten anges inget bestämt tidsintervall inom vilken en anmälan skall ske, utan det överläts på domstolen att fritt bestämma fristens längd. En månad kan dock i många fall vara en lämplig tidsram.

Rättegångsbalkens bestämmelser om frister och laga förfall gäller även för en anmälan enligt denna paragraf. Gruppmedlemmarna skall alltså få skälig tid på sig för att ta ställning till om de skall ge in en anmälan eller inte. Domstolen har i det sammanhanget, eller när det i övrigt finns skäl

till det, möjlighet att förlänga tiden för enstaka eller samtliga gruppmedlemmar (32 kap. 3 § RB). Den som har gjort en anmälan bör inte kunna återkalla denna efter det att tidsfristen har löpt ut. Däremot kan gruppmedlemmen intervensera i rättegången och återkalla sin talan. En anmälan som kommer in till rätten efter tidsfristens utgång bör avvisas. Detsamma gäller om personer som anser sig ha anspråk mot svaranden anmäler sitt intresse att omfattas av en grupptalan trots att de inte ingår i kärandens bestämning av gruppen. Ett avvisningsbeslut är slutligt och kan följaktligen överklagas enligt reglerna i rättegångsbalken.

Senare förändringar i gruppens bestämning kan föranleda domstolen att utfärda underrättelser till nya gruppmedlemmar. Också för dessa gäller självklart samma krav på anmälan för att omfattas av grupptalan som för de ursprungliga gruppmedlemmarna.

Jäv

15 §

En jävsinvändning är en processhandling. Om en passiv gruppmedlem vill framställa en sådan invändning måste han eller hon följaktligen intervensera i rättegången. Inget hindrar att medlemmen inträder som part först i samband med jävsinvändningen, om medlemmen i övrigt saknar motiv att ta aktiv del i förfarandet.

Enligt 4 kap. 14 § RB gäller för domarjäv en tid inom vilken en jävsinvändning måste göras (en preklusionsfrist), som är bestämd med utgångspunkt från att den som vill framställa en invändning om jäv för talan i målet. Detta innebär att en passiv gruppmedlem kan vänta till ett överklagande eller t.o.m. senare med att framställa sin invändning, om rättegångsbalken tillämpas utan förbehåll. En sådan ordning strider mot de ändamålsöverväganden som ligger bakom preklusionsfristen. I paragrafen föreskrivs därför en tidsfrist, motsvarande den som gäller för part, på två veckor för en passiv gruppmedlem som vill göra invändning om jäv mot domare.

Den fortsatta handläggningen

Kärandens skyldigheter

16 §

Paragrafen anger kärandens skyldigheter gentemot gruppmedlemmarna i rättegången och annars, vid t.ex. förlikningsförhandlingar.

Kärandens grundläggande uppgift är att ta till vara gruppmedlemmarnas intressen på ett ändamålsenligt sätt. Däri ligger naturligtvis ett krav på käranden att inte företa processhandlingar som är till nackdel för en gruppmedlem, t.ex. ett erkännande eller ett medgivande, om det inte finns välgrundade skäl för det. På motsvarande sätt skall käranden företa processhandlingar som normalt är till fördel för medlemmarna, om det inte finns anledning att underlåta det.

Kravet på käranden att ta till vara medlemmarnas intressen på ett ändamålsenligt sätt skall inte tolkas som en skyldighet att föra varje medlems talan på det sätt som objektivt i efterhand kan fastställas hade

varit det bästa för medlemmens rätt. Skyldigheten kan i stället formuleras så att kändanden i och utanför rättegången skall agera för varje medlems bästa i enlighet med vad som rimligen kan krävas med hänsyn till vad kändanden känner till och borde känna till om förhållanden som har betydelse för medlemmens rätt. I bedömningen skall också vägas in medlemmens möjligheter att intervensera och på egen hand föra talan i målet.

Enligt paragrafen skall kändanden på en gruppmedlems begäran lämna upplysningar om förhållanden som har betydelse för medlemmens rätt. Han eller hon skall också i viktiga frågor ge gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan större olägenhet. Det kan gälla frågan om talan skall återkallas, efterges eller medges i en viss del eller om man skall träffa förlikning med ett visst innehåll. Med större olägenhet avses både tids- och kostnadsbesvär. Det är t.ex. inte avsett att ett måls avgörande skall försenas avsevärt på grund av underrättelseskyldigheten, om det inte finns mycket starka skäl att inhämta medlemmarnas synpunkter i en viss fråga.

Brister kändanden i sina skyldigheter enligt denna paragraf får rätten ta upp frågan om han eller hon är lämplig att föra talan för gruppens räkning. Anses kändanden inte lämplig som part, måste kändanden bytas ut eller, om det inte är möjligt, grupptalan avvisas.

Utvidgning av talan

17 §

Att kändanden utvidgar sin talan mot svaranden till att omfatta ytterligare gruppmedlemmar eller ytterligare anspråk som tillhör dem som redan ingår i gruppen är med rättegångsbalkens terminologi närmast att betrakta som en ändring av talan. Den nu aktuella paragrafen ger kändanden vidare möjligheter att utvidga talan än som är fallet enligt 13 kap. 3 § RB. Kändandens handlingsutrymme blir genom paragrafen snarare likt det som gäller för kumulation enligt 14 kap. 6 § RB. Detta ligger väl i linje med den representativa processens ändamål att erbjuda ett alternativ för en gemensam handläggning av fleras rättsanspråk.

Utvidgningen av talan kan avse både nya gruppmedlemmar och nya anspråk som tillhör personer som redan ingår i gruppen. Detta är i paragrafen uttryckt på så sätt att talan kan utvidgas till att omfatta andra käromål. Avsikten är att därigenom anknyta till rättegångsbalkens målbegrepp, som beroende på det sammanhang i vilket termen används avser "saken" eller "rättegången". I denna paragraf är käromål liktydigt med saken.

Kändanden får inte utvidga sin talan på ett sådant sätt att det därigenom uppstår brister i de processförutsättningar som gäller för rätten att inleda en grupprättegång. Kändanden skall ha talerätt enligt 4–6 §§. Vidare skall rätten fortlöpande under rättegången pröva att rekvisiten enligt 8 § är uppfyllda så fort det finns anledning till det (jfr 34 kap. 1 § RB).

Utöver det nu sagda krävs enligt denna bestämmelse att en utvidgning av talan är lämplig med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter. I många fall kommer bedömningen av den frågan att inriktas särskilt på processekonomiska hänsyn. Att rättegångens omfattning växer

får inte leda till att man gör avkall på kraven att förfarandet skall vara så snabbt, enkelt och billigt som möjligt. Till en del ingår sådana överväganden i prövningen av processförutsättningen om att talan skall kunna handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt. Det särskilda villkoret i paragrafen gör dock att domstolen kan vara strängare i sin bedömning av de handläggningsmässiga följderna av kändens åtgärd. Sålunda kan rättegången ha pågått under en längre tid. Att nytt processmaterial tillförs målet kan då leda till att målets avgörande förskjuts väsentligt i tiden till nackdel och obehag för de tidigare gruppmedlemmarna och svaranden, utan att man för den skull kan avvisa målet med hänvisning till att talan inte kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt. Domstolen har då möjlighet att i stället enligt denna paragraf avvisa utvidgningen.

Det är varken möjligt eller lämpligt att här närmare ange hur rätten bör gå till väga vid sina överväganden. Detta får bli en fråga för rättstillämpningen att avgöra utifrån förhållandena i varje enskilt mål. Domstolen är i det sammanhanget fri att föranstalta om den utredning som den anser är nödvändig för att bedöma om kändens åtgärd skall tillåtas eller inte.

Vill kändens utvidga sin talan enligt denna paragraf kan det ske antingen muntligt inför rätten eller skriftligen. Svaranden skall underlägga om åtgärden. Något beslut om att tillåta utvidgningen behöver domstolen inte fatta, utom för de fall beslut krävs i anledning av att svaranden framställt en invändning om processhinder. Däremot måste rätten fatta ett särskilt beslut, om den finner att kändens ändring eller utvidgning av talan skall avvisas. Att en utvidgning inte kan ske i högre rätt följer av allmänna processrättsliga principer.

De nya gruppmedlemmar som förs in i processen genom talans utvidgning skall underrättas om rättegången på samma sätt som gäller när en grupprättegång inleds (se 13 §). Gruppmedlemmarna skall få skälig tid på sig att ta ställning till om de vill omfattas av grupptalan eller inte. Detta gäller även när en talan utökas till att avse nya anspråk som tillhör dem som redan tidigare är medlemmar i gruppen. Också för dessa anspråk gäller alltså krav på anmälan för att anspråken skall kunna prövas inom ramen för grupptalan. Underlåtenheten att ge in anmälan kommer dock att omfatta endast att det nya anspråket inte skall prövas i grupprättegången. Vederbörande kvarstår däremot som medlem vid prövningen av den ursprungliga grupptalan.

Överlåtelse av tvisteföremålet

18 §

Enligt 13 kap. 7 § RB gäller att om kändens överlåter det som tvisten angår kan förvärvaren antingen själv begära att få träda in i rättegången (partssuccession) eller tvingas in i processen av överlåtarens motpart (adcitation). Dessa processuella verkningar passar inte i en grupprättegång, med hänsyn till att kändens för talan inte bara för sig själv utan för en grupp. Samtidigt kan det inte accepteras att förvärvaren lämnas helt utan möjlighet att påverka domstolens prövning av det överlåtna rättsförhållandet. Frågan löses i paragrafen genom en rätt att träda in som gruppmedlem. På så sätt får förvärvaren möjlighet att som

medlem intervensera i rättegången, i den del av målet som rör hans eller hennes rätt. Det nu sagda bör gälla också i det fall en gruppmedlem har överlåtit sitt anspråk.

Ibland är motparten mer intresserad än förvärvaren av att den senare träder in i rättegången. I en vanlig rättegång kan motparten tvinga förvärvaren att bli part i målet (13 kap. 7 § tredje stycket RB). Den här behandlade paragrafen ger svaranden en motsvarande möjlighet att tvångsvis göra förvärvaren till medlem i gruppen. Därigenom uppnår svaranden att en dom i målet kommer att omfatta också förvärvarens rätt i förhållande till svaranden.

Undergrupper

19 §

I denna bestämmelse regleras domstolens handläggning när det finns individuella tvistefrågor som är gemensamma eller likartade för flera gruppmedlemmars anspråk, men som ändå kräver en särbehandling i rättegången. Paragrafen ger i sådant fall domstolen möjlighet att dela upp gruppen i olika underavdelningar och förordna någon att som part föra talan för en undergrupp. Frågan behandlas i avsnitt 5.6.2.

För att rätten skall utse någon att vid sidan av käranden föra talan för en grupp krävs att åtgärden är nödvändig för en ändamålsenlig handläggning av en viss fråga eller del av saken. Det räcker alltså inte att domstolen konstaterar att en viss del av grupptalan skall handläggas särskilt under förberedelsen eller avgöras genom deldom eller mellandom. I de flesta fall är käranden lämplig att föra gruppens talan också i dessa delar. Det är först när så inte är fallet som det kan komma i fråga att utse en särskild representant enligt denna paragraf.

De vanligaste typfallen när bestämmelsen kan komma till användning är att det finns motstridiga eller på annat sätt skilda intressen mellan käranden och flera av de passiva gruppmedlemmarna. Så kan vara fallet när det framställs olika yrkanden för gruppmedlemmarnas räkning eller när grunden för talan innehåller moment som inte är förenliga med samtliga medlemmars intressen. Intressemotsättningar kan emellertid också grundas på förhållanden av icke-rättslig karaktär.

Ett särskilt fall där paragrafen kan tillämpas föreligger när de för hela gruppen gemensamma eller likartade tvistefrågor avgörs genom mellandom. Kvarstående frågor kan då handläggas genom att gruppen delas upp i två eller flera fraktioner med var sin kärandepart. Flera undergruppers respektive talan kan vid ett sådant efterföljande tvistlösningsförfarande prövas åtskilda eller i ett gemensamt förfarande och avgöras genom slutlig dom eller deldom.

Uppdraget enligt denna paragraf att föra talan som part skall enligt *andra stycket* i första hand ges till någon av gruppmedlemmarna. Bedömningen av vederbörandes lämplighet att föra talan för undergruppens räkning får ske enligt de allmänna krav som ställs på en kärande i en grupprättegång enligt 8 § punkt 4. Finns det ingen gruppmedlem som är villig och lämplig att processa, kan rätten utse någon annan att representera undergruppen i rättegången. Det är möjligt att utse en myndighet eller en organisation.

Innan rätten ger ett förordnande enligt denna paragraf skall parterna och gruppmedlemmarna lämnas tillfälle att yttra sig. Det är först härigenom som domstolen normalt får vetskap om det finns någon gruppmedlem som är villig att föra talan som part. Domstolen kan också i underrättelsen anmoda gruppmedlemmarna att ge förslag på en lämplig representant.

Tredje stycket innebär att reglerna i denna lag om en kärandes skyldigheter att ta till vara gruppmedlemmarnas intressen på ett ändamålsenligt sätt, om byte av kärande m.fl. bestämmelser gäller också en person som förordnats enligt första stycket.

Byte av kärande

20 §

Paragrafen reglerar rättens åtgärder när det kan konstateras att en kärande inte längre är lämplig att föra talan för gruppens räkning. Käranden kan då bytas ut mot någon annan person, organisation eller myndighet.

Bedömningen av kärandens lämplighet skall grundas på samma omständigheter som enligt 8 § punkt 4 ligger till grund för rättens beslut att ta upp grupptalan till handläggning i sak. Det är fråga om samma typ av prövning, men från en annan utgångspunkt. När rätten inledningsvis prövar processförutsättningarna sker en bedömning av kärandens förväntade förmåga att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt på ett effektivt och ändamålsenligt sätt. Frågan om att byta ut käranden besvaras i första hand på grundval av det som är känt om kärandens agerande inom och utom rättegången. En bedömning av förmågan att framöver tillgodose medlemmarnas intressen måste dock också göras.

Frågan om käranden är lämplig att föra grupptalan kan även bero av omständigheter som rätten visserligen har beaktat vid rättegångens början, men på annat sätt än som lämplighetskriterier. Det gäller särskilt de speciella talerättskrav som ställs upp i 4–6 §§ (och i 32 kap. 14 § miljöbalken). Förhållanden som att käranden är medlem i gruppen eller att talan förs av en organisation med en viss verksamhetsinriktning är avgörande för behörigheten att över huvud taget väcka grupptalan. En ändring i dessa förhållanden bör dock inte omedelbart medföra att talan skall avvisas. Inte heller behöver ändringen innebära att parten blir olämplig att föra talan för gruppen, men frågan måste noga prövas av domstolen.

Till ny kärande kan rätten endast utse någon som har talerätt avseende den grupptalan som förs i målet. Vederbörande skall själv ha kunnat inleda grupprättegången enligt talerätsreglerna i 4–6 §§. Den situationen kan uppstå att det saknas någon som är såväl behörig som villig och lämplig att föra grupptalan. I sådant fall leder gruppföreträdarens olämplighet till att grupptalan skall avvisas. Detta föreskrivs uttryckligen i *andra stycket*. Denna ordning passar emellertid inte om gruppföreträdaren (käranden) uppträder som klagandens motpart i högre rätt. För sådant fall gäller i stället att rätten får utse vilken lämplig person som helst till ny gruppföreträdare, om det saknas någon som har talerätt och är villig att föra gruppens talan som klagandens motpart. En sådan

företrädare för gruppen har rätt till ersättning av allmänna medel (se 29 §).

Paragrafen ålägger inte rätten att meddela något särskilt beslut om den finner att en begäran från en gruppmedlem eller någon annan om att kändanden bör bytas ut skall avslås. Här kan 34 kap. 3 § RB tillämpas analogivis. Rätten skall alltså meddela ett särskilt beslut om frågans beskaffenhet kräver det. Det kan dock antas att så ofta kommer att vara fallet.

21 §

Det kan under rättegången uppkomma ett behov av att sätta någon annan i kändandens ställe, trots att kändanden är i sig lämplig att processa för gruppen. Förändringar i gruppens sammansättning, nya yrkanden eller återopandet av nya omständigheter kan resultera i att någon annan framstår som betydligt mer lämplig att föra grupptalan. Det kan vara frågan om en av medlemmarna i gruppen eller en organisation eller ett offentligt organ.

En partssuccession kan orsaka tidsfördröjningar och andra olägenheter för målets handläggning. De totala rättegångskostnaderna tenderar att öka till följd av en sådan åtgärd. Det finns alltså anledning att vara restriktiv med att tillåta partsbyten vid grupprättegångar. Därför har i paragrafen ett byte av en i övrigt lämplig kändande gjorts beroende av att det finns särskilda skäl. Det kan påpekas att ett byte av kändande inte inverkar på den krets av personer som omfattas av rättens avgörande och även i övrigt saknar direkt betydelse för själva saken.

När rätten bedömer värdet av ett partsbyte skall den väga in vilka andra möjligheter som den presumtiva parten har att medverka i rättegången och underlätta handläggningen av målet. Intervention, finansiellt stöd till kändanden och annat utomrättsligt biträde som sammanhänger med talans drivande är exempel på åtgärder som kan vidtas i stället för ett partsbyte. Ett sådant byte bör tillåtas först om domstolen, sedan den har beaktat sådana alternativa handlingsmöjligheter, finner att inträdet av en ny kändande har klara fördelar för grupprättegångens fortsatta förlopp.

Exempel på händelser som kan föranleda att kändanden ersätts är att en myndighet anmäler att staten inträder som medlem i rättegången. Myndighetens tillgång på saklig kompetens och finansiella resurser kan innebära att medlemmarnas rätt tillgodoses på ett bättre sätt och till lägre kostnader med staten som part än om gruppen representeras av en privatperson med ett begränsat försäkringsskydd. Ett annat exempel är att talan rör flera tusen personer spridda över hela landet och det finns en rikstäckande organisation med administrativa rutiner och erfarenhet av att föra en grupptalan som kändanden eller ombudet saknar. Ytterligare typfall där ett byte kan aktualiseras är att flera grupptalanmål kumuleras, att kändanden överlåter sitt anspråk eller på annat sätt får ett minskat eget intresse i saken eller att han eller hon inte vill överklaga rättens avgörande. Bestämmelsen tar alltså sikte på situationer där ett byte av kändande är lämpligt, utan att kändanden i sig är olämplig som gruppföreträdare.

Ofta torde ett byte enligt paragrafen vara förenligt med kändandens egen önskan. Det kan t.o.m. vara så att kändanden själv aktualiserar frågan om

byte med tanke på exempelvis det kostnadsansvar som följer med partsställningen. Ett samtycke till åtgärden är emellertid inget villkor för att ett byte skall få ske. Kärandens inställning i frågan bör dock normalt tillmätas stor vikt vid rättens prövning av om ett byte bör tillåtas. Den allra väsentligaste bedömningsgrunden är dock åtgärdens betydelse för gruppmedlemmarnas rätt och de processekonomiska verkningarna av bytet.

Avbrytande av grupprättegången

22 §

I denna paragraf behandlas den situationen att det på grund av händelser som inträffar under grupprättegången blir aktuellt att avbryta den. Frågan behandlas i avsnitten 5.4.3 och 5.5.1.

Som framgår av 14 § har den som omfattas av kärandens gruppbestämning att senast inom en av domstolen bestämd tid anmäla att han eller hon vill omfattas av grupptalan. I annat fall anses vederbörande ha trätt ur gruppen och omfattas därför inte av grupptalan. Rättsverkan blir i stort densamma som vid en återkallelse. Svaranden har inte möjlighet att påverka gruppens omfattning. Det skulle strida mot den enskildes rätt att fritt välja om han eller hon vill få sitt anspråk prövat genom kärandens talan om svaranden skall ha rätt till dom enligt 13 kap. 5 § RB om käranden återkallar talan angående ett eller flera anspråk inom den tid som gäller för anmälan enligt 14 §. I *första stycket* sägs därför att om käranden återkallar sin talan för gruppen eller en gruppmedlem inom den angivna tiden skall rätten skriva av målet. Avskrivningen kan gälla antingen samtliga anspråk eller anspråk som någon eller några gruppmedlemmar har. Genom denna reglering tillgodoses också önskemålet att käranden i rättegångens inledande skede skall kunna fritt justera gruppens bestämning för att på bästa sätt tillgodose de särskilda processförutsättningarna i 8 §.

Om återkallelsen sker senare skall rätten enligt första meningen i *andra stycket* underrätta gruppmedlemmarna innan den fattar beslut om avskrivning. Underrättelsen tjänar en kontrollfunktion. Det kan tänkas att käranden genom återkallelsen eller annars har visat sig olämplig som gruppföreträdare. Genom underrättelsen får varje gruppmedlem tillfälle att med stöd av 8 § fjärde punkten och 20 § själv träda in som ny företrädare för gruppen eller medverka till att någon annan tar kärandens plats. Därmed kan man förhindra att grupprättegången avbryts på grund av återkallelsen. Rätten bör därför i underrättelsen normalt informera gruppmedlemmarna om regleringen som gäller för byte av kärande.

Kravet på att medlemmarna skall ges tillfälle att yttra sig gäller inte om detta är uppenbart obehövligt. Ett exempel på en sådan situation är att återkallelsen är föranledd av att en medlem har fått sitt anspråk tillgodosett på frivillig väg eller att det har träffats en uppgörelse i godo mellan medlemmen och gruppens motpart.

I andra meningen i *andra stycket* behandlas den situationen att målet skall avskrivas på grund av kärandens utevaro. Man kan anta att svaranden i regel kommer att yrka någon annan påföljd (t.ex. tredsdom) än avskrivning. Som framhålls i avsnitt 5.4.3 kan dock en grupprättegångs upphörande på grund av att käranden uteblivit från ett

sammanträde få olyckliga konsekvenser för både gruppens medlemmar, motparten och domstolen. Särskilt gäller det om följden blir att det i stället inleds ett antal individuella rättegångar om samma sak eller att någon annan väcker en ny grupptalan. I samtliga fall får handläggningen börja om på nytt, vilket framstår som ett slöseri med tid och ekonomiska resurser.

Inställer sig inte någon av parterna kan man som regel utgå från att de har gjort upp tvisten i godo. Eftersom en förlikning i en grupprättegång kräver rättens stadfästelse för att bli giltig mot medlemmarna kommer domstolen att få besked om detta. Det kan förutsättas att parterna i sådant fall meddelar domstolen om att de inte tänker inställa sig vid förhandlingen. Skulle det av något skäl brista i kommunikationen hindrar den aktuella bestämmelsen de olägenheter och besvär som kan uppstå genom ett omedelbart avskrivningsbeslut. Bestämmelsen omöjliggör dessutom att domstolsprövningen av gruppanspråken upphör genast på grund av något illojalt handlande från kärandens sida.

Andra stycket andra meningen reglerar också den situationen att det under grupprättegången framkommer ett hinder mot att fortsätta handläggningen av grupptalan eller mot något eller några av de käromål som omfattas av kärandens talan. Rättegångshindret kan bero på omständigheter som har inträffat efter det att talan väcktes. Hindret kan emellertid också bestå i förhållanden som förelåg redan när rättegången inleddes men som upptäckts först senare. Oavsett vilket föranleder bristerna i processförutsättningarna att talan skall avvisas. Detta följer av allmänna processregler (jfr 34 kap. 1 § RB). För speciella fall finns det dessutom särskilda bestämmelser om avvisning i lagen om grupprättegång (se t.ex. 20 § om avvisning när det saknas en lämplig företrädare för gruppen).

Flera av de processförutsättningar som anges i lagen om grupprättegång är av sådan art att brister i dem kan avhjälpas genom kärandens dispositioner. Käranden kan t.ex. genom att ändra eller korrigera grunderna för sina yrkanden anpassa talan till kraven på att grupprättegången skall kunna genomföras på ett effektivt och ändamålsenligt sätt och att det skall finnas en lämpligt bestämd grupp. Vill käranden av någon anledning inte vidta åtgärder för att undanröja ett avhjälpt processhinder kan det hända att det finns skäl att enligt 20 § byta grupp-företrädare. Som en kontrollåtgärd skall rätten därför enligt huvudregeln ge parterna och gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig innan den avvisar talan. Gruppmedlemmarna får därigenom kännedom om de omständigheter som i det konkreta fallet kan utmynna i ett avvisningsbeslut och får möjlighet att vidta de åtgärder de finner lämpliga. En gruppmedlem som är villig att överta grupptalan (och uppfyller kraven för det) kan i ett sådant fall förhindra att rättegången avbryts på grund av den ursprungliga kärandens bristande lämplighet. Rätten bör, som ovan nämnts, således normalt informera gruppmedlemmarna om reglerna om byte av kärande.

Vissa rättegångshinder går inte att undanröja. Ett exempel på det är att saken är res judicata, dvs. att den har prövats tidigare i en dom som vunnit rättskraft. Är det uppenbart att talan skall avvisas på en sådan grund behöver domstolen inte ge gruppmedlemmarna möjlighet att yttra sig före avvisningsbeslutet.

Att en grupprättegång avbryts kan, som sagt, medföra betydande olägenheter för gruppmedlemmarna, gruppens motpart och det allmänna. Detta gäller oavsett om anledningen till avbrottet är att det brister i processförutsättningarna, att kändanden återkallar sin talan eller att ett mål skall skrivas av på grund av kändandens utevaro. Det kan då vara bäst för samtligas intressen om talan angående de anspråk som grupprättegången omfattar kan fortsätta i en annan ordning. En bestämmelse om det återfinns i paragrafens *tredje stycke*. Enligt vad som föreskrivs där får rätten bestämma en tid inom vilken en gruppmedlem skriftligen kan anmäla till domstolen att han eller hon vill inträda som part och föra talan angående sin rätt.

I vilken utsträckning domstolen bör öppna för en möjlighet att ombilda grupprättegången till individuella processer beror på förhållandena i det enskilda målet. En fortsättning av domstolsprövningen får vägas mot alternativet att medlemmen hänvisas till att väcka talan på vanligt sätt. Det finns som regel skäl att lägga särskild vikt vid de processekonomiska konsekvenserna av att domstolsprövningen fortsätter i ett sammanhang respektive att prövningen måste börja om på nytt. Allmänt kan sägas att ju längre förfarandet i grupprättegången hunnit desto större skäl finns det att tillåta att processen görs om till individuella rättegångar. I synnerhet gäller det om förberedelsen har innefattat även särskilda sammanträden för behandling av individuella förhållanden. Och är målet färdigt att sättas ut till huvudförhandling bör presumtionen närmast vara för att ge medlemmarna möjlighet att överta talan angående sina respektive anspråk.

23 §

Om en medlem har anmält att han eller hon vill fortsätta att processa angående sitt anspråk mot svaranden måste rätten bestämma hur den fortsatta handläggningen av domstolsprövningen skall gå till. Vilka åtgärder domstolen bör vidta beror på i vilket skede grupprättegången befinner sig när den avbryts. Man kan dock inte utgå från att den individuella processen alltid kan ta vid där grupprättegången slutar. Medlemmens inträde som part kan kräva ytterligare förberedelse-sammanträden, justeringar av grunderna för talan, kompletteringar av bevisuppgifter m.m. Frågan får avgöras med hänsyn till förhållandena i varje enskilt mål.

Rätten kan efter avskiljandet besluta att målet skall handläggas som ett s.k. småmål. Frågan behandlas i avsnitt 5.5.1. Domstolens ställningstagande bör inte grundas enbart på det belopp som kändanden yrkar. En tillämpning av småmålsreglerna är utesluten om det brister i förutsättningarna enligt 1 kap. 3 d § RB. Men också om rekvisiten enligt paragrafen är uppfyllda kan det finnas skäl att handlägga målet i ordinär ordning. Så kan vara fallet om övergången till en individuell talan sker i ett sent skede av rättegången eller om det framgår att gruppmedlemmarna och motparten avser att fortsätta att föra talan genom de ombud som har varit verksamma i grupprättegången. Om parterna har en samstämmig inställning till handläggningsform bör detta tillmätas stor betydelse.

Enligt *andra stycket* kan rätten flytta över ett avskilt mål till en annan behörig domstol, om detta är bäst med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter. Avsikten är att ge domstolen möjlighet att särskilja och

överflytta enstaka mål när en gemensam handläggning inte är påkallad. Motivet för bestämmelsen är processekonomiskt. Som exempel kan nämnas att man med stöd av paragrafen flyttar handläggningen till en domstol som ligger närmare parternas och vittnens hemort.

24 §

Paragrafens *första stycke* innebär att samma förfarande som skall tillämpas när en grupprättegång helt eller delvis måste avbrytas på grund avvisning eller återkallelse gäller när ett överklagande för en grupp skall avvisas eller återkallas. Bestämmelsen avser alla situationer som kan leda till att ett överklagande skall avvisas, utom det fallet att avvisningsbeslutet grundas på att överklagandet har kommit in för sent. I sådant fall finns det inget överklagat mål som kan bli föremål för fortsatt rättegång genom partsinträde från en medlem. Det kan förekomma även andra hinder mot att ta upp överklagandet som inte går att undanröja. Den domstol dit överklagandet skett behöver då inte lämna medlemmarna tillfälle att yttra sig innan beslut fattas om att avvisa överklagandet. Detta följer direkt av 22 §.

Hänvisningen till 23 § första stycket avser den händelsen att en medlem anmäler partsinträde. Klagoinstansen skall då avskilja käromålet och besluta om den fortsatta handläggningen. Detta kan innefatta att käromålet skall handläggas som ett s.k. småmål. Däremot kan högre rätt inte överflytta ett mål i vidare utsträckning än som följer av allmänna processrättsliga regler.

I *andra stycket* regleras den situationen att ett överklagande har förfallit på grund av att klaganden uteblivit från ett sammanträde för huvudförhandling. Klaganden kan i sådant fall enligt 50 kap. 22 § RB få målet återupptaget, om klaganden för sin utevaro hade laga förfall som han eller hon inte kunde anmäla i tid. Dessa bestämmelser gäller också i en grupprättegång. Den nu aktuella paragrafen innebär den modifieringen att en gruppmedlem kan reparera klagandens försumlighet som lett till att ett överklagande för en grupp har förfallit. Däremot gäller rättegångsbalkens regel fullt ut för kärandens möjligheter att få ett mål återupptaget.

Medlemmens ansökan om att få målet återupptaget kan föras antingen för gruppens räkning eller enbart för egen del. Avser ansökan en grupp förutsätter målets återupptagande att medlemmen utses till företrädare för gruppen i enlighet med reglerna om byte av kärande.

Genom att förordnas till ny kärande eller att få målet återupptaget för egen del blir gruppmedlemmen klagande i målet. Enligt 50 kap. 22 § andra stycket rättegångsbalken gäller att en klagande som uteblir på nytt inte har rätt att få målet återupptaget. Bestämmelsen skall tillämpas så i en grupprättegång att medlemmen och den som fört talan för gruppen skall betraktas som en och samma klagandepart. Uteblir medlemmen kan alltså målet inte återupptas på nytt.

Förlikning

25 §

Paragrafen reglerar kändans behörighet att träffa förlikning för gruppmedlemmars räkning. Eftersom en frivillig överenskommelse om hur en tvist skall lösas inbegriper ett materiellrättsligt förfogande över medlemmarnas rätt är det nödvändigt att uttryckligen reglera kändans kompetens i detta hänseende.

Kändans behörighet att ingå förlikning är enligt paragrafen begränsad till sådana frivilliga uppgörelser som träffas för en grupps räkning. Avsikten är inte att därigenom inskränka behörigheten till förlikningar som omfattar samtliga anspråk som grupptalan avser. Syftet är att avgränsa kändans behörighet att ingå förlikning så, att uppgörelser för enskilda gruppmedlemmar faller utanför. När en förlikning som inte omfattar samtliga gruppmedlemmar skall anses ha träffats för en grupps räkning eller till förmån för endast vissa gruppmedlemmar torde i de flesta fall framgå klart av omständigheterna i målet. Det kan dock uppstå situationer där det kan anföras goda skäl för båda uppfattningarna. Bestämmelsen skall emellertid inte förstås så, att frågan om en förlikning ingåtts för en grupps räkning eller inte skall göras utifrån rent kvantitativa bedömningsgrunder. Ordet grupp ger visserligen en anvisning om att förlikningen måste omfatta mer än ett fåtal medlemmar, men termen bör inte nödvändigtvis anses medföra att uppgörelsen omfattar flertalet gruppmedlemmar. Exempelvis kan det i en grupprättegång som rör 200 personer väl tänkas att parterna förliks beträffande 50 av medlemmarnas anspråk. I vilken mån en sådan förlikning är godtagbar får avgöras av rätten utifrån bestämmelserna i 16 § om kändans skyldigheter att ta till vara samtliga medlemmars intressen.

Det är inte möjligt att ge detaljerade anvisningar om hur domstolen i olika givna situationer bör resonera när den prövar om kändan i en förlikningsförhandling skall anses ha tillgodosett samtliga medlemmars intressen på ett adekvat, ändamålsenligt och effektivt sätt. Kändans åligganden gentemot gruppmedlemmarna följer också i denna situation av villkoret att kändan kontinuerligt under rättegången skall bedömas lämplig att föra talan för gruppen (se 8 § 4 p.) och av kändans skyldigheter vid talans utförande (16 §, se vidare strax nedan om avvisning eller byte av kände). Vissa generella anmärkningar har lämnats i avsnitt 5.5.2. Här skall endast tilläggas följande.

Rätten bör när den tar ställning till en begäran om stadfästelse fästa särskild uppmärksamhet på förlikningavtalets språkliga utformning. En förlikning bör inte innehålla otydligheter, vagheter eller mångtydigheter. Särskilt viktigt är att domstolen i förekommande fall iakttar att förlikningsvillkoren är formulerade på ett sådant sätt att en dom varigenom förlikningen stadfästs kan läggas till grund för verkställighet, om motparten sedermera vägrar att göra rätt för sig på frivillig väg.

Rätten bör också särskilt vinnlägga sig om att kontrollera att förlikningsavtalet behandlar samtliga relevanta tvistefrågor. Dessutom bör rätten granska att förlikningen inte innefattar förhållanden som ligger vid sidan av den sak grupptalan avser, s.k. supplerande moment. Den behörighet som paragrafen ger kändan omfattar endast den sak om vilken grupptalan förs. Rättsförhållanden utanför det området kräver

medlemmens egen medverkan för att en förlikning skall bli gällande för och mot honom eller henne.

Den svåraste uppgiften för domstolen är att bedöma om förlikningen ligger inom gränserna för gruppföreträdarens skyldigheter att på ett effektivt och ändamålsenligt sätt ta till vara medlemmarnas intressen. Hur långt domstolens prövning bör gå i det hänseendet är omöjligt att uttala sig om utan kännedom om de speciella förhållanden som råder i det enskilda fallet. Som en allmän riktlinje kan dock nämnas att rätten inte bör avgöra frågan utifrån en jämförelse mellan utfallet av förlikningen och en bedömning av hur den skulle ha dömt i målet. En förutsägelse om hur rätten kommer att döma i målet tenderar oftast att bli så preliminär och osäker att den tjänar som ett dåligt jämförelseobjekt.

En faktor som det kan vara motiverat att särskilt nämna är förlikningens innehåll i relation till den civilrättsliga regleringen. Domstolen kan ha anledning att sätta i fråga en förlikning som innebär att gruppmedlemmarna efterger sina rättigheter enligt en materiellrättslig regel. I synnerhet gäller det om tvisten rör rättsförhållanden som regleras av tvingande civilrättsliga bestämmelser.

Finner rätten att käranden har handlat i strid mot medlemmarnas intressen bör den upplysa om detta så att käranden ges tillfälle att frånträda förlikningen eller att omförhandla villkoren. Att käranden har denna möjlighet följer av att en förlikning är gällande först om den stadfästs genom dom. Teoretiskt kan man tänka sig att käranden och motparten trots påstötningar från domaren vidhåller sin begäran att rätten skall stadfästa förlikningen genom dom. Vill domstolen inte medverka till detta kan den antingen avvisa kärandens talan eller förordna om byte av gruppföreträdare. Att rättsföljden måste bli en av dessa är en konsekvens av att domstolens kontroll av att käranden inte åsidosätter sina förpliktelser gentemot de passiva gruppmedlemmarna egentligen är en prövning av rättegångshinder enligt 8 § och 34 kap. 1 § RB och inte enligt den nu aktuella paragrafen.

Att de gruppmedlemmar som berörs av en förlikning skall underrättas innan förlikningen stadfästs framgår av 49 §.

Det har inte ansetts nödvändigt att i lagen uttryckligen framhålla att domstolen inte kan stadfästa en förlikning innan tiden för anmälan enligt 14 § löpt ut. Innan dess är det ju oklart vilka personer som slutligen kommer att ingå i gruppen.

Om uppskov med prövningen av en viss fråga

26 §

Möjligheten för rätten att skjuta upp prövningen av en viss fråga behandlas i avsnitt 5.5.3. Domstypen har likheter med både deldom och mellandom enligt rättegångsbalken men innehåller moment som gör den lämplig i situationer då varken deldom eller sedvanlig mellandom kan användas. Att avgörandet av en viss fråga skjuts upp innebär att domslutet villkoras av utfallet av den framtida prövningen. Som ett exempel kan nämnas att ett domslut som ger rätt till skadestånd villkoras av att de berörda gruppmedlemmarna inte visas ha varit medvållande till skadorna. Avgöranden som innebär att prövningen av en viss fråga skjuts upp

skiljer sig därmed från en mellandom enligt 17 kap. 5 § RB och utgör alltså en särskild form av mellandom.

Användandet av särskild mellandom enligt lagen om grupprättegång förutsätter att detta är lämpligt med hänsyn till utredningen. Ändamålet med paragrafen är alltså främst processekonomiskt. En uppdelning av avgörandet skall medverka till att förfarandet blir billigare, enklare och snabbare. Domstolen skall då göra en jämförelse inte bara med alternativet att på en gång pröva samtliga tvistefrågor. Också möjligheten att meddela deldom eller mellandom enligt rättegångsbalken bör först övervägas innan rätten väljer att tillämpa denna paragraf.

Den uppskjutna prövningen skall avse en viss fråga. Formuleringen har valts för att skilja paragrafens användningsområde från regeln om omröstningstema i 16 kap. 2 § andra stycket RB. Enligt den bestämmelsen kan särskild omröstning ske beträffande omständigheter som är av omedelbar betydelse för utgången (s.k. rättsfakta). Ett domslut som villkoras kan visserligen antas som regel göras beroende av den framtida prövningen av ett rättsfaktum. Ibland kan det emellertid vara oklart om två eller flera sakförhållanden skall betraktas som ett rättsfaktum eller flera rättsfakta. Denna paragraf ger domstolen möjlighet att dela upp prövningen på de olika sakförhållandena.

Den fråga vars avgörande skjuts upp skall enligt lagtexten ha betydelse endast för vissa gruppmedlemmars rätt. Därmed är inte avsett att markera att frågan måste röra ett fåtal gruppmedlemmar. Det ligger dock i sakens natur att ju fler gruppmedlemmar som berörs av en individuell tvistefråga, desto mer talar för att frågan bör hanteras inom ramen för grupprättegången.

En särskild mellandom gäller alltså bara en del av gruppmedlemmarna. För resten av gruppen kommer rätten följaktligen att meddela en vanlig, slutlig, dom i samband med den särskilda mellandomen.

Att domslutet villkoras får till följd att parternas inbördes rättsförhållande inte blir slutligt fastställt genom domen. Det kan inte accepteras att en doms rättsverkningar är oklara under en obestämd tid. Därför sägs i paragrafen att rätten skall bestämma en tid inom vilken en gruppmedlem kan begära att domstolen tar upp och prövar den uppskjutna frågan. Tidslängden får bestämmas från fall till fall. Utgångspunkten är att uppskovstiden bör göras så kort som möjligt. Tidsbestämningen skall grundas på handläggningens överväganden. Käranden och berörda medlemmar skall ges den tid som krävs för att ta ställning till om de skall driva sina krav vidare. I det sammanhanget måste beaktas att medlemmarna som regel inte själva har fört talan i målet och att det kan vara nödvändigt för dem att rådgöra med käranden, ombudet eller någon annan sakkunnig innan de bestämmer sig för att gå vidare med sina krav. Å andra sidan bör tiden inte bestämmas med hänsyn till att parterna skall ges möjlighet att föra förlikningsförhandlingar och dylikt. Uppskov i handläggningen av sådana skäl har rätten anledning att ta ställning till först när det står klart att det skall ske en fortsatt prövning av anspråken. Tiden bör normalt kunna bestämmas inom intervallet tre till nio månader från domens dag.

Begär en gruppmedlem att en uppskjuten fråga skall prövas har domstolen att besluta om den fortsatta handläggningen enligt 23 §.

Rättsföljden av att käranden eller en gruppmedlem underlåter att komma in med en begäran om prövning till domstolen är att käromålet ogillas, om inte svaranden har medgett talan eller det annars är uppenbart att käromålet är grundat. Regleringen överensstämmer med den som gäller för tredsdom mot en kärande. I här aktuella fall blir det dock inte frågan om en dom på grund av tredska utan en ordinär dom. Rätten får i samband med handläggningen av en uppskjuten fråga inte på nytt pröva frågor som har blivit slutligt avgjorda genom den första domen. Detta följer av allmänna processrättsliga grundsatser och behöver inte uttryckligen anges i lagtexten.

Avgörandets innehåll

27 §

Vilka uppgifter en dom skall innehålla framgår av 17 kap. 7 § RB. När det gäller en dom som utfärdas i förenklad form ges anvisningar om innehållet i 22 § förordning (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol. Vidare får Domstolsverket meddela föreskrifter om underrätts- och hovrättsdomars utformning.

I denna paragraf sägs att en dom som utfärdas i en grupprättegång skall, utöver vad som gäller i övrigt, ange de gruppmedlemmar som domen avser. Detta sammanhänger med att gruppmedlemmarna i bl.a. rättskrafts-, fullföljds- och verkställighetshänseende är att jämställa med parter i målet. För att undvika att det uppstår tillämpningssvårigheter i dessa frågor är det viktigt att domen tydligt anger den grupp som domstolens prövning avser. Om inte alldeles särskilda omständigheter föranleder annat bör varje gruppmedlem anges med namn och adress, vid behov även med personnummer.

Rättskraft

28 §

Frågan om rättskraft behandlas i avsnitt 5.5.4. Att ett avgörande har rättskraft innebär att den sak som varit föremål för prövning inte skall prövas på nytt. Regeln torde inte innebära någon avvikelse från rättegångsbalken. Domens rättskraftsverkan är emellertid av sådan fundamental betydelse för grupprättegången som processuellt institut att den i klagande syfte bör uttryckas i lagen.

Särskilda regler om rättegångskostnader m.m.

Rätt till ersättning och ansvar för kostnader

29 §

Rättegångsbalkens kostnadsregler skall gälla även i en grupprättegång. När en person enligt 20 § andra stycket har förordnats att föra gruppens talan som klagandens motpart i högre rätt intar emellertid den personen närmast en ställning som i kostnadshänseende kan liknas vid en konkursförvaltare, en boutredningsman eller liknande. Det är då inte

rimligt att talan skall vara förenad med en egen kostnadsrisk. Detta är här löst på så sätt att den som förordnats har rätt till ersättning av allmänna medel för skäligt arvode och kostnader som talans utförande har krävt.

Bedömningen av arvodets skälighet skall ske med särskild hänsyn till tvistefrågornas art och omfattning samt den omsorg och skicklighet som företrädaren har visat i målet. Det är alltså frågan om samma typ av bedömningsgrunder som används för att bestämma arvode till t.ex. ett rättshjälpsbiträde.

Enligt *andra stycket* får rätten besluta om förskott på ersättningen, om företrädaren har lagt ned omfattande arbete på uppdraget, om rättegången beräknas pågå lång tid eller om ett förskott annars är motiverat. Också här kan ledning hämtas från hur förskott behandlas i rättshjälpsärenden.

30 §

I en grupprättegång gäller bestämmelserna om rättegångskostnader i 18 kap. RB. Enligt huvudregeln i 18 kap. 1 § RB skall den förlorande parten utge full ersättning för den vinnande partens rättegångskostnader. Det kan emellertid inte komma i fråga att låta denna princip gälla när rätten har utsett någon som saknar talerätt att företräda en grupp som uppträder som klagandens motpart i högre rätt. I stället skall enligt *första stycket* den som fört talan för gruppen som kärande i underrätten svara för rättegångskostnaderna i det överklagade målet. Det är fråga om ett primärt betalningsansvar. Högre rätt skall alltså ålägga den tidigare käranden att ersätta klagandens rättegångskostnader, om överklagandet vinner framgång. Den som tidigare har fört talan för gruppen kan dessutom enligt sista meningen i första stycket åläggas att betala ersättning till staten för vad som har utgått av allmänna medel enligt 29 §.

Ett undantag från det nu sagda gäller om den som har utsetts att föra grupptalan vållat kostnader genom sådan vårdslöshet eller försummelse som avses i 18 kap. 6 § RB.

Enligt 18 kap. 10 § RB kan den som inträder i rättegången som ny kärande tvingas att betala motpartens kostnader också i en lägre rätt än den där successionen har skett. För grupprättegångar görs i *andra stycket* undantag från denna princip när det gäller kostnadsansvar efter ett byte av den part som för grupptalan i andra fall än som avses i första stycket. En ny parts kostnadsansvar är i dessa fall begränsat till rättegångskostnader som har uppkommit i samma instans som bytet skett. Den som åtar sig att föra talan för en grupp i högre rätt riskerar alltså inte att behöva utge ersättning till motparten för dennes kostnader i underinstansen, om gruppen förlorar målet i den högre rätten.

31 §

Enligt paragrafen har staten rätt till ersättning från en part eller någon annan för kostnader enligt 29 § på samma sätt som om kostnaderna uppkommit för den som har utsetts att föra gruppens talan. Det innebär att om gruppen vinner målet skall rätten förplikta motparten att betala ersättning till staten för vad som har utgått av allmänna medel för arvode och kostnader. På samma sätt kan rätten förplikta en passiv gruppmedlem som har orsakat rättegångskostnader på grund av t.ex. sådan försummelse

som avses i 18 kap. 6 § RB att betala ersättning till staten. Rätten skall självmant besluta om sådan ersättningsskyldighet som avses i paragrafen.

Kostnadsansvaret för en gruppmedlem

32 §

Grupptalan skall ge möjlighet för gruppmedlemmarna att få sina anspråk prövade utan egen kostnadsrisk. En av grundprinciperna för grupprättegången som processform är därför att gruppmedlemmar inte har något eget rättegångskostnadsansvar. Denna huvudregel kommer till uttryck i den nu aktuella paragrafen.

I de två följande paragraferna föreskrivs om vissa undantag från huvudregeln.

33 §

En grupptalan som bifalls medför normalt att käranden får täckning för de kostnader han eller hon haft för att ta till vara gruppens intressen i rättegången. Bifalls talan endast delvis kan rätten jämka eller kvitta rättegångskostnaderna. I båda fallen är syftet att finna en rimlig balans mellan ersättningsskyldigheten och målets utgång i sak. Också jämkning och kvittning kan därför sägas innebära att parterna får ersättning för de delar av målet där utgången har blivit till deras fördel.

Att en part döms att betala ersättning är emellertid ingen garanti för att den vinnande parten verkligen erhåller compensation. Den förlorande parten saknar kanske förmåga att infria sin skyldighet att utge rättegångskostnader, medan det finns försäkringsersättning att fördela mellan anspråkshavarna. Detta skulle i en grupptalansituation kunna leda till att den som har processat framgångsrikt för en grupp drabbas ekonomiskt samtidigt som gruppmedlemmarna får sina ekonomiska krav helt eller delvis tillgodosedda utan att hänsyn tas till kostnaderna. Ett sådant resultat framstår varken som rimligt eller rättvist. Av dessa skäl sägs i paragrafens *första stycke* att en kärende som inte erhåller av domstolen tillerkänd ersättning för rättegångskostnader av motparten har rätt att i stället få ersättning för dessa ur de inprocessade medlemmarna.

Frågan om rätt till ersättning enligt paragrafen tas upp av rätten på yrkande av käranden. Ett sådant yrkande kan framställas antingen i grupprättegången eller i en särskild rättegång. Det finns inget som hindrar käranden från att begränsa talan till att avse vissa gruppmedlemmar. Det sistnämnda sammanhänger med begränsningen enligt tredje stycket av vad varje gruppmedlem har att svara för.

När käranden och ombudet har träffat ett riskavtal enligt 37 § kan käranden inte erhålla ersättning från motparten för den förhöjning av ombudsarvodet som skall utgå enligt riskavtalet (se 40 §). Den extra arvodeskostnaden kan då enligt andra meningens i första stycket i stället fördelas mellan gruppmedlemmarna enligt principerna i paragrafen.

Om en företrädare för gruppen har fått ersättning av allmänna medel får rätten enligt *andra stycket* även utan yrkande bestämma att statens kostnader skall fördelas på samtliga gruppmedlemmar. Staten kan också föra talan om sådan ersättningsskyldighet i en särskild rättegång.

Av *tredje stycket* följer att om kostnaden överstiger vad som har kommit gruppen till godo genom rättegången får kändanden bära den förlusten ensam. Varje gruppmedlem är vidare inte skyldig att bidra till täckningen av kostnaderna med mer än vad som motsvarar den del av kostnaden som belöper på medlemmen och med mer än vad han eller hon erhållit genom processen. Har grupptalan vunnit fullt bifall och föreligger det inga särkostnader, kan kostnaden fördelas mellan medlemmarna med hänsyn till vars och ens andel i själva saken, i enlighet med grunderna för 18 kap. 11 § RB. Något solidariskt ansvar är det inte fråga om.

34 §

Enligt paragrafen kan en gruppmedlem som inte är part i rättegången åläggas att ersätta rättegångskostnader som medlemmen har förorsakat genom att ha föranlett onödig rättegång eller genom försumligt agerande i processen. De disciplinära ändamål som ligger bakom denna reglering väger lika tungt oberoende av om det är kändanden, en medlem som har intervenerat eller en passiv gruppmedlem som har felat.

Det spelar för tillämpningen av denna paragraf ingen roll om de rättegångskostnader som gruppmedlemmen har orsakat drabbar kändanden eller gruppens motpart. Har t.ex. kändandens ersättning satts ner på grund av en åtgärd av gruppmedlemmen kan rätten förplikta medlemmen att utge ett motsvarande belopp till kändanden. I andra fall bör rimligen medlemmens handlande inte läggas kändanden till last. Så gäller bl.a. vid bedömningen av om det har inletts en onödig rättegång enligt 18 kap. 3 § första stycket RB. Har i en sådan situation gruppmedlemmen känt till det förhållande som har gjort rättegången onödig men medvetet inte upplyst kändanden om detta, kan medlemmen förpliktas att ersätta motpartens rättegångskostnader med hänsyn till hur ersättningsskyldigheten skulle ha bestämts om medlemmen hade varit part i målet.

Självklart får ett kostnadsansvar mot en gruppmedlem inte dömas ut utan att den som förpliktas först har fått möjlighet att yttra sig.

35 §

Om en gruppmedlem intervenerar i rättegången får medlemmen ställning av part i målet. Gruppmedlemmen blir då ansvarig för rättegångskostnader som hänför sig till den del av målet som rör honom eller henne. Medlemmen kan dessutom enligt 18 kap. 9 § RB bli solidariskt ansvarig för samtliga motpartens kostnader i grupprättegången, om förutsättningarna för det är uppfyllda. Paragrafen innebär i detta avseende en begränsning av medlemmens ansvar, om interventionen sker genom ett överklagande eller i högre rätt. Medlemmen riskerar då endast att som part behöva svara för rättegångskostnader som har uppkommit i den högre rätten. Däremot är avsikten inte att göra undantag från det ansvar som en gruppmedlem har enligt 34 §.

Det bör påpekas att ett kostnadsansvar enligt bestämmelsen förutsätter att medlemmen haft ställning av part i en grupprättegång. Beträffande det fall att medlemmen för talan för egen del efter det att grupprättegången har avbrutits finns bestämmelser i 36 §.

Avskilda käromål

36 §

En grupprättegång kan helt eller partiellt avbrytas av flera skäl. Det kan vara frågan om att rätten avvisar grupptalan eller delar av den, att käranden återkallar sin talan beträffande samtliga eller några käromål eller att domstolen meddelar en s.k. särskild mellandom. Också en parts utevaro kan föranleda att grupprättegången helt eller delvis måste avslutas. Enligt 22 och 23 §§ gäller i fall som dessa att gruppmedlemmarna kan ges möjlighet att få sina anspråk fortsatt prövade genom en individuell talan. Den nu aktuella paragrafen reglerar hur rättegångskostnadsansvaret skall fördelas mellan käranden och gruppmedlemmen när domstolsprövningen fortsätter efter det att grupprättegången har upphört.

Bestämmelsen innebär att käranden och gruppmedlemmen svarar solidariskt för kostnader som har uppkommit i grupprättegången. Att ansvaret endast avser kostnader i grupprättegången till den del kostnaderna belöper på medlemmens talan ligger i sakens natur. Detta gäller oberoende av om gruppmedlemmen haft ställning av part eller inte i grupptalanmålet. Rättegångskostnader som har uppkommit efter det att käromålet har avskilts skall ersättas av gruppmedlemmen ensam. I detta läge har den som fört grupptalan inte längre något inflytande på processen. När det gäller att bestämma till vilken tidpunkt en viss rättegångskostnad skall hänföras kan ledning hämtas från tillämpningen av 18 kap. 10 § RB.

I den nu aktuella paragrafen regleras endast en medlems kostnadsansvar när grupprättegången avbryts utan att rätten skiljer saken från sig i den del som angår medlemmen. Det som sägs här gäller alltså inte då rätten har meddelat dom eller slutligt beslut och medlemmen, efter överklagande av medlemmen själv eller motparten, för en individuell talan i högre rätt. Inte heller är paragrafen tillämplig då ett beslut under rättegång överklagas, om grupprättegången fortsätter. I dessa fall får gruppmedlemmarnas ansvar beslutas enligt andra bestämmelser i denna lag och i rättegångsbalken.

Den solidariska ansvarigheten enligt första stycket gäller inte rättegångskostnader som käranden eller medlemmen har orsakat genom vårdslöshet eller försummelse. Detta framgår av *andra stycket*.

Riskavtal

37 §

Genom denna bestämmelse klargörs uttryckligen att det i grupptalansituationer är tillåtet för en advokat och en klient att träffa avtal som gör advokatens rätt till arvode helt eller delvis beroende av det resultat som gruppmedlemmarna uppnår. Bakgrunden till denna reglering diskuteras i avsnitt 5.8.3. I *första stycket* föreskrivs vidare att riskavtalet skall ange hur arvodesersättningen skall förhålla sig till ett normalarvode, om gruppmedlemmarnas anspråk bifalls eller ogillas helt.

Enligt *andra stycket* skall ett riskavtal vara skriftligt och ha godkänts av en domstol eller Rättshjälpsmyndigheten för att bli gällande mot

gruppens medlemmar. Som har framgått av avsnitt 5.8.3 är dessa krav uppställda till skydd för passiva gruppmedlemmar mot oskäliga eller på annat sätt särskilt ogynnsamma avtalsvillkor.

I *tredje stycket* anges att ett riskavtal får godkännas endast om avtalet är skäligt med hänsyn till sakens beskaffenhet. Domstolen eller Rättshjälpsmyndigheten kan här söka vägledning i 39 §, som anger hur ett skäligt arvode skall beräknas när rätten fastställer slutlig ersättning till ombudet enligt riskavtalet. Viktiga faktorer vid bedömningen av om ett riskavtal skall godkännas är således tvistefrågornas komplexitet, processföremålets värde och den risk som ombudet kan sägas ta genom att få mindre betalt om talan misslyckas.

Ett riskavtal kan innehålla klausuler om att ombudet inte skall erhålla något arvode alls, om ärendet inte leder till någon framgång för gruppmedlemmarna. Det är svårare att uttala sig om vilken högsta ersättning som bör kunna utgå, om ärendet leder till att medlemmarnas krav tillgodoses helt. Det bör inte uteslutas att det i vissa situationer kan anses skäligt att ombudet erhåller ersättning med ett belopp som dubbelt eller t.o.m. flerdubbelt överstiger ett normalarvode. Som framgår av 39 § är domstolen inte bunden av villkoren i riskavtalet på så sätt att den alltid måste bestämma arvodet till det högsta belopp som anges i avtalet, om grupptalan får fullt bifall, eller till det lägsta beloppet, om talan ogillas helt. Men självfallet bör det inte komma i fråga att rätten godkänner ett riskavtal om det redan på förhand kan konstateras att den avtalade arvodesgränsen ter sig oskäligt hög.

Det kan ibland finnas anledning att i avtalet ange en viss timkostnad som utgångspunkt för beräkning av ett normalarvode. Särskilt gäller detta när ersättningen till ombudet skall betalas ur rättshjälpen eller ur en eller flera rättsskyddsförsäkringar. En naturlig utgångspunkt när en normalnivå på timersättningen anges i riskavtalet är den timkostnadsnorm som gäller enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:1619). En högre timersättning bör dock i många fall kunna accepteras, t.ex. därför att ärendet kräver att ombudet är särskilt skickligt eller har tillgång till en särskilt stor administrativ organisationsapparat (jfr 27 § första stycket tredje meningen rättshjälpslagen).

Som nämns i avsnitt 5.8.3 avviker den typ av riskavtal som avses här från s.k. provisionsarvoden, vilka innebär att ombudet får en viss procentsats av inprocessade medel. Att ett avtal som grundas enbart på en viss andel av tvisteföremålets värde inte får godkännas slås uttryckligen fast i andra meningen i tredje stycket.

38 §

Paragrafen anger vid vilket forum frågan om godkännande av ett riskavtal skall prövas. Pågår det en grupprättegång skall prövningen ske vid den domstol som handlägger grupptalanmålet. Frågan får tas upp endast på yrkande av käranden. I annat fall skall frågan prövas antingen av en domstol som är behörig att pröva tvisten eller, om den som vill föra talan för en grupp har beviljats rättshjälp, av Rättshjälpsmyndigheten. Ibland kan det vara osäkert vid vilken domstol talan skall väckas. Frågan kan t.ex. gälla skadestånd där det är oklart vilket av flera företag, med säte inom olika behöriga domstolars jurisdiktionsområde, som är

vållande. I sådant fall gäller att frågan får tas upp av Stockholms tingsrätt. Också i nu berörda fall får prövning ske endast på yrkande av käranden.

Frågan om godkännande av ett riskavtal bör behandlas enligt rättegångsbalken oavsett om frågan uppkommer särskilt eller i en pågående rättegång. Rättens beslut under rättegången kan överklagas särskilt (45 §).

Väcks inte talan inom sex månader från godkännandet är enligt *andra stycket* godkännandet inte längre gällande mot gruppmedlemmarna. Syftet med bestämmelsen är att utöva påtryckning på parterna att föra saken framåt så skyndsamt som möjligt. Tidsbegränsningen torde också medverka till att riskavtal träffas först sedan man kunnat konstatera att det finns underlag för att söka få till stånd en grupptalan. Om det finns skäl för det får den myndighet som har godkänt avtalet förlänga tiden. Ett sådant skäl kan vara att parterna är inbegripna i långtgående förlikningsförhandlingar. Upphör godkännandet utan att det träffats en bindande uppgörelse som kan läggas till grund för tillämpning av riskavtalet, får skäligt arvode för det arbete som ombudet har lagt ned under tiden från riskavtalets ingående till godkännandets upphörande bestämmas med utgångspunkt från den riskfördelning som riskavtalet ger uttryck för.

Enligt *tredje stycket* jämställs Rättshjälpsmyndigheten med tingsrätt när det gäller frågor om överklagande. Det innebär att en gruppmedlem som är missnöjd med myndighetens beslut kan få godkännandet överprövat. Av 45 § tredje stycket framgår att överklagande ska ske till Svea hovrätt.

39 §

Paragrafen behandlar frågan om slutlig ersättning till ombudet i anledning av ett riskavtal som har ingåtts enligt 37 §. Domstolen kommer, som nämnts i avsnitt 5.8.3, att ha anledning att tillämpa bestämmelsen om käranden vill kräva betalning ur inprocessade medel för en merkostnad som avtalet har lett till, om det uppstår tvist mellan huvudmannen och ombudet om vilket arvode som skall utgå eller om ersättning skall utgå av allmänna medel.

Av paragrafens första mening framgår att arvodet skall vara skäligt. I den andra meningen anges vissa omständigheter som det typiskt sett finns anledning att beakta när rätten bedömer skäligheten av arvodet. Det bör här uppmärksammas att ersättningen enligt riskavtalet skall bestämmas till ett belopp som relateras till vad arvodet hade blivit om det inte hade funnits något sådant avtal (se 37 §). Domstolen måste följaktligen ta ställning till vad som är ett skäligt normalarvode för det utförda arbetet.

De tre första faktorerna som nämns i andra meningen – uppdragets art och omfattning, den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med och den tid som lagts ned på uppdraget – kan sägas i första hand tjäna som vägledning för bedömning av normalarvodets storlek. Omständigheterna är desamma som tjänar som utgångspunkt när det gäller att fastställa ersättning till ett rättshjälpsbiträde, jfr 27 § rättshjälpslagen (1996:1619). Att fastställa ett fiktivt normalarvode skall gå till på samma sätt som när domstolen annars tar ställning i arvodesfrågor. När det gäller rättshjälpsärenden kan det dock finnas anledning att åter

påpeka att det i grupptalansammanhang oftare än annars torde bli aktuellt med en timersättning som överstiger den för sådana ärenden gällande timkostnadsnormen (jfr 27 § första stycket tredje meningen rättshjälpslagen).

Övriga två förhållanden – tvisteföremålets värde och den ekonomiska risk som avtalet inneburit för ombudet och huvudmannen – har främst betydelse för vilken avvikelse från normalarvodet som skall göras när ersättningen enligt riskavtalet fastställs. Innan domstolen kan ta ställning till detta måste det emellertid slås fast om en avvikelse skall ske och i så fall om den skall vara i sänkande eller höjande riktning. Som utgångspunkt skall i det hänseendet tjäna det resultat för gruppmedlemmarna som ärendet lett till.

Det är tämligen enkelt att konstatera när talan har lett till fullt bifall eller helt ogillande av gruppmedlemmarnas krav. Mer bekymmersamt kan vara att relatera arvodet till en utgång som innebär att en medlem har fått sitt anspråk tillgodosett endast delvis. Här kan man emellertid använda sig av den modell som enligt 18 kap. 4 § RB skall tillämpas vid fördelning av rättegångskostnadsansvaret mellan parterna i målet. Utgångspunkten bör i så fall vara att om gruppmedlemmarna kan anses ha vunnit lika mycket som de har tappat, skall ersättning utgå som för normalarvode. Har gruppmedlemmarna vunnit mer än de har förlorat är ombudet berättigad till förhöjt arvode, medan arvodet skall sänkas under normalnivån om det som medlemmarna har vunnit understiger hälften. I ärenden som rör annat än ekonomiska prestationer är det inte lika lätt att slå fast med vilken andel ett anspråk har tillgodosetts eller inte. På denna punkt skiljer sig emellertid inte en grupptalansituation från andra situationer i vilka domstolen har att ta ställning till sådana frågor. I vilken utsträckning ett arvode enligt ett riskavtal skall avvika från normalarvodet får på samma sätt som då grundas på skönsmässiga bedömningar, allt efter omständigheterna i varje särskilt fall.

När domstolen väl tagit ställning till om arvodet skall avvika från normalersättningen, och i så fall om arvodet skall höjas eller sänkas, återstår att fastställa det ersättningsbelopp som utgör ett skäligt arvode. Domstolen är i det hänseendet visserligen inte bunden till de tariffer som kan ha lagts fast i avtalet, men dessa bör vara vägledande för rättens bedömning. Förhållandena kan emellertid undantagsvis ha utvecklats så att det arvode som enligt avtalet skall utgå vid fullt bifall respektive helt ogillande inte längre framstår som skäliga. Det torde dock aldrig bli aktuellt att gå utanför den högsta respektive lägsta arvodesnivå som avtalet anger. Exempel på faktorer som skulle kunna höja arvodet utöver den avtalade miniminivån är att ärendet varit av betydligt mer komplicerat slag än som förutsattes vid avtalets ingående eller att den ekonomiska risk som ombudet tagit varit större än beräknat och därför motiverar ett högre arvode. Omständigheter som skulle kunna föranleda att arvodet sänks under den högsta avtalade nivån är bl.a. att ombudets risktagande varit oförutsett ringa och att arvodesnivån därför framstår som alltför hög.

Den risk för ekonomisk förlust som avtalet innebär för ombudet är en mycket viktig faktor att beakta när man skall fastställa ett skäligt arvode. Risken står naturligt i samband med huvudsakligen två förhållanden. Den ena omständigheten är uppdragets omfattning i fråga om tid och arbete.

Ett stort och vidlyftigt ärende innebär ett större ekonomiskt åtagande för ombudet, om gruppmedlemmarna förlorar sin sak, än ett litet och okomplicerat uppdrag. Ju högre normalarvodet är, desto mer kännbar blir en nedsättning av arvodet för ombudet. Å andra sidan ger en framgångsrik talan i sådant fall normalt en större ekonomisk vinst. Skälighetsbedömningen måste ske så att det föreligger en rimlig balans mellan vinst- respektive förlustresultatet. Den andra faktorn att då väga in är sannolikheten för att ärendet skall leda till framgång eller misslyckande för varje gruppmedlem. Är det frågan om ett tämligen klart fall, kan ombudet inte anses ha tagit någon egentlig risk genom avtalet. Ombudet bör då inte vara berättigat till ersättning med särskilt mycket mer än ett normalarvode. Uppskattningen av hur säker utgången av ärendet var får dock inte göras enbart på grundval av överväganden i efterhand. Tvärtom måste avgörande vikt fästas vid ombudets möjligheter att på förhand, när avtalet träffades, bedöma sannolikheten för att varje gruppmedlem skulle få igenom sitt krav.

Också processföremålets värde kan påverka i hur hög grad ersättningen enligt riskavtalet skall avvika från normalarvodet, även om det råder förbud mot att låta arvodet bestämmas till en procentuell andel av processföremålets värde. Här skall beaktas att kostnaden för den överskjutande delen av arvodet, dvs. vad som överstiger normalarvodet, skall bäras av käranden, men att den kostnaden skall täckas av vad som har kommit gruppmedlemmarna till godo genom rättegången, se 33 och 40 §§. Det kan tänkas situationer där grupprättegången inneburit att betydande medel tillförts medlemmarna och att det med hänsyn till detta och till uppdragets art och omfattning, den skicklighet och omsorg som ombudet har lagt ned på uppdraget och övriga omständigheter framstår som skäligt att arvodet sätts särskilt högt. Detsamma kan vara förhållandet när det belopp som tillkommer varje gruppmedlem är litet men antalet gruppmedlemmar är högt så att gruppen totalt tillförs betydande medel. Ett högt arvode till ombudet kommer i så fall att märkas obetydligt för den enskilde gruppmedlemmen. Motsatsvis bör det inte komma i fråga att bestämma arvodet så högt att en medlem får ut inget eller endast en ringa del av sitt anspråk.

40 §

Ett riskavtal innebär för käranden att den ekonomiska bördan vid en processförlust minskar. På motsvarande sätt bör den större rättegångskostnad som följer med en framgångsrik process bäras av käranden. Därför sägs i paragrafen att det vid prövningen av vad som är en ersättningsgill rättegångskostnad enligt 18 kap. 8 § RB inte skall tas hänsyn till kostnader som har uppkommit särskilt på grund av ett riskavtal. Vid en förlust riskerar svaranden alltså inte att behöva ersätta kärandens rättegångskostnader för ombudsarvode till ett högre belopp än som motsvarar en normal ersättning. Käranden skall följaktligen själv svara för den ombudskostnad som ligger över normalarvodet. Merkostnaden kan sedan enligt 33 § täckas genom medel som kommit gruppen till godo.

41 §

Domstolen kommer när den skiljer saken ifrån sig i en grupprättegång att ha anledning att pröva ett ombuds rätt till arvode enligt ett riskavtal om grupptalan vinner bifall och kändanden vill få ersättning av gruppmedlemmarna för de merkostnader som avtalet innebär. Arvodets storlek är i andra fall en fråga mellan kändanden och ombudet, som rätten inte behöver ta ställning till.

Skulle det emellertid uppstå en tvist mellan advokaten och klienten om vad som utgör skäligt arvode, sägs i denna paragraf att tvisten skall prövas vid den domstol som först har dömt i målet, dvs. den tingsrätt vid vilken grupprättegången har handlagts. Har den rättsliga angelägenhet som riskavtalet angår avslutats utan att någon talan har väckts vid domstol skall tvisten tas upp av den domstol som har godkänt avtalet. Om avtalet har godkänts av Rättshjälpsmyndigheten eller inte alls, skall en tvist om ombudsarvode tas upp av en domstol som hade kunnat godkänna avtalet. Forumregeln anknyter alltså för dessa fall till bestämmelserna i 38 §.

Avgöranden som går att överklaga m.m.

42 §

Enligt 26 § får rätten, om det är lämpligt med hänsyn till utredningen, i en särskild dom skjuta upp avgörandet av en viss fråga. Domslutet blir då villkorat av en senare prövning (se vidare avsnitt 5.5.3). Den nu aktuella paragrafen reglerar på vilket sätt domen kan överklagas i fråga om käromål som inte har blivit slutligt prövade.

Lydelsen av första meningen i *första stycket* överensstämmer i sak med föreskrifterna i 49 kap. 1 § andra stycket och 54 kap. 1 § andra stycket RB. Regleringen innebär att domstolen med hänsyn till omständigheterna får bestämma om domen, i nu berörda delar, skall få överklagas särskilt eller endast i samband med att rättens slutliga avgörande överklagas. Domstolen bör beakta å ena sidan risken för att det uppstår dubbla processkedjor genom att först den villkorade domen och därefter rättens slutliga avgörande överklagas och å andra sidan att det kan finnas processekonomiska vinster att göra, om de frågor som har avgjorts genom det första avgörandet är mer lättutredda än kvarstående tvistefrågor.

Ett förbud att föra talan mot domen särskilt gäller inte i den del domslutet är ovillkorligt. Det kan tänkas att kändanden, en medlem eller gruppens motpart vill överklaga domen i den delen för eller mot gruppen. I ett sådant fall kan domen överklagas också i den del där särskild talan annars inte är möjlig.

Om en sådan del av domen som har villkorats överklagas särskilt, kan det många gånger framstå som fördelaktigast från handläggningssynpunkt att prövningen av kvarstående tvistefrågor skjuts upp till dess att domen har vunnit laga kraft. *Andra stycket* i paragrafen erbjuder en sådan möjlighet för den domstol som har meddelat domen. Domstolen har då att, när målet tas upp för fortsatt handläggning, bestämma en ny tid för anmälan enligt 26 §.

43 §

Enligt paragrafen råder fullföljdsförbud mot beslut som en tingsrätt meddelar med anledning av att käranden har återkallat talan för en grupp eller en gruppmedlem inom den tid som gäller för anmälan enligt 14 §. Förbudet ligger, som berörts i avsnitt 5.7.1, i linje med att svaranden inte har rätt till dom vid en sådan återkallelse av talan som åsyftas här (se 22 § första stycket).

44 §

När rätten har utsett någon annan än den som väckt grupptalan att föra talan för gruppens räkning kan det finnas gruppmedlemmar som är missnöjda med rättens val av person. En gruppmedlem som är missnöjd med domstolens val kan visserligen välja att inte anmäla sig till rätten och därmed ställa sig utanför gruppen eller, om han eller hon redan anmält sig och inte kan återkalla anmälan eftersom tiden för anmälan har gått ut, intervensera. Enligt regeringen är det emellertid rimligt att en gruppmedlem därutöver skall ha möjlighet att få rättens beslut överprövat. Enligt denna paragraf ges därför varje medlem en rätt att överklaga rättens beslut motsvarande den som följer av 49 kap. 4 § RB, förutsatt att medlemmen har föreslagit någon annan att vara gruppföreträdare. Hänvisningen till 49 kap. 11 § första stycket RB medför att om gruppmedlemmen hänvisas att överklaga beslutet särskilt skall målet vila till dess att överklagandet har prövats. Rätten får dock bestämma att förberedelsen i målet skall fortsätta.

Paragrafen gäller också i de fall tingsrätten har lämnat en begäran om byte av kärande utan bifall.

45 §

Paragrafen är ett tillägg till katalogen i 49 kap. 5 § RB över beslut som får överklagas särskilt. Bestämmelsen anger uttömmande vilka beslut enligt lagen om grupprättegång som kan bli föremål för ett särskilt överklagande.

I *första punkten* sägs att överklagande får ske särskilt, om rätten har avslagit kärandens begäran att få föra enskild grupptalan eller organisationstalan utan ombud eller genom ombud som inte är advokat. En sådan möjlighet bör finnas med hänsyn till den stora ekonomiska betydelse det kan ha för käranden att vara tvungen att föra talan genom ombud. Det är däremot inte möjligt att klaga särskilt över ett beslut att medge undantag från ombudstvånget.

När tingsrätten har prövat en fråga enligt 13 kap. 7 § RB om övertagande av ett käromål är det möjligt att överklaga beslutet enligt 49 kap. 5 § 2 RB. När det tvisteföremål som överläts är föremål för en grupprättegång regleras frågan om övertagande särskilt i 18 § denna lag. Också frågan om överklagande bör därför ges en uttrycklig bestämmelse i lagen. Så sker genom *punkten två*.

Enligt *punkten tre* är det möjligt att överklaga ett beslut genom vilket domstolen har prövat frågan om godkännande av ett riskavtal enligt 37 §. Ett sådant avtal kan vara av avgörande betydelse för om advokaten i fråga är beredd att föra gruppföreträdarens talan. Avtalet kan, om det har godkänts, få ekonomiska verkningar också för gruppmedlemmarna.

Bestämmelsen i *andra stycket* motsvarar 49 kap. 6 § RB (se även 47 §).

I *tredje stycket* anges att ett beslut av Rättshjälpsmyndigheten enligt 38 § rörande godkännande av riskavtal skall överklagas till Svea hovrätt. Motiven för regeln behandlas i avsnitt 5.8.3.

46 §

Paragrafen är en motsvarighet till 54 kap. 4 RB.

47 §

Flera beslut som meddelas under en rättegång förutsätter för klagorätt att klaganden har anmält missnöje. Sådan anmälan skall normalt göras genast, om beslutet har meddelats vid ett sammanträde, och annars inom en vecka från den dag då klaganden fick del av beslutet. I en grupprättegång ställs inga krav på att gruppmedlemmarna skall närvara personligen eller genom ombud vid ett sammanträde, om det inte finns speciella skäl till det. En passiv gruppmedlems klagorätt blir därmed i många fall illusorisk, om det krävs att missnöjesanmälan sker genast. För att råda bot på detta utsträcks i paragrafen tiden för en sådan anmälan till senast en vecka från dagen för beslutet, om beslutet har meddelats vid ett sammanträde till vilket gruppmedlemmen inte har kallats och inte heller ändå inställt sig.

En förutsättning för att gruppmedlemmarna skall komma i åtnjutande av den förlängda anmälningstiden är att de inte har intervenerat självständigt. Har medlemmarna valt att träda in som parter i rättegången saknas det anledning att i detta hänseende behandla dem annorlunda än om de har processat individuellt.

Med att medlemmen inte har inställt sig vid sammanträdet menas att han eller hon inte kommit till sammanträdet personligen eller genom eget ombud. Däremot saknar det betydelse att medlemmen har företrätts vid sammanträdet av käranden eller dennes ombud.

Samma klagotid, en vecka från dagen för beslutet, gäller i fråga om beslut som inte har meddelats vid ett sammanträde och som inte skall delges gruppmedlemmen.

48 §

Paragrafen kan ses som ett komplement till 49 kap. 9 § och 54 kap. 5 § RB, enligt vilka motparten, för att bemöta klagandens ändringsyrkande, får begära att ett beslut som inte får överklagas särskilt ändå skall prövas.

Underrättelse till gruppmedlemmarna

49 §

Bestämmelsen kompletterar andra föreskrifter i lagen som ålägger domstolen att underrätta gruppmedlemmarna i olika frågor, se 13, 19, 22 och 24 §§.

I *första stycket* föreskrivs en obligatorisk underrättelseskyldighet när det gäller domar, slutliga beslut och förlikningar som begärs stadfästa.

Andra stycket anger i vilka ytterligare fall rätten är skyldig att underrätta en gruppmedlem om händelser som inträffar under rättegången. Underrättelse behöver dock inte skickas om det är obehövligt, t.ex. om käranden underrättat medlemmarna eller om medlemmen har varit närvarande när processhandlingen företogs.

50 §

I *första stycket* anges att underrättelser till gruppmedlemmarna får ske på det sätt som domstolen finner lämpligt. Paragrafen avser endast underrättelser som skall ske enligt föreskrifter i lagen om grupprättegång. Beträffande kallelse till förhandling och andra handlingar, som skall skickas till en gruppmedlem enligt bestämmelser i rättegångsbalken och andra författningar, gäller vad som är föreskrivet om detta.

Som framhålls i avsnitt 5.9 kan meddelanden från domstolen till parter eller andra i en tvistemålsprocess ske antingen formlöst eller genom delgivning. Enligt 33 kap. 2 § RB skall delgivning användas om det är särskilt föreskrivet, om det med hänsyn till syftet med bestämmelsen om underrättelse framgår att delgivning bör ske eller om det är påkallat med hänsyn till omständigheterna. Den nu aktuella paragrafen innebär inget undantag från den bestämmelsen. Något krav på delgivning av underrättelser enligt lagen om grupprättegång finns inte. Däremot måste också i en grupprättegång domstolen i varje enskilt fall pröva om delgivning är nödvändig med hänsyn till syftet med underrättelsen eller omständigheterna i övrigt. Bedömningen får ske utifrån samma utgångspunkter som vid rättegångar i allmänhet.

När underrättelse skall ske utan delgivning får rätten välja den form som passar bäst i det enskilda fallet. I vissa fall kan det vara lämpligast att skicka underrättelser med post till varje gruppmedlem. Det kan då vara så att underrättelsen säkrast, enklast, billigast och snabbast kan nå medlemmarna genom att domstolen med stöd av andra stycket förelägger en part att ombesörja underrättelsen. I andra fall kan syftet med underrättelsen uppnås genom att ett meddelande tas in i tidningar, ungefär på samma sätt som vid kungörelsedelgivning.

Domstolen bör emellertid vid val av underrättelseform inte vara främmande för att utnyttja andra informationskanaler än som traditionellt kommer i fråga vid rättegångar. Det kan t.ex. någon gång bedömas som lämpligast att ge underrättelse via radio eller TV. Rör tvist om förbud av viss verksamhet de boende inom en viss radie från störningskällan kan flygblad eller annonsering på lokala anslagstavlor komma i fråga.

Det är således överlämnat till domstolen att välja underrättelseform, vilket kan innebära kombinationer av flera alternativa sätt. Valet skall styras av det bakomliggande ändamålet med underrättelsen. Behovet i det enskilda fallet av garantier för att en gruppmedlem verkligen får del av underrättelsen får vägas mot intresset av att undvika onödiga dröjsmål med den fortsatta handläggningen samt de kostnader och olägenheter i övrigt som kan vara förenade med en viss underrättelseform.

Andra stycket ger domstolen en möjlighet att förelägga en part att ombesörja underrättelse till gruppmedlemmarna. Detta är en nyhet. Enligt gällande rätt har domstolen på egen hand att ombesörja att handlingar tillställs parter och andra. Dock kan enligt 2 § andra stycket delgivningslagen (1970:428) domstolen på parts begäran medge att

parten själv ombesörjer delgivning. Detsamma torde analogivis gälla handlingar som inte skall delges.

En grupptalan kan omfatta ett stort antal personer. Dessa skall samtliga underrättas om att en grupptalan väckts. Därutöver kan det under rättegången uppstå behov av underrättelser i enlighet med vad som framgår av bl.a. 49 §. Kostnaderna för underrättelseförfarandet kan därmed komma att uppgå till betydande belopp.

I utländska motsvarigheter till lagstiftning om grupptalan återfinns regler som tillåter domstolen att överlåta på en part att verkställa underrättelser, som i annat fall skulle ha ombesörjts av domstolen eller annan. Här kan hänvisas till bl.a. Sec. 20 Class Proceedings Act (Ontario, Kanada) och Sec. 33Y Amendment Act 1991 (Australien). Domstolarna har i dessa fall givits tämligen fria händer att bestämma innehållet i underrättelserna, på samma sätt som föreslås för svenskt vidkommande.

En ordning som den nu beskrivna har till syfte att medverka till att underrättelser kan ske på ett så säkert, snabbt, enkelt och billigt sätt som möjligt. Särskilt på konsumentområdet kan förväntas att en grupptalan ibland rör tvistefrågor mellan en näringsidkare och konsument som står, eller har stått, i ett fortlöpande rättsförhållande till varandra. Det kan t.ex. gälla en tvist mellan en bank och dess kunder eller mellan en leverantör av telefonitjänster och dess abonnenter.

Om i sådant fall underrättelser till gruppmedlemmar kan ske i samband med t.ex. fakturering kommer ett flertal fördelar att vinnas. Underrättelse i denna form kan antas med minst lika stor säkerhet som om domstolen själv skickat underrättelsen nå fram till gruppmedlemmarna. Underrättelsen kommer dessutom sannolikt att vara medlemmarna till handa på kortare tid än om domstolen skall skriva ut, kuvertera och postförsända underrättelserna. Vidare kommer underrättelseförfarandet att bli enklare och billigare. Vad nu sagts gäller framför allt om underrättelse kan ske genom en påskrift på den handling (faktura eller dylikt) som ändå skall gå ut till medlemmen.

För att domstolen skall kunna förelägga en part att medverka till underrättelsens verkställande krävs enligt lagtexten att det skall ha betydande fördelar för handläggningen. I enlighet med det ovan sagda kan fördelarna hänföras till såväl att rättegången besparas onödigt dröjsmål som ekonomiska vinster.

Bestämmelsen avser inte att göra undantag från grundprincipen att domstolens kommunikation med parterna bekostas av allmänna medel. Därför sägs i paragrafen att en part som ombesörjer en underrättelse har rätt till ersättning av allmänna medel för sina kostnader. Härvid avses de merkostnader som uppstår. Ersättning skall således inte utgå för kostnader som parten ändå skulle ha haft för t.ex. fakturering.

I *tredje stycket* klargörs att ett föreläggande enligt andra stycket kan ges också i det fall rätten anser att en underrättelse skall delges gruppmedlemmarna. Frågan om delgivning i grupprättegångar har behandlats i avsnitt 5.9.

11.2 Förslaget till lag om ändring i miljöbalken

32 kap. 13 §

Paragrafen är ny. *Första stycket* innebär att lagen om grupprättegång är tillämplig också på talan om ersättningsanspråk som handläggs vid miljödomstol. Grupptalan enligt första stycket kan föras som enskild grupptalan, organisationstalan eller offentlig grupptalan. Skadestånd vid miljöskador diskuteras i avsnitt 6.2.

Andra stycket i paragrafen gör det möjligt för en enskild person som kan föra talan för egen del om förbud eller försiktighetsmått med stöd av 32 kap. 12 § miljöbalken att i stället väcka enskild grupptalan enligt lagen om grupprättegång. Dessutom ges de föreningar och sammanslutningar som nämns i följande paragraf rätt att väcka organisationstalan. Regeringen behandlar förbudstalan m.m. i avsnitt 6.3.

I *tredje stycket* anges att lagen om grupprättegång tillämpas vid en grupptalan enligt miljöbalken. Undantag görs för 2, 3 och 5 §§ samt delar av 23 §. I 20 kap. 3 § miljöbalken finns en bestämmelse enligt vilken rättegångsbalkens regler tillämpas också i miljödomstolarna, utom i de fall något annat framgår av miljöbalken eller annan lag. Därför bör 2 § i lagen om grupprättegång inte gälla i de nu aktuella fallen. En särskild reglering i miljöbalken finns bl.a. i fråga om rättens sammansättning (20 kap. 4 och 5 §§ MB). När det gäller 3 § i lagen om grupprättegång bör den undantas eftersom grupptalan enligt miljöbalken skall väckas vid en miljödomstol (20 kap. 8 § MB). Följaktligen blir det inte heller aktuellt att flytta över ett avskilt mål till en annan domstol eller att i ett sådant fall tillämpa 1 kap. 3 d § RB (jfr 23 § lagen om grupprättegång). I 5 § lagen om grupprättegång finns bestämmelser om taleberättigade organisationer i konsumenttvister. Vilka organisationer som får föra talan i miljö mål regleras, som tidigare nämnts, i nästa paragraf.

32 kap. 14 §

Första stycket i bestämmelsen anvisar vilka organisationer som har rätt att väcka grupptalan enligt första och andra stycket utan att vara medlem i gruppen. Är sistnämnda rekvisit uppfyllt blir talan att betrakta som en enskild grupptalan. Skälen för organisationernas talerätt behandlas i avsnitt 6.4.

Som nämns i författningskommentaren till 5 § lagen om grupprättegång räcker det inte att en organisation har talerätt enligt de aktuella bestämmelserna. Organisationen måste dessutom vara partsbehörig enligt allmänna bestämmelser om det (se även prop. 1997/98:45, del 2, s. 213). I författningskommentaren till 5 § lagen om grupprättegång berörs också vilka krav som bör ställas för att en sammanslutning skall anses ideell samt att organisationstalan är avsedd att kunna föras enbart av privaträttsliga associationer.

I propositionen till miljöbalk framhålls att kravet på att organisationen skall ha till ändamål att arbeta för miljöförbättringen inte skall tolkas så att annan verksamhet som organisationen bedriver vid sidan av miljöförbättringen diskvalificerar den som taleberättigad (prop. 1997/98:45, del 2, s. 213). Å andra sidan bör det inte räcka med att sammanslutningen

har miljövård inskrivet som en ändamålsbestämmelse i sina stadgar. Föreningen skall dessutom vara verksam för att tillgodose ändamålet.

Talerätten för sammanslutningar av yrkesutövare avser personer yrkesverksamma inom fiske-, jordbruks-, ren- och skogsbruksnäringen. En organisation för tillvaratagande av t.ex. snickares intressen kan alltså inte väcka talan om skadestånd på grund av miljöfarlig verksamhet även om ett stort antal av dess medlemmar drabbas av störningen.

I *andra stycket* sägs att första stycket skall tillämpas också på en sammanslutning av sådana organisationer som nämns där.

Sammanfattning av Grupptalansutredningens betänkande Grupprättegång (SOU 1994:151)

Våra överväganden och förslag i korthet

I dagens samhälle – med dess inriktning på massproduktion, massdistribution och masskonsumtion av varor och tjänster – är det vanligare än förr att ett stort antal personer drabbas av en felaktig produkt eller i övrigt påverkas negativt av händelser eller åtgärder. I sådana sammanhang kan det uppkomma anspråk eller tvister som är likartade för ett stort antal personer. Det nuvarande rättegångsförfarandet, vars principer lades fast för mer än ett halvsekel sedan, är inte uppbyggt med tanke på denna typ av tvister.

Vårt uppdrag har varit att undersöka om det föreligger ett påtagligt behov av att förbättra det processuella rättsskyddet för gruppanspråk och om det kan ske genom införande av regler om grupptalan vid domstol. Med grupptalan avses att någon utan särskilt uppdrag för talan för medlemmarna i en grupp. Gruppmedlemmarna är inte parter i rättegången och behöver inte medverka aktivt. Ändå gäller en dom i processen för och mot alla som ingår i gruppen.

I enlighet med direktiven har vår undersökning inriktats särskilt på konsument- och miljörätten samt på könsbunden lönediskriminering. Vi har funnit att det på dessa och sannolikt många andra rättsområden föreligger påtagliga svårigheter att uppnå processuellt rättsskydd för gruppanspråk. Rättegångssystemet kan inte fullgöra sina reparativa, preventiva och rättsutvecklande uppgifter på ett samhälls- och processekonomiskt godtagbart sätt. Därigenom uppkommer skador för många samhällsmedborgare. Även om skadan för varje enskild individ ibland är liten kan den totala skadan för gruppen uppgå till mycket stora belopp. Detta leder till obehöriga vinster för näringsidkare som utnyttjar rättssystemets brister. Den seriösa näringsverksamheten hotas genom att rättsstridigt handlande får fortgå opåtalat. Konkurrensen snedvrids.

Det föreligger därför påtagliga behov av att förbättra det processuella rättsskyddet för gruppanspråk. Möjlighet finns att i någon mån tillgodose behoven med traditionella inom- och utomprocessuella medel. Sådana åtgärder är dock inte tillräckliga. Ökad statlig tillsyn och kontroll, förbättrad rättshjälp etc. är resurskrävande och passar inte alls i vissa principiellt och praktiskt betydelsefulla situationer. En möjlighet till grupprättegång kan däremot medföra påtagliga förbättringar och besparingar i viktiga fall. Vi föreslår därför att det som ett komplement till det vanliga rättegångsförfarandet skall införas en lag om grupprättegång vid allmän domstol och särskilda regler om grupprättegång vid fastighetsdomstol och i Arbetsdomstolen.

- * att grupptalan skall föras av en gruppföreträdare som kan vara en enskild medborgare, en organisation (i konsument- och miljömål) eller en representant för staten eller en kommun,
- * att grupptalan skall kunna föras vid allmän domstol, vid fastighetsdomstol enligt miljöskyddslagen och miljöskadelagen samt i Arbetsdomstolen enligt jämställdhetslagen,
- * att grupprättegång skall tillåtas endast om talan inte bättre eller lika väl kan föras i någon annan ordning (t.ex. i form av pilotmål) och om vissa andra särskilda processförutsättningar är för handen,
- * att stora krav skall ställas på gruppföreträdarens och ombudets lämplighet att föra grupptalan,
- * att en dom i grupprättegången skall gälla för och mot gruppmedlemmarna som om de varit parter i målet,
- * att gruppmedlemmar på kändesidan skall kunna lämna gruppen under rättegången och därmed bli obundna av domen,
- * att gruppmedlemmarna på lämpligt sätt skall underrättas om processen, om rätten att lämna gruppen samt om viktiga beslut och processhandlingar i grupprättegången,
- * att en gruppmedlem skall kunna intervensera och därmed få ställning av part i grupprättegången,
- * att en gruppmedlem skall ha rätt att överklaga domen,
- * att rätten skall utöva en aktiv formell och materiell processledning,
- * att en förlikning som ingås av gruppföreträdaren förutsätter rättens godkännande för att bli gällande mot gruppmedlemmarna,
- * att domstolen skall kunna döma ut en gemensam ersättning att fördelas mellan gruppmedlemmarna genom ett särskilt utdelningsförfarande efter rättegången då svaranden och domstolen inte behöver medverka,
- * att sedvanliga principer om ansvar för rättegångskostnader skall gälla även i en grupprättegång,
- * att gruppmedlemmarna inte skall vara ansvariga för rättegångskostnader utom i vissa fall, samt

- * att ombudsarvodets storlek skall kunna fastställas enligt ett "risk-avtal" mellan grupp företrädaren och ombudet (däremot avstyrker vi införande av provisionsarvoden av amerikansk modell).

Förslagen ansluter nära till rättegångsbalkens huvudprinciper, institut och förfaranderegler. Lagens (och betänkandets) omfattning beror på att vi valt att reglera och kommentera även sådana frågor som sällan kommer att aktualiseras i praktiken.

Avsikten med förslagen är enbart att förbättra genomslaget för redan gällande materiellrättsliga regler. Ett fungerande grupptalaninstitut förutsätter inga materiellrättsliga förändringar. En annan sak är att de positiva effekterna av förslagen i vissa fall kan förstärkas genom nya regler om t.ex. beräkning av skadeståndets storlek och om fördelning av ersättningen mellan gruppledammarna. I enlighet med våra direktiv redovisar vi överväganden men presenterar inte färdiga lagförslag i den delen. Vi anlägger också några andra synpunkter på inriktningen av ett framtida reformarbete.

Lagförslagen kan genomföras omedelbart. Vi räknar med att nu föreslagna möjligheter till grupptalan skulle leda till överslagsvis omkring 20 grupprättegångar om året. De reparativa och preventiva effekterna torde ändå bli betydande, dels på grund av att det kommer att gälla (ibland mycket stora) grupper av medborgare i varje rättegång, dels till följd av att möjligheterna till grupptalan sannolikt kommer att få betydande preventiva effekter. Önskad beteenden motverkas samtidigt som möjligheterna till frivilliga uppgörelser ökar. Upprepade rättegångar om (nästan) samma sak kan förhindras.

Våra lagförslag leder inte till några kostnadsökningar för domstolsväsendet eller statsverket i övrigt.

Bakgrund m.m.

Dagens (post-)industriella samhälle kännetecknas i flera hänseenden av en annorlunda social, näringsmässig och miljömässig struktur än den som rådde när lagstiftningen på många områden tillkom. Det är inte bara de materiella rättsreglerna som ibland verkar ha halkat efter utvecklingen. Även – och kanske i synnerhet – på det processuella området är rättsreglerna till viss del utformade utan tillräcklig hänsyn till att förhållandena i dagens samhälle är annorlunda än vid t.ex. rättegångsbalkens tillkomst.

En orsak till detta är att det moderna samhället har gett upphov till nya former av behov och anspråk. På t.ex. konsument- och miljöområdena omfattas numera stora grupper människor av samma eller likartade anspråk som skiljer sig till sin typ från traditionella rättigheter genom att de i praktiken inte låter sig individualiseras på ett enkelt sätt. Man kan inte tillgodose konsumenternas och miljöns intressen enbart genom bestämmelser som anvisar enskilda medborgare en sanktionsmöjlighet om de blir utsatta för en rättskränkning. Det krävs därutöver lagregler som medger en gemensam hantering av massanspråk och som värnar om allmänna konsument- och miljöintressen.

Exempel på delvis nya typer av anspråk är sådana som härleds ur ofta ganska allmänt formulerade samhälleliga mål eller rättigheter som t.ex. rätten till en god miljö och skyddet mot diskriminering eller grundlagsstridiga inskränkningar i medborgarnas fri- och rättigheter. Det är här fråga om rättigheter och anspråk som är gemensamma för alla medborgare eller för stora grupper inom befolkningen.

Svårbevakade och svårdefinierade gruppintressen uppkommer emellertid inte bara i situationer av detta slag. Också en olyckshändelse, en farlig produkt, ohederliga affärsmetoder eller ett utsläpp från en miljöfarlig verksamhet kan drabba många personer på ett likartat sätt och tillskapa en tillfällig grupp som har liknande anspråk mot t.ex. ett företag eller ett affärsdrivande verk.

Gemensamt för dessa anspråkstyper är att de i mångt och mycket kan sägas vara kollektiva, diffusa och fragmentariska.

Ett anspråk kan vara *kollektivt* genom att det snarare tillkommer en grupp av människor än varje gruppmedlem för sig. Ett typexempel på detta är konsumenters och det seriösa näringslivets krav på att marknadsföring skall vara vederhäftig och även i övrigt stå i överensstämmelse med god marknadsföringssed. Anspråk kan emellertid sägas vara kollektiva också i de fall många människor har samma eller likartade individuella anspråk mot någon annan. Det kan vara fråga om att ett stort antal personer har köpt likadana standardvaror som är behäftade med ett konstruktionsfel eller att en miljöstörande verksamhet drabbar många på ungefär samma sätt.

Diffusa anspråk föreligger när det står klart att någon har handlat på ett sätt som ger upphov till anspråk för någon annan men det är svårt att slå fast exakt vem eller vilka anspråken tillkommer. Inte sällan är anspråken då dessutom kollektiva. Särskilt vid storskaliga miljöstörningar är det lätt att konstatera skadeverkningar som hotar människors intresse av en ren miljö samtidigt som det kan vara problematiskt att dra upp yttergränser för den grupp av personer som skall ha rätt att påkalla någon sanktion mot störningen.

Det är vid kollektiva anspråk inte ovanligt att den enskildes anspråk uppgår till ett litet belopp. Anspråket är *fragmentariskt*. Det utesluter inte att en tvist kan röra mycket stora belopp för motparten. Också skador som för varje skadelidande är närmast försumbara kan sammanlagt för en grupp avse betydande värden.

En annan modern distinktion är den mellan individuellt processbara, icke-individuellt processbara och processimmuna anspråk.

Ett anspråk är *individuellt processbart* om kostnaderna för att driva igenom anspråket genom enskild talan understiger det belopp eller annat värde som kommer käranden till godo genom en framgångsrik rättegång; processen resulterar i en nettovinst. Är detta inte fallet kan anspråket vara *icke-individuellt processbart*. Ett ekonomiskt vinstgivande rättsligt agerande kan då komma till stånd genom att flera gör gemensam sak i rättegången och därigenom sänker den totala kostnaden för att driva igenom anspråken. Om inte heller detta är möjligt föreligger ett *processimmunt anspråk*.

Skyddet för kollektiva, diffusa och fragmentariska anspråk aktualiserar en rad nya processuella frågor. Detta hänger samman inte bara med att anspråken omfattas av större intressegrupper utan också med att de

ibland grundas på mer utpräglade socialpolitiska överväganden. Den rättsliga prövningen av dem förutsätter en bred intresseavvägning. Anspråken låter sig därmed inte lätt inordnas under rådande individualistiska processmodeller. Men samtidigt kan de för sin konkretisering vara beroende av en rättslig prövning i domstol eller någon annan rättslig instans.

Det är förenat med problem att genomdriva såväl nya som traditionella anspråk. Svårigheterna att effektuera anspråken sammanhänger både med den materiella rättens innehåll och med bl.a. ekonomiska, psykologiska, kunskapsmässiga och sociala faktorer hänförliga till den enskilda rättighetshavaren när han ställs mot en i flera hänseenden starkare motpart. Det processuella regelsystemets konstruktion med inriktning på traditionella snäva tvåpartstvister gör att hindren kan bli nära nog oöverstigliga. Därtill kommer att effektiviteten – handläggningsmässigt och i kostnadshänseende – vid en rättslig prövning brister på vissa områden, så även vid en rättegång mellan jämställda parter.

Frågor om människors "access to justice" och "access to courts" har präglat den internationella debatten på många områden under det senaste decenniet. Också i Sverige har frågor om medborgarnas (bristande) tillträde till rättskipningsinstanserna vunnit större medvetande och intresse bland jurister, samhällsdebattörer, politiker och andra grupper i samhället. Liksom i utlandet har grupptalan och andra former av representativ talan kommit att ses som ett medel att stärka det processuella rättsskyddet för anspråk som är gemensamma eller likartade för en stor grupp människor.

Redan Reklamationsutredningen föreslog i sitt betänkande Tvistlösning på konsumentområdet (SOU 1978:40) att KO skulle ges rätt att föra talan för enskilda konsumenter i tvister som har ett prejudikatvärde. Propåer med liknande innebörd har därefter framförts av KO i brev den 6 mars 1990 till Justitiedepartementet och Civildepartementet och av Konsumentpolitiska kommittén i dess betänkande Konsumentpolitik i en ny tid (SOU 1994:14). Vid Allmänna reklamationsnämnden har det under tiden den 1 juli 1991 – den 30 juni 1993 och sedan den 15 januari 1994 pågått och pågår fortfarande en försöksverksamhet med grupptalan.

Förslag om att införa grupptalan eller att utreda förutsättningarna för en sådan reformåtgärd har också förts fram av Kommissionen mot rasism och främlingsfientlighet i betänkandet Mångfald mot enfald Del II (SOU 1989:14), av Miljöskyddskommittén i betänkandet Miljöbalk (SOU 1993:27), av Marknadsföringsutredningen i betänkandet Ny marknadsföringslag (SOU 1993:59), se även prop. 1994/95:123, av Löneskillnadsutredningen i betänkandet Löneskillnader och lönediskriminering (SOU 1993:7) och av Avgiftsgruppen i betänkandet Avgifter inom kommunal verksamhet (Ds 1993:16).

Nämnas bör vidare att riksdagen vid flera tillfällen har behandlat frågan om organisationstalan på miljörettens område (se bl.a. bet. 1980/81:JoU21 och 1982/83:JoU30). Riksdagen har även haft uppe frågan om grupptalan som ett medel att stärka genomslagskraften hos diskrimineringsförbuden i jämställdhetslagen (se prop. 1993/94:147 och bet. 1993/94:AU17).

På det internationella planet har motsvarande behov och meningsyttringar lett fram till ny lagstiftning om bl.a. grupptalan. Av särskilt intresse i det sammanhanget är utvecklingen i Canada och Australien. Även inom ramen för Nordiska rådet, Europarådet och EU har flera steg tagits som kan leda fram till nationell lagstiftning om grupptalan. Vårt utredningsuppdrag har sina rötter i denna internationella strävan och är till betydande del ett resultat av diskussioner och rekommendationer i Nordiska rådet. Samtidigt med vårt betänkande läggs ett lagförslag om grupptalan fram i Finland.

Utredningsuppdraget

Vårt uppdrag har varit att överväga möjligheten att beträffande anspråk som är gemensamma eller likartade för en större grupp människor – som ett komplement till de traditionella rättegångsreglerna – införa regler om s.k. grupptalan. Det har också vilat på oss att föreslå de ändringar i övrigt som behövs i det processuella regelsystemet för att säkerställa möjligheterna att driva sådana anspråk i domstol. Vi har haft att särskilt överväga frågan om ett förbättrat processuellt rättsskydd i dessa hänseenden på konsument- och miljörättsområdena samt i fråga om lönediskriminering, men det har stått oss fritt att föreslå en reglering som omfattar även andra rättsområden.

Vi har enligt direktiven inte varit låsta till vissa typer av domstolsprocesser vid våra överväganden. Följaktligen presenterar vi i betänkandet synpunkter på reformåtgärder inom både tvistemåls-, brottmåls- och förvaltningsprocessen, även om vi lägger fram detaljerade författningsförslag endast i fråga om processuella regler för handläggning av huvudsakligen civilrättsliga anspråk.

I vårt uppdrag har ingått att kartlägga reformbehovet med utgångspunkt från hur gruppanspråk hanteras i dag enligt gällande regler. Vi har haft att beskriva nuvarande möjligheter att driva sådana anspråk hos rättsliga instanser och att bilda oss en uppfattning om det ungefärliga antalet tvister som skulle komma att prövas i domstol eller motsvarande på olika rättsområden, om nya regler införs som förbättrar skyddet för gemensamma anspråk. Enligt direktiven har det ålegat oss att lägga fram konkreta förslag till åtgärder endast om det finns mera påtagliga behov av nya regler. Vi har i så fall haft att i första hand överväga möjligheten att införa regler om grupptalan. Det har dock stått oss fritt att diskutera även andra lösningar eller att lägga fram förslag som avviker från utländska modeller av grupptalan.

Det har i princip inte legat inom ramen för utredningsuppdraget att föreslå ändringar i rättsregler av materiell karaktär. Vi har dock varit oförhindrade att anlägga synpunkter på hur de materiella reglerna kan justeras för att förbättra förutsättningarna för grupptalan, även om vi inte haft i uppdrag att lämna detaljerade författningsförslag i den delen.

Varje samhällsgemenskap förutsätter för sitt bestånd att dess medlemmar iakttar vissa givna handlingsmönster. En demokratisk samhällsordning bygger på människors önskan och strävan till samverkan för att uppnå gemensamma, samhällseliga nyttoeffekter. Handlingsreglerna måste för att godtas bland medborgarna vara inriktade mot gemensamma mål. De fördelar som vinnas vid en följsamhet mot givna handlingsnormer respektive de sanktioner som utkrävs vid överträdelser av dem bidrar till att samhällsinstitutionerna upprätthålls. På så sätt ges garantier för att samhällsutvecklingen kan fortgå i enlighet med i demokratisk ordning fattade beslut.

Det omedelbara syftet med en lagregel är inte alltid att styra människors handlande. Ibland kan en bestämmelse avse att i första hand garantera upprättelse för den vars rättsliga intresse blivit kränkt, såsom att tillförsäkra en skadelidande kompensation. Också en sådan regel ger emellertid en anvisning om vilket handlande som är önskvärt från samhällselig synpunkt, inte minst genom valet av sanktion som följer på rättskränkningen.

För att nå dessa syften är det i många fall nödvändigt att till handlingsnormerna knyta sanktioner som är möjliga att vidta mot den som inte efterlever föreskrifterna. Visserligen känner säkert många människor en inneboende plikt att underkasta sig beslut som fattas i demokratisk ordning. De flesta handlar i enlighet med lagarna utan tanke på eventuella rättsliga följder av ett regelbrott. För andra utgör emellertid det sanktionshot som lagen ställer upp en viktig faktor som påverkar valet mellan olika handlingsalternativ. Det kan på många områden påvisas ett starkt samband mellan verkningfulla sanktioner och benägenheten att begå regelbrott. Saknas möjligheter att påtala ett regelvidrigt handlande försämras lagarnas efterlevnad. Detta kan i sin tur leda till en uppluckring av plikt känslan att lyda lagens regler: medborgarna förlorar förtroendet för, och slutligen tron på, lagen.

Som ett gemensamt krav för de rättsliga regelkonstruktioner med vars hjälp den materiella rätten skall effektueras (vad vi kallar för sanktionsmekanismerna) gäller att de bör utformas så att de garanterar ett effektivt och rättvist ingripande. Det övergripande ändamålet är att driva igenom och säkerställa de materiella rättsreglernas innehåll. Det kan framstå som en banal sanning men förtjänar ändå att påpekas: Ett sanktionssystem måste bygga på grundsatsen att stiftandet av en lag eller förordning sker med utgångspunkt från att dess innehåll skall efterlevas och att dess sanktioner skall kunna effektueras, i sista hand genom tvång. Det skall dessutom ske på ett sådant sätt att svaranden inte riskerar att drabbas hårdare än enligt vad som följer av den materiellrättsliga lagstiftningen.

Sanktionsmekanismer kan utformas på många sätt. Det kan vara fråga om prövning i judiciell eller administrativ ordning, vid privata eller allmänna nämnder, skiljeförfarande m.m. Statliga och privata alternativ kan visa sig lika verkningfulla när det gäller att medverka till att den enskilde får igenom sin rätt eller att utöva en handlingsdirigerande funktion.

Även om privata alternativ till domstolar och andra myndigheters verksamhet kan utgöra ett ändamålsenligt och effektivt instrument för att ta till vara enskildas rättigheter måste det, enligt vår mening, vara det allmänna som i första hand bör bära ansvaret för medborgarnas tillgång till verkningsfulla sanktionsmedel. Det är svårt att tänka sig privat rättskipning som grundar sig på annat än parternas fria vilja att underkasta sig en sådan prövning. Det kan rimligen inte bli tal om att låta privata sanktionsorgan förfoga över t.ex. tvångsmedel, vilka är en nödvändighet för ett fullt ut verksamt sanktionssystem.

Ställer inte lagstiftaren medel till den enskildes förfogande att tvångsvis driva igenom sina anspråk finns risken att respekten för rättsordningen går förlorad. Parternas vilja att frivilligt underkasta sig prövning vid privata instanser är med all sannolikhet starkt beroende av de alternativ som det allmänna erbjuder. Möjligheten att genom det allmännas försorg tvångsvis driva igenom sin rätt är ett viktigt incitament till att frivilligt underkasta sig annan prövning som erbjuder ett enklare och billigare förfarande.

Möjligheten till process vid domstol är det mest betydelsefulla av de statliga tvistlösningsalternativen. Domstolarna har en grundlagsrättslig förankring som förlämnar dem en särställning som rättskipningsorgan. Förfarandet vid dem bygger på grundläggande rättssäkerhetskrav, såsom att domstolen skall iaktta saklighet och opartiskhet och att dess avgöranden skall bygga på en ensartad bedömning av lika fall. Domstolen står i den dömande verksamheten obunden från statsmakten i övrigt och skall tjäna som en yttersta garant för upprätthållandet av enskildas rättigheter också gentemot det allmänna.

De processuella reglerna – och processen i sig – är, liksom möjligheten till tvångsvis verkställighet, av fundamentalt värde för den materiella rättens genomslagskraft. Processordningen bör utformas i enlighet med kraven på såväl att avgörandena blir materiellt riktiga som att processen skall verka handlingsdirigerande. Rättegångsförfarandet skall medge att tvister så långt möjligt löses utan att någon part över- eller underkompenseras samtidigt som domstolens avgöranden skall verka avhållande på handlanden i strid mot lagen. Det räcker emellertid inte med detta. Ett processuellt regelsystem bör dessutom erbjuda tillfredsställande lösningar i processekonomiskt hänseende och ge domstolarna möjlighet att fylla den prejudikatbildande och rättsutvecklande funktion som den materiella rätten ibland förutsätter.

Man kan inte utan fog tala om en svensk modell när det har gällt att forma ett system för hantering av rättsliga konflikter. Blicken har i mångt och mycket varit inriktad på specialisering av de rättsliga sanktionsorganen. Ibland har specialiseringen skett inom domstolsväsendet, vid andra tillfällen genom att det har inrättats särskilda nämnder, myndigheter osv. I vissa fall har man strävat efter att i första hand lösa uppkomna tvister eller andra rättsliga frågor genom frivilliga överenskommelser. Rättsinstanserna har då förutsatts spela en mer supplerande och rättsutvecklande roll.

Specialiseringsvågen synes nu ha passerat sin topp. Utvecklingen är på väg mot att fler och fler instanser slås samman eller på annat sätt samordnas med varandra. Samtidigt pågår arbete med att renodla domstolarnas uppgifter så att deras resurser i större utsträckning kan ägnas huvudupp-

giften, nämligen rättskipning i egentlig mening. Man måste dessutom räkna med att de allmänna domstolarna kommer att spela en större roll i samhället genom bl.a. Sveriges medlemskap i EU.

Den förändring som här skisserats innebär en väsentlig förstärkning av de allmänna domstolarnas ställning som rättskipningsorgan. En sådan utveckling bör även kunna leda till en mer allsidig bedömning av de mål och ärenden som prövas och därmed, i bästa fall, gynna en enhetlig rättstillämpning. På samma gång höjs kraven på den kunskap och allmänjuridiska bildning som den enskilda domaren måste besitta. Antalet komplicerade och svårlösta rättstvister som domaren ställs inför ökar sannolikt. För att inte arbetsbelastningen, som enligt många redan är för hög, och långa handläggningstider skall utarma rättssystemet krävs effektiva processuella förfaranderegler som möjliggör en enkel, snabb och billig handläggning.

Det processuella rättsskyddet för gruppanspråk

Enligt direktiven har vi haft att utreda om det går att förbättra möjligheterna att i domstol driva anspråk som är gemensamma eller likartade för en större grupp människor. För att rätt kunna bedöma om det föreligger ett sådant behov är det inte tillräckligt att studera i vilken utsträckning domstolsprövning används som instrument för att ta till vara gruppanspråk. Att processbenägenheten är svag betyder inte utan vidare att det finns behov av kompletterande åtgärder för att stärka det processuella rättsskyddet. Det kan vara så att gruppanspråk tas till vara i erforderlig mån genom utomprocessuella förfaranden och att det inte finns anledning att rubba denna ordning.

Vi har studerat ett flertal åtgärder som har vidtagits för att tillförsäkra medborgarna ett fullgott rättsskydd och verkningarna av detta. Bland de frågor som vi har ägnat intresse kan nämnas kostnadsregler i olika domstolar och vid skilda förfaranden, rättshjälp, rättsskyddsförsäkring och andra försäkringsformer, kumulation, pilotmål, specialisering av rättskipningen, statliga och privata nämnder, kriminalisering samt kontroll- och tillsynsverksamhet.

Vi har valt att behandla de uppgifter som tillsammans bildar vad som kan sägas utgöra det processuella rättsskyddet i fyra huvudgrupper: 1) konfliktlösning, kompensation och rättsskydd (reparation), 2) handlingsdirigering (prevention), 3) prejudikatbildning, rättsbildning m.m. och 4) samhälls- och processekonomi.

Konfliktlösning, kompensation och rättsskydd (reparation)

Under denna rubrik behandlar vi rättegångens uppgift att *i det enskilda fallet* skydda de intressen och ändamål som den materiella rätten ger uttryck för. Det är frågan om kraven på att regelsystemet skall erbjuda en reell möjlighet för envar att få rättsliga konflikter lösta på ett sakkunnigt och partsjämbördigt sätt och att tvångsvis kunna driva igenom rättsligt grundade anspråk. Hit hör också säkerställandet av att allmänna intressen bevakas och tillgodoses i överensstämmelse med lagstiftarens avsikt och den funktion rättsreglerna fyller i samhället.

Ofta flyter gränsen mellan enskilt och allmänt intresse samman. Tillgodoseendet av det ena är till förmån även för det andra. Utvecklingen går mot en ytterligare sammanvävning av privata och offentliga intressen. Rättsområden som tidigare hållits isär, materiellt och processuellt, integreras i större utsträckning. Den statliga och kommunala tillsyns- och kontrollverksamheten måste kompletteras med insatser från privata rättssubjekt. Uppgiften att ta till vara allmänna intressen och gruppintressen blir i än högre grad en angelägenhet också för den enskilde.

För att fullgöra alla de uppgifter som här nämnts krävs att processordningen tillhandahåller lättillgängliga prövningsorgan och ett förfarande som är snabbt, billigt och enkelt. Till det som diskuteras under ovanstående rubrik hör ändamål som brukar beskrivas med termer som konfliktlösning, kompensation, reparation och rättsskydd i inskränkt mening.

Handlingsdirigering (prevention)

Rättegångssystemet – och processerna i sig – verkar *på det allmänna planet* styrande på människors handlande på många sätt. Genom att medverka till att ändamålen bakom de materiella rättsreglerna slår igenom i samhällslivet har utövandet av rättskipning del i hela rättsordningens moralbildande förlopp. Risken att utsättas för en process kan dessutom verka avskräckande, ekonomiskt eller på annat sätt, såväl individuellt (för en förlorande svarande) som generellt (mot dem som befinner sig i motsvarande situation som svaranden).

För att rättsreglerna skall kunna fungera handlingsdirigerande krävs att det finns realistiska utsikter att omsätta reglernas innehåll till praktisk gärning. Den som stödjer sig på ett normbud måste ha reell tillgång till en sanktionsapparat genom vilken han tvångsvis kan driva igenom sin rätt. Man kan inte lita till att alla känner en moralisk förpliktelse att alltid handla rättsenligt.

Enligt vår mening är rättskipning vid domstol ett av de allra viktigaste instrumenten för att effektuera ingripanden och andra sanktioner som är knutna till en rättsnorm. Det bör i detta sammanhang påpekas att vi i begreppet "rättsstridigt" inte lägger någon värdering av handlandet i moraliskt hänseende. Vad vi åsyftar är endast att agerandet står i strid med en gällande rättsregel.

Risken att utsättas för en process spelar således en viktig roll som incitament att frivilligt rätta sig efter de spelregler som har lagts fast i rättsordningen. Processordningen ingår som en fundamental beståndsdel i normgivningen som styrmedel. Möjligheten att gå till domstol och processerna i sig har en handlingsdirigerande funktion, både i det enskilda fallet och generellt. För att preventionen skall verka krävs inte att det kommer till stånd särskilt många processer. Att det finns tillgång till effektiva processuella instrument har i sig en avhållande effekt.

Prejudikatbildning, rättsutveckling m.m.

Den moderna lagstiftningstekniken har med sitt inslag av ramlagar och generalklausuler fört med sig att behovet av prejudicerande avgöranden har ökat. I vårt land har visserligen lagstiftaren ofta sökt annorlunda och i

sitt slag nyskapande lösningar för att komma till rätta med problem som i andra länder möts med materiellrättslig lagstiftning, extensiv domstolsprövning eller självsanerande åtgärder. Sålunda har ansvaret för att verka för en utveckling till förmån för allmänintresset i hög grad överlämnats till särskilt inrättade statliga verk, ombudsmän och andra myndigheter. Domstolarna har i det sammanhanget kommit att inta en ganska obemärkt ställning som garant för den enskildes rättsskydd, också på områden av ansevärd betydelse för befolkningens ekonomiska och personliga välbefinnande.

Detta innebär inte att domstolarna i dessa hänseenden helt saknar betydelse på områden som t.ex. konsumenträtt och miljö rätt. De skall leda prejudikatbildningen och svara för utfyllnad av rättsreglerna. Också rättsutveckling och rättsskapande förutsätts äga rum inom ramen för domstolarnas verksamhet, om än i mindre omfattning.

Många gånger är det svårt för lagstiftningsproceduren att hålla jämna steg med den tekniska utvecklingen. Det uppstår luckor i rättsordningen med åtföljande rättsosäkerhet för den enskilde. I en hastigt föränderlig verklighet är det viktigt att det vid sidan av lagstiftaren finns en stark och självständig institution som kan föra rättsutvecklingen vidare i samspel med den allmänna samhällsutvecklingen.

Samhälls- och processekonomi

En processuell regelkonstruktion är föremål för ständiga omprövningar och överväganden i fråga om dess effektivitet och ändamålsenlighet. Inte sällan står samhälls- och processekonomiska frågor i blickfånget.

Att kostnaderna för parterna och för samhället hålls på en låg nivå har stor betydelse för processordningens samlade funktionsuppfyllelse. Ett dyrt och krångligt rättegångsförfarande hämmar självklart enskildas benägenhet att processa och skadar i alltför hög grad tappande part. Bristen på genomdrivande av rättsliga sanktioner skapar utrymme för handlanden som strider mot samhälleliga mål och intressen. Till synes riskfria handlanden kan få besvärande psykologiska effekter. Oetiska affärsmetoder eller åsidosättande av miljökrav betraktas som en nödvändighet för att driva en lönsam verksamhet. Andras regelbrott ursäktar egna övertramp. Det kan uppstå väldiga men svårberäknade samhällskostnader till följd av dålig miljö, sned konkurrens osv.

Processekonomi är inte bara en fråga om att sänka kostnaderna för parterna. Också samhället har intresse av att rättegången blir så billig som möjligt. Domstolsprövning innebär utgifter för staten, dels genom att domstolens resurser i fråga om personal osv. tas i anspråk och dels genom kostnader för t.ex. rättshjälp. Att undvika upprepade processer, att begränsa sammanträdestillfällen osv. innebär därför en besparing både för samhället och för parterna.

Brister i rättsskyddet – behovet av reformer

Vår genomgång av det processuella rättsskyddets olika funktioner och ändamålsenlighet visar att processordningen inte alltid uppfyller de krav man kan ställa på den. Allt talar för att det finns ett betydande antal

rättsligt välgrundade anspråk som inte görs gällande. Kostnaderna för att driva igenom anspråken är för höga i förhållande till deras värde. Sociala, psykologiska och andra icke-rättsliga faktorer avhåller människor från att vidta rättsliga åtgärder. Myndigheternas resurser i fråga om ekonomi och personal räcker inte till för att agera i alla de fall då ett ingripande är påkallat. Processuella regler och principer ställer hinder i vägen för andra som har mod, kraft och vilja att handla. Det finns många orsaker som tillsammans ger upphov till luckor i rättsordningen och tillåter att rättskränkningar får ske opåtalat.

För den enskilde leder bristen på agerande till rättsförluster som kan gälla små belopp men också så stora summor att privatekonomin hotar att kollapsa. Allmänna intressen som likabehandling av medborgarna, en fri konkurrens på lika villkor och miljövård lider skada. Centrala rättsområden drabbas av prejudikattorka samt brist på rättsutveckling och rättsskapande genom praxis.

Man kan diskutera om det är så stor skada att enskilda personer lider rättsförluster på några hundra kronor var. Å andra sidan måste det finnas reella möjligheter även för dem som har lidit en liten förlust att få sin rätt tillgodosedd. I annat fall saknas det anledning att ha materiella regler om att små värden skall ersättas. Många gånger beror frågan om rättskränkningens storlek dessutom på från vems sida man ser saken. Och från samhällets synpunkt är det ofta lika allvarligt om 10 000 personer lider en rättsförlust på 100 kr var som att 10 personer förlorar 100 000 kr var. Att lämna öppet för många små rättskränkningar främjar oseriösa affärsmetoder, skadar konkurrensen, motverkar miljöfrämjande investeringar, befrämjar produktion av dåliga produkter och har en allmänt uppluckrande effekt på människors rättsuppfattning. Det skapar en föreställning om att samhället accepterar olagliga handlingar så länge de inte är kriminaliserade och den enskilda skadan är liten.

Att en process inte kommer till stånd beror inte alltid på att anspråket är oviktigt för den enskilde. Den bristande processbenägenheten förklaras ibland av att det i processordningen finns inbyggt kostnadshinder som motverkar genomdrivandet av små anspråk. Gränsen för när en process är ekonomiskt försvarbar är för hög. Detta gäller särskilt då tvistens värde för motparten är väsentligt högre än för den enskilde anspråks-havaren.

Till detta kommer alla de fall då processer och andra former av sanktionsmekanismer inte används därför att människor av annat än ekonomiska skäl förhåller sig passiva eller att myndigheter saknar resurser att agera eller på grund av processuella hinder och inskränkningar.

Rättegångsordningen har under de senaste decennierna vid ett flertal tillfällen reformerats för att göra handläggningen mindre omständlig, formaliserad och kostnadskrävande. Särskilt syftet att minska kostnaderna för parterna och samhället kan sägas ha legat bakom tillkomsten 1974 av den s.k. småmålslagen, vars bestämmelser numera till stor del har arbetats in i rättegångsbalken.

Småmålsreglernas kostnadsbestämmelser är prov på en form av undantag från rättegångsbalkens huvudregel om kostnadsfördelningen. Inom vattenrätten, expropriationsrätten och på vissa andra rättsområden har man gått ett steg längre och infört regler som snedfördelar

kostnaderna. Där förs (i första instans) en process om t.ex. tillstånd eller ersättning på den presumtive skadevållarens bekostnad, oavsett utgången i målet.

Regler om annorlunda och sneda kostnadsfördelningar är ett effektivt instrument om man vill underlätta eller försvåra för enskilda att vända sig till domstol. Vår bedömning är dock att man inte bör använda undantag från rättegångsbalkens kostnadsregler som en generell åtgärd mot bristerna i det processuella rättsskyddet för gruppanspråk.

Rättshjälpen ger enskilda förmånen av att processa med en minskad kostnadsrisk. Avgifter och andra begränsningar gör dock att tillvaratagandet av små anspråk underlättas i endast begränsad mån. Processer som rör gruppanspråk orsakar inte sällan stora kostnader för ombudsarvode och bevisning. Svarandens bedömning av en rimlig kostnadsnivå görs med utgångspunkt från det totala belopp han riskerar att få betala till samtliga i gruppen. En stor insats kan därför vara motiverad och underlättas av att kostnaderna är avdragsgilla vid beskattningen. För käranden blir däremot kostnadsrisken lätt sådan att en rättegång framstår som ett ekonomiskt orealistiskt alternativ.

Rättsskyddsförsäkringen erbjuder i detta hänseende ett bättre skydd än rättshjälpen, eftersom den omfattar även ersättningskyldighet för motpartens kostnader. För anspråk av mindre värde som rör komplicerade rätts- eller bevisfrågor är dock självriskerna många gånger ett tillräckligt hinder mot att väcka talan. Försäkringsersättningen är dessutom normalt maximerad till ett visst belopp vilket begränsar nyttan av försäkringen i komplicerade mål. Det är vidare av principiella skäl inte tillfredsställande att den enskildes processuella rättsskydd är beroende av om han har en rättsskyddsförsäkring eller inte och av vilka villkor som gäller för t.ex. självrisk och rätt till ombudshjälp. Ansvar för att även ekonomiskt svaga personer kan ta till vara sin rätt måste åvila samhället. Privata finansieringsalternativ kan underlätta för den enskilde att driva igenom sitt anspråk men får inte vara en nödvändig förutsättning.

Kumulation och pilotmål fungerar kostnadsänkande till förmån för parterna och domstolen. En gemensam handläggning leder också till att domstolen får ett bredare och mer allsidigt bedömningsunderlag, vilket ökar processernas handlingsdirigerande och prejudikatskapande funktionsförmåga. Ingen av metoderna är emellertid särskilt lämplig vid anspråk som tillkommer större grupper av människor eller då det finns inre splittringar i gruppen. Handläggningsreglernas formella utformning medför också vissa begränsningar i förfarandesättens praktiska betydelse.

Specialdomstolar, särskilda domstolar och domstolsliknande nämnder har ofta en processordning anpassad för att underlätta för enskilda att få sina rättsanspråk prövade och för domstolen att meddela avgöranden med en tydlig handlingsstyrande avsikt. Krav på särskild kunskap och förankring i branschlivet hos ledamöterna har ansetts motivera att domstolarna och nämnderna ges en mer utpräglad rättsutvecklande och rättsskapande roll och borga för att avgörandena i hög grad respekteras bland berörda målgrupper. Vi anser dock att en ytterligare specialisering av rättskipningen av flera skäl inte är något önskvärt alternativ.

Kriminalisering anses traditionellt ha en god effekt som styrmedel men effekterna ifrågasätts också starkt i den moderna debatten. Kumulation av åtal och enskilt anspråk underlättar väsentligt att driva igenom

ekonomiskt små anspråk. Kriminalisering bör förbehållas beteenden som framstår som särskilt straffvärda och där det är realistiskt att sanktioner kommer till stånd. Vi bedömer utrymmet för vidare kriminalisering av traditionell typ som litet inom områden som konsumenträtt och miljö rätt. Till följd av de höga beviskrav som måste upprätthållas är kriminalisering sällan något bra sätt att skapa underlag för skadeståndsanspråk. Däremot tror vi att en ökad tillämpning av existerande straffbud (t.ex. genom bättre förundersökningar) kan få positiva handlingsdirigerande effekter.

Utomprocessuella tvistlösningsorgan som t.ex. reklamations- och försäkringsnämnder fyller en viktig uppgift genom att erbjuda ett snabbt och enkelt förfarande som alternativ till domstolsprövning. De avlastar domstolarna från en hel del tvister. Deras kompetens är dock inskränkt i flera avseenden. Auktoriteten i deras avgöranden beror helt på parternas fria vilja. Som ett effektivt remedium mot oseriösa företeelser är de ensamma inget realistiskt alternativ. Enligt vår mening varken kan eller bör bristerna i det processuella rättsskyddet när det gäller reparation, prevention och rättsbildning botas genom åtgärder utanför domstolsväsendet. Utomprocessuella instanser kan komplettera men bör inte ersätta domstolsprövningen, som måste utgöra systemets ryggrad.

Det allmänna har genom sina myndigheter en stark ställning som bevakare av att gällande rättsregler efterlevs. Som representanter för allmänintresset har myndigheterna varit med och påverkat och utformat rättsutvecklingen på flera centrala rättsområden. Möjligheten att ingripa och bistå enskilda personer i en privat rättskonflikt är däremot starkt begränsad. Effektiviteten i myndigheternas verksamhet är beroende av tillgången på statliga och kommunala budgetmedel och kunnig personal. Mycket talar för att varken pengar eller kunskap räcker till, om det allmänna skall fortsätta att ensamt handha värnandet om gemensamma intressen. Kontroll, tillsyn och annan liknande verksamhet som inte innefattar myndighetsutövning måste fördelas på flera samverkande organ, såväl offentliga som privata. Det är nödvändigt att anlägga en pluralistisk syn på enskildas och samhällets roller när det gäller att ta till vara de intressen som rättsordningen vill slå vakt om.

Reformbehovet på olika rättsområden

Marknadsrätten

Den marknadsrättsliga regleringen rör nästan uteslutande gruppanspråk. Ändamålet är att värna om konsumenternas och näringsidkarnas intresse som grupper. En process inom marknadsrätten fyller därför i huvudsak en handlingsdirigerande, prejudikatbildande, rättsutfyllande och, i viss mån, rättskapande funktion. Talan har till ändamål att värna om det allmänna intresset av konkurrensvård, god marknadsföring, produkt-säkerhet osv. Däremot inverkar de sanktioner som tillgrips endast i undantagsfall på rättsförhållanden mellan enskilda parter.

Det är mot denna bakgrund man skall se den starka ställning som tilläggs myndigheterna och den undanskymda roll som enskilda och

organisationer intar på marknadsrättens område i processuellt hänseende. I den mån enskilda personer och organisationer tillerkänns processuell handlingsfrihet är den subsidiär i förhållande till myndigheternas verksamhet. Ett företag eller en organisation som vill påtala ett visst förfarande måste först vända sig till en myndighet och få avslag på sin begäran om åtgärder innan man kan gå till domstol.

Vi menar att det finns skäl att överväga att ge enskilda, företag och organisationer bättre processuella möjligheter så att de mer aktivt kan ta del i arbetet för att nå allmänna konsument- och näringspolitiska mål. Regeringen har i november 1994 till riksdagen överlämnat en proposition med förslag till en ny marknadsföringslag (prop. 1994/95:123). Förslaget innebär bl.a. att Konsumentombudsmannens primära talerätt i mål om förbud eller åläggande enligt marknadsföringslagen tas bort. Med hänsyn till detta tar vi endast upp frågan om talerätt i domstol för enskilda konsumenter och näringsidkare.

Civilrättsliga konsumentanspråk

Vi gör i bilaga B en utförlig genomgång av de materiella bestämmelserna inom vad som kan sägas utgöra konsumenträttens område. I det sammanhanget redogör vi för ett antal situationer som kan ge upphov till gruppanspråk. Vår ovan beskrivna inventering av det processuella rättsskyddet ger vid handen att det på goda grunder kan antas att alltför många konsumenter inte gör gällande rättsligt grundade anspråk. Det är för omständligt och kostsamt för den enskilde att gå till domstol, särskilt med ett anspråk av mindre värde eller för att driva ett mål vidare enbart i prejudikatsyfte. Sociala och psykologiska faktorer verkar avhållande på processbenägenheten. Rättegångsregler hindrar eller försvårar för en part i en rättegång att agera till förmån för andra. Och kommer rättegångar om gruppanspråk till stånd saknas effektiva former för handläggning av massprocesser.

Tillgång till rättshjälp och rättsskyddsförsäkring, regler om småmålsförfarande och särskilda kostnadsregler, kumulation och pilotmål har endast i begränsad omfattning botat dessa brister i det processuella rättsskyddet för gruppanspråk. Utomprocessuella tvistlösningsmekanismer och särskilda försäkringslösningar är inget fullgott alternativ till domstolsprövning, men väl viktiga komplement som förtjänstfullt avlastar domstolarna många ärenden.

Det finns inget som talar för att processordningen kommer att fullgöra sina uppgifter på ett bättre sätt i framtiden utan att man vidtar reformåtgärder. Tvärtom kan man anta att kraven på utformningen av ett effektivt rättsskydd för konsumenterna kommer att öka. Ett fördjupat europeiskt samarbete innebär sannolikt en övergång till en i viss mån ny lagstiftningsteknik där rättstillämpningen kommer att spela en än viktigare roll. Begränsningen av det statliga och kommunala engagemanget på kontroll- och tillsynsområdet, liksom en delvis övergång från förhandskontroll till s.k. marknadskontroll, ställer större krav på den enskilde konsumenten att agera. Internationaliseringen av handel och annan konsumentinriktad verksamhet ger upphov till nya rättsliga frågeställningar, både i materiellt och processuellt hänseende. Fortsatt teknologisk och annan vetenskaplig utveckling leder till ökad komplexitet och

svåröverskådlighet av de bakomliggande förhållanden ur vilka rättigheter och skyldigheter emanerar. Behovet blir större av tids- och kostnadskrävande utredningar för att fastställa om det i en viss situation föreligger ett rättsligt grundat anspråk.

Det är inte realistiskt att tro att alla konsumenter kommer att ha förutsättningar att vidta rättsliga åtgärder i den omfattning som är nödvändig. Det måste skapas andra former för tillvaratagandet av gruppanspråk än dem som ryms inom den traditionella processmekanismen. Hur reformåtgärderna bör utformas är i viss mån beroende av vilket syfte rättegången i det särskilda fallet har, om uppgiften är att i första hand uppnå reparation, prevention eller rättsbildning. Också de samhälls- och processekonomiska konsekvenserna av åtgärderna måste vägas in. Domstolarna måste stå redo att möta och hantera processer om massanspråk.

Miljörätt

Knappast något annat rättsområde har under de senaste 25–30 åren haft en sådan utveckling i fråga om rättslig nyreglering som miljörätten. Denna bildar numera ett brett bälte av lagar och förordningar som reglerar allt ifrån utnyttjandet av naturresurser av riksintresse till mindre verksamheter som kan ge upphov till endast enstaka och lokala miljöstörningar. Vi ger en allmän översikt av rättsreglerna i bilaga B.

Myndigheternas behov av rättsliga medel för att vidta åtgärder i syfte att komma till rätta med miljöproblem är förhållandevis väl tillgodosedda. Däremot är möjligheterna för den enskilde medborgaren och för organisationer att ingripa mot miljöstörande verksamheter mer begränsade och har hittills rönt förvånansvärt lite uppmärksamhet i det omfattande statliga utredningsarbetet under senare år.

Det står visserligen var och en fritt att påkalla en myndighets uppmärksamhet på ett visst förhållande och begära att myndigheten skall agera. Den som är missbelåten med myndighetens reaktion har emellertid inte utan vidare rätt att få ett beslut omprövat av högre instans. Även möjligheten för enskilda och organisationer att vända sig till allmän domstol för hjälp är inskränkt till följd av den vidsträckta beslutanderätt som tillagts myndigheterna. Detta hänger samman med frågor om fördelningen av uppgifter mellan rättskipning och förvaltning och om kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol.

Att tillgodose de intressen som ligger till grund för miljörättsliga anspråk kräver tillgång till enkla, snabba, billiga och rättssäkra sanktionsmekanismer. Regelverkens uppbyggnad och inbördes samspel samt sakfrågornas ofta komplexa art gör det emellertid svårt att skapa sig en klar och entydig bild av effektiviteten hos rättstillämpningen. Det står dock klart att det finns brister i rättsskyddet för gruppanspråk, både i fråga om reparation, prevention och rättsbildning.

Jämställdhet i arbetslivet

Det råder allmän enighet om att kvinnor och män skall behandlas på ett jämställt sätt i arbetslivet. Detta innefattar bl.a. att de skall ha lika lön om

de utför arbeten som är att betrakta som lika eller likvärdiga. Men trots en allmän uppslutning kring de ändamål och syften som ligger bakom jämställdhetslagens regler om förbud mot könsdiskriminering kan det konstateras att lagen inte fått tillräckligt genomslag i arbetslivet. Kvinnor och män behandlas på olika sätt, utan att det kan förklaras på saklig grund. Inte minst kvarstår det fortfarande tydliga osakliga löneskillnader mellan arbetstagare av olika kön.

Det bästa sättet att eliminera osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män är genom frivilliga uppgörelser mellan arbetsmarknadens parter. Vi anser emellertid att det här, liksom på de flesta andra områden i samhället, måste finnas realistiska möjligheter att tvångsvis driva igenom rättsenliga anspråk för att frivilliglösningar skall komma till stånd i någon större omfattning. Erfarenheten hittills pekar inte på att arbetsmarknadens organisationer är beredda att i handling visa att jämställdhetsfrågor har särskilt hög prioritet. Man skall i det sammanhanget inte blunda för att särskilt arbetstagarorganisationerna lätt kan hamna i svåra konfliktsituationer genom att olika medlemsgrupper ställs mot varandra.

Enligt vår uppfattning kan passiviteten hos arbetsmarknadens parter till viss del förklaras av den svaga processbenägenheten bland enskilda arbetstagare. En omständighet som ofta förs fram som en förklaring till den svaga processviljan är att handläggningen vid domstol är påfrestande för den enskilda arbetstagaren. Den som gör en anmälan om otillåten könsdiskriminering utsätts inte sällan för trakasserier på arbetsplatsen. Risken för domstolsprövning saknas därmed som ett reellt incitament för att åstadkomma frivilliga överenskommelser. Också bristen på prejudicerande avgöranden om t.ex. hur begreppet likvärdigt arbete skall tolkas menar vi har stor betydelse. Det är av väsentligt värde att Arbetsdomstolen genom uttalanden om efter vilka riktlinjer och grundprinciper olika arbeten skall värderas vid en jämförelse med varandra ger arbetsmarknadens parter anvisningar att utgå ifrån när de skall förhandla om åtgärder mot lönediskriminering och annan ojämlikhet bland kvinnor och män i arbetslivet.

Reformförslag

Vi konstaterar att det med stor sannolikhet finns ett betydande antal rättsligt grundade anspråk som inte görs gällande vid domstol eller på annat sätt. Inte minst är så fallet i fråga om gruppanspråk av individuellt litet ekonomiskt värde (s.k. fragmentariska anspråk) men även vid större anspråk. Vår slutsats grundar sig dels på en utförlig genomgång av den materiellrättsliga lagstiftningen inom konsument- och miljörätten samt i fråga om könsdiskriminering i arbetslivet, dels på vad som framkom vid de av oss anordnade hearingarna angående konsumenträttsliga och miljörättsliga frågor. Föreställningen om den individualistiska tvåpartstvisterna som är utgångspunkt för i princip samtliga sanktionsmekanismer inom civilrätten passar dåligt för de former av masskränkningar som är följden av det moderna samhällets inslag av massproduktion, massdistribution, massinformation och masskonsumtion.

Också då rättskränkningar drabbar många utan att ge upphov till individuella privaträttsliga anspråk och i fall när det är svårt att identifie-

ra de drabbade (s.k. kollektiva och diffusa anspråk) klarar de traditionellt utformade sanktionssystemen dåligt av att hantera rättstvisterna. Det saknas också rättsinstanser med procedurregler anpassade till genomdrivandet av anspråk som härflyter ur nutida allmänt erkända principer som allas rätt till en god miljö och icke-hälsovådliga livsmedel eller skyddet för mänskliga fri- och rättigheter.

Bristerna inskränker sig inte till att medborgare och det allmänna vid enstaka tillfällen lider en rättsförlust. Att masskränkningar lämnas opåtalade i alltför stor utsträckning medför att processordningen inte heller fyller sina övriga funktioner: handlingsdirigering, prejudikatbildning, rättsskapande osv.

Slutsaten av vår undersökning av det processuella rättsskyddet för gruppanspråk är följaktligen att det föreligger ett påtagligt behov av reformåtgärder.

För att täppa igen luckorna i rättsskyddet krävs att samtliga eller i vart fall flertalet människor med samma eller likartade anspråk har realistiska möjligheter att göra sin rätt gällande. Det är inte nödvändigt att alla rättskränkningar i samhället påtalas. Det som åsyftas är att det inte går att uppnå en önskad påverkan av ett handlingsmönster om det saknas möjligheter att få de flesta rättsförlusterna ersatta. Först då sådana möjligheter föreligger framstår sanktionstrycket som tillräckligt avskräckande. Att förbättra de ekonomiska förutsättningarna för var och en att gå till domstol är i så fall inte alltid en tillräcklig åtgärd. Ibland beror passiviteten på andra rättsliga och icke-rättsliga faktorer. Och om flertalet drabbade skulle väcka talan är det inte praktiskt möjligt för domstolen att hantera massprocesser med nu gällande förfaranderegler. Ett samtidigt agerande från 10 000 skadelidande skulle förlama verksamheten vid en tingsrätt.

Det är alltså inom ramen för den nuvarande rättegångsformen inte möjligt att förena behovet av massagerande med kraven på ett snabbt, billigt och enkelt förfarande. Åtgärdsalternativ som har till syfte att underlätta för den enskilde att själv vända sig till domstol eller något annat prövningsorgan är därför inte i sig några verkningsfulla botemedel. På samma sätt som skett i flera andra rättssystem måste det också i svensk rätt införas regler om representativ process vid domstol.

En sådan taleform bör utformas så att den främjar samtliga de funktioner som processordningen fyller, dvs. kort uttryckt reparation, prevention, rättsbildning och processekonomi. En annan fundamental utgångspunkt är att rättegången å ena sidan skall vara reellt öppen för envar som har ett befogat intresse av att få sin sak prövad vid domstol och å andra sidan avhålla och avskräcka från grundlösa processer.

En representativ taleform kan utformas på många olika sätt. Vi menar dock att det finns två huvudalternativ som valet bör stå emellan, nämligen antingen en vidareutveckling av pilotmålsmetoden eller s.k. grupprättegång. Våra överväganden resulterar i slutsatsen att grupprättegång många gånger är en i jämförelse med pilotmål (och andra lösningar) överlägsen metod för att på ett övergripande och generellt sätt bota de brister som det processuella rättsskyddet för gruppanspråk lider av. Genom grupptalan uppnår man en annan flexibilitet än vad som är möjligt genom t.ex. en reformering av pilotmålsförfarandet. En grupprättegång kan allt efter omständigheterna utformas så,

att kompensation erbjuds till rättskränkta som i dag inte har realistiska möjligheter att göra sin rätt gällande,

att processordningen utövar sin handlingsdirigerande funktion också i fall där de samlade skadeverkningarna är omfattande men de enskilda anspråken är så små att ingen vill ta på sig arbetet med att driva igenom dem,

att domstolarna får tillräckligt underlag för att göra de breda intresseavvägningar som är en förutsättning för deras prejudikatbildande, rättsutfyllande, rättsutvecklande och rättsskapande verksamhet samt

att för gruppanspråk gemensamma eller likartade bevis- och rättsfrågor prövas på ett så snabbt, billigt och enkelt sätt som möjligt så att domstol och parter sparar tid och kostnader.

Det innebär inte att man kan se grupprättegång som en slutgiltig lösning på de problem som föreligger när det gäller att ta till vara massanspråk vid domstol. Regler om grupprättegång täpper inte igen alla luckor i det processuella rättsskyddet. Framtida händelser kommer dessutom att fräta nya hål. Vi är dock övertygade om att möjligheten till grupprättegång påtagligt kommer att förbättra processordningens förutsättningar att fylla de funktioner som rättsskyddet för gruppanspråk innefattar. Besök i Australien, Canada och USA och sammanträffanden där med domare, advokater, lagstiftare och rättsvetenskapsmän med erfarenhet av class actions styrker att grupprättegång är ett processuellt verktyg som har fördelar både för gruppledammarna, gruppens motpart och samhället.

Genomgången av sanktionssystemen har visat att det också finns ett påtagligt behov av reformer för att förbättra det processuella rättsskyddet för den typen av gruppintressen som närmast kan beskrivas som rättigheter och anspråk som är gemensamma för alla medborgare eller för stora grupper inom befolkningen. Arbetet med att utforma förslag till förbättringar av det processuella rättsskyddet för i huvudsak traditionellt civilrättsliga anspråk har emellertid krävt så omfattande överväganden att vi inte inom den tid som stått till vårt förfogande kunnat närmare pröva på vilket sätt man lämpligast kan stärka skyddet för sådana allmänt formulerade rättigheter som rätten till en god miljö, bra livsmedelsprodukter, skydd mot kränkningar av mänskliga fri- och rättigheter osv. Vi presenterar dock i 25 kap. vissa synpunkter som det kan finnas anledning att beakta vid framtida överväganden om reformåtgärder för att ytterligare stärka det processuella rättsskyddet för gruppanspråk i det hänseendet. De frågor vi tar upp rör talan angående allmänna intressen inom miljöretten och på diskrimineringsområdet. Vi behandlar även frågan om förenklade principer för beräkning och fördelning av skadestånd samt frågan om grupptalan i brottmål.

Avsikten med våra förslag är enbart att förbättra genomslaget för redan gällande materiellrättsliga regler. Ett fungerande grupptalaninstitut förutsätter inga materiellrättsliga förändringar. En annan sak är att de positiva effekterna av förslagen i vissa fall kan förstärkas genom nya regler om t.ex. beräkning av skadeståndets storlek och fördelning av ersättningen mellan gruppledammarna.

Allmänt om rättegångens utformning

Det finns inga allmänt vedertagna definitioner på begreppen grupprättegång och grupptalan. Vår användning av begreppen bygger på samma distinktion som gäller mellan termerna rättegång och talan enligt rättegångsbalken. Sålunda syftar grupprättegång på processen i dess helhet medan grupptalan betecknar den talan i rättegången som förs till förmån för en grupp. Sådan talan kan föras på käre- eller svarandesidan eller på båda sidor samtidigt.

Grupprättegång definieras av oss som en rättegång där någon utan uppdrag för talan för en i processen angiven grupp, vars medlemmar omfattas av domens rättskraft trots att de inte är parter i målet.

Vi menar att övervägande skäl talar för att regler om grupprättegång bör ges ett brett användningsområde. Begränsningar i tillämpningen bör styras endast av de kompetens- och handläggningsregler som allmänt präglar svensk processrätt, nämligen åtskillnaden mellan allmän domstol och specialdomstol samt mellan civil-, straff- och förvaltningsprocess. I enlighet med detta har vi utarbetat ett förslag till lag om grupprättegång rörande anspråk som kan tas upp till prövning vid allmän domstol enligt reglerna om tvistemål i rättegångsbalken.

Beroende på vem som för talan som representant för gruppen skiljer vi mellan offentlig och privat grupptalan. Det finns två former av privat grupptalan: enskild grupptalan och organisationstalan. Offentlig grupptalan förs av staten eller av en kommun som företrädare för gruppen.

Vi menar att införandet av regler om grupprättegång i svensk rätt bör omfatta både offentlig och privat grupptalan, med i princip samma tillämpningsområde. Det får emellertid inte vara så att offentlig grupptalan betraktas som ett huvudalternativ. Enskilda och organisationer skall inte i alla situationer kunna (eller tvingas) avvakta i hopp om att en myndighet skall agera. Tvärtom gör behovet av prioriteringar i fråga om användningen av det allmännas resurser, men också andra skäl, det nödvändigt att avgränsa statens och kommunernas ansvar då det gäller att inleda grupprättegångar. Så sker lämpligast genom att det i myndigheternas instruktioner anges riktlinjer för när grupptalan får föras. Vi förespråkar alltså inte att det införs en allmän kompetens för myndigheter att inleda en grupptalanprocess. Det får i stället ankomma på riksdag eller regering att närmare fördela behörigheten till särskilda organ, såsom KO, Konkurrensverket, Naturvårdsverket, länsstyrelser osv.

Med privat grupptalan menar vi en talan där gruppen representeras antingen av en enskild person (s.k. class action) eller av en organisation. Behörigheten att väcka enskild grupptalan skall enligt vår mening förutsätta att vederbörande är medlem i gruppen. Vi betraktar det som givet att den som själv är anspråkshavare skall kunna föra grupptalan, om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda.

Det föreligger enligt vår mening också ett klart behov av att tillåta ideella organisationer, branschföreningar och andra sammanslutningar att föra talan som representant för en grupp personer med samma eller likartade anspråk. Organisationer har redan i dag på vissa områden rätt

att processa angående annat än sin egen rättsställning, så t.ex. i Arbetsdomstolen och Marknadsdomstolen. Det ställs därvidlag inga krav på att organisationen skall vara berörd eller på annat sätt ha ett kvalificerat intresse i saken för att kunna utöva talerätten. Den sak talan rör skall dock ligga inom organisationens intresseområde. Det saknas skäl att betrakta frågan annorlunda här.

När det gäller val av lagstiftningsteknik är vår utgångspunkt att en grupptalanprocess i möjligaste mån skall följa samma handläggningsrutiner som rättegångar i allmänhet. Vi gör i det sammanhanget bedömningen att det bör införas en särskild lag om grupprättegång. Lagen skall ansluta till rättegångsbalken på så sätt att den skall innehålla bestämmelser bara om de avvikelser från balkens regler som skall gälla vid handläggningen av en grupprättegång. Rättegångsbalken kommer således att vara subsidiärt tillämplig. Att förslaget till lag om grupprättegång ändå är så omfattande beror på att vi valt att reglera och kommentera även sådana frågor som sällan kommer att aktualiseras i praktiken.

Väckande av talan m.m.

En talan för eller mot en grupp skall väckas i enlighet med rättegångsbalkens regler om ansökan om stämning. Ansökningen skall behandlas på sedvanligt sätt såvitt gäller domstolens beaktande av processhinder och utfärdande av stämning osv. Vi föreslår alltså inte att det skall införas ett sådant särskilt tillståndsförfarande som är vanligt i andra länder där grupptalan förekommer. I detta liksom i många andra avseenden är marken bättre beredd i Sverige än i många andra länder då det gäller att införa möjligheter till grupprättegång vid allmän domstol.

Det kan under handläggningen av en vanlig process framträda omständigheter som gör att en representativ taleform framstår som ett mer lämpligt processuellt alternativ. En part som söker genomdriva ett anspråk får kännedom om andra med samma eller likartade anspråk. En svarande finner sig vara utsatt för krav som stöder sig på väsentligen samma eller likartad grund från många personer och vill undvika upprepat processande, med åtföljande tids- och kostnadsförlust.

Vi menar att både praktiska och principiella skäl talar för att det i sådant fall skall vara möjligt för käranden att få sin individuella talan utvidgad till en talan för eller mot en grupp. Däremot saknas det skäl att ge svaranden en motsvarande möjlighet inom ramen för den pågående rättegången. Han kan nå samma resultat genom att själv väcka talan mot gruppen.

En begäran om att processen skall utvidgas till en grupprättegång skall göras genom en särskild ansökan till rätten. Domstolens behandling av ansökningen skall ske på väsentligen samma sätt som vid stämning. Också när det gäller ansökningens innehåll och det fortsatta förfarandet efter det att målet har övergått att handläggas som en grupprättegång passar rättegångsbalkens regler och processuella institut mycket väl in i det nya sammanhanget.

Grupprättegångar är inte avsedda att ersätta individuella tvåpartsrättegångar i de fall dessa fungerar på ett effektivt och funktionsenligt sätt. Den representativa processen skall användas när behovet av rättsliga handlingsalternativ inte tillgodoses inom ramen för den nuvarande processordningen eller då en talan för eller mot en grupp kan förväntas leda till påtagliga processekonomiska vinster. Det är mot bakgrund av detta nödvändigt att ställa upp särskilda rekvisit för när en talan för eller mot en grupp skall vara tillåten.

Ett sådant krav är att det skall finnas en grupp som är lämpligt bestämd med hänsyn till omständigheterna i målet. En andra processföresättning är att talan grundas på en eller flera omständigheter (rättsfakta) som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk. Ytterligare ett krav är att en grupprättegång skall vara det bästa tillgängliga processalternativet. Inledandet av en grupprättegång skall vidare förutsätta att domstolen bedömer att målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt. Som en särskild processföresättning skall också gälla att en grupprättegång i övrigt inte bedöms olämplig. Slutligen skall även frågan om grupp företrädarens lämplighet att företräda gruppen anses som en processföresättning.

Forum

Vi ställer oss avvisande till tanken på en specialisering av domstolarna i grupptalanmål. De allmänna forumreglerna i rättegångsbalken är grundade på tanken om tingsrätterna som likställda i behörighetshänseende och kan gälla också vid tillämpning av lagen om grupprättegång. Hänsyn till parterna talar mot en koncentration av alla grupprättegångar till en enda specialiserad domstol. Genom den representativa processformen kommer gällande rättsregler att kunna ansluta nära till handläggningen av vanliga mål. Specialisering av domare eller särskild utbildning blir inte erforderligt.

Den som väcker talan för eller mot en grupp skall alltså fritt kunna välja ett av de fora vid vilket en vanlig individuell process angående något av anspråken hade kunnat inledas.

Det kan ibland hända att käranden väcker talan vid ett behörigt forum och att det finns andra behöriga domstolar som från handläggningssynpunkt eller för svaranden är mer lämpliga att hantera grupprättegången. För att motverka att kärandens forumval får olyckliga konsekvenser föreslår vi att det skall vara möjligt för Högsta domstolen att på ansökan från någon part eller rätten överflytta ett mål från en behörig domstol till en annan i sådana säkert sällsynta fall.

Talerätt

Vi föreslår att det införs regler om enskild grupptalan, offentlig grupptalan och organisationstalan. Vi förespråkar alltså pluralism både på makroplanet (domstolsprövning, tillsyn, kontroll, försäkringslösningar osv.) och på mikroplanet, i processen. Olika organ får tillfälle att

komplettera varandra, att hjälpas åt. Den form kan väljas som passar bäst i det särskilda fallet.

Vi anser även att det i vissa situationer skall vara möjligt att föra talan mot en grupp. Behovet att kunna föra talan mot en grupp är främst föranlett av processekonomiska skäl, trygghet mot upprepade processer och önskan att motverka uppkomsten av motstridiga avgöranden. Med hänsyn till detta anser vi att grupptalan på svarandesidan bör tillåtas endast i den formen att den som kan vara kärande i en rättegång mot var och en av flera svarande skall kunna väcka talan mot några eller samtliga av dem som en grupp.

När det gäller frågan om vilka rättssubjekt som skall ges behörighet att föra grupptalan innebär vårt förslag följande.

Enskild grupptalan för en grupp får inledas av den som är medlem i gruppen. Med det menas att käranden skall ha behörighet att vara part i en rättegång rörande något av de anspråk som talan avser.

Offentlig grupptalan får väckas av en myndighet som regeringen bestämmer eller av en kommun. Vi har inte ansett oss kunna på förhand säga i vilka situationer en statlig grupptalan är ett lämpligare alternativ än en privat grupptalan. Det bör i stället överlämnas åt regeringen att i myndighetsinstruktioner eller andra administrativa författningar skriva in i vilken mån en myndighet skall kunna väcka grupptalan. Talerätten skall inte vara primär eller utesluta andra från att föra talan. Också här förordar vi en flexibel, pluralistisk lösning. Det är bättre med ett naturligt val i de enskilda fallen än en monopolstyrning.

Beträffande kommuner kan det inte lämpligen läggas på regeringen att utforma föreskrifter om deras talerätt. Inte heller finns det anledning att i lag ställa upp särskilda gränser för när en kommunal grupptalan kan komma till stånd. Vi tror att kommunerna även utan sådana begränsande anvisningar kommer att utnyttja sin talerätt på ett ansvarsfullt sätt.

Organisationstalan innebär, liksom offentlig grupptalan, att någon ges behörighet att föra talan utan att tvisten i något hänseende berör kärandens egna rättsförhållanden på ett sådant sätt som normalt krävs för att talerätt skall anses föreligga. Vi har här tagit fasta på förhållandena på olika sakområden och låtit dessa bestämma behovet och lämpligheten av att införa regler om organisationstalan. Detta innebär att vi begränsar våra förslag till två rättsområden, nämligen konsumenträtt och miljö rätt.

På konsumenträttens område får grupptalan väckas av en sammanslutning av konsumenter eller löntagare i tvister mellan konsumenter och en näringsidkare rörande någon vara, tjänst eller annan nyttighet som näringsidkaren i sin yrkesmässiga verksamhet erbjuder konsumenter för huvudsakligen enskilt bruk. Bestämningen av kompetensområdet har utformats med förebild från konsumentskyddslagstiftningen.

Inom miljö rätten ges ideella föreningar som har till ändamål att ta till vara naturskydds- och miljöskyddsintressen och sammanslutningar av yrkesverksamma inom fiske-, jordbruks-, ren- och skogsbruksnäringen rätt att väcka talan i tvister om ersättning för miljöskada.

I båda fallen förutsätter talerätten att organisationen eller, i fråga om branschsammanlutningar, merparten av de organisationer som ingår i sammanslutningen har bedrivit verksamhet under minst tre år och att den har lägst 1 000 medlemmar.

Domstolen får medge en sammanslutning som inte uppfyller kraven på ålder och medlemsantal att väcka organisationstalan, om det finns särskilda skäl med hänsyn till något annat förhållande. Sålunda kan rätten medge en lokal mindre konsumentorganisation att företräda konsumenterna på orten i en tvist mot samma näringsidkare.

Gruppföreträdare och ombud

För att skydda de i processen inte aktivt deltagande gruppmedlemmarna krävs bestämmelser som säkerställer att gruppen företräds i processen på ett sakkunnigt och i övrigt ändamålsenligt sätt. Men också för det allmänna och motparten är detta viktigt. Alla vinner (bl.a. ekonomiskt) på att en process är välskött. Dessutom kommer svaranden först därigenom att vara skyddad mot angrepp mot en dom i efterhand grundat på att gruppmedlemmarnas rätt inte tagits till vara på ett tillbörligt sätt i grupptalanmålet.

I enlighet med detta föreslår vi en särskild bestämmelse om att domstolen till gruppföreträdare skall utse någon som med hänsyn till sitt intresse i saken, sina ekonomiska förhållanden och sina förutsättningar i övrigt bedöms lämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet. Vid grupptalan på kärandesidan får endast den som väckt talan för gruppen utses till gruppföreträdare. Det krävs alltså att denne är väl lämpad för den ansvarsfulla uppgiften.

Det skall åligga en gruppföreträdare att ta till vara gruppmedlemmarnas intressen på ett ändamålsenligt sätt. Han skall på en gruppmedlems begäran lämna upplysningar om förhållanden som har betydelse för medlemmens rätt. I viktiga frågor skall han ge medlemmarna tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan större olägenhet.

Vi föreslår som en ytterligare säkerhetsgaranti för gruppmedlemmarna att enskild grupptalan, organisationstalan och grupptalan på svarandesidan skall föras genom ombud som är advokat. Om det föreligger särskilda skäl får dock rätten medge att talan förs utan ombud eller genom ett ombud som inte är advokat.

Medlemskap i gruppen

En talan för eller mot en grupp kommer automatiskt att omfatta var och en som passar in på kärandens beskrivning av gruppen. Medlemskap i gruppen kommer alltså inte att förutsätta någon anmälan till domstolen.

Den som är medlem i gruppen skall genom personligt meddelande eller på annat lämpligt sätt underrättas om processen och ges möjlighet att lämna gruppen inom en viss tid från talans väckande. Tidsfristen skall bestämmas av domstolen i samband med att den underrättar gruppmedlemmarna om att en grupprättegång har inletts. Genom utträdet kommer medlemmen inte att bli bunden av ett framtida avgörande i målet.

Rätten att träda ur gruppen skall inte gälla en medlem i en svarandegrupp. En talan *mot* en grupp är att se som ett direkt alternativ till kumulation som handlägningsform för en samtidig domstolsprövning av anspråk som en och samma person har mot flera andra. En svarande i en reguljär process kan inte motsätta sig att talan mot honom prövas samtidigt

och gemensamt med kärandens talan mot andra personer genom en förening av målen. På motsvarande sätt bör den som är medlem i en grupp på svarandesidan inte ha möjlighet att motsätta sig att talan prövas i en grupprättegång. Gruppmedlemmens rättstrygghet kommer att tillgodoses genom bl.a. rätten att intervensera och därmed få ställning av part i målet.

Medlemmens ställning i processen

Medlemmarna i en grupp skall inte vara parter i målet annat än om de har intervenerat i grupprättegången. Det innebär inte att medlemmarna skall betraktas som vilka utanför partsförhållandet stående personer som helst. I själva taleformens beskaffenhet ligger att de skall betraktas som parter bl.a. vad gäller litispendsfrågor, i bevishänseende och beträffande verkställighet av rättens avgörande. Dessutom skall rättens avgörande vinna rättskraft i förhållande till medlemmen som om han själv processat om saken i fråga.

Det skall här märkas att gruppmedlemmarna skyddas genom under rättelse, rätt att lämna gruppen, krav på gruppföreträdarens lämplighet att processa, ombudstvång, intervention, klagorätt, materiell processledning, krav på att grupprättegången är det bästa processalternativet osv.

Förberedelse och huvudförhandling

Vi anser att grupptalan i betydande utsträckning kan handläggas på ett ändamålsenligt och effektivt sätt i enlighet med rättegångsbalkens regler om tvistemål i allmänhet. Detta gäller både förberedelsens yttre förlopp och frågor om rättens materiella processledning och förlikningsverksamhet. I de senare hänseendena diskuterar vi tämligen utförligt hur rätten bör agera i olika situationer.

Också när det gäller huvudförhandling anser vi att rättegångsbalken bör kunna tillämpas utan avvikelse i en grupprättegång.

Vi räknar på grund av internationella erfarenheter med att en grupprättegång kommer att ta i genomsnitt ungefär två till tre gånger så lång tid i anspråk som en vanlig tvåpartsrättegång. Grupprättegången medför alltså avsevärda besparingar, särskilt vid stora grupper.

Individuella förhållanden

Det kan i en grupprättegång förekomma rätts- och bevisfakta som har betydelse för vissa men inte alla anspråk som omfattas av en grupptalan. Detta kräver i sig inte att omständigheterna måste behandlas i särskild ordning under rättegången. Tvärtom är det vanligt när flera mål kumuleras att det finns fakta som skiljer sig mellan målen men som trots detta prövas av domstolen utan att handläggningen av målen säras. I de allra flesta fall kommer individuella omständigheter att kunna hanteras på samma sätt inom ramen för grupprättegången.

Ibland kan emellertid en snabb, billig och enkel målhantering gynnas av att enskilda tvistefrågor behandlas på särskilt sätt. Detta kan oftast ske genom att talan begränsas till fastställelse enligt 13 kap. 2 § RB. Men det

bör kunna ske även vid en fullgörelsetalan. Vi föreslår att det införs tre olika metoder för detta.

Det första alternativet är att domstolen skall kunna anmoda en gruppmedlem att intervensera i målet om detta är nödvändigt för en ändamålsenlig handläggning av en viss fråga eller del av saken. En sådan anmodan är avsedd att användas i de fall det inte rimligen kan läggas på gruppföreträdaren att bevaka medlemmens intresse i ett speciellt hänseende.

Om de individuella tvistfrågorna är gemensamma eller likartade för flera gruppmedlemmar föreslår vi som en andra modell att rätten skall kunna utse en särskild gruppföreträdare att föra dessa medlemmars talan. Det innebär i praktiken att det inrättas en undergrupp med sin egen gruppföreträdare.

Som en tredje metod föreslår vi att domstolen ges möjlighet att genom vad vi kallar särskild mellandom skjuta upp prövningen av en viss fråga eller del av saken. Käranden eller gruppmedlemmarna skall föreläggas att begära prövning av den uppskjutna frågan inom en viss tid. Görs det ingen begäran skall talan ogillas, om det inte är uppenbart att käromålet är grundat.

Avbrytande av grupprättegången

En grupprättegång kan tänkas bli avbruten på två olika sätt utan att det meddelas dom i målet. Sålunda kan kärandens talan för eller mot gruppen avvisas på grund av rättegångshinder som uppkommer eller uppmärksammas först sedan handläggningen av själva saken har påbörjats. Käranden kan dessutom återkalla sin talan för eller mot gruppen.

Ändamålsskäl talar för att man i dessa fall inte omedelbart avslutar domstolens prövning av de anspråk som omfattas av grupptalan. Ett abrupt slut på handläggningen kan leda till allvarliga processekonomiska förluster och andra olägenheter. För att motverka detta föreslår vi att det införs regler som innebär att domstolsprövningen skall kunna fortsätta, men i annan ordning.

Reglerna innebär i korthet att rätten skall ge gruppmedlemmarna möjlighet att träda in i rättegången och föra talan för egen del avseende sina respektive anspråk. Rätten kommer då att som ett alternativ till att fortsätta handläggningen i ordinär ordning kunna besluta att medlemmens käromål skall övergå att handläggas som ett s.k. småmål. Domstolen ges också möjlighet att besluta att målet skall flyttas över till en annan behörig domstol. På motsvarande sätt skall käranden ges tillfälle att begära att hans talan mot en grupp övergår till att handläggas som flera mål där käranden för individuell talan mot var och en av gruppmedlemmarna.

Litispens

Enligt 13 kap. 6 § RB får en ny talan avseende en fråga som redan är föremål för rättegång mellan samma parter inte tas upp till prövning. Vi föreslår att det införs ett särskilt undantag från detta förbud på så sätt att en pågående individuell process inte skall hindra någon från att väcka grupptalan om samma anspråk. Rätten skall i sådant fall kunna avskrivna

det först inleda målet med förklaring att talan omfattas av grupptalan, om detta är bäst med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter och målen handläggs vid samma domstol.

Intervention

Intervention är en viktig form för gruppmedlemmarna att utöva inflytande på gruppföreträdarens processföring och påverka utgången av målet i den del som rör varje medlem. Genom interventionen får medlemmen en ställning motsvarande en part (självständig intervenient) rörande sitt eget anspråk. Mellan medlemmen och gruppföreträdaren kommer det då att föreligga s.k. speciell processgemenskap eftersom det kan meddelas endast en dom mot dem båda. Vi föreslår i det hänseendet att medlemmens processhandlingar alltid skall gälla framför gruppföreträdarens.

Utevaro

Hänsyn till gruppmedlemmarnas rättssäkerhet gör att ett mål i vilket det förs grupptalan kan bli avgjort genom "reguljär" dom i gruppföreträdarens utevaro endast om det är lämpligt med hänsyn till tvistens art och omständigheterna i övrigt. Däremot föreslår vi inga begränsningar i rättens möjligheter att meddela tredsdom mot gruppen.

Förlikning

Gruppföreträdarens behörighet att handla på gruppmedlemmarnas vägnar är strikt processuell. Företrädarskapet innebär inte att gruppmedlemmarna överlåter sin respektive civilrättsliga dispositionsrätt över det som tvisten angår. Vi föreslår att det görs ett särskilt undantag från denna grundprincip, nämligen att gruppföreträdaren ges behörighet att träffa förlikning med motparten för en grupps räkning, men däremot inte för enskilda gruppmedlemmar var och en för sig. Förlikningen blir bindande för medlemmarna bara om domstolen stadfäster den genom dom.

Målets avgörande genom dom

Rättegångsbalkens regler om dom skall vara omedelbart tillämpliga i en grupprättegång. Vi förordar alltså inte att det görs något undantag från t.ex. dispositionsprincipen i 17 kap. 3 § RB. Däremot föreslår vi, som nämnts ovan, att man kan tillämpa en särskild form av mellandom som innebär att rätten skjuter upp prövningen av en viss fråga till en senare tidpunkt.

En dom i en grupprättegång kommer att få rättskraft i förhållande till samtliga kvarstående gruppmedlemmar på samma sätt som om domen hade meddelats i mål i vilka medlemmarna hade varit parter.

I en grupprättegång kommer gruppföreträdaren att vara kärke eller svarande. Han kommer i den egenskapen att få rätt till ersättning för rättegångskostnader av motparten, men han riskerar också att behöva betala motpartens kostnader om gruppen förlorar målet. I de fall gruppföreträdaren uppträder som kärke eller är medlem i en grupp på svarandesidan anser vi att rättegångsbalkens kostnadsregler bör gälla fullt ut. Däremot skall en gruppföreträdare på svarandesidan som inte är medlem i gruppen särbehandlas i kostnadshänseende. Det är inte rimligt att en person som utan att ha något eget intresse i saken tar på sig uppgiften att föra talan för en svarandegrupp skall utsättas för en ekonomisk risk genom rättegången. I stället föreslår vi att en sådan gruppföreträdare skall ha rätt till ersättning av allmänna medel för arvode och kostnader.

Detta innebär inte att staten slutligt skall finansiera en grupptalan på svarandesidan. Tvärtom är det vår uppfattning att gruppmedlemmarna skall ha samma rättegångskostnadsansvar som om de hade stämts in i ett antal reguljära rättegångar.

Vid grupptalan på kändesidan menar vi däremot att en gruppmedlem skall bära ett normalt ansvar för motpartens rättegångskostnader endast om medlemmen har intervenerat i rättegången. I annat fall skall en gruppmedlem på kändesidan kunna göras betalningsskyldig för rättegångskostnader bara under särskilda förutsättningar, t.ex. om medlemmen har orsakat onödig rättegång eller gjort sig skyldig till sådan vårdslöshet eller försummelse som avses i 18 kap. 6 § RB.

Vi föreslår vidare att det införs en möjlighet för en gruppföreträdare och en advokat att träffa avtal om att arvodet till advokaten skall bestämmas med hänsyn till i vilken mån gruppmedlemmarnas anspråk tillgodoses, s.k. riskavtal.

Överklagande

Vi föreslår i korthet följande regler om överklagande i grupprättegångar.

En dom får överklagas för en grupp av gruppföreträdaren eller, om han inte överklagar, av en medlem i den grupp som överklagandet avser. Detsamma gäller ett beslut, dock att medlemmarnas rätt att överklaga är inskränkt till vissa beslut.

Om en dom eller ett beslut inte överklagas för en grupp, får en gruppmedlem överklaga avgörandet, såvitt angår hans rätt.

Skadestånd och andra ersättningsformer

Man hör i debatten ibland påståenden om att grupprättegångar kräver radikala förändringar av skadestandsreglerna, ändringar som innebär avvikelser från hävdvunna rättsprinciper. Vi menar att det mycket väl går att förena en grupptalanreform med gällande skadestandsregler, så även principer om beräkning av ersättning. De åtgärdsförslag som vi förordar innefattar därför inga ändringar i de grundläggande principer som präglar svensk ersättningsrätt. Förslagen inskränker sig till vissa förenklingar när det gäller att beräkna och fördela ersättning till gruppmedlemmarna.

Sålunda menar vi att lagen om grupprättegång skall innehålla en bestämmelse som tillåter domstolen att döma ut en sammanlagd ersättning att fördelas mellan gruppmedlemmarna genom ett särskilt utbetalningsförfarande i vilket svaranden inte behöver medverka. Förfarandet skall bygga på en enkel addition av gruppmedlemmarnas anspråk. Svaranden skall alltså inte löpa någon risk att tvingas utge mer än som förutsätts enligt gällande materiellrättsliga regler.

När domstolen väljer att döma ut ett belopp gemensamt för samtliga gruppmedlemmar krävs självklart att det i domen eller på annat sätt ges anvisningar om hur beloppet skall fördelas mellan gruppmedlemmarna. Vi förordar i den frågan att domstolen skall förplikta svaranden att betala hela beloppet till grupp företrädaren eller till någon helt utomstående, t.ex. en advokat, en organisation eller en myndighet, som har att förvalta och dela ut medlen till gruppens medlemmar. Distributionen av ersättningen skall föregås av ett anmälningsförfarande där gruppmedlemmarna ges tillfälle att inom viss tid framställa sina krav på betalning till den som erhållit ersättningen från svaranden. Eventuella överskott skall återbetalas till svaranden.

Grupprättegång vid fastighetsdomstol

Vi behandlar i den del som rör talan vid fastighetsdomstol dels förbudstalan enligt miljöskyddslagen och dels talan om skadestånd enligt miljöskadelagen.

Förbudstalan

Vår utgångspunkt är att förbudstalan vid fastighetsdomstol skall vara ett värdefullt komplement till prövning vid Koncessionsnämnden. Därmed är sagt att förbudstalan inte skall ersätta nämndprövningen. Vi går över huvud taget inte in på frågan om vilka verksamheter som skall vara tillståndspliktiga och i vilken ordning tillståndsprövning skall ske. Vi noterar bara med intresse diskussionerna om en eventuell samordning till en prövningsinstans, kanske en miljödomstol.

Förbudstalan har förekommit endast ett fåtal gånger under den tid som miljöskyddslagen har varit i kraft. Orsakerna till det är enligt vår bedömning inte bara den betoning som getts tillståndsprövning och statlig och kommunal tillsynsverksamhet utan även samma hinder som gäller för människors benägenhet generellt att göra gällande rättsligt grundade anspråk, dvs. kostnadsskäl samt sociala, psykologiska och andra icke-rättsliga faktorer. Bristerna i medborgarnas och miljöns rättsskydd förstärks genom att tillsynsmyndigheterna inte har realistiska möjligheter att kontrollera och ingripa mot varje överträdelse av miljöskyddslagens bestämmelser.

När det gäller gruppanspråk som handläggs vid allmän domstol har vi funnit att grupprättegång är den lämpligaste reformåtgärden för att öka medborgarnas rättsskydd. Vi gör samma bedömning i fråga om gruppanspråk som kan bli föremål för förbudstalan enligt miljöskyddslagen. Därigenom uppnår man en bättre balans mellan parterna, lägre kostnader, ett mer allsidigt beslutsunderlag osv. Vi föreslår därför att det skall vara

möjligt att väcka enskild grupptalan och organisationstalan för att hävda enskilda anspråk enligt miljöskyddslagen. Däremot ser vi inte att det finns behov av offentlig grupptalan vid fastighetsdomstol. I den mån statliga eller kommunala myndigheter finner anledning att agera för enskilda människors räkning bör detta kunna ske inom ramen för det administrativa kontroll- och tillsynssystemet. Vi vill dock framhålla att det kan vara motiverat att betrakta saken på ett annorlunda sätt om det inrättas en särskild Miljöombudsman.

Att införa regler om grupprättegång är inte tillräckligt för att komma till rätta med det bristande processuella rättsskyddet när det gäller tillåtlighetsfrågor och frågor om försiktighetsmått enligt miljöskyddslagen. Detta sammanhänger med att förbudsmål vid fastighetsdomstol är dispositiva. Som vi utvecklar närmare i avsnitt 6.1.4 menar vi att dispositionsprincipen i förening med medborgarnas allmänna avtalsfrihet leder till att käranden i en förbudsprocess endast kan åberopa olägenheter som drabbar honom själv, inte andras miljöproblem. Om däremot tillåtlighetsfrågan prövas vid Koncessionsnämnden hanteras ärendet som ett indispositivt mål. Denna viktiga skillnad gäller trots att det är fråga om tillämpning av samma materiella tillåtlighetsregler i miljöskyddslagen.

Vi har svårt att se några bärande ändamålsskäl som motiverar att fastighetsdomstolen och Koncessionsnämnden skall arbeta utifrån olika processuella utgångspunkter vid en tillåtlighetsprövning. Rättslikhet, förutsebarhet och andra rättsskyddsaspekter främjas inte av att tillämpningen av samma materiella rättsregel kan få olika resultat på grund av procedurbestämmelser. Både principiella och praktiska hänsyn talar för att man gör handläggningen av förbudsmål vid fastighetsdomstolen indispositiva. Följaktligen föreslår vi att det införs en bestämmelse om att rätten skall ha ett eget utredningsansvar i sådana mål.

Skadestånd enligt miljöskadelagen

Talan om ersättning för skada på lös egendom skall väckas vid allmän domstol. En sådan talan faller alltså inom tillämpningsområdet för den allmänna lag om grupprättegång som vi föreslår skall införas och kommer att fylla viktiga funktioner där. Samma ändamålsskäl som ligger bakom vårt förslag i den delen motiverar att det införs en motsvarande möjlighet till grupptalan vid skada på fast egendom, i vilket fall talan skall väckas vid fastighetsdomstol.

När någon vill föra förbudstalan enligt miljöskyddslagen kan det vid sidan av kravet på förbud eller vidtagande av skyddsåtgärder finnas anspråk på ekonomisk ersättning från dem som har blivit utsatta för miljöstörningen. Det kan då vara förenat med avsevärda fördelar, inte minst från processekonomisk synpunkt, om anspråkstyperna handläggs samtidigt i fastighetsdomstolen. Om ersättningstalan skall föras vid fastighetsdomstol kan domstolen kumulera målen enligt bestämmelserna i 14 kap. RB. I många fall skall dock skadeståndstalan enligt miljöskadelagen föras vid allmän domstol. För att kunna utnyttja fördelarna med en gemensam handläggning också i dessa situationer föreslår vi att det införs en särskild föreskrift som medger kumulation av

ersättningsmål och förbudsmål vid fastighetsdomstol. Bestämmelsen bör lämpligen införas i miljöskyddslagen. Bilaga 1

Grupprättegång i diskrimineringstvister enligt jämställdhetslagen

Vår bedömning att införande av möjligheter till grupprättegång är den mest ändamålsenliga reformen för att komma till rätta med brister i det processuella rättsskyddet för anspråk som är gemensamma eller likartade för en större grupp människor gäller också i fråga om jämställdhet i arbetslivet. Vi menar följaktligen att det bör införas en möjlighet att föra grupptalan i diskrimineringstvister enligt jämställdhetslagen, särskilt gäller detta mål om lönediskriminering. Också här förespråkar vi att man väljer en pluralistisk lösning och tillåter att talan förs av antingen en gruppmedlem (enskild grupptalan), en organisation (organisationstalan) eller JämO (offentlig grupptalan). Genom att flera ges möjlighet att verka tillsammans och vid sidan av varandra ökar man väsentligt förutsättningarna för att diskrimineringsförbuden skall slå igenom i arbetslivet.

Enskild grupptalan

När det gäller enskild grupptalan krävs att det införs en särskild bestämmelse i jämställdhetslagen som medger enskilda arbetstagare att väcka talan för andras räkning om sanktioner mot otillåten diskriminering. Mål vari det förs sådan talan bör handläggas enligt arbetstvistlagen med den av oss föreslagna lagen om grupprättegång vid allmän domstol som subsidiärt tillämplig.

Organisationstalan

Organisationerna på arbetsmarknaden har redan i dag enligt 4 kap. 5 § arbetstvistlagen rätt att föra talan för sina medlemmars räkning. Bestämmelsen begränsar inte organisationens talerätt till enstaka medlemmar. Organisationen kan teoretiskt föra talan med stöd av paragrafen för samtliga medlemmar samtidigt. Enligt vår mening ger därför arbetstvistlagen redan i dag organisationer tillfälle att föra talan om påföljd för otillåten könsdiskriminering för en grupp arbetstagare som är medlemmar i organisationen. Kravet på individuell identifikation torde visserligen ställas högre i arbetstvistlagen än enligt vårt förslag till lag om grupprättegång. Här skall emellertid märkas att gruppen med nödvändighet måste begränsas till arbetstagare anställda hos samma arbetsgivare och som är eller har varit medlemmar i föreningen. Gruppmedlemmarna är alltså lätta att identifiera. Föreningen kan, även om talan rör en mycket stor grupp, enkelt namnge för vems räkning talan förs genom att inge utdrag från medlemsregistret.

De ändamål som ligger bakom organisationstalans utformning i arbetstvistlagen är av sådan karaktär att det krävs starka argument för att införa nya handläggningsregler för en eller flera målkategorier. Enligt vår mening saknas tillräckliga skäl för att överföra organisationstalan i

diskrimineringstvister från arbetstvistlagen till en särskild lag om grupprättegång. Bilaga 1

Offentlig grupptalan

Vid överväganden om behovet av offentlig grupptalan i allmänhet har vi konstaterat att det lämpligen bör överlämnas till regeringen att i instruktioner eller andra administrativa författningar ange i vilken mån en myndighet skall kunna föra grupptalan. När det gäller jämställdhet i arbetslivet anser vi det emellertid närmast givet att sådan talan skall få föras av JämO.

En grupptalan som JämO för skall regleras på samma sätt som offentlig grupptalan i allmänhet. Vi anser dock att man inte bör göra avsteg från principen att JämO skall föra talan vid Arbetsdomstolen. Detta kräver vissa justeringar i grupptalans utformning i förhållande till talan vid allmän domstol, bl.a. såvitt avser byte av grupp företrädare.

Genomförande och kostnader

Genom en lag om grupprättegång införs en ny processform i svensk rätt. De typer av grupptalan, i vid bemärkelse, som i dag finns inom t.ex. marknadsrätten och arbetsrätten skiljer sig i flera väsentliga hänseenden från den representativa taleform som vi föreslår. Trots detta innehåller våra lagförslag inga revolutionerande avsteg från rättegångsbalken. Rättegångsförfarandets grundläggande struktur och utformning blir desamma oavsett om talan förs individuellt eller för en grupp. Skillnaden mellan ett vanligt tvistemål enligt rättegångsbalken och en grupprättegång blir knappast större än den som föreligger mellan en vanlig process och ett arbetstvist-, vatten- eller fastighetsmål.

Vår bedömning är att införandet av regler om grupprättegång inte kräver att det, så som ibland är fallet vid reformer av materiellrättslig art, går någon längre tid mellan det att lagen antas i riksdagen och dagen för ikraftträdandet. Inte heller anser vi att det finns behov av särskilda övergångsbestämmelser.

Vi tror att antalet processer där det förs grupptalan kommer att bli förhållandevis litet, totalt omkring ett tjugotal i genomsnitt varje år. Men även om antalet grupprättegångar blir tämligen litet kommer processformen att angå ett stort antal personer. En grupptalan kan komma att leda till ersättning eller annan kompensation för tusentals enskilda personer och träda i stället för ett stort antal individuella processer. Därtill kommer att tillgången på reella sanktionsmekanismer med all sannolikhet utövar en betydande verkan på människors benägenhet att begå rättsstridiga handlingar och därmed behovet av rättsliga åtgärder. Också ett fåtal grupprättegångar kan därför leda till väsentliga processekonomiska och samhällsekonomiska besparingar. Samtidigt kommer grupprättegångarna i många fall inte att vara mer omfattande eller dyrbara att handlägga för domstolarna än vanliga mål.

En del av målen kommer att röra tvister som i annat fall inte hade blivit föremål för domstolsprövning. I andra fall kommer grupprättegången att ersätta ett antal individuella processer. Kostnadseffekterna kan

sammantaget leda till besparingar för domstolsväsendet också när de särskilda kostnaderna för meddelande till gruppmedlemmarna och ersättning till gruppföreträdaren på svarandesidan tagits i beaktande. Något behov av att öka anslagen till domstolarna till följd av att det införs regler om grupptalan anser vi alltså inte föreligga. Däremot kan det vara nödvändigt att under en övergångstid ge JämO ökade resurser för att driva diskrimineringstvister i domstol. Detta bör dock ske inom ramen för den allmänna förstärkning av JämO:s anslag som kan förväntas ske under de närmaste åren.

En kostnadseffekt av en helt annan karaktär är den som följer av att en grupptalan visar sig vara ett effektivare sätt att driva igenom rättsligt välgrundade anspråk på än andra processformer. Grupprättegången medför då ekonomiska merkostnader för gruppens motpart, om gruppmedlemmarna i annat fall inte hade gjort gällande sin rätt. Man kan dock inte rimligen låta bli att införa en processform bara för att den är ett effektivt sätt att realisera materiellrättsliga anspråk. Och jämfört med reformåtgärder för att underlätta tillkomsten av individuella processer är grupptalan bättre för såväl gruppens motpart som samhället i kostnadshänseende.

Fortsatta överväganden

Allmänna intressen

Många intressen som rättsordningen slår vakt om är vad man brukar kalla allmänna. De är uttryck för mål och principer som omfattas av alla eller stora grupper av människor. De intressen som knyts till rättsreglerna avser att skydda samhället, allmänheten eller gruppen, inte att grunda en personlig rätt för den enskilda medborgaren. Anspråk som härflyter ur rättsreglerna är vad man brukar kalla kollektiva och diffusa.

En ansvarskännande medborgare kan ibland känna lust och behov av att reagera på kränkningar av dessa allmänna intressen. En upplyst och välinformerad konsument vill stoppa en reklamkampanj som innehåller ovederhäftig information. En aktiv miljövän önskar få till stånd en minskning av utsläpp som hotar växt- och djurlivet i en sjö eller artrikedomen i naturen. Medlemmarna i ett byalag vill påtala brister i kommunens åtgärder för att bevara kulturbyggnader.

Det finns i dag väsentliga hinder mellan en sådan medborgare och tillgången på lämpliga sanktionsmedel. Ibland saknar den enskilde helt möjlighet att föra talan. I andra fall förutsätter rätten att föra talan att vederbörande har ett personligt intresse i saken. Han måste vara berörd på ett visst kvalificerat sätt.

Samtidigt kan det finnas betydande brister i de offentliga förvaltningsorganens förmåga att i alla situationer ta till vara allmänna intressen. Myndigheternas resurser i fråga om ekonomi och personal är begränsade och räcker i många fall inte till för att ansvarsuppgifterna skall kunna fullgöras helt. Ibland kan det dessutom vara statlig eller kommunal verksamhet som är upphov till miljöstöringen. Man bör vidare inte se bort från risken att myndighetspersonalen efter ett antal år fångas av de värderingar som råder bland dem man har att övervaka. Lobbyverksam-

het, personalöverflyttningar osv. påverkar på lång sikt hur myndigheterna utför sina uppgifter och gör det än svårare att förena å ena sidan rådgivning, information och samarbete med å andra sidan kontroll och ingripanden.

Dessa och andra skäl talar för att man bör ompröva grundsynen att stat och kommun alltid i första hand ensamma skall värna om allmänna naturintressen och i stället se frågan ur ett bredare perspektiv. Såväl det offentliga som de enskilda medborgarna och deras organisationer har – var för sig och i samverkan – en viktig funktion att fylla om ändamålen bakom rättsreglerna skall kunna förverkligas. Det är därför angeläget att den som har kraft, mod och vilja att agera ges processuell frihet att medverka till att anspråk som är kollektiva och diffusa drivs igenom.

De allmänna domstolarnas kompetens när det gäller att pröva talan om allmänna intressen är begränsad. Med hänsyn till detta är rätten att överklaga ett förvaltningsbeslut ett särskilt viktigt rättsmedel för allmänhetens kontroll av den statliga och kommunala förvaltningsverksamheten. Enskilda personer och organisationer har dock begränsade möjligheter att överklaga till förmån för allmänna intressen.

En reformering av rätten att överklaga innebär ingrepp i en förvaltningsrättslig grundsats som är väl förankrad i svensk rättstradition och rättstillämpning. Klagorätten rör inte bara inomprocessuella frågor utan kan också ha en materiellrättslig betydelse, såsom t.ex. när det gäller principen om skyddat intresse inom skadeståndsrätten. Man måste därför noga överväga alla konsekvenserna av en ändring i dessa grundprinciper.

Dessa omständigheter medför att vi har begränsat våra synpunkter rörande det fortsatta reformarbetet för att stärka tillvaratagandet av allmänna intressen till miljörätten. Vi vill dock framhålla att det enligt vår bedömning kan antas föreligga ett motsvarande reformbehov även på andra rättsområden, som socialförsäkrings- och skatteområdet. Men också på det straffprocessuella området finns det enligt vår mening skäl att se om det inte går att vidga enskildas möjligheter att agera. Sålunda anser vi att det är olyckligt att det vid brottet hets mot folkgrupp inte anses finnas någon målsägande. Ett annat område där reformåtgärder kan vara påkallade är etnisk diskriminering. Det kan finnas skäl att överväga att ge DO en talerätt motsvarande den som vi föreslår att JämO skall ha. Utredningstiden har dock inte medgett oss att undersöka frågorna vidare.

Grupptalan i brottmål

Den lag om grupprättegång vid allmän domstol som vi föreslår skall införas behandlar endast talan enligt reglerna i rättegångsbalken om tvistemål. Det blir alltså inte möjligt att med stöd av lagen kumulera en grupptalan om enskilda civilrättsliga anspråk med ett åtal för brott. Vi vill dock framhålla att en sådan möjlighet kan ge väsentliga process-ekonomiska fördelar, förbättra målsägandenas utsikter att erhålla kompensation och medverka till att skadestandsreglerna bättre uppfyller sin preventiva funktion.

Enligt vår mening krävs det inte några mer genomgripande lagtekniska åtgärder för att utveckla åklagarens målsägandetalan till en renodlad offentlig grupptalan. Möjligen kan man skapa ett väl fungerande system bara genom att göra vissa bestämmelser i vårt förslag till lag om

grupprättegång tillämpliga när åklagaren för talan om enskilt anspråk för en grupp målsägande. Bilaga 1

Beräkning och fördelning av skadestånd

Institutet grupprättegång kräver inte att man raserar grundläggande skadestånds- och ersättningsprinciper. Å andra sidan kan man inte bortse från att bestämmelser som bygger på att skadestånd och annan ersättning skall beräknas individuellt och exakt i vissa fall kan göra en grupprättegång besvärlig att hantera, ibland t.o.m. omöjlig att genomföra. Detta är i sig inget att anmärka mot om bara de skadelidande i stället kan processa själva för att få ut sin ersättning. Så är emellertid inte alltid fallet. Särskilt vid anspråk som har ett litet ekonomiskt värde saknar den enskilde reell tillgång till ett effektivt processuellt rättsskydd.

En iakttagelse som ofta återkommer när man studerar masskränkningar som inte möts med effektiva sanktioner är att behovet av handlingsdirigering (prevention) är mer framträdande än vikten av att den skadelidande kompenseras (reparation). Det kan därför på goda grunder sättas i fråga om inte en representativ taleform i förening med en ändring av beräkningsgrunderna kan framstå som en mer ändamålsenlig reformåtgärd än att underlätta för varje skadelidande att själv göra sin rätt gällande vid domstol eller på annat sätt. Mycket talar för att det senare alternativet blir både mer kostsamt och mindre effektivt.

Med utgångspunkt från detta diskuterar vi avslutningsvis i betänkandet nya principer för förenklad beräkning och fördelning av skadestånd. Inte heller i denna del lägger vi fram något författningsförslag.

Lagförslag i betänkandet Grupprättegång

1 Förslag till

Lag om grupprättegång

Härigenom föreskrivs följande.

Allmänna bestämmelser

Definitioner

1 § Med *grupptalan* menas i denna lag en talan som någon för som kärande eller svarande för flera personer med rättsverkningar för dem, trots att de inte är parter i målet. Grupptalan kan väckas som *enskild grupptalan*, *offentlig grupptalan* eller *organisationstalan*.

En rättegång där grupptalan förs kallas *grupprättegång*.

Med *gruppen* menas i denna lag de personer vars anspråk omfattas av en grupptalan.

Tillämpningsområde

2 § En grupprättegång enligt denna lag får avse anspråk som kan tas upp av allmän domstol enligt reglerna i rättegångsbalken om tvistemål.

Det finns särskilda bestämmelser om grupprättegång i arbetstvister och i fastighetsmål.

Rättegångsbalkens tillämplighet

3 § Bestämmelserna i rättegångsbalken om tvistemål gäller i en grupprättegång, om inte annat sägs i denna lag.

En gruppmedlem skall likställas med part vid tillämpning av 5 kap. 6 §, 6 kap. 2 och 9 §§, 9 kap. 1 och 3 §§, 12 kap. 4 §, 13 kap. 1, 2 och 6 §§, 14 kap. 1–7 a §§, 35 kap. 4 §, 36 kap. 1 och 3 §§, 37 kap. 1–3 §§, 38 kap. 2 och 3 §§ samt 7 § första stycket, 40 kap. 2 §, 42 kap. 8 § första stycket fjärde meningen och 12 § första stycket andra meningen, 43 kap. 6 §, 44 kap. 10 § andra stycket, 49 kap. 2 och 12 §§, 54 kap. 2 § och 11 § tredje stycket andra punkten och 59 kap. 1 § andra punkten rättegångsbalken.

Rättens sammansättning

4 § Tingsrätten får även i andra fall än som avses i 1 kap. 3 c § rättegångsbalken ha den sammansättning som är föreskriven för huvudförhandling när bevis tas upp utom huvudförhandling och när en fråga enligt 64 § prövas, om det föreligger särskilda skäl med hänsyn till målets eller frågans beskaffenhet.

Bestämmelserna i 1 kap. 3 d § rättegångsbalken gäller inte i en grupprättegång.

Talerätt

5 § Enskild grupptalan för en grupp får inledas av en medlem i gruppen.

Talan mot en grupp får inledas av den som kan vara käreande i en rättegång mot var och en av gruppmedlemmarna.

6 § Organisationstalan får väckas av

1. en sammanslutning av konsumenter eller löntagare i tvister mellan konsumenter och en näringsidkare rörande någon vara, tjänst eller annan nytthet som näringsidkaren i sin yrkesmässiga verksamhet erbjuder konsumenter för huvudsakligen enskilt bruk, och

2. en ideell förening som har till ändamål att tillvarataga naturskydds- och miljöskyddsintressen eller en sammanslutning av yrkesverksamma inom fiske-, jordbruks-, ren- och skogsbruksnäringen, i tvister om ersättning för miljöskada.

Det som sägs i första stycket gäller också en sammanslutning av sådana organisationer som nämns där.

En organisationstalan får omfatta även en annan tvist än som sägs i första stycket, om det har betydande fördelar med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter att tvisterna handläggs gemensamt.

7 § För att få väcka organisationstalan enligt 6 § skall sammanslutningen eller, i fråga om en sammanslutning av organisationer, merparten av de organisationer som ingår i sammanslutningen ha bedrivit verksamhet under minst tre år och ha lägst 1 000 medlemmar.

Rätten får medge en sammanslutning som inte uppfyller förutsättningarna enligt första stycket att väcka organisationstalan, om det finns särskilda skäl med hänsyn till sammanslutningens lokala förankring eller tidigare verksamhet eller till något annat förhållande.

8 § Offentlig grupptalan får väckas av en myndighet som regeringen bestämmer eller av en kommun.

9 § En ändring i de förhållanden som medför att käreanden har talerätt enligt 5–8 §§ innebär inte att talerätten upphör, om ändringen har inträffat efter det att rätten har förordnat någon att vara gruppföreträdare i målet.

Särskilda processförutsättningar

10 § En talan för eller mot en grupp skall på käreandens yrkande tas upp till handläggning enligt denna lag, om

1. gruppen är lämpligt bestämd med hänsyn till omständigheterna i målet,

2. talan grundas på en eller flera omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk,

3. merparten av de anspråk som talan avser inte lika väl kan göras gällande genom talan av eller mot gruppmedlemmarna enskilt,

4. målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt och

5. en grupprättegång i övrigt inte bedöms olämplig.

En talan för eller mot en grupp får tas upp till prövning även om det framställs yrkanden som hänför sig till endast vissa gruppmedlemmar.

11 § Att tiden för fullgörelse har inträtt hindrar inte att det förs talan enligt denna lag om fastställelse enligt 13 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken.

Inledande av en grupprättegång

Forum

12 § Talan för eller mot en grupp får väckas vid en domstol som är behörig att ta upp en tvist rörande något av de anspråk som talan avser. Domstolen är dock inte behörig att pröva en tvist i strid mot 10 kap. 17 § rättegångsbalken eller, om det görs invändning i rätt tid, i strid mot ett skiljeavtal eller ett avtal som avses i 10 kap. 16 § rättegångsbalken.

13 § Vid grupptalan på svarandesidan skall domstolen, om det inte är obehövt, fastställa en tid inom vilken en gruppmedlem får framställa invändning om att rätten inte är behörig att ta upp målet i den del som rör honom. Om gruppmedlemmen på grund av laga förfall inte kunnat framställa invändningen i rätt tid, skall han framställa den snarast möjligt efter det att förfallet upphörde.

En invändning som inte framställs inom föreskriven tid tas inte upp till prövning.

Har medlemmen gjort invändning i rätt tid, skall rätten snarast möjligt meddela särskilt beslut i anledning av invändningen.

Byte av taleform

14 § Den som är kärke i en rättegång kan hos rätten skriftligen ansöka om att målet skall utvidgas till en grupprättegång. Ansökningen skall delges svaranden för yttrande.

Om rätten beslutar att målet skall handläggas som en grupprättegång, skall rätten vidta de åtgärder som behövs för att förbereda målet till huvudförhandling.

Pågående rättegångar

15 § En talan för eller mot en grupp får tas upp till prövning även om det pågår en rättegång i annan ordning om en fråga som omfattas av talan för eller mot gruppen.

I sådant fall skall det tidigare väckta målet avskrivas med förklaring att talan omfattas av grupptalan, om detta har fördelar för handläggningen och kan ske utan väsentlig olägenhet för en part eller någon annan. Har en part rätt enligt 21 § att träda ur gruppen kräver åtgärden partens medgivande. Avskrivs målet, skall beslut som rätten har fattat i målet fortsätta att gälla i grupprättegången, om inte rätten bestämmer annat.

Om talan har väckts vid olika domstolar, gäller andra stycket endast om målen har förenats vid en domstol.

16 § En ansökan om stämning skall utöver det som sägs i 42 kap. 2 § rättegångsbalken innehålla uppgift om

1. den grupp som talan avser,
2. de omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk och de för käranden kända förhållanden som har betydelse för prövningen av endast vissa gruppmedlemmars anspråk,
3. för käranden kända pågående rättegångar mellan gruppmedlemmar och gruppens motpart rörande anspråk som omfattas av talan och
4. omständigheter i övrigt som har betydelse för frågan om talan får tas upp till handläggning enligt denna lag.

Käranden skall i ansökningen ange namn och adress på samtliga gruppmedlemmar, om uppgifterna behövs för målets handläggning. I den mån uppgifterna inte är tillgängliga för käranden utan särskild utredning skall han i stället upplysa om det.

Bestämmelserna i denna paragraf och i 42 kap. 2–4 §§ rättegångsbalken om stämningsansökan skall tillämpas också på en ansökan enligt 14 §.

Gruppföreträdare

17 § Avvisas inte en ansökan om att få inleda en grupprättegång, skall rätten utse någon att som part föra gruppens talan i målet (*gruppföreträdare*). Till gruppföreträdare skall utses någon som med hänsyn till sitt intresse i saken och sina förutsättningar i ekonomiska och andra hänseenden bedöms lämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet.

Endast den som har väckt talan eller gjort en ansökan enligt 14 § får utses till företrädare för en grupp på kärandesidan. Har flera väckt talan eller gjort ansökan, skall rätten förordna någon av dem att föra talan som part. Finns det ingen som är lämplig att företräda gruppen, skall rätten avvisa talan.

Till företrädare för en grupp på svarandesidan skall rätten utse en lämplig gruppmedlem eller, om det inte är möjligt, någon annan lämplig person. Gruppmedlemmarna skall lämnas tillfälle att yttra sig innan rätten fattar beslut. Endast den som samtycker får utses till gruppföreträdare.

18 § Gruppföreträdaren skall ta till vara gruppmedlemmarnas intressen på ett ändamålsenligt sätt. Han skall på en gruppmedlems begäran lämna upplysningar om förhållanden som har betydelse för medlemmens rätt. I viktiga frågor skall gruppföreträdaren ge gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan större olägenhet.

Ombud

19 § Enskild grupptalan, organisationstalan och grupptalan på svarandesidan skall föras genom ombud som är advokat. Om det föreligger

särskilda skäl, får rätten medge att talan förs utan ombud eller genom ombud som inte är advokat. Bilaga 2

20 § En fullmakt som avser rättegång i allmänhet ger inte ombudet behörighet att väcka talan för eller mot en grupp eller att ta emot stämning i en grupprättegång.

Utträde ur gruppen

21 § En medlem i en grupp på kändesidan kan genom en anmälan till domstolen träda ur gruppen. Anmälan skall göras skriftligen inom en tid som rätten bestämmer. Om en gruppmedlem har medgett att ett mål avskrivs enligt 15 §, har han inte rätt att träda ur gruppen.

Vid grupptalan på svarandesidan skall rätten bestämma en tid för utträde enligt 22 §.

22 § En gruppmedlem skall anses ha trätt ur gruppen, om det vid utgången av den tid som rätten har bestämt enligt 21 § pågår rättegång mellan honom och gruppens motpart angående en fråga som är föremål för grupprättegången.

Underrättelse till medlemmarna om att en grupprättegång har inletts

23 § Avvisas inte kändens ansökan om att inleda en grupprättegång, skall domstolen underrätta gruppmedlemmarna om rättegången, om det inte är uppenbart obehövligt. Underrättelsen skall ske genom delgivning.

Underrättelsen skall innehålla

1. en kortfattad redogörelse för ansökningen,
2. upplysningar om grupprättegången som handlägningsform, om medlemmarnas möjligheter att själva delta i rättegången, om domens rättsverkan och om vad som gäller i fråga om rättegångskostnader,
3. uppgift om gruppföreträdarens och ombudets namn och adress,
4. besked om tiden för utträde enligt 21 §,
5. besked om tiden för att framställa invändning enligt 13 § och
6. uppgift om andra förhållanden som har betydelse för gruppmedlemmarnas rätt.

En underrättelse till medlemmarna i en svarandegrupp är att anse som stämning enligt rättegångsbalken. Vid delgivning av en sådan underrättelse gäller inte 33 kap. 6 § rättegångsbalken.

Den fortsatta rättegången

Överflyttning av mål

24 § Högsta domstolen får på framställning från en part eller en tingsrätt som handlägger en grupprättegång besluta att målet skall överlämnas till en annan behörig tingsrätt, om detta är bäst med hänsyn till handläggningen och övriga omständigheter.

Beslut som rätten har fattat i målet före överlämnandet skall fortsätta att gälla, om inte den domstol dit målet har överlämnats bestämmer annat.

Gruppmedlemmarna skall underrättas om att ett mål har överflyttats till en annan tingsrätt, om detta inte är obehövligt. Bilaga 2

Utvidgning av talan

25 § Käranden får muntligen inför rätten eller skriftligen utvidga talan till att omfatta andra käromål än dem som talan redan avser, om det är lämpligt med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter.

Överlåtelse av tvisteföremålet

26 § Om gruppföreträdaren överlåter det som tvisten angår till någon annan, har denne rätt att intervensera i rättegången som gruppmedlem. Sker överlåtelsen på svarandens sida, får en sådan intervention ske endast om käranden samtycker till det. Oavsett på vilken sida överlåtelsen sker, är förvärvaren skyldig att på motpartens yrkande träda in som medlem i gruppen.

Om en gruppmedlem överlåter det som tvisten angår, skall 13 kap. 7 § rättegångsbalken tillämpas på förvärvarens rätt och skyldighet att träda in som medlem i gruppen.

Intervention

27 § Rätten kan besluta över en gruppmedlems ansökan om intervention utan att först höra parterna.

28 § En rättegångshandling som en gruppmedlem företar i egenskap av intervenient gäller även om den strider mot gruppföreträdarens handlingar.

Individuella förhållanden

29 § Rätten får anmoda en gruppmedlem att intervensera i rättegången, om en intervention är nödvändig för handläggningen av en viss fråga eller del av saken. En sådan anmodan skall delges medlemmen.

30 § Rätten får förordna någon att som part (särskild gruppföreträdare) föra grupp-talan i en viss fråga eller del av saken som gäller endast vissa gruppmedlemmars rätt, om det är nödvändigt för en ändamålsenlig handläggning.

Till särskild gruppföreträdare skall utses en gruppmedlem eller, om det inte är möjligt, någon annan lämplig person. Parterna och berörda gruppmedlemmar skall ges tillfälle att yttra sig innan rätten fattar beslut, om detta inte är uppenbart obehövligt. I beslutet skall anges den del av gruppen och den fråga eller del av saken som förordnandet avser.

31 § Om gruppföreträdaren och den särskilda gruppföreträdaren företar motstridiga rättegångshandlingar, gäller den förstnämnda gruppföreträdarens handlingar, om dessa har omedelbar betydelse för utgången av talan också i andra delar än som omfattas av den särskilda gruppföre-

trädarens förordnande. I annat fall gäller 14 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken. Bilaga 2

32 § Bestämmelserna i denna lag om gruppföreträdare gäller också en särskild gruppföreträdare.

Byte av gruppföreträdare

33 § En gruppföreträdare skall entledigas, om han visat oskicklighet eller om han av något annat skäl är olämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet. Domstolen skall i sådant fall utse någon annan till gruppföreträdare. Till ny gruppföreträdare på kändesidan får rätten utse endast den som har talerätt enligt 5–8 §§.

Om en ny gruppföreträdare inte kan utses enligt första stycket, skall grupptalan avvisas.

34 § I annat fall än som avses i 33 § får en gruppföreträdare bytas ut endast om det föreligger särskilda skäl. Till ny gruppföreträdare på kändesidan får utses endast den som har talerätt enligt 5–8 §§.

35 § Om motparten till en grupp på kändesidan har överklagat ett avgörande och det till ny gruppföreträdare inte kan utses någon som har talerätt enligt 5–8 §§, får rätten förordna någon annan lämplig person.

36 § Innan rätten fattar beslut om byte av gruppföreträdare bör gruppföreträdaren och gruppmedlemmarna lämnas tillfälle att yttra sig. Gruppmedlemmarna skall underrättas om den nya gruppföreträdarens namn och adress, om detta inte är obehövt.

37 § En ny gruppföreträdare övertar den tidigare gruppföreträdarens talan i målet så som denna är vid hans inträde i rättegången.

Kvarstad m.m.

38 § Beviljar rätten en åtgärd enligt 15 kap. rättegångsbalken, skall gruppmedlemmarna underrättas, om detta inte är obehövt.

39 § Att det i en särskild rättegång mellan en gruppmedlem och gruppens motpart har beslutats om en åtgärd enligt 15 kap. rättegångsbalken medför inte att medlemmen är part i grupprättegången.

Avbrytande av grupprättegången

40 § Finner rätten, efter det att en gruppföreträdare har förordnats, att talan för eller mot en grupp skall avvisas, skall rätten meddela ett särskilt beslut om att avbryta grupprättegången och lämna parterna och gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om detta inte är uppenbart obehövt.

Rätten får bestämma en tid inom vilken en gruppmedlem kan skriftligen anmäla till domstolen att han vill inträda som part och föra talan angående sin rätt. Rätten får på motsvarande sätt lämna en kändes

som för talan mot en grupp möjlighet att i stället föra talan mot en eller flera av gruppmedlemmarna. Bilaga 2

41 § Vill en gruppmedlem inträda som part eller vill käranden föra talan mot en enskild gruppmedlem, skall rätten avskilja käromålet och besluta om den fortsatta handläggningen. Rätten får besluta att talan skall handläggas med tillämpning av 1 kap. 3 d § rättegångsbalken.

Rätten kan flytta över ett avskilt mål till en annan behörig domstol, om detta är bäst med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter. Rätten skall särskilt beakta de besvär som uppkommer för svaranden om målet handläggs vid en domstol där han inte hade varit skyldig att svara, om käranden i stället väckt ny talan.

42 § Finner rätten, efter det att en gruppföreträdare har förordnats, att talan skall avvisas såvitt avser något eller några av käromålen, skall 40 och 41 §§ tillämpas.

Återkallelse

43 § Återkallar käranden talan för en grupp eller en gruppmedlem inom tiden för utträde enligt 21 §, skall domstolen avskrivna målet.

Sker återkallelsen senare, tillämpas 40 och 41 §§. I sådant fall har svaranden rätt att få målet prövat trots kärandens återkallelse.

44 § Återkallar käranden helt eller delvis sin talan mot en grupp, skall berörda medlemmar underrättas, om detta inte är uppenbart obehövt. Underrättelsen skall innehålla upplysningar om återkallelsens betydelse. Vidare skall det i underrättelsen anges en tid inom vilken en gruppmedlem skriftligen får anmäla till domstolen att han vill inträda som part och begära att talan mot honom prövas utan hinder av återkallelsen. Om en sådan begäran görs, får rätten besluta om målets fortsatta handläggning enligt 41 §.

Parts utevaro m.m.

45 § Skall ett mål avskrivas på grund av en parts utevaro, tillämpas 40 och 41 §§.

46 § Rätten får företa ett mål till förhandling enligt 44 kap. 4 § andra stycket rättegångsbalken på yrkande av gruppens motpart bara om det är lämpligt med hänsyn till tvistens art och omständigheterna i övrigt.

47 § Kallelser till parter och gruppmedlemmar skall innehålla en upplysning om bestämmelserna i 45 och 46 §§.

48 § Om resning har beviljats och gruppföreträdaren uteblir när målet tas upp på nytt vid en förhandling, tillämpas 40 och 41 §§.

49 § En förlikning som gruppföreträdaren ingår för en grupps räkning gäller, om rätten stadfäster den genom dom. Gruppmedlemmarna skall ges tillfälle att yttra sig, om detta inte är uppenbart obehövligt.

Om uppskov med prövningen av en viss fråga

50 § Om det är lämpligt med hänsyn till utredningen, får rätten i samband med dom uppskjuta avgörandet av en viss fråga.

Käranden eller en medlem i en grupp på kärandesidan kan inom en av rätten bestämd tid begära att den uppskjutna frågan skall prövas. I sådant fall gäller 41 §. Görs ingen begäran, skall käromålet ogillas, om det inte är uppenbart att käromålet är grundat.

Avgörandets innehåll

51 § I domen skall anges den grupp som domen avser och de medlemmar som har trätt ur gruppen. Detta gäller också ett slutligt beslut, om frågans beskaffenhet fordrar det.

I en dom enligt 50 § skall anges den tid inom vilken käranden eller en gruppmedlem skall begära prövning av den uppskjutna frågan och verkan av att en sådan begäran inte framställs.

Underrättelse om avgörandet

52 § När ett mål har avgjorts genom en dom eller ett slutligt beslut, skall gruppmedlemmarna snarast underrättas om utgången i målet. Underrättelsen skall innehålla upplysningar om hur man överklagar eller ansöker om återvinning.

Rättskraft

53 § Rättens avgöranden i en grupprättegång har rättskraft i samma mån som om gruppmedlemmarna hade varit parter i målet.

Rättegångskostnader

Gruppföreträdarens rätt till ersättning och ansvar för rättegångskostnader

54 § En gruppföreträdare på svarandesidan som inte är medlem i gruppen är inte skyldig att betala ersättning för rättegångskostnader i andra fall än som avses i 18 kap. 3 § första stycket och 6 § rättegångsbalken.

Detsamma gäller en gruppföreträdare som har förordnats enligt 35 §. Den som tidigare har fört talan för gruppen skall då svara såsom part för rättegångskostnader i det överklagade målet. Han skall också ersätta staten kostnader enligt 56 §, i den mån dessa inte ersätts av klaganden eller någon annan.

55 § Om det har skett ett byte av gruppföreträdare, svarar gruppföreträdarna solidariskt för rättegångskostnader som har uppkommit före bytet. För kostnader som har uppkommit efter bytet, svarar den nya gruppföreträdaren ensam. Detta gäller inte, om annat följer av 54 §.

Har ett byte av gruppföreträdare skett i samband med ett överklagande eller därefter, svarar den nya gruppföreträdaren inte för rättegångskostnader som har uppkommit i lägre rätt.

56 § En gruppföreträdare på svarandesidan som inte är medlem i gruppen har rätt till ersättning av allmänna medel för skäligt arvode och kostnader som talans utförande har krävt. Arvodets skälighet skall bedömas med särskild hänsyn till tvistefrågornas art och omfattning samt den omsorg och skicklighet som gruppföreträdaren har visat i målet.

Första stycket gäller också en gruppföreträdare som har utsetts enligt 35 §.

Rätten får besluta om förskott på ersättningen, om gruppföreträdaren har lagt ned omfattande arbete på uppdraget, om rättegången beräknas pågå lång tid eller om ett förskott annars är motiverat.

57 § Staten har samma rätt till ersättning för kostnader enligt 56 § som gruppföreträdaren har att få sina rättegångskostnader ersatta.

Rätten skall utan yrkande meddela beslut om ersättningsskyldighet enligt första stycket.

Kostnadsansvaret för gruppmedlemmar på kärandesidan

58 § Om en gruppmedlem har inträtt som part i rättegången i samband med ett överklagande eller därefter, svarar han endast för kostnader som har uppkommit i det överklagade målet.

59 § En gruppmedlem som inte är part i rättegången skall ersätta de kostnader som

1. han har vållat genom någon åtgärd som avses i 18 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken eller genom sådan vårdslöshet eller försummelse som sägs i 6 § samma kapitel,

2. har uppstått för staten med anledning av att gruppmedlemmen har hämtats till rätten, och

3. har uppkommit i ett mål som har avskrivits enligt 15 § andra stycket.

I fall som avses i första stycket 3 svarar gruppmedlemmen solidariskt med gruppföreträdaren.

60 § Har svaranden ålagts att ersätta en gruppföreträdare på kärandesidan dennes rättegångskostnader, men kan svaranden inte betala, får rätten, på yrkande av gruppföreträdaren, besluta att kostnaderna skall fördelas mellan samtliga gruppmedlemmar. Medlemmarna är inte skyldiga att betala mer än vad som har kommit dem till godo genom rättegången. En medlem ansvarar inte heller för mer än den del av kostnaderna som belöper på honom.

Första stycket gäller också rättegångskostnader som gruppföreträdaren inte kan få ersatta av svaranden enligt 67 §.

61 § En gruppmedlem är skyldig att ersätta rättegångskostnader som om han är part i målet.

Gruppmedlemmarna skall ersätta staten kostnader enligt 56 §, i den mån dessa inte ersätts av käranden eller någon annan. En medlem ansvarar dock inte för mer än den del av kostnaderna som belöper på honom.

Är gruppföreträdaren medlem i gruppen, skall, på yrkande av gruppföreträdaren, hans rättegångskostnader fördelas mellan samtliga gruppmedlemmar enligt vad som sägs i 18 kap. 8, 9 och 11 §§ rättegångsbalken, i den mån kostnaderna inte ersätts av käranden eller någon annan.

62 § Om en gruppmedlem inte kan göras ersättningsskyldig enligt 61 §, skall käranden i motsvarande mån svara för sina egna och motpartens kostnader oavsett utgången i målet. Detta gäller dock inte om något annat följer av 18 kap. 3 § första stycket eller 6 eller 8 § rättegångsbalken.

Avskilda käromål

63 § Om ett käromål har avskilts för handläggning i annan ordning, svarar gruppföreträdaren och gruppmedlemmen solidariskt för de rättegångskostnader som har uppkommit dessförinnan. För kostnader som har uppkommit därefter svarar gruppmedlemmen ensam.

Har gruppföreträdaren eller gruppmedlemmen orsakat rättegångskostnader genom vårdslöshet eller försummelse, skall han ensam svara för dessa kostnader.

Riskavtal

64 § Den som vill föra talan för en grupp får ingå avtal med en advokat om att arvode till advokaten skall bestämmas med hänsyn till i vilken mån gruppmedlemmarnas anspråk tillgodoses (riskavtal). I riskavtalet skall anges på vilket sätt arvodet skall avvika från ett normalarvode, om gruppmedlemmarnas anspråk bifalls eller ogillas helt. Avtalet skall vara skriftligt och ha godkänts av en domstol eller Rättshjälpsmyndigheten för att kunna åberopas mot gruppmedlemmarna.

Ett riskavtal får godkännas endast om avtalet är skäligt med hänsyn till sakens beskaffenhet.

65 § Frågan om godkännande av ett riskavtal prövas i en pågående grupprättegång av domstolen på yrkande av gruppföreträdaren. Är den rättsliga angelägenhet som riskavtalet omfattar inte anhängig vid domstol, får den som vill föra talan för en grupp begära att frågan om godkännande prövas av en domstol som är behörig att pröva en tvist i ärendet eller, om han har beviljats rättshjälp, av Rättshjälpsmyndigheten. Frågan behandlas i domstol enligt samma bestämmelser som när en sådan fråga uppkommer i en rättegång.

Ett godkännande enligt första stycket upphör att gälla, om en grupprättegång inte har inletts inom sex månader från godkännandet. Om

det finns särskilda skäl, får den myndighet som har godkänt avtalet förlänga tiden efter vad som är rimligt. Bilaga 2

Ett beslut av Rättshjälpsmyndigheten skall ifråga om överklagande anses som ett beslut av en tingsrätt.

66 § Arvodet enligt ett riskavtal som har ingåtts enligt 64 § skall vara skäligt. Vid bedömningen skall rätten särskilt beakta uppdragets art och omfattning, den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med, den tid som har lagts ned på uppdraget, tvisteföremålets värde och den ekonomiska risk som avtalet har inneburit för ombudet och huvudmannen. Arvodet får inte fastställas till ett högre eller lägre belopp än som avtalet anger.

67 § Vid prövning av vad som är ersättningsgill rättegångskostnad enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken skall hänsyn inte tas till sådana merkostnader som har uppkommit på grund av ett riskavtal.

Rättens prövningsskyldighet

68 § Rätten skall självant pröva frågor som avses i 54–67 §§, om inte annat framgår av dessa bestämmelser eller en sådan prövning är obehövlig med hänsyn till omständigheterna i målet.

Behörig domstol

69 § En tvist om arvode till ombud enligt 66 § skall väckas vid den domstol som först har dömt i målet. Om den rättsliga angelägenhet som riskavtalet angår avslutats utan att talan har väckts vid domstol, skall tvisten väckas vid den domstol som har godkänt avtalet eller, om avtalet inte har godkänts av domstol, vid en domstol som kunnat pröva frågan om avtalets godkännande.

Överklagande

Avgöranden som går att överklaga m.m.

70 § Ett avtal att inte överklaga en dom som en gruppföreträdare ingår för gruppens räkning är ogiltigt. Detsamma gäller en motsvarande utfästelse enligt 49 kap. 2 § andra stycket eller 54 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken.

71 § När avgörandet av en viss fråga har uppskjutits enligt 50 §, skall rätten bestämma om domen i den del där avgörandet inte är slutligt skall få överklagas särskilt eller bara i samband med att rättens slutliga avgörande överklagas.

En sådan del av domen får dock alltid överklagas i samband med att domen i någon annan del överklagas för eller mot en grupp.

Om en sådan del av domen där avgörandet inte är slutligt överklagas särskilt, får rätten bestämma att målet i övrigt skall vila till dess att domen har vunnit laga kraft.

72 § Tingsrättens beslut i anledning av en återkallelse av talan för en gruppmedlem får inte överklagas, om återkallelsen har skett inom tiden för utträde enligt 21 §.

73 § Om en tingsrätt i ett beslut under rättegången har utsett någon annan till gruppföreträdare eller särskild gruppföreträdare än den som en gruppmedlem har föreslagit, tillämpas i fråga om överklagande 49 kap. 4 § och 11 § första stycket rättegångsbalken.

74 § En tingsrätts beslut under rättegång enligt denna lag får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet har

1. avslagit kändens begäran att få föra enskild grupptalan eller organisationstalan utan ombud eller genom ombud som inte är advokat,
2. lämnat en anmälan om utträde ur gruppen utan avseende,
3. prövat en fråga enligt 26 § om inträde som medlem i gruppen,
4. prövat en fråga om godkännande av ett riskavtal enligt 64 § eller
5. förklarat att en grupprättegång skall avbrytas.

Den som vill överklaga ett beslut som avses i första stycket skall först anmäla missnöje. Anmälan skall göras genast, om beslutet har meddelats vid ett sammanträde, och annars inom en vecka från den dag då klaganden fick del av beslutet. Den som försummar detta har inte längre rätt att överklaga beslutet. Anmäler någon missnöje gäller 49 kap. 11 § andra stycket rättegångsbalken.

75 § Det som sägs i 73 och 74 §§ gäller också vid överklagande av en hovrätts beslut som inte är slutligt i frågor som avses i de nämnda paragraferna och som har uppkommit i hovrätten. Detsamma gäller till hovrätten överklagade frågor som avses i 74 §.

76 § En missnöjesanmälan av en gruppmedlem som inte är part i rättegången skall göras senast en vecka från dagen för beslutet, om beslutet har meddelats vid ett sammanträde till vilket medlemmen inte har kallats och inte heller ändå har inställt sig. Detsamma gäller om beslutet inte har meddelats vid ett sammanträde och inte skall delges medlemmen.

77 § Överklagas en dom för eller mot en grupp, får en gruppmedlem överklaga ett beslut som rör honom och som annars inte får överklagas särskilt.

Prövningstillstånd i hovrätten

78 § När en tingsrätts dom eller beslut överklagas för en grupp skall det värde som avses i 49 kap. 12 § första stycket rättegångsbalken gälla hela gruppen.

79 § Överklagas en tingsrätts dom eller beslut för en grupp, får prövningstillstånd begränsas till att gälla käromål som avser gruppmedlemmar som har förklarat sig vilja inträda som parter i rättegången.

80 § En gruppföreträdare får överklaga en tingsrätts eller en hovrätts dom för en grupp. Om gruppföreträdaren inte överklagar, får domen överklagas av en medlem i den grupp som överklagandet avser.

En gruppföreträdare får överklaga en tingsrätts eller en hovrätts beslut för en grupp. Om gruppföreträdaren inte överklagar, får beslutet överklagas av en medlem i den grupp som överklagandet avser, om rätten i beslutet har förklarat att grupprättegången skall avbrytas, ogillat medlemmens yrkande att avvisa ett ombud, till gruppföreträdare eller särskild gruppföreträdare utsett någon annan än medlemmen föreslagit eller godkänt ett riskavtal enligt 64 §.

Avvisas en medlems överklagande för en grupp och har ingen annan överklagat avgörandet för gruppen, skall medlemmen anses ha överklagat för egen del.

81 § Om ett avgörande inte överklagas enligt 80 §, får en gruppmedlem överklaga detta, såvitt angår hans rätt.

82 § Domstolen skall underrätta gruppföreträdaren om ett överklagande som en gruppmedlem gör enligt 80 eller 81 §, om detta inte är obehövt.

Klagotid

83 § En gruppmedlem har rätt att överklaga ett avgörande inom en vecka från den dag då gruppföreträdarens klagotid gick ut.

Om en gruppmedlem har överklagat tingsrättens dom, har motparten rätt enligt 50 kap. 2 § rättegångsbalken att överklaga domen inom en vecka från den dag då medlemmens klagotid gick ut.

Avvisning och återkallelse

84 § Finns det något annat hinder mot att ta upp ett överklagande till prövning än att detta har kommit in för sent, tillämpas 40 § och 41 § första stycket första meningen.

Detsamma gäller, om gruppföreträdaren återkallar ett överklagande för en grupp eller en gruppmedlem.

Återupptagande av mål

85 § Om ett överklagande har förfallit på grund av att gruppföreträdaren har uteblivit från ett sammanträde för huvudförhandling, skall målet återupptas enligt 50 kap. 22 § rättegångsbalken på ansökan av en gruppmedlem, även om gruppföreträdaren saknat laga förfall för sin utevaro. Gruppmedlemmens ansökan får begränsas till ett visst käromål.

Övrigt

86 § Ett mål som har överklagats till hovrätten eller Högsta domstolen får, om det föreligger särskilda skäl, handläggas som en grupprättegång

också där, även om processförutsättningen enligt 10 § första stycket 3 inte är uppfylld. Bilaga 2

Återvinning

87 § Det som sägs om dom i 80–82 §§ tillämpas också i fråga om återvinning enligt 44 kap. 9 § rättegångsbalken. En gruppmedlem som vill ansöka om återvinning skall göra detta senast inom en vecka från den dag då den i 44 kap. 9 § rättegångsbalken angivna tiden gick ut.

Underrättelse till gruppmedlemmarna

88 § Rätten skall, utöver vad som följer av övriga bestämmelser, underrätta en berörd gruppmedlem, om

1. gruppföreträdaren ställer nytt ombud för sig,
2. rätten gör en skriftlig sammanfattning enligt 42 kap. 16 § rättegångsbalken,
3. gruppföreträdaren efterger eller medger talan helt eller delvis,
4. rätten godkänner ett riskavtal enligt 64 §,
5. en dom eller ett beslut överklagas för en grupp,
6. fråga uppkommer om att begränsa ett prövningstillstånd till att gälla ett visst käromål, eller
7. det i övrigt föreligger förhållanden som har betydelse för medlemmens rätt.

Underrättelse enligt första stycket behöver inte lämnas om det är obehövligt.

89 § Skall en handling från en part delges gruppmedlemmar som inte är parter i rättegången, får rätten, om det finns särskilda skäl, befria parten från skyldigheten enligt 33 kap. 2 § andra stycket rättegångsbalken att bekosta kopiering av handlingen.

90 § Vid delgivning med ett stort antal gruppmedlemmar som inte är parter i rättegången får kungörelsedelgivning alltid användas, om andra delgivningsformer skulle innebära större kostnader och besvär än som är rimliga med hänsyn till värdet av det som tvisten angår för gruppmedlemmen i fråga.

Skadestånd och annan ersättning

Sammanlagd ersättning

91 § Rätten får i domen förplikta svaranden att till gruppföreträdaren eller någon annan betala ett belopp som motsvarar gruppmedlemmarnas sammanlagda anspråk, om detta är lämpligt med hänsyn till omständigheterna i målet.

I domen skall anges hur den sammanlagda ersättningen skall fördelas mellan gruppmedlemmarna samt på vilket sätt och inom vilken tid en medlem skall anmäla sitt ersättningskrav. I domen får också anges att den som framställer krav på ersättning skall anses ha rätt till betalning,

om vissa i domen angivna förutsättningar föreligger. Ersättning som inte delas ut till någon gruppmedlem skall återbetalas till svaranden.

En dom enligt denna paragraf får inte meddelas om kostnaderna för att fördela ersättningen till gruppmedlemmarna är orimligt höga i förhållande till ersättningens storlek.

För sen anmälan

92 § Gör en medlem anmälan enligt 91 § efter den i domen utsatta tiden, skall anmälan ändå anses gjord i rätt tid, om det finns särskilda skäl. I annat fall har medlemmen rätt till betalning endast ur ersättning som kvarstår sedan anspråk som anmälts i rätt tid har infriats.

Behörig domstol

93 § Tvister angående rätt till ersättning ur ett belopp som har dömts ut enligt 91 § skall väckas vid den domstol som först dömt i målet.

Förvaltning och redovisning

94 § Penningmedel som har mottagits enligt 91 § skall göras räntebärande. Den som har mottagit ersättningen skall senast inom ett år, och därefter löpande varje år, upprätta redovisning för medelsförvaltningen. Redovisningen skall hållas tillgänglig för gruppmedlemmarna.

Så snart ersättningen har fördelats till fullo i enlighet med domen skall anmälan göras till den rätt som först dömt i målet. Till anmälan skall fogas en slutredovisning.

95 § Den som har tillerkänts betalning enligt 91 § har rätt till ersättning för arbete och kostnader för att förvalta och fördela det utdömda beloppet till gruppmedlemmarna. Ersättningen skall betalas av gruppmedlemmarna. Varje gruppmedlem svarar dock inte för mer än ett så stort belopp som har tillerkänts honom genom rättegången.

Ersättningen skall fastställas av rätten efter det att slutredovisning har avgetts och det inte längre kvarstår några medel att fördela.

Beträffande handläggningen av frågor enligt denna paragraf tillämpas lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden.

Övriga bestämmelser

Protokoll

96 § Protokollet i en grupprättegång skall innehålla uppgifter om gruppen och om vilka som har trätt ur gruppen enligt 21 eller 22 §.

Domarjäv

97 § En gruppmedlem som inte är part får framställa invändning om jäv mot domare senast två veckor från det att han fick veta att domaren deltar i målets handläggning. Om den jävsgrundande omständigheten då inte

var känd för medlemmen, får invändningen dock framställas senast två Bilaga 2
veckor från det att medlemmen fick sådan kännedom.

Denna lag träder i kraft den

Lag om ändring i miljöskyddslagen (1969:387)

Härigenom föreskrivs att det i miljöskyddslagen (1969:387) skall införas två nya paragrafer, 35 och 35 a §§, av följande lydelse.

35 § Ett anspråk enligt 34 § kan bli föremål för enskild grupptalan eller organisationstalan enligt lagen (0000:000) om grupprättegång. Behörig att väcka organisationstalan är en sammanslutning som avses i 6 § första stycket 2 och 7 § nämnda lag.

Fastighetsdomstolen får gemensamt med ett mål som avses i första stycket handlägga mål rörande ersättning för miljöskada, om det är lämpligt med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter.

35 a § Fastighetsdomstolen skall i mål enligt 34 § se till att målet blir utrett i den omfattning som dess beskaffenhet kräver. Vid tillämpning av rättegångsbalken gäller i sådana mål reglerna om tvistemål vari förlikning om saken inte är tillåten.

Finner domstolen att saken rör någon annans rätt, får domstolen genom kungörelse i ortstidning eller på annat lämpligt sätt uppmana honom att träda in i rättegången.

Denna lag träder i kraft den

Lag om ändring i miljöskadelagen (1986:225)

Härigenom föreskrivs att det i miljöskadelagen (1986:225) skall införas en ny paragraf, 15 §, av följande lydelse.

15 § Talan om ersättning enligt 12 § andra stycket och 13 § får föras för eller mot en grupp enligt lagen (0000:000) om grupprättegång.

Denna lag träder i kraft den

Lag om ändring i jämställdhetslagen (1991:433)

Härigenom föreskrivs att det i jämställdhetslagen (1991:433) skall införas två nya paragrafer, 46 a och 46 b §§, av följande lydelse.

46 a § En enskild arbetstagare eller Jämställdhetsombudsmannen får föra talan för en grupp arbetstagare enligt lagen (0000:000) om grupprättegång. Offentlig grupptalan får dock föras endast om ombudsmannen finner att en dom i tvisten är betydelsefull för rättstillämpningen eller att det annars finns särskilda skäl för det.

Vad som sägs i 45 § och 46 § andra stycket gäller också i mål enligt första stycket.

46 b § Om Jämställdhetsombudsmannen för talan enligt 46 a §, gäller inte 29–34 §§ lagen (0000:000) om grupprättegång. Vid sådan talan skall vidare Arbetsdomstolen vid tillämpning av 41 § nämnda lag hänvisa målet till en behörig tingsrätt. Detsamma gäller om ett mål återupptas efter återvinning från en enskild arbetstagare.

Denna lag träder i kraft den

Lagförslag i betänkandet promemorian Lag om Gruppättegång (2001-06-08)

1 Förslag till lag om gruppättegång

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelser

Grupptalan

1 § Med grupptalan avses i denna lag en talan som någon för som företrädare för flera personer med rättsverkningar för dem, trots att de inte är parter i målet. Grupptalan kan väckas som enskild grupptalan, organisationstalan eller offentlig grupptalan.

Med gruppen avses de personer för vilka kändan för talan.

Gruppättegång

2 § En rättegång där grupptalan förs kallas gruppättegång. En gruppättegång får avse anspråk som kan tas upp av allmän domstol enligt reglerna i rättegångsbalken om tvistemål.

I gruppättegången gäller bestämmelserna om tvistemål i rättegångsbalken, med undantag för 1 kap. 3 d §, om inte annat sägs i denna lag.

En gruppättegång kan också föras enligt särskilda bestämmelser i miljöbalken.

Hur grupptalan väcks m.m.

Behöriga domstolar

3 § De tingsrätter som regeringen bestämmer skall vara behöriga att handlägga mål enligt denna lag. Det skall finnas minst en behörig tingsrätt i varje län.

Talerätt

4 § Enskild grupptalan får väckas av en medlem i gruppen.

5 § Organisationstalan får väckas av en ideell sammanslutning av konsumenter eller löntagare – eller en sammanslutning av sådana organisationer – i tvister mellan konsumenter och en näringsidkare rörande någon vara, tjänst eller annan nyttighet som näringsidkaren erbjuder till konsumenter.

I första stycket avses med

konsumenter: fysiska personer som handlar huvudsakligen för ändamål som faller utanför näringsverksamhet,

näringsidkare: en fysisk eller juridisk person som handlar för ändamål som har samband med den egna näringsverksamheten.

En organisationstalan får omfatta även annan tvist än sådan som avses i första stycket, om det medför betydande fördelar med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter att tvisterna handläggs gemensamt.

6 § Offentlig grupptalan får väckas av de myndigheter som regeringen bestämmer.

7 § Talerätten enligt denna lag upphör inte även om det efter det att grupptalan har väckts inträffar en förändring i de förhållanden på vilka rätten att väcka talan har grundats.

Särskilda processförutsättningar

8 § En grupptalan skall tas upp till prövning, om

1. gruppen är lämpligt bestämd med hänsyn till omständigheterna i målet,

2. talan grundas på en eller flera omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk,

3. merparten av de anspråk som talan avser inte lika väl kan göras gällande genom talan av gruppmedlemmarna enskilt,

4. käranden med hänsyn till sitt intresse i saken och omständigheterna i övrigt bedöms lämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet,

5. målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt, och

6. en grupprättegång i övrigt inte är olämplig.

Ansökans innehåll

9 § En ansökan om stämning skall, utöver det som sägs i 42 kap. 2 § rättegångsbalken, innehålla uppgift om

1. den grupp som talan avser,

2. de omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk,

3. de för käranden kända förhållanden som har betydelse för prövningen av endast vissa gruppmedlemmars anspråk samt

4. omständigheter i övrigt som har betydelse för frågan om huruvida talan får tas upp till handläggning enligt denna lag.

Käranden skall i ansökan ange namn och adress på samtliga gruppmedlemmar, om uppgifterna behövs för målets handläggning. Om uppgifterna inte är tillgängliga för käranden utan särskild utredning, skall käranden i stället upplysa om det.

Byte av taleform

10 § Den som är kärande i en rättegång kan hos tingsrätten skriftligen ansöka om att målet skall utvidgas till en grupprättegång. Då skall

bestämmelserna i 9 § och 42 kap. 2–4 §§ rättegångsbalken tillämpas. Ansökan skall delges svaranden för yttrande. Om ansökan är ogrundad, får den dock avslås omedelbart.

Om den tingsrätt där målet pågår inte är behörig att ta upp grupptalan skall ansökan överlämnas till en behörig domstol. Är ansökan uppenbart ogrundad, får dock domstolen, i stället för att överlämna ansökan, omedelbart avslå den.

Ombud

11 § Enskild grupptalan och organisationstalan skall föras genom ombud som är advokat. Om det finns särskilda skäl, får rätten medge att talan förs utan ombud eller genom ombud som inte är advokat.

12 § En fullmakt som avser rättegång i allmänhet ger inte ombudet behörighet att väcka grupptalan eller att ta emot stämning i en grupprättegång.

Underrättelse till medlemmarna om att en grupprättegång har inletts

13 § Avvisas inte kändens ansökan om att inleda en grupprättegång, skall gruppmedlemmarna underrättas om rättegången.

Underrättelsen skall efter vad domstolen finner lämpligt innehålla

1. en kortfattad redogörelse för ansökan,
2. upplysningar om
 - e) grupprättegången som handläggningsform,
 - f) medlemmarnas möjligheter att själva delta i rättegången,
 - g) rättsverkan av en dom i en grupprättegång, och
 - h) om vad som gäller i fråga om rättegångskostnader,
3. uppgift om kändens och ombudets namn och adress,
4. besked om tiden som rätten bestämmer för anmälan enligt 14 §, samt
5. uppgift om andra förhållanden som har betydelse för gruppmedlemmarnas rätt.

Gruppens bestämning

14 § En gruppmedlem som inte skriftligen inom den tid som rätten bestämmer har anmält till domstolen att han eller hon vill omfattas av grupptalan skall anses ha trätt ur gruppen.

Jäv

15 § En gruppmedlem som inte är part får framställa en invändning om jäv mot en domare senast två veckor från det att han eller hon fick veta att domaren deltar i målets handläggning. Om den jävsgrundande omständigheten då inte var känd för medlemmen, får invändningen dock framställas senast två veckor från det att medlemmen fick sådan kännedom.

Den fortsatta handläggningen

Kärandens skyldigheter

16 § Käranden skall vid talans utförande ta till vara gruppmedlemmarnas intressen och på en gruppmedlems begäran lämna upplysningar om förhållanden som har betydelse för medlemmens rätt. I viktiga frågor skall gruppföreträdaren ge gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan större olägenhet.

Utvidgning av talan

17 § Käranden får muntligen inför rätten eller skriftligen utvidga en grupptalan till att omfatta andra käromål, om det är lämpligt med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter.

Överlåtelse av tvisteföremålet

18 § Om käranden eller en gruppmedlem överlåter det som tvisten rör till någon annan, skall vad som sägs i 13 kap. 7 § rättegångsbalken gälla beträffande förvärvarens rätt och skyldighet att träda in som medlem i gruppen.

Undergrupper

19 § Rätten får förordna någon att som part vid sidan av käranden föra talan i en viss fråga eller del av saken som gäller endast vissa gruppmedlemmars rätt, om det är nödvändigt för en ändamålsenlig handläggning.

Ett förordnande enligt första stycket får ges en gruppmedlem eller, om det inte är möjligt, någon annan lämplig person. Parterna och berörda gruppmedlemmar skall ges tillfälle att yttra sig innan rätten fattar beslut, om detta inte är uppenbart obehövligt. I beslutet skall rätten ange den del av gruppen och den fråga eller del av saken som förordnandet avser.

Bestämmelserna i denna lag om käranden gäller i tillämpliga delar också den som har förordnats att föra talan enligt första stycket.

Byte av kärande

20 § Om käranden visat oskicklighet eller av något annat skäl är olämplig att ta till vara gruppmedlemmarnas rätt i målet, skall domstolen utse någon annan som har talerätt att föra gruppens talan.

Om det inte kan utses någon person enligt första stycket, skall grupptalan avvisas. Om käranden är klagandens motpart i högre rätt får dock rätten förordna någon annan lämplig person att föra gruppens talan.

21 § I andra fall än som avses i 20 § får någon annan överta kärandens talan endast om det finns särskilda skäl.

22 § Återkallar käranden talan för en grupp eller en gruppmedlem inom tiden för anmälan enligt 14 § skall målet avskrivas.

Sker återkallelsen efter den tidpunkten skall rätten, om det inte är uppenbart obehövt, lämna parterna och gruppmedlemmarna tillfälle att yttra sig. Detsamma gäller om avskrivning skall ske på grund av att käranden har uteblivit från ett sammanträde eller om rätten finner att grupptalan eller något av käromålen skall avvisas.

Rätten får bestämma en tid inom vilken en gruppmedlem skriftligen kan anmäla till domstolen att han eller hon, om grupprättegången avbryts, vill träda in som part och föra talan angående sin rätt.

23 § Görs en anmälan om inträde enligt 22 § tredje stycket, skall rätten avskilja det käromål som anmälan gäller och besluta om den fortsatta handläggningen. Rätten får under de förutsättningar som anges i 1 kap. 3 d § rättegångsbalken besluta att målet skall handläggas med tillämpning av den paragrafen.

Rätten kan flytta över ett avskilt mål till en annan behörig domstol, om detta är bäst med hänsyn till utredningen och övriga omständigheter.

24 § Bestämmelserna i 22 § och 23 § första stycket tillämpas också om ett överklagande återkallas eller skall avvisas av annan anledning än att det kommit in för sent.

Om ett överklagande har förfallit på grund av att käranden uteblivit från ett sammanträde för huvudförhandling, skall målet återupptas enligt 50 kap. 22 § rättegångsbalken på ansökan av en gruppmedlem, även om käranden saknat laga förfall för sin utevaro. Gruppmedlemmens ansökan får begränsas till ett visst käromål.

Förlikning

25 § En förlikning som käranden ingår gäller endast om den ingås för en grupps räkning och om rätten stadfäster den genom en dom.

Om uppskov med prövningen av en viss fråga

26 § Om det är lämpligt med hänsyn till utredningen, får rätten i en särskild dom skjuta upp prövningen av en viss fråga som har betydelse endast för vissa gruppmedlemmars rätt.

Rätten skall förelägga de berörda gruppmedlemmarna att inom en viss tid begära att den uppskjutna frågan prövas. Kommer en sådan begäran in tillämpas 23 §. I annat fall skall käromålet ogillas, om det inte är uppenbart att käromålet är grundat.

Avgörandets innehåll

27 § I en dom skall rätten ange den grupp som domen avser. Detta gäller också ett beslut, om det behövs med hänsyn till frågans beskaffenhet.

Rättskraft

28 § Rättens avgörande i en grupprättegång har rättskraft i samma utsträckning som om gruppmedlemmarna hade varit parter i målet.

Särskilda regler om rättegångskostnader m.m.*Rätt till ersättning och ansvar för kostnader*

29 § Den som har förordnats enligt 20 § andra stycket att föra grupptalan har rätt till ersättning av allmänna medel för arvode och kostnader som talans utförande har krävt. Ersättningens storlek skall bedömas med särskild hänsyn till tvistefrågornas art och omfattning samt den omsorg och skicklighet med vilken talan har utförts.

Rätten får besluta om förskott på ersättningen, om den nya gruppföreträdaren har lagt ned omfattande arbete på uppdraget, om rättegången beräknas pågå lång tid eller om ett förskott annars är motiverat.

30 § Den som har förordnats enligt 20 § andra stycket att föra grupptalan är inte skyldig att betala ersättning för rättegångskostnader i annat fall än som avses i 18 kap. 6 § rättegångsbalken. I stället skall den som tidigare har fört talan för gruppen svara såsom part för rättegångskostnader. Denne skall också ersätta staten kostnader enligt 29 §, i den utsträckning dessa inte ersätts av klaganden eller någon annan.

Har i annat fall än som avses i första stycket någon övertagit kärandens talan i samband med ett överklagande eller därefter, svarar denne endast för kostnader som har uppkommit i den högre rätten.

31 § I fråga om skyldighet att ersätta staten kostnaderna för en gruppföreträdare enligt 29 § tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för rättegångskostnader. Rätten skall utan yrkande pröva frågan om ersättning.

Kostnadsansvaret för en gruppmedlem

32 § En gruppmedlem som inte är part i rättegången svarar för rättegångskostnaderna i målet endast i de fall som avses i 33 och 34 §§.

33 § Har svaranden ålagts att ersätta käranden dennes rättegångskostnader, men kan svaranden inte betala, får rätten, på yrkande av käranden, besluta att kostnaderna skall fördelas mellan samtliga gruppmedlemmar. Detsamma gäller sådana merkostnader på grund av ett riskavtal enligt 37 § som käranden inte kan få ersätta av svaranden.

Första stycket gäller också om staten har tillerkänts ersättning enligt 31 §. Rätten får i ett sådant fall utan yrkande pröva frågan om ersättning.

En gruppmedlem ansvarar inte för mer än sin del av kostnaderna och är inte skyldig att utge ersättning med mer än vad som har kommit honom eller henne till godo genom rättegången.

34 § En gruppmedlem som inte är part i rättegången skall ersätta de kostnader som medlemmen har vållat genom någon åtgärd som avses i 18 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken eller genom sådan vårdslöshet eller försummelse som avses i 6 § samma kapitel.

35 § Om en medlem har inträtt som part i grupprättegången i samband med ett överklagande eller därefter, svarar medlemmen som part endast för kostnader som har uppkommit i den högre rätten.

Avskilda käromål

36 § Om ett käromål har avskilts enligt 23 §, svarar käranden och gruppmedlemmen solidariskt för de rättegångskostnader som har uppkommit före avskiljandet. För kostnader som har uppkommit därefter svarar gruppmedlemmen ensam.

Har käranden eller gruppmedlemmen orsakat rättegångskostnad genom vårdslöshet eller försummelse, skall han eller hon ensam svara för denna kostnad.

Riskavtal

37 § Den som vill föra grupptalan får ingå avtal med en advokat om att arvode till advokaten skall bestämmas med hänsyn till i vilken utsträckning gruppmedlemmarnas anspråk tillgodoses (*riskavtal*). I avtalet skall anges på vilket sätt arvodet skall avvika från ett normalarvode, om gruppmedlemmarnas anspråk bifalls eller ogillas helt.

För att kunna åberopas mot gruppmedlemmarna skall ett riskavtal vara skriftligt och ha godkänts av en domstol eller Rättshjälpsmyndigheten.

Ett riskavtal får godkännas endast om det är skäligt med hänsyn till sakens beskaffenhet. Avtalet får inte godkännas om arvodet grundas enbart på en andel av tvisteföremålets värde.

38 § Frågan om godkännande av ett riskavtal prövas i en pågående grupprättegång av domstolen på yrkande av käranden. Har den rättsliga angelägenhet som riskavtalet omfattar inte inletts vid domstol, får den som vill föra grupptalan begära att frågan om godkännande prövas av en domstol som är behörig att pröva tvisten eller, om rättshjälp har beviljats, av Rättshjälpsmyndigheten. Går det inte att avgöra vilken domstol som är behörig, prövas frågan om godkännande av Stockholms tingsrätt.

Ett godkännande enligt första stycket upphör att gälla, om en grupprättegång inte har inletts inom sex månader från godkännandet. Om det finns skäl för det, får den domstol eller den myndighet som har godkänt avtalet förlänga den tiden.

Ett beslut av Rättshjälpsmyndigheten skall i fråga om överklagande anses som ett beslut av en tingsrätt.

39 § Arvode enligt ett riskavtal som har ingåtts enligt 37 § skall vara skäligt. Vid bedömningen skall särskilt beaktas uppdragets art och omfattning, den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med,

den tid som har lagts ned på uppdraget samt tvisteföremålets värde och den ekonomiska risk som avtalet har inneburit för ombudet och huvudmannen.

40 § Vid prövning av vad som är ersättningsgill rättegångskostnad enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken skall hänsyn inte tas till sådana merkostnader som har uppkommit på grund av ett riskavtal.

41 § En tvist om arvode enligt 39 § skall väckas vid den domstol som först har dömt i målet. Om den rättsliga angelägenhet som riskavtalet avser har avslutats utan att talan har väckts vid domstol, skall tvisten väckas vid den domstol som har godkänt avtalet eller, om avtalet inte har godkänts av domstol, vid en domstol som hade kunnat pröva frågan om avtalets godkännande.

Avgöranden som går att överklaga m.m.

42 § När avgörandet av en viss fråga har skjutits upp enligt 26 §, skall rätten bestämma om domen i den del där avgörandet inte är slutligt får överklagas särskilt eller endast i samband med att rättens slutliga avgörande överklagas. En sådan del av domen får dock alltid överklagas i samband med att domen i den del där avgörandet är slutligt överklagas för eller mot en grupp.

Om en sådan del av domen där avgörandet inte är slutligt överklagas särskilt, får rätten bestämma att målet i övrigt skall vila till dess att domen har vunnit laga kraft.

43 § Tingsrättens beslut med anledning av en återkallelse av talan får inte överklagas, om återkallelsen har skett inom tiden för anmälan enligt 14 §.

44 § Om en tingsrätt i ett beslut under rättegången har utsett någon annan att föra grupptalan än den som en gruppmedlem har föreslagit, tillämpas i fråga om överklagande 49 kap. 4 § och 11 § första stycket rättegångsbalken.

45 § En tingsrätts beslut under en rättegång enligt denna lag får, utöver vad som sägs i rättegångsbalken, överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet har

1. avslagit kändens begäran att få föra enskild grupptalan eller organisationstalan utan ombud eller genom ombud som inte är advokat,
2. lämnat en anmälan enligt 14 § utan avseende,
3. prövat en fråga enligt 18 § om inträde som medlem i gruppen, eller
4. prövat en fråga om godkännande av ett riskavtal enligt 37 §.

Den som vill överklaga ett beslut som avses i första stycket skall först anmäla missnöje. Anmälan skall göras genast, om beslutet har meddelats vid ett sammanträde, och annars inom en vecka från den dag då klaganden fick del av beslutet. Den som försummar detta har inte längre rätt att överklaga beslutet. Anmäler någon missnöje gäller 49 kap. 11 § andra stycket rättegångsbalken.

Ett beslut av Rättshjälpsmyndigheten enligt 38 § överklagas till Svea hovrätt. Bilaga 3

46 § Bestämmelserna i 44 och 45 §§ gäller också vid ett överklagande av en hovrätts beslut som inte är slutligt i frågor som avses i de paragraferna och som har uppkommit i hovrätten eller som har överklagats dit.

47 § En missnöjesanmälan av en gruppmedlem som inte är part i rättegången skall alltid göras senast en vecka från dagen för beslutet, om beslutet har meddelats vid ett sammanträde till vilket medlemmen inte har kallats och inte heller ändå har inställt sig. Detsamma gäller om beslutet inte har meddelats vid ett sammanträde och inte skall delges medlemmen.

48 § Överklagas en dom för eller mot en grupp, får en gruppmedlem överklaga ett beslut som rör honom eller henne och som annars inte får överklagas särskilt.

Underrättelse till gruppmedlemmarna

49 § Rätten skall, utöver vad som följer av övriga bestämmelser, underrätta en berörd gruppmedlem om en dom eller ett slutligt beslut samt om en förlikning som begärs stadfäst enligt 25 §.

Om det behövs med hänsyn till den betydelse uppgiften kan antas ha för medlemmens rätt skall rätten vidare underrätta en berörd gruppmedlem om

1. att kändan har anlitat ett nytt ombud,
2. att kändan har eftergett eller medgett talan,
3. ett riskavtal enligt 37 §,
4. överklaganden samt
5. andra beslut, åtgärder och förhållanden i övrigt.

50 § Underrättelse till gruppmedlemmar får ske på det sätt rätten finner lämpligt.

Rätten får förelägga en part att ombesörja en underrättelse, om detta har betydande fördelar för handläggningen. Part har i sådant fall rätt till ersättning av allmänna medel för kostnader.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2002.

2 Förslag till lag om ändring i miljöbalken

Bilaga 3

Härigenom föreskrivs att det i miljöbalken skall införas två nya paragrafer, 32 kap. 13 och 14 §§, av följande lydelse.

32 kap.

13 § Talan om skadestånd enligt detta kapitel får föras som grupptalan enligt lagen (0000:000) om grupprättegång.

Talan om förbud mot fortsatt verksamhet eller om skyddsåtgärder eller andra försiktighetsmått enligt 12 § kan bli föremål för enskild grupptalan eller organisationstalan.

Vid en grupptalan enligt första eller andra stycket tillämpas lagen (0000:000) om grupprättegång med undantag för 2, 3 och 5 §§ samt 23 § första stycket andra meningen och andra stycket.

14 § Organisationstalan enligt 13 § första eller andra stycket får väckas av en ideell förening som har till ändamål att tillvarata naturskydds- eller miljöskyddsintressen eller av en sammanslutning av yrkesverksamma inom fiske-, jordbruks-, ren- och skogsbruksnäringen.

Det som sägs i första stycket gäller också en sammanslutning av sådana organisationer som nämns där.

3 Förslag till lag om ändring av delgivningslagen (1970:428)

Härigenom föreskrivs att 2 § delgivningslagen (1970:428) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Delgivning *ombesörjs* av myndigheten. Delgivning *ombesörjs* av myndigheten.

Begär part, sökande eller annan sakägare att själv få ombesörja delgivning, kan myndigheten medge detta, om det kan ske utan olägenhet. Myndigheten skall i sådant fall förelägga honom att inom viss tid komma in till myndigheten med bevis om delgivning. Har sådant bevis *ej* inkommit inom föreskriven tid, skall myndigheten själv utan dröjsmål ombesörja delgivningen.

Begär part, sökande eller annan sakägare att själv få ombesörja delgivning, kan myndigheten medge detta, om det kan ske utan olägenhet. Myndigheten skall i sådant fall förelägga honom *eller henne* att inom viss tid komma in till myndigheten med bevis om delgivning. Har sådant bevis *inte* inkommit inom föreskriven tid, skall myndigheten själv utan dröjsmål ombesörja delgivningen.

I lagen (0000:000) om grupprättegång finns särskilda bestämmelser om föreläggande för

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2002.

Remissinstanser

Remissyttranden över Grupptalanutredningens betänkande Grupprättegång (SOU 1994:151) har under år 1995 avgetts av Justitieombudsmannen, Svea hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Kristianstads tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Jämställdhetsombudsmannen, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, Jämställdhetsnämnden, Finansinspektionen, Riksrevisionsverket, Arbetsgivarverket, Arbetsdomstolen, Marknadsdomstolen, Konsumentverket, Allmänna reklamationsnämnden, Naturvårdsverket, Koncessionsnämnden för miljöskydd, Juridiska fakultetsnämnden i Stockholm, Juridiska fakultetsnämnden i Lund, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Sveriges Akademikers Centralorganisation, Tjänstemännens Centralorganisation, Landsorganisationen i Sverige (LO), Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund, Folkpartiet liberalernas kvinnoförbund, Moderata Kvinnoförbundet, Miljöpartiet de Grönas kvinnoutskott, Kooperationens Förhandlingsorganisation, Sveriges Konsumentråd, Svenska Bankföreningen, Finansbolagens Förening, Svenska Kommunförbundet, Industriförbundet, Grossistförbundet Svensk Handel, Sveriges Köpmanförbund, Företagarnas Riksorganisation, Sveriges Försäkringsförbund, Landstingsförbundet, Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Fredrika-Bremerförbundet, Naturskyddsföreningen, Stiftelsen Miljöcentrum, Villaägarnas Riksförbund, Konsumentvägledarnas förening, Miljöbalksutredningen, Svensk Industriförening och Handikappförbundets Samarbetsorgan.

Centerkvinnorna, Kristdemokratiska Samhällspartiets Kvinnoförbund, Vänsterpartiets kvinnopolitiska utskott, Svenska Sparbanksföreningen, Sveriges Föreningsbankers Förbund, Kooperativa Förbundet, Yrkeskvinnors Riksförbund och Miljöförbundet avstod från att lämna synpunkter.

Inför ett samrådsmöte i Justitiedepartementet den 22 december 2000 fick de inbjudna remissinstanserna ta del av ett utkast till lagrådsremiss om grupprättegång. I mötet deltog Hovrätten över Skåne och Blekinge, Domstolsverket, Delegationen för utländska investeringar i Sverige (ISA), Konsumentverket, Allmänna reklamationsnämnden, Konkurrensverket, Juridiska fakultetsnämnden i Stockholm, Juridiska fakulteten i Uppsala, Handelshögskolan i Stockholm, Sveriges advokatsamfund, Svenska Bankföreningen, Finansbolagens Förening, Svenska Kommunförbundet, SAF, LO, Industriförbundet, Svensk Handel, Sveriges Aktiesparares Riksförbund, Sveriges Försäkringsförbund, Stiftelsen Miljöcentrum, Svenska IT-företagens Organisation, Referensgruppen för entreprenörskap och företagsutveckling samt Plast- och Kemi-branscherna.

Av de inbjudna remissinstanser som inte deltog i mötet har Växjö tingsrätt, Gävle tingsrätt, Finansinspektionen och Sveriges Konsumentråd yttrat sig över utkastet till lagrådsremiss.

Naturvårdsverket, Miljöbalkskommittén, Nutek, Juridiska fakultetsstyrelsen i Lund, Handelshögskolan i Göteborg, Fristående Sparbankers Riksförbund, Svensk Industriförening, Kooperativa Förbundet, Företagarnas Riksorganisation, Svenska Naturskyddsföreningen, Villaägarnas

Riksförbundet, Konsumentvägledarnas förening, Svenska Riskkapitalföreningen och Gemenskapen för elektroniska affärer har avstått från att lämna synpunkter på utkastet till lagrådsremiss.

Remissyttranden över promemorian Lag om grupprättegång har under 2001 avgetts av Justitieombudsmannen, Svea hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Stockholms tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Växjö tingsrätt, Kristianstads tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justiekanslern, Domstolsverket, Jämställdhetsombudsmannen, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, Jämställdhetsnämnden, Delegationen för utländska investeringar i Sverige (ISA), Finansinspektionen, Riksrevisionsverket, Arbetsgivarverket, Länsstyrelsen i Stockholms län, Arbetsdomstolen, Marknadsdomstolen, Konsumentverket, Allmänna reklamationsnämnden, Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Miljöbalkskommittén, Verket för näringslivsutveckling (NUTEK), Konkurrensverket, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet, Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet, Handelshögskolan i Stockholm, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Sveriges Akademikers Centralorganisation, Tjänstemännens Centralorganisation, LO, Kristdemokratiska Kvinnoförbundet, Moderatkvinnorna, Kooperationens Förhandlingsorganisation, Sveriges Konsumentråd, Svenska Bankföreningen, Fristående Sparbankers Riksförbund, Finansbolagens Förening, Svenska Kommunförbundet, Svensk Handel, Föreningen Svenskt Näringsliv, Kooperativa Förbundet, Företagarnas Riksorganisation, Sveriges Försäkringsförbund, Sveriges Aktiesparares Riksförbund, Landstingsförbundet, Fredrika-Bremerförbundet, Handikappförbundets Samarbetsorgan, Svenska Naturskyddsföreningen, Stiftelsen Miljöcentrum, Villaägarnas Riksförbund, Svenska IT-företagens Organisation samt Plast- och Kemibranscherna. Vidare har Lantbrukarnas Riksförbund, Svenska Fondhandlareföreningen och professor Lars Heuman yttrat sig.

Gävle tingsrätt, Centerkvinnorna, Folkpartiet liberalernas kvinnoförbund, Miljöpartiet de Grönas kvinnoutskott, Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund, Vänsterpartiets kvinnopolitiska utskott, Svensk Industriförening, Yrkeskvinnors Riksförbund, Miljöförbundet, Konsumentvägledarnas förening, Svenska Riskkapitalföreningen, Gemenskapen för elektroniska affärer samt Referensgruppen för entreprenörskap och företagsutveckling har avstått från att yttra sig över promemorian.